

BIA-P.2.3.1/a-4

ธรรมะสำหรับคนเกลียดวัด

[ชุดร้อยปกม อันต์ับ ๔]

พุทธทาสภิกขุ

อุทิศนา

ลอยธรรมะมาลัย	ลงสู่โลกอันเบียดบีบ	
แผ่ธรรมะรังษี	ตามพระพทธทรงประสงค์	ฯ
มันหมายจะเสริมศาสน์	สถาปนั้โลกให้อยู่ยัง	
ปลอดภัยพินาศ, คง	เป็นโลกศุขสถาพร	ฯ
หากแจ้งพระธรรมญาณ	อันธพาลกลีบร	
จะครองโลกเป็นอากร	ให้เลวลู่สเตรจฉาน	ฯ
จะทกรันท์กัณวัน	พิฆาตกันบม้ประมาณ	
ด้วยเหตุอหังการ	เข้าครองโลกวิโยคธรรม	ฯ
บรรษัทพระพทธองค์	จึงประสงค์ประกอบกรรม	
คามแนวพระธรรมนำ	ให้โลกผองผ่องพันภัย	ฯ
เผยแผ่พระธรรมทาน	ให้ไพศาลพิชิตชัย	
แปดหมื่นแสนนัย	อุทิศทว้ทงปดพิ	ฯ

พ.ท.

๒๕๒๓

ธรรมะสำหรับคนเกลียดวัด

[ชุดออกปฐม ฉบับ ๔]

คำบรรยายของ

พุทธทาสภิกขุ

ภาคอาสาฬหบูชา

ณ สวนโมกขพลาราม ไชยา

๔ กรกฎาคม - ๒๔ กันยายน ๒๕๒๐

และ ๒ - ๓๐ กันยายน ๒๕๒๑

ศรัทธาบริจาต

ของ

คุณเชษฐศักดิ์ ตันเกษรานนท์ จ. ลำปาง

พิมพ์ครั้งที่ ๒ : ๒,๕๐๐ เล่ม

๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๔

เรื่องในเล่ม

ตอนต้น

ธรรมเนียมสำหรับคนเกี้ยวควัก	๑
ลักษณะของคนเกี้ยวควัก และ หนทางรอด	๓๗
ลักษณะของคนเกี้ยวควัก และ หนทางรอด (ต่อ)	๘๘
ยานิสงส์ของธรรมเนียม	๑๓๘

ตอนปลาย

คนเกี้ยวควักกับคนรักควัก	๑๕๔
คนเกี้ยวควักกับคนรักควัก (ต่อ)	๒๑๒
ธรรมเนียมสำหรับคนเกี้ยวควัก	๒๒๔
ธรรมเนียมสำหรับคนเกี้ยวควัก (ต่อ)	๓๑๒

เขา มี ๓ มุม ร่มเงา ล้อม ทั่ว ใจ สันติวิภาวดี กายา เพื่อใช้
 รั้งค้ำค้ำ ทั้งรอบ ๑๐๐๐ ถูก ตัดลงตามที่เป็นจริง เพื่อมีชื่อในอณูโลก
 ๑๐๐๐ สิบพัน มีชื่อ มี ๓ มุม ร่มเงา ล้อม ทั่ว ใจ สันติวิภาวดี เป็น
 ชื่อ ๑๐๐๐ เขา เป็น ๓ มุม ร่มเงา ล้อม ทั่ว ใจ สันติวิภาวดี เป็นชื่อ
 เป็นกัณ ๑๐๐ โดยมากใน โลก มีชื่อ สันติ วิภาวดี ๑๐๐๐ ชื่อ กัณ ๑๐๐๐ ชามะ.
 เขา มี ๓ มุม ร่มเงา ล้อม ทั่ว ใจ สันติวิภาวดี เป็นชื่อ กัณ ๑๐๐๐ แต่เขา สันติวิภาวดี
 ๓ มุม ร่มเงา ล้อม ทั่ว ใจ ๑๐๐๐ สันติวิภาวดี แต่ในลักษณะนี้
 ๑๐๐๐ เป็นชื่อ เป็นชื่อ แก่เขาได้ โดยมากชื่อ ชามะ นันธะ. ๓
 มุม ร่มเงา ล้อม ทั่ว ใจ สันติวิภาวดี เป็นชื่อ กัณ ๑๐๐๐ ชื่อ กัณ ๑๐๐๐ ชามะ
 นันธะ เป็น โลก ๑๐๐๐ พระ สันติวิภาวดี เป็นชื่อ กัณ ๑๐๐๐ ชามะ
 กัณ ๑๐๐๐ เพราะ เป็น โลก ๑๐๐๐ ชื่อ กัณ ๑๐๐๐ ชามะ

๓ มุม ร่มเงา ล้อม ทั่ว ใจ สันติวิภาวดี เป็นชื่อ กัณ ๑๐๐๐ ชื่อ กัณ ๑๐๐๐ ชามะ
 ชื่อ กัณ ๑๐๐๐ ชามะ ชามะ เป็น โลก ๑๐๐๐ ชื่อ กัณ ๑๐๐๐ ชามะ
 ๓ มุม ร่มเงา ล้อม ทั่ว ใจ สันติวิภาวดี เป็นชื่อ กัณ ๑๐๐๐ ชามะ
 กัณ ๑๐๐๐ ชามะ เป็น โลก ๑๐๐๐ ชื่อ กัณ ๑๐๐๐ ชามะ
 ๓ มุม ร่มเงา ล้อม ทั่ว ใจ สันติวิภาวดี เป็นชื่อ กัณ ๑๐๐๐ ชามะ
 กัณ ๑๐๐๐ ชามะ เป็น โลก ๑๐๐๐ ชื่อ กัณ ๑๐๐๐ ชามะ
 ๓ มุม ร่มเงา ล้อม ทั่ว ใจ สันติวิภาวดี เป็นชื่อ กัณ ๑๐๐๐ ชามะ
 กัณ ๑๐๐๐ ชามะ เป็น โลก ๑๐๐๐ ชื่อ กัณ ๑๐๐๐ ชามะ

๓ มุม ร่มเงา ล้อม ทั่ว ใจ สันติวิภาวดี

คำบรรยายในเรื่องคนเกลียดวัด

ภาคอาสาฬหบูชา

๕ กรกฎาคม ๒๕๒๐

ธรรมะสำหรับคนเกลียดวัด.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย,

อารัมภกถา

การบรรยายประจำวันเสาร์ในวันนี้ เป็นครั้งที่ ๒ ของภาคอาสาฬหบูชา ตั้งที่ท่านทั้งหลายก็ทราบกันดีอยู่แล้ว; แต่การบรรยายในวันนี้ เป็นการตั้งกันของการบรรยาย ชุดประจำภาคอาสาฬหบูชา เพราะมีการบรรยายของภาควิสาขบูชา ตามเนื้อเข้ามาในภาคนี้เสีย

ครั้งหนึ่ง ไม่ตรงตามภาค เหมือนอย่างที่เรากำหนดกันไว้. ทั้งนี้
 กับความจำเป็นอย่างหนึ่ง ซึ่งท่านทั้งหลายที่ได้ฟังอยู่ก็ทราบเป็น
 อย่างดีแล้ว; เป็นอันว่าวันนี้เป็นวันเริ่มต้นการบรรยายชุดอาสาหา
 พุชา.

การบรรยายชุดอาสาหาพุชาในวันนี้ เป็นการ
 บรรยายโดยหัวข้อใหญ่ ประจำชุดว่า ธรรมะสำหรับคน
 เกลียควัต. อาตมาต้องการจะบรรยายธรรมะเป็นข้อ ๆ ไป,
 เป็นเรื่อง ๆ ไป ให้เหมาะสำหรับคนที่เกลียควัต; แต่ใน
 ครั้งแรกนี้ ทำอย่างนั้นไม่ได้ เราจะต้องพูดกัน ถึงเรื่องที่
 เกี่ยวกับคนเกลียควัตกันเสียก่อน; อย่างน้อยที่สุดมันก็มี
 ปัญหาว่า มีคนเกลียควัตจริงหรือไม่?

สำหรับอาตมานั้น ไม่ต้องสงสัย เพราะยืนยันอยู่แล้ว
 ว่า ธรรมะสำหรับคนเกลียควัต ก็เป็นการที่ยืนยันอยู่
 ตัวแล้วว่า "มี". อาตมาถือว่า มีคนเกลียควัต; แต่ถึง
 อย่างไรก็ดี ก็คงพิจารณากันในข้อนี้ ให้เป็นที่เข้าใจอย่าง
 ชัดเจนเสียก่อน จึงจะเป็นการง่ายหรือการสะดวก สำหรับ
 การบรรยายในครั้งหลัง ๆ.

ข้อที่ ๑. ลักษณะของคนเกลียดวัด.

สิ่งแรกที่จะหยิบยื่นพิจารณาก็คือ คนที่กำลังเกลียดวัดนั้นคือใคร? และมีอยู่ในลักษณะอย่างไร? ก็ขอให้ลองใคร่ครวญดู ตามคำบรรยายที่ได้กล่าวไปตามลำดับ. ถ้าว่าโดยน้ำใสใจจริง ก็อยากจะพูดตั้งแต่ บุคคลพวกหนึ่งเท่านั้น คือพวกที่มีการศึกษาคดีแล้ว มีปริญญาเป็นทางก็มี หรือไม่มีก็ตามใจ, เรียกว่าคนมีการศึกษาคดีแล้ว, แล้วกำลังเป็น *นักธุรกิจ* ที่มีอำนาจทางการเงิน การเศรษฐกิจ เป็นต้น, แล้วก็ เป็น *นักการเมือง* ที่จะหมุนบ้านหมุนเมืองไปในทางใหญ่ก็ได้, แล้วก็กำลังเป็นนักปกครอง ที่จะจัดคนให้อยู่กันอย่างไรก็ได้, และแถมเป็น *ครูบาอาจารย์* ก็มี; และอันสุดท้ายนั้น อยากจะกล่าวถึงคนพวกหนึ่ง คือ *พวกคฤหบดี เศรษฐี* ทั้งหลาย, ซึ่งในสมัยก่อน สมัยโบราณนั้น คนพวกนี้แหละ เป็นคนที่ชอบสร้างวัดให้ลูกเล่น.

เด็ก ๆ สมัยนี้คงจะฟังไม่ออกว่า *เขาสร้างวัดให้ลูกเล่น* คืออะไร? มันก็ตรงตามคำพูดนั้นแหละ; เพราะคนที่ เป็น เศรษฐีที่มีเงินมาก ก็มักจะประดับเกียรติของตนด้วยการสร้าง

วัด : แสดงความมั่งมี อำนาจวาสนา; แล้วก็พูดเป็น
สำนวนว่า "สร้างวัดให้ลูกเล่น" เพราะว่าสร้างกันมากเกินไป

คนพวกนี้ ตามที่ออกชื่อมาแล้วทั้งหมด ล้วนแต่
เป็นผู้มีการศึกษาดี, กำลังเป็นนักธุรกิจ, เป็นนักการเมือง,
นักปกครอง, แม้เป็นครูบาอาจารย์, เป็นเศรษฐี, กำลัง
เกลียดวัด. อาตมามุ่งหมายจะพูดถึงคนพวกนี้โดยตรง แต่
จะพูดเพียงคนพวกนี้อย่างเดียว ก็ไม่ยุติธรรม ไม่ถูกต้อง
หรือไม่ซัดเซง จึงอยากจะพูดให้หมดไปถึงทุกแง่ทุกมุม ว่า
มีคนเกลียดวัดอยู่กันอย่างที่ชนิด. ในที่สุดจะสรุปได้ในตัว
มันเองว่า พวกที่เกลียดวัดทั้งหลาย คือ พวกที่จะทำลาย
มนุษยธรรม คือ ไม่มีศีลธรรม แล้วก็ทำลายทุกอย่าง.

พวกที่ ๑. ผู้มีผลประโยชน์ติดกันกับวัด.

พวกเกลียดวัด ที่จะคู่กันโดยรายละเอียดเสียในที่นี้
ในคราวเดียวกันนี้ พวกแรก เชื่อว่าท่านทั้งหลายก็เตาออก,
เห็นอยู่, คือผู้ที่มีผลประโยชน์ติดกันกับวัด ในความหมาย
ธรรมคาสามัญ; เช่นไกรธกับท่านสมภาร หรือเป็นความ
เป็นกตัญญูกับวัด รุกที่วัด : ทำทุกอย่างที่มันมีประโยชน์
อันติดกันกับวัด ก็มีอยู่หลายรูปแบบ. นี้ ไม่ต้องสงสัย เขา

เกลียดวัดในความหมายหนึ่ง; บางคนก็รุนแรงมาก แทนที่จะเกลียดส่วนตัวท่านสมภาร ก็พาลเกลียดวัด, พาลเกลียดศาสนา เขาไปเสียทั้งหมดเลย.

พวกที่ ๒. ผู้ถือเสรีภาพเกินขอบเขต, ทำอะไรตามใจตน.

ที่นี้ยกต่อไป ก็มีพวกวัยรุ่น ที่ต้องการอะไรตามใจตัว มีอิสระภาพ เสรีภาพ เกินขอบเขตในการคิดการพูด การกระทำ, เป็นวัยรุ่นอันธพาลด้วยเหตุต่างๆกัน, พวกนี้ก็เกลียดวัด แต่ก็เป็นพวกที่เห็นได้ง่าย เข้าใจได้ง่าย. ยากมากไม่ต้องอธิบาย ว่าทำไมพวกนี้จึงเกลียดวัด.

พวกที่ ๓. ผู้อาศัยวัดเพราะความจำเป็น.

ที่นี้ก็จะยกจะดู ด้วยสายตาที่แหลมคม ลึกซึ้งสักหน่อยว่า แม้พวกที่อยู่ในวัดในลักษณะที่อาศัยวัด เป็นเรือจ้าง. พวกนี้ก็เกลียดวัด, เป็นเด็กก็มีมาก อาศัยวัดเพราะความจำเป็นเพื่อจะเรียน เล่าเรียนของตัว; ไม่ได้อบรมมาดี ก็เกลียดวัด. แต่จำใจต้องอยู่ในวัด เพราะต้องอาศัยวัด ด้วยเหตุผลอะไร ก็มองดูก็แล้วกัน. นี้อยู่ในวัดก็ยังเกลียดวัด.

ที่ร้ายไปกว่านั้นอีก ก็อยากจะระบุ ศึกษามากแฉะ
 บางพวก แม้อยู่ในวัด แม้อยู่ในผ้าเหลืองก็เกลียดวัด เพราะ
อาศัยวัดเป็นเพียงเรือจ้าง สำหรับจะทำอะไรสักอย่างหนึ่ง
 ไม่ได้บวชอยู่ด้วยศรัทธาอันแท้จริง. เกลียดวัดในลักษณะ
 อย่างไม่เห็นว่าจะค่อยพุดกัน.

สำหรับคำว่า *วัด* นั้น มันมีความหมายกว้าง, กว้าง
 มากกว่าที่จะเป็นเพียง *ว ไม้หันอากาศ ค สะกด*. สรุปว่า
 แม้อยู่ในวัดเพียงอาศัย วัดเป็นเพียงเรือจ้างนี้ เขาก็เกลียดวัด.

พวกที่ ๔. มีการศึกษาไม่ถูกต้อง, เหมาเอาว่าวัดเป็นสิ่งชั่วสมัย.

ที่นี้ พวกอื่นต่อไปอีก คือพวกที่ *อยู่นอกวัด* ได้รับ
การศึกษาไม่ถูกต้อง หรือเรียกว่าเขารู้ตัวเองว่าวัดนี้เป็น
 อย่างไร ก็ *เหมามาเอาว่า วัดนี้เป็นสิ่งที่ชั่วครุระทันสมัย* เหมาะ
 สำหรับคนยุคบรมโบราณที่ยังโง่มาก. บางคน ก็มองกันไป
 ในอีกทางหนึ่งว่า วัดนี้เป็นกาฝากสังคม, เป็นอยู่อย่าง
 เขาเปรียบสังคม, ผลที่ได้รับจากวัด ไม่คุ้มค่าทั้งแก่บุคคล
 ทั้งแก่สังคม หรือแก่ประเทศชาติก็มี. คนที่เขาเข้าใจ
 อย่างนี้ เขาก็เกลียดวัด; แม้ว่าเขายอยู่นอกวัด, หรือวัด
 ไม่ได้ไปเกี่ยวข้องกับอะไรกับเขา,

อีกความหมายหนึ่ง ก็อาจจะเรียกว่า เป็นอันธพาล
 มากเกินไป; แต่ไม่ใช่อันธพาลอย่างนักเลงเกะกะระราน
 อะไร เป็นอันธพาลในทางวิญญาณ คือ ไม่มีสติปัญญา
 ไม่มีสัมมาทิฐิ, แล้วเขาก็ไม่เคยรู้จักเรื่องที่เขาหลงใหลอยู่
 คือ เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ซึ่งเราเรียกกันสั้น ๆ ว่า
 ตาม ก. : เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ.

เรื่องกาม ก็เห็นแต่กามารมณ์, เรื่องเกียรติ ก็เมา
 เกียรติ, คนชนิดนี้ไม่รู้จักรัสิ่งทีเรียกว่า กิน หรือ กาม หรือ
 เกียรติ; เมื่อกล่าวทางนามธรรมหรือทางวิญญาณ ก็เป็น
 คนโง่ที่สุด. ถ้าคุยอย่างสบายตาชาวบ้าน เขาก็ฉลาด เรื่อง
 กินหากินได้มาก ๆ, หาเรื่องกามารมณ์ได้มาก ๆ, หาเรื่อง
 เกียรติชื่อเสียงได้มาก ๆ, ก็ว่าคนนั้นมันฉลาด. แต่ในทาง
 ธรรมะแล้ว ถือว่าคนนั้นยังโง่, โง่ที่สุด : *ไม่รู้ว่าจะเรื่องกิน
 เรื่องกาม เรื่องเกียรติ นั้นคืออะไร, ก็หลงอยู่.* เขาไม่เคย
 รู้จักเรื่องนั้นที่หลงอยู่.

ทีนี้อีกพวกหนึ่ง สมบูรณ์ด้วยเรื่องนั้นมาก ก็ยัง
 หลงอยู่. เคยจะฟังไม่ถูก; ขยี้ใหม่่ว่า พวกที่ไม่รู้จัก
 เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ แล้วก็ยังไม่ได้, อยู่ด้วย

ยังกระหาย อยู่ด้วย เขาก็ ไม่รู้จักเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่อง
เกียรติ นี้นพวกหนึ่ง. อีกพวกหนึ่งแม้ศัมบุรณเพิ่มเพื่อย
เพื่อยุ่ด้วยเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ก็ยังไม่รู้จัก
เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ; คนพวกนี้ก็เกลียดวัด.

อาตมาจะไม่ยืนยันว่า นี้นั้นครบถ้วน โดยหัวข้อของ
ข้อเท็จจริงทั้งหมด ถือว่าเป็นแต่เพียงตัวอย่าง ที่ยกมาให้
ท่านทั้งหลายฟัง ก็ฟังในฐานะเป็นตัวอย่างก็แล้วกัน. กลุ่ม
หลังนี้ ไม่ใช่วัตถุที่มุ่งหมาย ที่อาตมาจะพูดถึงเขา; แต่
จะต้องพูดด้วย.

ขออยู่อีกที่หนึ่งว่า กลุ่มแรก คือกลุ่มที่ตั้งใจจะ
พูด จะหมายถึงนะ คือพวกนักศึกษาที่มีการศึกษา
ดีแล้ว เป็นนักรูกรกิจ เป็นนักรการเมือง เป็นนัก
ปกครอง เป็นเศรษฐี คฤหบดี กระทั่งเป็นครูอาจารย์
แล้วก็เกลียดวัด นี้นั้นน่าอศจรรยอยู่ มันน่าประหลาดอยู่
หรือมันน่าเศร้าอยู่. ส่วน พวกหลังนี้ เป็นพวกที่
จำเป็นแหละ ที่จะต้องเกลียดวัด เพราะประโยชน์ขัดกับ
วัด ยังเด็กเกินไป ยังเป็นวัยรุ่นคะนอง หรือว่าอาศัยวัด

เป็นเรื่อจ้าง มองกุ๊วก็ไม้ออก ก็เข้าใจไปต่างๆ นานา *มันควรจะเกลียดควัด มันก็ควรจะให้อภัย.*

แล้วก็มี ยกเว้นพิเศษ อยู่อย่างหนึ่ง ก็คือว่า คนที่เขาถือศาสนาอื่น เขาก็ไม่ชอบวัดของศาสนาอื่น; ถ้าหลงใหลในศาสนาของคนเกินไป ด้วยเหตุที่เขาไม่รู้จักศาสนาของเขาเองอย่างถูกต้อง ก็จะทำให้เกลียดชังศาสนาอื่น; แล้วก็จะพาลเกลียดควัดของศาสนาอื่น. *เรื่องนี้ไม่เกี่ยวกับ ยกไว้ให้เป็นพิเศษ แยกออกไปได้.*

ท่านทั้งหลาย ลองพิศูจน์ดู คิดดู ไคร่ครวญดู ว่า บุคคลมีลักษณะดังกล่าวมานี้ กำลังมีอยู่จริงหรือเปล่า? ถ้ามีอยู่จริง ก็เป็นอันว่า เราจะยืนยันลงไป ว่ามีคนที่กำลังเกลียดควัด. **เมื่อมีคนเกลียดควัด ผลอะไรจะเกิดขึ้น?** ก็กล่าวได้เสียว่าเป็นผลในทางร้าย, มีผลในทางร้าย, หรือผลร้ายจะเกิดขึ้น คือจะมีคนที่ไม่ชอบ สิ่งที่เราเรียกกันว่า "วัด" ซึ่งมีคว้ามหมายมากกว่า ว ไม้หันอากาศ ต. เค็ด สะกด. ที่นี้ก็จะให้พูดกันต่อไปว่าหมายถึงอะไร?

ข้อที่ ๒. ความหมายของคำว่าวัด.

หัวข้อที่ ๒ นี้ จะพูดถึงคำว่า วัด ในประโยคที่ว่า คนเกลียดวัด. ท่านที่ได้เคยศึกษาภาษาไทยมาบ้างแล้ว ก็จะเข้าใจได้ทันที ว่า คำพูดบางคำนั้นเราไม่ได้มีความหมายตรง, หรือเท่าที่มันปรากฏอยู่เป็นตัวหนังสือ. เรามีความหมายอะไรแฝงไว้มาก คือเรื่องที่คล้ายๆกัน ก็จะแฝงกันอยู่ในคำนั้นหมด.

เช่น คำว่า วัด อย่างนี้; โดยเฉพาะในกรณีของคนเกลียดวัด; คำว่า วัด ย่อมหมายถึงศาสนา หมายถึงพระธรรม แต่ก็หมายถึง โบสถ์ วิหาร พระเจดีย์ หมายถึงวัดวาอาราม พระเจ้าพระสงฆ์ทั้งหลายทั้งปวง คือทุกสิ่งทั้งนั้นเนื่องกันอยู่กับวัด. เรามีวัด เพื่อเป็นที่ตั้งของศาสนา, เป็นสิ่งที่สั่งสอนพระธรรม, และมีพระเจ้าพระสงฆ์รวมอยู่ในนั้น ทำหน้าที่นั้นๆ, แต่ก็มีสถานที่ เช่น โบสถ์ วิหาร การเปรียญ อะไรต่างๆ รวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีที่จะต้องมีอยู่ในวัด. ทั้งหมดนี้เรียกว่า วัด เพียงคำเดียว.

เมื่อพูดว่า "เกลียดวัด" ก็หมายถึงเกลียดสิ่งเหล่านี้ด้วยคือจะเกลียดสิ่งที่เรียกว่า ธรรม หรือธรรมะ, หรือ

พระธรรมด้วย, แล้วจะเกลียดสิ่งที่เรียกว่า ศาสนา ด้วย
จะเกลียดวัดทั้งในภาษาธรรม และใน ภาษาคน.

วัดในภาษาคน นั้น คือ โบสถ์ วิหาร เจดีย์ ศิววัด-
วอาราม ที่เป็นฝ่ายวัตถุ; นี้ก็เรียกว่า วัด ภาษาคน.
แต่ถ้าวัดในภาษาธรรม ก็เป็นนามธรรม หมายถึง
เจตนารมณ์ของการมีวัด การประพฤติกระทำอยู่ในวัด,
ความหมาย หรือ คุณค่า อะไรต่างๆ ที่รวมอยู่ในสิ่งที่เรียก
ว่า วัด นั้น.

นี่แม้แต่คำว่า "วัด" ก็ยังเห็นได้ว่า มีอยู่เป็น ๒ ชั้น
เป็นภาษาคนพุทธธรรมตา ในความหมายหนึ่ง, เป็นภาษา
ธรรมอันลึก, ภาษาธรรมอันลึกในอีกความหมายหนึ่ง.
นี่คำว่า "วัด" แม้ว่าบางคน จะไม่ได้เกลียดสิ่งเหล่านี้ ครอบ
ถ้วนทุกความหมาย ก็ยังเรียกว่า เกลียดวัดอยู่นั่นเอง; แต่
แล้วมันก็เป็นไปได้ โดยยาก.

ขอให้คิดดูเถิดว่า ถ้าเกลียดศาสนา มันก็เกลียด
ธรรมะ เกลียดวัด เกลียดวัดวาอาราม พระเจ้าพระสงฆ์
อะไรไปหมดสิ้น; แม้แต่เกลียดศัสตฺบุรุษ ทายกทายิกา

ไปด้วยเลย. คำว่า "วัด" ในกรณีที่เราจะพูดถึงนี้ มันมีความหมายมากอย่างนี้.

ความหมายของ "วัด" อย่างกว้างลึก.

ทันที จะพูดให้ชัดลงไปถึงสิ่งที่เรียกว่า "วัด". เตือนใจ จะพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า วัด ซึ่งมีความหมายกว้างไกลออกไป จากคำว่า วัด. สิ่งทีเรียกว่า วัด มันมีความหมาย หรือ ประวัติ หรืออะไร มากมายกว้างขวาง ลึกซึ้ง ยาวนาน. ถ้าเรียกโดยภาษาไทยว่า วัด; แต่ก็ต้องรู้ว่าเรียกโดยภาษา อื่นว่าอย่างอื่น. วัดวาอารามในพระพุทธศาสนา นี้ ก็ถอดรูปแบบ มาจากวัดวาอารามในประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นแดน เกิดของพระพุทธศาสนา เป็นต้น.

แต่ถ้าจะมองให้ครบถ้วน มันก็จะต้องมองไปไกล ตั้งแต่แรกมีมนุษย์ขึ้นมาในโลก. สิ่งทีเรียกว่า "วัด" มี ลักษณะแะอาการ ความมุ่งหมาย คล้ายกับสิ่งที่เราเรียกว่า วัด นี้ ได้มีมาแล้วตั้งแต่ก่อนพุทธกาล. ถ้าคนที่จะศึกษากันแต่ ในแง่ของประวัติศาสตร์ ไม่ยอมรับเรื่องตำนาน อันปรัมปรา ในพระคัมภีร์ ก็มีทางจะทำได้ ก็จะต้องตั้งต้นคิดว่า สิ่งที เรียกว่า วัด นี้ มันเกิดขึ้นมาได้อย่างไร? ในเมื่อครั้งแรก

เราก็ยอมรับว่า คนนี้เป็นคนบ้า แขนจะไม่ยุ่งผ้า แล้วก็
 ก่อขุดยุ่งผ้า และรู้จักทำอย่างนั้น อย่างนั้นมากขึ้น ๆ มาถึง
 จุดไหนจึงได้เกิดสิ่งที่เรียกว่า วัด ขึ้นมา ?

เมื่อกล่าวไทยสรุปย่อ และ *ออกใจความออกมาจาก*
พระคัมภีร์ เรื่องสั้น ๆ ก็มีว่า : พอมีมนุษย์หรือคนมากกว่า ;
 เพราะยังไม่รู้อะไรมา เรียกกันว่า คนดีกว่า ; เกิดขึ้น
 ในโลก พอที่จะรู้จักทำมาหากินได้ ทั้งหลักแหล่งทำมาหา
 กินได้ ไม่เร็วร้อนเหมือนแต่กาลก่อน, มันก็เกิดการเอาเปรียบ
 เกิดการกดโกง ทำให้ลำบาก ยุ่งยาก จนต้องตั้งหัวหน้า
 ให้มีหน้าที่สำหรับควบคุมบังคับบัญชา ; เรื่องทางสังคม
 มันก็หมดปัญหาไปได้มาก จนกระทั่งถึงยุคหนึ่ง จะเรียกว่า
 หมดปัญหาทางสังคมก็ได้.

แต่ *ปัญหาทางจิตยังมีเหลืออยู่มาก* คือ *ยังมีความ*
หวาดกลัว ยังไม่รู้อะไรว่าอะไร : เกิดความสงสัยต่าง ๆ
 นานา เกี่ยวกับโลกนี้ก็มี, เกี่ยวกับโลกอื่นก็มี, หลังจากตาย
 แล้วก็มี *ไม่มีความสงบสุขในทางใจ*, หรือว่ามีบางคน มี
 ความเห็นว่า เท่าที่อยู่กันอย่างนี้ มีแต่เรื่องกิน เรื่องกาง
 เรื่องเกียรติ ; อย่างนี้ มันไม่วิเศษอะไร มันอยากจะรู้จัก
 อะไรที่ดีไปกว่านั้น ดีไปกว่านั้น.

นี่ คนที่มีปัญหาทางจิตใจ อย่างนี้แหละ เขา
ได้ออกไปจากบ้านเรือน ก็ไปคิดค้นตามสติปัญญา
ของเขา จนพบระบบในทางจิตใจว่าเราจะทำอะไร จึงจะ
มีจิตใจเย็น, เยือกเย็นเป็นสุขไม่มีปัญหา. คนพวกนั้น
แม้จะมีเงิน มีทอง มีกิน มีกาม มีเกียรติ ยังมีปัญหา ยังทุกข์-
ร้อน, แล้วบางทีก็เป็นที่น่าขยะแขยง แก่คนที่เขามีจิตใจสูง.
นี่คนพวกใหม่นี้ออกไปอยู่ตามป่า ตามดง ตามที่สงบสงัด
คิดค้น จนพบวิธีสำหรับทำจิตใจให้เป็นสุข ไม่เกี่ยวกับ
ท่านร่างกาย หรือท่านวัตถุอะไรนัก.

ต่อมาคนอีกจำนวนมาก ก็เกิดชอบวิธีการ
อย่างนั้นกันมากขึ้น ๆ มันก็เกิดสังคมใหม่ คือสังคมของ
บุคคล ผู้ต้องการเรื่องราวในทางจิตใจ, ดำรงจิตใจให้อยู่
เย็นเป็นสุข. มันจึง เกิดสำนัก หลักแหล่ง ที่จะชี้แจง
อบรม สั่งสอน ให้เข้าใจเรื่องนี้. จุดตั้งต้นของพวกมันก็
ได้เกิดขึ้นมาในลักษณะอย่างนี้: มันจะนั้นแล้ว มันทนอยู่
ไม่ได้ มันเคียดครั่น. แต่ว่าไม่ใช่เคียดครั่นอย่างว่า เจ็บไข้
หรือไม่มีข้าวจะกิน; มันเป็นความเคียดครั่นของคนที่มี
ข้าวกิน แล้วก็ไม่เจ็บไข้ แล้วก็มีอะไรทุกอย่าง; นี่เขา

เรียกว่า ความเดือดร้อนทางวิญญาณ, ไม่มีความเยือกเย็น
ในทางวิญญาณ วัตถุประสงค์เกิดขึ้น เพื่อแก้ปัญหาอันนี้.

ที่อาตมาบอกว่ามันดีกันนะ ขอให้เข้าใจว่ามัน
ดีอย่างไร. มันดีถึงกับว่า มันเป็นสิ่งที่มีธรรมชาติ
ต้องการ, เป็นสิ่งที่ธรรมชาติบังคับให้มี ไม่มีไม่ได้
มันจะบ้ตาย. คนพวกนี้จะบ้ตาย ถ้าไม่มีความรู้เรื่อง
ทำจิตใจให้เยือกเย็นเป็นสุข, แล้วมันก็เป็นตามกฎของ
ธรรมชาติ, เป็นปฏิบัติที่ไปเป็นไปตามธรรมชาติ —

เมื่อคนมีความก้าวหน้า ที่เราเรียกกันว่า วิวัฒนาการ
ทางกายสูงขึ้นไปๆ หนทางจิตสูงไม่ทัน มันก็ต้องเป็น
ทุกข์; ต้องมีอะไร มาทำให้ทางจิตมันสูงขึ้น ทันกับ
วิวัฒนาการทางกาย มันจึงจะอยู่ได้ เป็นคนที่มีความสุข.
วัดนี้ เป็นสิ่งที่ธรรมชาติบังคับ ให้เกิดขึ้นโดยไม่รู้สึกรู้ว่า
เพื่อความสมบูรณ์, เพื่อความถูกต้องในทางจิตใจ.

จะให้ คำนิยาม อีกอย่างหนึ่งว่า มัน เป็นสิ่งที่
จำเป็นสำหรับคน, แล้วควบคู่กันไปกับคน, จนกว่าจะ
ถึงจุดหมายสุดท้ายของความเป็นคน. นี่มันจะพังยาก

ก็ตอนนั้น ; เพราะว่า ท่านยังไม่รู้ว่ามันเป็นคนนี้เป็นทำไม ?
จะเป็นไปดังไหนกัน จึงจะถึงจุดสุดท้ายของความเป็นคน ?
แม้จะพูดว่าเพื่อได้สิ่งที่ดีที่สุด ก็ไม่รู้ว่ามันคืออะไร ?

แต่เดี๋ยวนี้จะยืนยันเฉพาะในข้อที่ว่า ธรรมชาติมัน
ทำให้ทนอยู่ไม่ได้ ในการที่จะไม่คิดไม่นึก ค้นหาวิธี
การทางจิตทางใจ ให้ก้าวหน้าขึ้นไป คู่กันกับความก้าวหน้า
ในทางร่างกาย ; เพราะฉะนั้น จะเรียกว่าสถาบันหรืออะไร
ก็แล้วแต่จะเรียก ที่จำเป็นแก่จิตใจ ในด้านจิตใจ หรือฝ่าย
จิตใจ สำหรับคน และควบคู่กันไป เคียงขนานกันไปกับ
วิวัฒนาการของคน จนถึงจุดหมายสุดท้ายของความเป็นคน.

พูดให้เห็นชัดหน่อยกว่าวิวัฒนาการทางร่างกาย มันก็
วิวัฒนาการมากเหลือเกิน ; เมื่อคนบ่ายังไม่งุ้มหัว เขาอยู่กันอย่างไร ;
เดี๋ยวนี้มางุ้มหัว มาทำอะไรกันอย่างพวกเราที่นั่งกันอยู่ที่นี้ ได้มี
วิวัฒนาการทางฝ่ายร่างกายมาอย่างไร ; ทางจิตก็เหมือนกัน. จิตของ
คนบ่าเหล่านั้น มันวิวัฒนาการ มันทนอยู่ไม่ได้ ก็ค้นรน จึงค้นรน
ก็ค้นคว้าหาไป จนพบระบบความคิดความนึก ตลอดจนการประพฤติ
ปฏิบัติ มีความกึกความนึกเพื่อจิตใจจะไต่ส่งบนัน ; เพราะฉะนั้น
จึงสมกัน เรียกว่ามันสมคู่กัน, ทางร่างกายก้าวหน้าเท่าไร ทางจิต
ก็ก้าวหน้าเท่านั้น.

ในเรื่องความก้าวหน้าทางร่างกายนี้ ทำที่บ้านก็ได้ ;
 แต่ ความก้าวหน้าทางจิตนี้ มันลำบากที่จะทำที่บ้าน ;
 จึงมีความเหมาะสมที่จะ ทำ ที่จะศึกษาเล่าเรียน แล้ว
 ประพฤติปฏิบัติ หรือกระทำ ในสถานที่ที่จัดไว้เฉพาะ,
 สะดวกสบายเพื่อการนั้น ; นั่นแหละคือสิ่งที่เรียกว่า วัด.

จะต้องขอให้มีการศึกษา ทบทวนย้อนหลังไป
 สักหลายหมื่นปี ทั้งยุคที่เขาเชื่อกันว่ามนุษย์ได้เกิดขึ้นใน
 โลกเมื่อไร ก็จะพบสิ่งที่เรียกว่า "วัด" คู่กันมากับมนุษย์.
 เพื่อให้มนุษย์มีความถูกต้องในทางจิตใจ. นี่สิ่งที่เรียกว่า
 วัด นั้น มันเป็นอย่างนี้ โดยแท้จริง.

ทั้งการที่มันมาเกิดการเปลี่ยนแปลงในยุคหลัง ๆ นี้
 ก็อย่าเอามาเป็นเครื่องยึดถือ ; ต้องยึดถือความมุ่งหมาย
 เดิมแท้ ว่า วัดมีเพื่อประโยชน์อะไร, แล้วต่อมามันได้
 เปลี่ยนไป, แล้วก็เปลี่ยนมากเสียด้วย, จนทำให้เกิดการเกลียด
 วัชกันขึ้นมา. แต่แล้วธรรมชาติก็ไม่ยอม ; มันต้องการ
 ให้คนหรือมนุษย์นี้ มีความถูกต้องทางจิตใจ จะต้องมีการ
 การศึกษา และปฏิบัติทางจิตใจ จะต้องมีการมีสถาน
 สถานที่ ที่อำนวยความสะดวกเป็นอย่างนั้น ; มันก็ยังต้องการ

วัดอยู่นั่นเอง. พอมาเกิดปัญหาอย่างนั้นขึ้นมาว่า มีคน
เกลียดตัวกันมากขึ้น ๆ เรื่องมันก็ยุ่ง; จึงควรจะเป็นหน้าที่
ของเรา ที่จะช่วยกันป้องกัน ไม่ให้เกิดผลร้ายขึ้นมา ใน
ลักษณะอย่างนั้น.

สรุปความสั้น ๆ ว่า คำว่า "วัด" นั้น หมายถึงธรรมะหรือ
ศาสนา วัดวาอาราม พระเจ้าพระสงฆ์; แต่สิ่งที่เรียกว่า "วัด" นั้น
คือสถาบันที่มนุษย์ตั้งขึ้น ตามความบีบคั้นของธรรมชาติ เพื่อ
ให้มนุษย์ต้องมี สำหรับความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้องในด้านจิตใจ.
ขอให้ท่านทั้งหลายรู้จักคำว่า "วัด" และสิ่งที่เรียกว่า "วัด" ในความหมาย
ที่ถูกค้องอย่างนี้ก่อน แล้วค่อยไปจะพูดกันง่าย ในคราวบรรยายครั้ง
ต่อไป.

ข้อที่ ๓. เกี่ยวกับคำว่า "เกลียด".

ท่าน ก็จะมาถึงคำว่า "เกลียด" สำหรับคำว่าเกลียดคน
ก็พอจะเข้าใจกันได้แล้วเป็นส่วนมาก ว่ามันได้แก่กิริยาอาการ
อย่างไร, ความรู้สึกอย่างไร, ความหมายอย่างไร, เพราะ
เราก็เคยเกลียดเคียดรักอะไร อ้อเป็นประจํา; แต่ครั้นมาถึง
กรณีนี้ เราหมายถึง เรื่องเกลียดตัว, เรื่องการเกลียดตัว
เราก็จะ ดูอาการที่เรียกว่า เกลียด, แล้วก็จะกระทำแก่สิ่งที่
เรียกว่า วัด.

ท่านทั้งหลายไม่ต้องคอยฟังอาตมาพูดอย่างเดียว, ไม่ต้องคอยเชื่อไปตามอย่างเดียว; ต้องใช้การสังเกต ศึกษา พิจารณาของตนเองด้วย ก็จะเห็นชัด. เกยวัน คนเกลียดวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เป็นนักศึกษามาแล้ว, แต่ก็เป็นนักอะไร ๆ ที่มีอำนาจ มีอิทธิพล อยู่ในสังคมนี้ เขาก็เกลียดวัด เพราะเห็นว่าวัดเป็นข้าศึกต่อความเจริญ หรือวัตถุประสงค์ของท่าน.

บางคนจะพูดออกมาว่า ถ้าจีนปฏิบัติอย่างอยู่ในวัด หรืออย่างทางวัดนี้ละก็ จะไม่ก้าวหน้า จะไม่เจริญ จะยากจน จะล้มลง; เพราะตนเองก็ต้องการแต่เรื่องกิน เรื่องกางเรื่องเกียรติ เสียะพืด ไม่ต้องการความถูกต้องในฝ่ายจิตใจเสียเลย; ก็เห็นว่าวัดเป็นข้าศึกแก่ความเจริญของตน, ก็เลยเกลียดวัด.

ทีนี้ ก็ยังมี คนบางพวก มองไปในแง่ที่ว่า ระบบของศาสนา วัตถุประสงค์มันครึระ มันพันสมัย หรือมันเป็นเรื่องของคนใจ. บางทีเขาให้ค่านิยมมากเต็มที่ ที่เขาจะให้ก็ได้, เขาก็พูดว่า มันไม่เหมาะหรือไม่เข้ารูปกันได้กับมนุษย์สมัยนี้, หรือว่า ถ้าจะเอามนุษย์สมัยนี้ ก็ต้องเอามนุษย์ใน

อาฟริกา หรือที่ไหนก็ตาม ที่มันยังบัวเตือน คล้าย ๆ เหมือนหลายหมื่นปีมาแล้วโน่น นั่นจึงจะพอดีกัน. ถ้าจะเอามาใช้ ก็มันมนุษย์ยุคปัจจุบันแล้ว เรื่องนี้เป็นเรื่องศรัทธาของมฆาไร้สาระ แล้วแต่จะเรียก; ในที่นี้ เรียกว่า เขาเห็นเป็นของศรัทธา ถึงกับน่าขยะแขยง แล้วเขาก็เกลียดระบบวัด, ระบบศาสนาไปเลย,

ที่นี้ ก็มี *บางคนมองไปในแง่ของค่าหรือราคา หรือเศรษฐกิจมากเกินไป* เขาก็ว่า *วัดนี้ทำอะไรไม่คุ้มค่า* เพราะว่าวัดนี้ต้องลงทุนสร้างสรรค์ขึ้นมา จัดให้อยู่ได้, แล้วผลที่เกิดขึ้นจากการที่มีวัดนั้น ไม่เห็นจะมีอะไร, หรือว่ามีแค่น้อยเกินไป ไม่คุ้มค่า. นี่เขาจะจัดวัดไว้ในฐานะเป็นกาฝากที่น่าเกลียดที่น่าขยะแขยง แล้วเขาก็เกลียดวัด อย่างนี้ก็มี.

ที่นี้ *คนบางพวกมองไปในแง่ว่า วัดโดยเฉพาะในสมัยนี้* ซึ่งมีอยู่มาก แม้จะไม่ใช่ว่าทั้งหมด ก็คือ *สถานที่ที่จัดไว้เพื่อการหลอกลวงและเอาเปรียบ* : ที่พูดกันซื่อ ๆ ก็หลอกลวงให้ทำบุญ, ให้อะไรต่างๆ, แล้วคนที่วัดก็ได้ คนนอกวัดก็เสีย; เหมือนกับที่มีใครเขียนล้อว่า : *บ้านก็ซัด*

วัดก็ซุก; อย่างนี้, โศกเอาอะไรมาล่อให้คนควักกระเป๋,
อย่างนงั้ม.

ถ้ามากไปกว่านั้น ก็จะมีอะไรที่จัดขึ้นในวัดสำหรับ
หลอกหลวงคน ที่จะเอาประโยชน์จากคนโง่เหล่านั้น เป็นเรื่อง
ไสยศาสตร์ หรือเป็นเรื่องอะไร ที่มันคล้ายๆ กันนั้นแหละ.
รวมความแล้วก็เป็นเรื่องหลอกหลวงคน, ไว้เอาเปรียบคน.

เมื่อเรามองวัดในลักษณะดังกล่าวอย่างนี้ เขา
ก็เกลียดวัดแหละ, แสนที่จะเกลียด. นี้คำว่า "เกลียด"
มันเป็นอย่างนี้. โศกเฉพาะเมื่อเกลียดควัก เห็นวัดเป็น
ข้าศึกต่อความเจริญของตน หรือของสังคม, เห็นวัดเป็นของ
กวีกรรมงายสำหรับคนโง่, เห็นวัดเป็นสิ่งที่ไม่คุ้มค่าในการมี
หรือการจัด ลงทุนมากในการก่อสร้าง เป็นต้น, แล้วก็ให้ผล
ไม่รู้ว่าจะไรอยู่ที่ไหน, หรือบางทีก็จะเหมาเอาว่าไม่ให้ผล
อะไรเลย, มีแต่ว่าสำหรับให้คนมันโง่ หรือว่าหลอกเอาไว้
หลวงเอาไว้ ให้คนโง่ควักกระเป๋ทำบุญ นี่เป็นการกล่าวหา
ที่แรงร้ายที่สุด นี้คือคำว่า "เกลียด" ที่เขาเกลียดควัก.

บททวนคุณค่าของวัด.

ทันที ก็อยากจะขอร้องให้ทุกอย่างละเอียดลึกซึ้งอีกครั้ง
หนึ่ง สำหรับคนที่เกลียดวัด ก็ได้พูดมาแล้วหยก ๆ ว่าสิ่งที่
เรียกว่าวัด คือสิ่งที่เกิดขึ้น โดยความจำเป็น ที่ธรรมชาติ
มันบังคับ ให้ต้องมีขึ้นมา สำหรับคู่กันมากับมนุษย์ ;
เพื่อมนุษย์จะได้เป็นสัตว์ที่ก้าวหน้าถึงจุดหมายสูงสุด. ถ้า
คนเกลียดวัด ที่ถูกค้องที่แท้จริง นั่นก็คือ เกิดียดสิ่งซึ่ง
จำเป็นสำหรับเขานั่นเอง ก็เขาไม่รู้ว่า วัดนี้มีไว้สำหรับ
ทำคนให้เป็นคน ให้สมบูรณ์ทั้งทางกายและทางจิต

เมื่อเขามองไม่เห็น เขาก็ไม่รู้จักว่า วัดมันจำเป็น
อย่างนี้ แล้วเขาก็เกลียดวัด; เรื่องมันก็กลายเป็นว่า เขา
กำลังทำลายความเป็นมนุษย์ของเขาเอง. คนที่เกลียดวัดนั้น
คือคนที่กำลังทำลายความเป็นมนุษย์ของตนเอง; เพราะว่า
วัด คือสิ่งที่จะสร้างคนให้เป็นคนโดยแท้จริง, หรือสร้าง
มนุษย์ให้เป็นมนุษย์. นี่เขาไม่รู้จัก เขาก็เกลียดวัด ก็คือ
เกลียดสิ่งที่จะทำให้คนเป็นคน หรือทำตัวเขาให้เป็นมนุษย์ที่
สมบูรณ์.

จะเรียกให้แปลออกไป ก็เรียกว่าเขาเป็นคนที่ไม่รู้จักพระเจ้า, ไม่รู้จักพระเป็นเจ้า ที่จะช่วยให้รอด, แล้วเขาก็เกลียดพระเจ้า; แล้วเขาจะไปทางไหน ก็สองกikutเถอะ. เราไม่รู้จักพระเจ้ที่แท้จริง ที่จะช่วยให้มนุษย์ถึงที่สุดแห่งความเป็นมนุษย์; เรารู้จักแต่พระเจ้าทางเนื้อหนัง โดยเฉพาะที่เป็นเงินเป็นต้น ที่จะช่วยให้ได้รับความสนุกสนานเฮีต้อร่อยทางเนื้อหนัง.

ขอให้ทดสอบตัวเองในข้อนี้กันทุกๆ ท่าน. ขออภัยด้วยที่จะระบุลงไปว่า ทุกๆ ท่านที่มานั่งอยู่ที่นี่ จงไปทดสอบตัวเอง ว่ากำลังมีพระเจ้าชนิดไหน? มีพระเจ้าเงินตราเป็นพระเจ้า? หรือว่ามีพระเจ้าอันแท้จริง คือสิ่งที่จะช่วยมนุษย์ให้เป็นมนุษย์? ถ้ารู้แล้วก็จะไม่เกลียดพระเจ้า, จะไม่เกลียดธรรมชาติ, จะไม่เกลียดศาสนา, หรือจะไม่เกลียดตัว, อย่างที่เราเรียกสั้น ๆ ว่า ไม่เกลียดตัว.

นี้สรุปความว่า คนเกลียดตัว คือคนที่กำลังเกลียดสิ่งที่จะทำให้ตนเองรุ่งเรืองเจริญก้าวหน้าทางจิตใจ เพื่อให้ถึงอันคับสุดท้ายของความเป็นมนุษย์.

ข้อที่ ๔. เหตุผลที่เกิดมีความเกลียดชัง.

เอ้า, ก็อยากจะให้พิจารณาแก่กัน ให้ละเอียดต่อไปสัก
 นิดหนึ่ง ในประเด็นนี้ ก็จะขอร้องให้พิจารณาถึงเหตุหรือ
 สมุฏฐานแห่งความเกลียด โดยจะตั้งปัญหาขึ้นว่า ทำไม
 เราจึงเกลียด ในเรื่องทางจิตทางวิญญาณอย่างนี้? มันมี
 คำตอบที่รวบรัดได้โดย ว่าเราเกลียดสิ่งใด ก็เพราะว่าเรา
 ไม่รู้จักสิ่งนั้น ว่ามันมีคุณค่า, หรือ มีคุณค่าเหลือประมาณ.

ถ้าเป็นเรื่องทางวัตถุ มันก็ไปอีกอย่างหนึ่ง เพราะ
 มันเห็นได้ด้วยตา, อะไรรู้ด้วยตา. แต่ถ้าเป็นเรื่องทางจิตใจ
 ทางนามธรรมแล้ว ก็จะขอพูดอย่างนี้ ว่าเกลียดสิ่งใดก็
 เพราะไม่รู้จักสิ่งนั้น โดยถูกต้องว่า มีคุณค่าสำหรับ
 ตนเองอย่างไร.

นี่โดยสรุปก็ต้องพูดอย่างนี้ เป็นการสรุปที่เหี่ยวหมก
 ว่าเกลียดชังหรืออะไรในทางจิตทางวิญญาณ ก็เพราะไม่รู้จัก
 สิ่งนั้น: เช่นไม่รู้จักวัช, ไม่รู้จักกรรมะ, ไม่รู้จักศาสนา,
 ไม่รู้จักพระเจ้าพระสงฆ์ เป็นต้น.

ทีนี้ อีกทางหนึ่ง อีกแง่หนึ่ง สิ่งนั้น ๆ ได้เปลี่ยน
 สภาพ เปลี่ยนหน้าที่ เปลี่ยนการทำหน้าที่ เปลี่ยนความหมาย.

ซึ่งหมายความว่า สิ่งที่เคยถูกต้อง หรือจำเป็น หรือดีที่สุดในครั้งหนึ่งนั้น; เกียวนี้ได้เกิดการเปลี่ยนแปลง : เปลี่ยนภาวะก็มี, เปลี่ยนการทำหน้าที่ ที่ว่าจะต้องทำหน้าที่อย่างไรก็มี, เปลี่ยนความหมายก็มี, พุคไปก็จะกระทบกระเทือน.

แต่จะพูดแต่ใจความว่า สิ่งทีเรียกว่า "วัด" ด้วันมันก็เปลี่ยนภาวะ ไม่เป็นวัดอย่างครั้งพุทธกาล ไม่มีลักษณะหรือภาวะ หรือปรากฏการณ์อย่างครั้งพุทธกาล; มันก็เปลี่ยนหน้าที่ คือที่เคยมีหน้าที่ ที่จะช่วยกวีญาณให้สูงขึ้น เปลี่ยนหน้าที่ไป, มาเป็นเรื่องทางวัตถุ ทางอะไรมากขึ้น จนกระทั่งว่า วัดนั้นก็มาเป็นทาสของวัตถุไปเสียด้วย; แต่ความหมายมันก็เปลี่ยน, คือเปลี่ยนมาจากความหมายที่ว่าจำเป็นสำหรับมนุษย์จะต้องมี เพื่อยกระดับทางวิญญาณให้สูงขึ้น กลายมาเป็นสิ่งที่ให้ผลไม่คุ้มค่าแก่มนุษย์ไป.

นี่ถ้าว่ากันโดยสรุป ที่มันต้องกับลักษณะ หรือการกระทำ หรืออะไรก็มีอยู่อย่างนี้ ที่ทำให้เกิดการเคลื่อนตัวกันขึ้นมา.

ถ้าจะพูดให้เป็นตัวอย่าง แยกและให้เป็นตัวอย่าง ก็
 พยจะพูดได้คำสมการแก่เวลาอีกเหมือนกัน ; เช่นจะพูดว่า
 เดียวคนเกลียดศาสนา เพราะไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่า
 ศาสนา. เมื่อออกมาพูดว่า ท่านยังไม่รู้จักศาสนา ก็อย่า
 เพื่อโกรธ เพราะว่าท่านยังรู้จักศาสนาน้อยเกินไป, มีแต่ความ
 เชื่อมแน่นอย่างเคียว, อย่างนี้ก็ไม่เรียกว่ารู้จัก. ถ้าหมดความ
 เชื่อมแน่นเมื่อไร ก็จักเกิดเกลียดศาสนาขึ้นมาไม่ทันรู้ตัว;
 เพราะไม่รู้จักสิ่งนั้น ในที่นี้ก็คือไม่รู้จักศาสนา.

สิ่งที่เรียกว่าศาสนารู้จักยาก รู้จักยากยิ่งกว่าที่จะ
 รู้จักผ้าเหลือง; รู้จักตัวอาวราม รู้จักพระพุทธรูป รู้จัก
 อะไรทำนองนั้น นั้นมันไม่ยาก. แต่จะให้รู้จักศาสนา ใน
 ชั้นที่เป็นหัวใจของศาสนา กันแล้ว รู้จักยาก; เช่นเดียวกับ
 กับคำว่า วัด ในความหมายทางนามธรรม; เขาจึงเกลียด
 ศาสนา เพราะไม่รู้จักศาสนา.

ที่นี้ เขาเกลียดธรรมะ ซึ่งเป็นสิ่งที่รู้จักได้ยาก
 ยิ่งขึ้นไปอีก; เพราะว่าตัวธรรมะแท้ๆ ที่เป็นใจความ
 แท้ๆ ยิ่งละเอียด ยิ่งลึกซึ้ง, ซึ่งเหมือนกับพระเจ้านั้นแหละ.
 ธรรมะกับพระเจ้านั้น ไซ้แทนกันได้ คือ อยู่ในลักษณะที่

ยากที่จะบรรยายด้วยคำพูดได้ : บรรยายก็บรรยายได้, แต่มันไม่ถูก, หรือไม่หมด, หรือมันไม่ตรง; เพราะลึกซึ้งเกินกว่าที่จะบรรยายได้ด้วยคำพูด : จะบรรยายกัน ในแง่ไหนก็ได้ ในฐานะที่เป็นผู้สร้างโลก ก็ได้ ควบคุมโลกก็ได้ ทำลายโลก ก็ได้. ชรรณะ, เมื่อเขาไม่รู้จัก เขาก็เกลียดเหมือนกัน; ที่ถือ ๆ กันอยู่บ้างนี่เรียกว่า ยึดมันไปตามประเพณี หมดความยึดมั่นเมื่อไร แล้วก็จะเกลียด.

ข้อที่ ๕. เหตุผลที่ทำให้เกลียดวัด.

ที่นี้ ดูที่เกลียดวัด กันดีกว่า วัดเปลี่ยนไปในทางที่โหดร้าย; เช่นว่าวัดนี้ ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ถูกต้อง ของความหมายของคำว่า "วัด" มาแต่เดิม; นี้ผู้มีปัญญาเขาเกลียด. ที่นี้ วัดไม้อาจจะเปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการของคนใจ; คนใจเขาก็เกลียด. จะพูดให้กว้างขึ้นไปก็ว่า คนสมัยใหม่ที่ก้าวหน้าทางเนื้อทางหนังร่างกายมาก, แล้ววัดไม่ยอมเปลี่ยนแปลงไปคานั้น; วัดยังรักษาความถูกต้องไปตามเดิม. คนใจสมัยใหม่เหล่านั้นก็เกลียดวัด; ถ้าวัดเปลี่ยนแปลงไปตามคนใจเหล่านั้น คน

ไว้เหล่านั้นก็ชอบ; แต่คนมีปัญญาที่เกลียดวัด, คนที่
เขาถือเอาความถูกต้องเป็นหลัก เขาก็ต้องเกลียดวัด.

อีกทีหนึ่งถ้าจะวัดในแง่ที่กล่าวมาอีก. ^๕เกี่ยว
เราก็จะเห็นว่ามืออยู่ทั่วไป ไม่ต้องอ้างหลักฐาน พยาน
อะไรที่ไหนก็ได้ ว่าวัดกลายเป็นแหล่งแห่งอบายมุข.
อบายมุข : ต้มน้ำเมา เที่ยวกลางคืน การเล่น เล่นการ
พนัน คนคนชั่วเป็นมิตร เกียจคร้านทำการงาน มีอยู่ในวัด
ตลอดเวลาก็มี, หรือหามาใส่ลงไปในวัด เป็นครั้งเป็นคราว
ตามเทศกาล ก็มี, วัดกลายเป็นแหล่งอบายมุขไป
เขาก็ต้องเกลียด มันนั่นเกลียดนี่.

ถ้าอง ^๕พระเถระ^๕เกียจทำการงาน นั่นนี่ คือ *อบายมุข*
สุดท้าย มีอยู่ในวัดตลอดกาล. *อบายมุข*ข้อสุดท้าย ว่า
เกียจคร้านทำการงาน ก็คือไม่อยากจะทำงานหนักเหนื่อย,
เหงื่อไหลไคลย้อย. วัดก็กลายเป็นที่มีวิสัยของอบายมุข,
ก็ต้องเรียกว่าที่มีวิสัยของอันตราย, อันธพาดก็มีรกราก
อยู่ในวัด. ขวาวาสเข้ามาทำกัมมี, พระเถระเป็นเองกัมมี, คนก็
เกลียดวัด ในแง่นี้ได้ ไม่ยาก.

ถ้าจะดูให้ลึกซึ้ง ให้ละเอียดลงไปอีกทีหนึ่ง ในที่
บางแห่ง วัตถุประสงค์กลายเป็นที่เพาะพันธุ์ผู้เห็นแก่ตัว,
เพาะพันธุ์บุคคลที่เห็นแก่ตัว เห็นแก่ตัวหลายรูปแบบ; แม้
แต่มาอาศัยวัด ในลักษณะที่ไม่ใช่หน้าที่ของวัด, เป็นเพียง
เรื่องจ้างอย่างทั่วหน้า ก็เรียกว่า เพาะพันธุ์ผู้เห็นแก่ตัว.

จะเปรียบเทียบให้ฟัง เหมือนอย่างว่าแต่โบราณ
ถ้าเด็ก ๆ มาอยู่วัด, เด็ก ๆ จะต้องฝึกฝนตนเองตามระเบียบ
ของวัด ซึ่งมีความมุ่งหมายว่า จะควบคุมกิเลส กำจัด
กิเลส ไม่มากนักย่อย ตามประสาเด็ก ตามประสาเดว ตาม
ประสาพระ เข้ามาอยู่ในวัด ก็เพื่อจะทำหน้าที่ ให้ตรงกับ
ความมุ่งหมายของวัด หรือของศาสนา หรือของธรรมะ.
ถ้าเป็นอย่างนี้จริง มันจะลดความเห็นแก่ตัว; เพราะเมื่อ
ทำอย่างนั้น มันจะเห็นแก่ตัวอยู่ไม่ได้; เพราะเขาสอน
แต่เรื่องความไม่เห็นแก่ตัว กระทั่งไม่มีตัวที่จะเห็น.

เดี๋ยวนี้ เขาก็มาใช้วัดเป็นที่สร้างประโยชน์ของตัว
เพิ่มความเห็นแก่ตัว; ไต่ฮอนโลมกันไปเสียว่า มันถึง
สมัยแล้วนี้ มันจะต้องเปลี่ยนอย่างนี้ : เป็นที่พักที่อาศัย
เพื่อฝึกฝนประโยชน์ของตัว ไต่ฮอนโลมกันเห็นแก่ประโยชน์ของ
ส่วนรวมไปเสียก็มี.

นี่เราจะเห็นว่า เด็กวัดในบางวัด ก้าวถึงกัมมหน้า
กัมมตา ทำประโยชน์แก่ตัว โดยไม่เห็นแก่ประโยชน์ของวัด
และกลับจะเห็นว่าวัดนั้นแหละเป็นศัตรู ทั้งที่ตัวอยู่ในวัด.
อยากจะระบุว่า เด็กที่มาอาศัยวัดเรียนหนังสือ เรียนมัธยม
เรียนอะไรก็ตามเถอะ บางคนเป็นข้าศึกกับวัดที่ตัวอาศัยอยู่ ;
ไม่ชอบท่านสมภาร, ไม่ชอบพระเณร, ไม่ชอบกฎเกณฑ์
อะไรหมด. นี่กลายเป็นว่า วัดนี้เปลี่ยนมากทีเดียว :
เป็นที่อยู่ เป็นที่พักพิง เป็นที่เพาะพันธุ์ ของวัยรุ่นที่เห็น
แก่ตัว.

อาทมาธอยู่อีกที่หนึ่งว่า สมัยโบราณเขาก็มีอย่างนี้ เด็กมา
อาศัยวัด ก็มีเหมือนกัน ; แต่เขาจะได้รับการฝึกฝน เพื่อทำลาย
ความเห็นแก่ตัว. เคี้ยวมันเปลี่ยนเป็น ฆาตกรรมเพื่อเห็นแก่ตัว ;
วัดมันก็กลายเป็นที่น่าเกลียดไป. นี่เป็นเพียงตัวอย่าง ไม่จำเป็นจะ
ต้องพูดให้หมด เพราะมันพูดไม่ได้. ตัวอย่างห้องทำมันก็พอแล้ว
สำหรับจะมองเห็นมูลเหตุ ที่ทำให้เกิดการเกลียดตัวกันขึ้นมา.

ข้อที่ ๖. ต้องแก้ไขวัดให้เหมาะ สำหรับคนเกลียดวัด.

เรื่องนี้ จะคุยต่อไปอีก ก็คือ เราจะทำอย่างไรเกี่ยวกับ
เรื่องนี้อาทมาธได้บอกแล้วตั้งแต่ตอนต้นว่า วันนั้นจะไม่พูด

ถึงข้อธรรมะใด ๆ สำหรับผู้เกลียดวัด แต่จะพูดเฉพาะปัญหาเฉพาะหน้าที่มันมีอยู่จริง ๆ เกี่ยวกับการเกลียดวัด ใครเกลียดวัด? เกลียดเพราะเหตุใด? ก็ได้พูดกันมาแล้ว ที่นี้เราจะทำอย่างไร เมื่อปัญหากำลังมีอยู่อย่างนี้? ถ้าท่านยังไม่ยอมรับว่าปัญหากำลังมีอยู่อย่างนี้ ก็ได้ ก็ต้องไปคิดเอาเอง; เพราะว่ายาคณาไต่ยีนอัน และได้ชี้แจงว่า ปัญหาที่กำลังมีอยู่อย่างนี้ ที่นี้เราจะทำอย่างไร? เมื่อสังคมของเราในฐานะที่เป็นคนไทยก็ดี, ในฐานะที่เป็นพุทธบริษัทก็ดี, ศาสนาไหนก็ดี, มันมีอยู่อย่างนี้เหมือนกันไปหมดทุกศาสนา หรือทุกสังคม เราจะทำอย่างไร?

อาตมาก็พูดตอบอย่างกำปั้นทุบดิน ไม่มีทางผิดไว้ทีก่อนว่า เราจะต้องมีวัด สำหรับคนที่เกลียดวัด, เราจะต้องมีศาสนา สำหรับคนที่เกลียดศาสนา, เราจะให้มีธรรมะ สำหรับคนที่เกลียดธรรมะให้จงได้. เมื่อเขาเกลียดวัด เราจะมียัดสำหรับบุคคลชนิกนั้น จนเขาเกลียดไม่ได้. เราจะสร้างวัดให้เขาใหม่ให้คนชนิกนั้น จนเขาเกลียดวัดไม่ได้, หรือเราจะจัดระบบศาสนาให้เขาใหม่ จนเขาเกลียดศาสนาไม่ได้, หรือว่าจะจัดการศึกษาธรรมะให้เขา

ใหม่ จนเขาเกลียดชังเราไม่ได้. นี่แหละคือเป้าหมาย
ของเรา ในการที่จะบรรยายชุดนี้.

เราจะมีวัดสำหรับผู้ที่เกลียดวัด ก็ต้องมีผู้ที่นำ,
นำให้เกิดการกระทำ ให้วัดนี้กลับกลายเป็นวัดชนิดที่
ธรรมชาติต้องการ, หรือที่ธรรมชาติบังคับให้เกิดขึ้นมาใน
โลก; อย่างที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น คือให้วัดมีหน้าที่
ประคับประคองวิญญาณของคนให้ก้าวหน้าไป ควบคู่กันไป
กับความก้าวหน้าในทางร่างกาย ซึ่งเขาใช้สถานอื่น.

ส่วน สถาบันวัดนี้ จะประคับประคองจิตใจของ
คน ไปจนถึงจุดที่มนุษย์ควรจะเป็นอย่างไร; ให้เป็นมนุษย์
ที่ดีที่สุด ที่มนุษย์จะเป็นกันได้; เรียกว่าวัดชนิดที่
ธรรมชาติต้องการ ซึ่งได้กระทำมาตั้งแต่แรก ๆ มันเกิดขึ้น
โดยอัตโนมัติโดยที่มนุษย์ไม่รู้สึกรู้ว่า แล้วทำหน้าที่นั้นสำเร็จ,
แล้วมนุษย์เพิ่งมาเกิดการเปลี่ยนแปลงทีหลัง มาเป็นบ่าวเป็น
ทาสของวัตถุนิยมมากเกินไป จนเกลียดวัดในที่สุด. เราก็
กลับไปหาวัด ที่ตรงตามความประสงค์ ของธรรมชาติแห่ง
มนุษย์กันเสียใหม่.

สำหรับศาสนา นั้น ก็จะต้องมีผู้นำในทาง
ศาสนา นำคนให้เข้าถึงหัวใจของศาสนา. เมื่อมีการ
นำคนให้เข้าถึงหัวใจของศาสนาเมื่อไร เมื่อนั้นคนก็จะไม่
เกลียดศาสนา. ขอร้อง ขอวิงวอน ขอเชิญชวนก็แล้วแต่
จะเรียก ว่าทำนุทั้งหลายของช่วยกันในข้อนี้. ทุกคนจงช่วย
กันในข้อนี้ เท่านั้น ที่จะช่วยได้ : ให้พวกเรารู้จักศาสนา,
รู้จักหัวใจของศาสนา, แล้วเข้าถึงหัวใจของศาสนา,
ประโยชน์อันใหญ่จะเกิดขึ้นแก่เรา และแก่สังคมของเรา;
เมื่อเป็นไคอย่างนี้ ก็จะไม่มีการเกลียดศาสนาอีกต่อไป.

สำหรับ ธรรมะ ก็เป็นของละเอียดลึกซึ้ง เพราะว่า
แยกตัวออกไป เฉพาะในส่วนที่มันลึกซึ้ง, เฉพาะส่วนที่
ลึกซึ้งของวัดหรือของศาสนา, จะเรียกว่า ธรรมะ. นี้ก็ต้อง
ช่วยกันจัด ช่วยกันทำ จนไม่มีใครเกลียดธรรมะ คือ
กระทำจนกว่าจะมีการศึกษาธรรมะที่ถูกค้อง, ช่วยจำไว้ด้วย
ว่า ต้องมีการศึกษาธรรมะที่ถูกค้องจนพิสุจน์ความจำเป็นที่
มนุษย์จะต้องมีธรรมะ.

ความจำเป็นที่มนุษย์จะต้องมีธรรมะนั้น มัน
ลึกซึ้งเข้าใจยาก ละเอียด ซ่อนเร้นอยู่, เราจึงไม่ค่อยรู้สึกว่ามี

เราจำเป็นจะต้องมีธรรม. พุคอย่างนี้จะถือว่าค่าทำนทั้งหลาย
ก็ได้. อากมาถียอม คือจะพูดว่า รู้จักความจำเป็นที่จะ
ต้องมีธรรมะนั้น น้อยเกินไป; ไม่สนใจกับธรรมะมาก
เหมือนเรื่องกิน เรื่องอยู่ เรื่องแต่งเนื้อแต่งตัว. ไปเห็น
สิ่งนั้นจำเป็นกว่า อะไรกว่า เลยไม่รู้ว่าจะธรรมะนี้มีความจำเป็น
ยิ่งไปกว่านั้นเสียอีก.

เราจะช่วยกัน ๆ ๆ ให้รู้จักธรรมะ, แล้วก็ ปฏิบัติ
ธรรมะ; อย่างนี้เรียกว่าเราช่วยกันพิสูจน์ ให้เห็นความ
จำเป็นที่มนุษย์จะต้องมีธรรมะ. ถ้าเราช่วยกันได้อย่างนี้แล้ว
จะไม่มีใครเกลียดธรรมะอีกต่อไป, จะเห็นธรรมะเป็นชีวิต
จิตใจของคน, เห็นร่างกายเป็นเพียงเปลือก, เห็นหัวใจของ
คนเป็นธรรมะ.

มีธรรมะเป็นหัวใจ มีร่างกายเป็นเปลือก แล้ว
มันก็ไปช่วยกันได้; เพื่อความสงบสุข เพื่อความผาสุก
เพื่อพระนิพพาน ในที่สุด, จะเรียกว่าเพื่อไปอยู่กับพระเป็น
เจ้า ก็ได้เหมือนกัน, ความหมายเดียวกันจะต้องทำอย่างนี้,
แล้วเมื่อนั้นแหละ คนจะไม่เกลียดธรรมะ ไม่เกลียด
ศาสนา และ ไม่เกลียดวัด.

นี้เข้ามาจึงได้มีความหมายมั่นว่า การบรรยายชุดนี้ จะให้
 หัวข้อว่าธรรมะสำหรับคนเกิดยศวัด นี้ก็มีธรรมะไหนบ้าง ก็จะถูกไป
 ทีละข้อ ๆ ตลอดการบรรยายสิบกว่าครั้ง ที่จะมาข้างหน้า สำหรับภาค
 อาสาฬหบูชา.

ในวันนี้กรรพทออย่างเป็น *อรัณภกยา* กล่าวถึงปัญหาที่
 เกิดขึ้น, กล่าวถึงหนทางที่เราจะระงับปัญหาอันนี้ให้หมดไป. ฉะนั้น
 เราจะศึกษาธรรมะ ชันเจธรรมะ อธิบายธรรมะให้แก่คนที่เกิดยศวัด
 จนเขาไม่อาจจะเกิดยศวัดอีกต่อไป, จนกว่าทำอะไรเสีย เขาก็ไม่
 อาจจะมีธรรมะได้อีกต่อไป. นี่ก็มีความประสงค์และขอรับรองให้
 ท่านทั้งหลายที่เสด็จมา เฉพาะในการฟังครั้งนี้.

ช่วยเขาไปคิดด้วย ว่าเมื่อปัญหาที่กำลังมีอยู่ในปัจจุบัน
 ในสังคมของเรา ซึ่งเป็นสังคมที่ไม่มีศีลธรรมยิ่งขึ้นทุกที, มีความ
 เต็มศีลธรรมเข้ามาแทน; มันจึงมีอาชญากรรมมากขึ้นรุนแรง
 เลวทราม โหดร้าย อย่างไม่เคยมีมาแต่กาลก่อน จนเกี่ยวเราเข้ากัน
 ใต้วง ๆ แม้แต่บิดามารดาของตน.

อาชญากรรมทางเพศก็เลวร้าย หยาบคาย ทารุณมากขึ้น,
 อาชญากรรมทางทรัพย์สินสมบัติ ก็เลวร้ายทารุณมากขึ้น, ปัญหาที่ทุกคน
 กอขยแต่จะเอาเปรียบผู้อื่น ก็มีมากขึ้น; และมันมาสรุปรวมอยู่
 ที่ว่า เขาไม่รู้ว่าเขาคงจะได้อะไร คงจะเป็นอยู่อย่างไร
 จึงจะมีความสงบสุข; เขาจึงได้ทำไป ในลักษณะที่เหมือนกับคนรอก
 ทั้งเป็นอยู่ตลอดเวลา.

พูดให้ฟังง่ายสำหรับเด็ก ๆ ก็พูดว่า เขามีแค่จะทำ สิ่งที่ทำให้เงินเดือนของเขาไม่พอใช้ ยิ่งขึ้นตลอดเวลา เพราะความโง่ของเขา; เขาทำผิดในเรื่องนี้.

นี่เรา จะต้องช่วยกัน ให้คนอยู่กันได้เป็น ผาสก; มีความรักใคร่กันเหมือนกับว่า สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง เป็นเพื่อนทุกข์เกิดแก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน, แล้วก็ไม่ต้องใช้เงินมากเท่าที่ใช้อยู่เดี๋ยวนี้ ก็ยังอยู่เป็นผาสกได้ ความเดือดร้อนมันก็ไม่มี.

เป็นอันว่าจะตั้งอุติกการบรรยายในรูปอารัมภกถานี้ ซึ่งไม่มีเรื่องอะไรมากนัก; แล้วก็ทำทั้งหลายจำนวนมากก็เพิ่งจะเดินทางมาถึง กำลังพลือ กำลังเหนืออ่อน จะได้ไปเตรียมตัวพักผ่อนเพื่อวัตถุประสงค์ของการมาต่อไป.

อาตมาขออุติกการบรรยายไว้เพียงเท่านี้ เพื่อให้พระสงฆ์ทั้งหลายท่านสวดบทพระธรรมค้อยท้าย สำหรับให้เกิดกำลังใจในการจะปฏิบัติหน้าที่ของตน ๆ ต่อไป.

คำบรรยายในเรื่องคนเกลียดวัด
ภาคอาศาศพบุรา
ที่ดินโค้ง สวนโมกขพลาราม ไซยา
๑๖ กรกฎาคม ๒๕๒๐

—๒—

ลักษณะของคนเกลียดวัด และหนทางรอด.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจ ในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาคอาศาศพบุรา
ในวันนี้ จักได้บรรยายโดยหัวข้อว่า ธรรมะสำหรับคนเกลียด
วัด เป็นตอนที่ ๒ ต่อไปจากการบรรยายในครั้งที่แล้วมา.

[บทพรรณนาก่อน]

ขอพรรณนาคำเข้าใจ เกี่ยวกับเรื่องนี้บ้างเล็กน้อย ก่อน
 แต่จะได้อธิบายข้อความต่อไป; ทั้งนี้เป็นเพราะว่า มันเป็นเรื่องที่
 ออกจะแปลกประหลาด หรือว่าเป็นเรื่องใหม่. ในครั้งที่แล้วมาได้
 กล่าวโดยหัวข้อว่า คนที่กล่าวถึงกาลีศวัด นี้เป็นการยืนยันว่า ได้มีการ
 เกือบจะเกิดขึ้นมาแล้วในโลกนี้ ไม่เฉพาะแต่ในพุทธศาสนา; แม้ใน
 ศาสนาอื่นก็มีปัญหาอย่างเดียวกัน. และเมื่อมีคนกล่าวถึงแล้ว อะไร
 จะเกิดขึ้น; มันก็หมายความว่าคนไม่สนใจกับสิ่งที่เรียกว่าวัด หรือ
 ศาสนา หรือธรรมะนั่นเอง. แล้วผลต่อไปจากนั้นก็คือปัญหานานา
 ประการ ที่เกี่ยวกับศีลธรรม แล้วก็จะขึ้นไปในทางที่ไม่มีศีลธรรม
 ยิ่งขึ้น.

ส่วนในครั้งนี้ จะบรรยายโดยหัวข้อว่า ลักษณะของ
 คนกาลีศวัดและหนทางรอด. ท่านต้องทำความเข้าใจ
 หนึ่งเรื่องกัน ว่ามีคนกาลีศวัด, แล้วก็มีการตกต่ำในทาง
 วิชาญ ทั้งส่วนบุคคลและส่วนสังคม และแม้แต่พระ-
 ศาสนาเอง ด้วย; แต่ว่าการตกต่ำนี้ มีทางที่จะแก้ไขได้.
 ดังนั้น เราจึงเรียกว่า หนทางรอด หนทางรอดนั้นมีอยู่.

ทั้งนี้เป็นการสะดวก ที่จะพูดพร้อมกันไปในการว
 เดียวกันเป็นคู่ ๆ กันไป : จะพูดถึงลักษณะแห่งการกาลีศวัด
 โดยละเอียดไปทุกอย่าง แล้วไปพูดถึงหนทางรอดแต่ละอย่าง ๆ

มันก็ทำให้ลำบากในการศึกษา; จึงถือโอกาสพูดพร้อมกัน
ว่ามีการเกลียดชัง หรือเกลียดศาสนาในแง่ โหล่มุมไหน
อย่างไร, แล้วเราจะแก้ไขกันอย่างไรร.

วิธีการแก้ไข นั้นแหละ เรียกว่า ธรรมะสำหรับ
คนเกลียดชัง ก็มีอยู่มากมาย จนอาจจะกล่าวได้ว่า หลาย
สิบรูปแบบ หลายสิบแง่หลายสิบมุม; แต่จะเอามาเท่าที่
จำเป็น ซึ่งจะได้บรรยายเป็นลำดับไปในวันหลังๆ.

สิ่งที่จะต้องทบทวนเป็นพิเศษ จากถาวรบรรยายครั้งที่แล้วมา
ก็คือคำว่า "เกลียดชัง" ซึ่งหมายถึงเกลียดชังธรรมะ เกลียดศาสนา เกลียด
อะไร ที่มันรวมกันอยู่กับชังพร้อมกันไปในตัว, และคนที่เกลียดชังนั้น
ก็มีมากมายหลายรูปแบบ แต่เราจะเอามาสรุปกันให้เหลือเพียง ๒ แบบ
คือคนที่อึดหน้อยด้วยเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ในเกลียดชัง,
คนที่หิว ไม่มีเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ตามพอใจตัว นี้ก็
เกลียดชัง.

ขอให้พิจารณาดูให้ดีว่าจะเอากันอย่างไรร มีทรัพย์สินสมบัติ มี
กามารมณ์ มีเกียรติยศชื่อเสียง แล้วก็ยังเกลียดชัง; ส่วนคนที่หิว
อยู่ด้วยเรื่องเหล่านี้ ไม่มีทรัพย์สินสมบัติ ไม่มีกามารมณ์ ไม่มีเกียรติยศ
ชื่อเสียงเป็นที่พอใจ มันก็ยังเกลียดชัง. ดูแล้วมันน่าขัน อยู่ที่ว่า
อย่างไรๆ มันก็ยังเกลียดชัง; ฉะนั้น การเกลียดชังมันไม่ได้มีอยู่

ที่ว่าสมบูรณไปตัวเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ หรือหาไม่
มันไปอยู่ที่ความคิดเห็น หรือความเข้าใจอันถูกต้องหรือไม่
ถูกต้อง ก้างหาก.

ทีนี้ เพื่อจะให้จำกันง่าย ๆ เราก็ จะเรียกชื่อคนเกลียดสัตว์
นี้ไว้เป็น ๒ พวก ; พวกที่หนึ่ง ก็คือ เทวดาอันธพาล มีกิน มีกาม
มีเกียรติแล้ว ก็ยังเกลียดสัตว์, อีกพวกหนึ่งก็คือ มนุษย์อันธพาล ยัง
ไม่เป็นเทวดา ยังอาบเหงื่อต่างน้ำอยู่ ฮังหวุ่นในเรื่องกิน เรื่องกาม
เรื่องเกียรติอยู่ ก็ยังเป็นอันธพาล; หมายความว่ามนุษย์ก็เป็นอันธพาล,
เทวดาก็เป็นอันธพาล ถ้ามีความเข้าใจไม่ถูกต้องในเรื่องกิน เรื่องกาม
เรื่องเกียรติ.

พวกเทวดาอันธพาลนี้ หมายถึงพวกที่มีการศึกษามาดี
แล้ว มีปัญญา มีอะไรมากมาย, ก้าตั้งเป็นนักการเมือง นักธุรกิจ
นักปกครอง นักการค้า อะไรก็ตาม เป็นคนดูหมิ่น นักมีอยู่พวกหนึ่ง,
มีเหตุผลอย่างหนึ่งตัวหรับที่ทาให้เขาเกลียดสัตว์.

ทีนี้ พวกมนุษย์อันธพาลนี้ ก็คือพวกอันธพาลโดยตรง
เป็นวัยรุ่นหรือเป็นอันธพาล เป็นทาสของกิเลส ตัณหา อวิชชา, กระทั่ง
ว่าอชยัตเป็นเรือจ้างสำหรับศึกษาเล่าเรียน เคียงเพื่ออาชีพ มิได้
ทำไปเพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา เหล่านี้ และมีเบ็ดเตล็ดอย่างอื่น
อีกมาก ไม่ต้องพูดถึงก็ได้.

คนที่เกลียดสัตว์มีอยู่ ๒ พวก ก็คือพวกเทวดาอันธพาล กับ
มนุษย์อันธพาล; ถ้าไม่อันธพาลก็ไม่เกลียดสัตว์เป็นแน่นอน; นี้

คือสิ่งที่ต้องทบทวน. เราได้พิจารณาจนแล้วในทางบรรยายกว้าง
ก่อน ว่าได้มีการเกิดยศวักซ์ขึ้นมาแล้ว, และคนเกลียดยศวักซ์ก็คนอย่างนี้.

ทางรอดในการแก้ปัญหา "คนเกลียดวัด".

ที่นี่ จะบรรยายลักษณะของคนเกลียดยศวักซ์ ให้ชัดเจน
ไปเป็นพวก ๆ พร้อมกับจะบอกหนทางรอด, ก็จะช่วยกัน
แก้ปัญหาได้สำหรับคนเหล่านั้น ไปที่ละพวกสองพวก กว่า
จะเห็นว่าเป็นการสมควร.

ในวันนี้ก็จะพูดถึงคนเกลียดยศวักซ์ ๓ พวก : คือ
เกลียดยศวักซ์วาทธรรมโดยตรง เกลียดศาสนา หรือ
เกลียดพระเจ้าพระสงฆ์. ท่านทั้งหลายทุกคนมองเห็น
แล้วว่า สิ่งทั้ง ๓ นี้ มันเนื่องกัน แยกกันไม่ออก. *ยศวักซ์*
วาทธรรม พระศาสนา กับ *พระเจ้าพระสงฆ์* นี้ แยกกันไม่ออก ;
แต่ความหมายก็ยิ่งแตกต่างกัน.

ยศวักซ์วาทธรรม หมายถึง สถานที่ หมายถึงตัวสถาบัน
ที่ตั้งอยู่. ศาสนา นั้น หมายถึง ระบบศึกษาและปฏิบัติ
เพื่อให้ได้ผลอย่างใดอย่างหนึ่งที่สูงสุด และก็อาศัยยศวักซ์วาทธรรม
เป็นที่ตั้งเป็นส่วนใหญ่ ในการศึกษาหรือการเผยแพร่. พระเจ้า

พระสงฆ์ ก็คือพวกที่ทำหน้าที่ทางฝ่ายศาสนานั่นเอง มีอยู่หลายชั้นหลายระดับ เพราะมีหลายศาสนา; เราวมเรียกกันว่า พระเจ้าพระสงฆ์ก็แล้วกัน. ในวันนี้จะเอาสิ่งทั้ง ๓ นี้มาเป็นวัตถุสำหรับเกลียดของคนพวกหนึ่ง ที่เรียกว่า เกลียดควัก.

วันนี้ อยา^กจะให้ทุ^งถึงแ^งตักข^ง หรือก่อนข^{าง}จะตักข^ง อยู่นอกตักแ^งหนึ่ง ที่เกี่ยวกับคำว่า การเกลียดควัก. การเกลียดควัด^{นี้} เราจะดูกันโดยหลัก ๔ ประการ ก็ว่า *อะไรเป็นเหตุให้เกลียดควัก* อย่างหนึ่ง. แล้วการเกลียดควัด^{นี้}มันสนุกสนานเ^อร็ดอ^รย *มีเสน่ห์ของมันอย่างไร* น้อย่างหนึ่ง. แล้วการเกลียดควัด^{นี้} *มีความเลวทราม* มีอันตรายอยู่ในตัวมัน *เองนั้นอย่างไร* น้อย่างหนึ่ง. น้อย่างสุดท้ายคือ *หนทางที่ผู้หวังดีมีสติปัญญาจะรอดออกมาเสียได้จากอุบ[ุ]ทวะข้อ^{นี้} ได้อย่างไร*, เป็นอย่างสุดท้าย รวมกันแล้วก็เป็น ๔ อย่าง.

อยากจะชี้ให้เห็นว่า จะเป็น การเกลียดควัดในรูปไหนแบบไหนก็ตามมันก็มีสมุ^ททัย คือ ค^{ัน}เหตุ หรือสมุ^ฏฐาน คือฐานราก อยู่^{ที่}ความรู[้]ผิด ซึ่งมีค่าเท่ากับไม่รู้, มี^อวิชา

รู้จัก เห็นผิด เชื่อผิด อะไรผิดไปหมด. นี่เป็นสมมุติฐาน ให้เกลียดชัง, หรือทุกอย่างที่รวมอยู่ในคำว่า วัด. แล้วคนชั้นนั้นก็พอใจ สนุกสนานเอร็ดอ้อไปตามกิเลสตัณหาของตน เนื่องจากการที่ได้กระทำไป ในลักษณะที่ตรงกันข้ามจากการรั่ววัด.

ถ้าเขารั้ววัด หรือรั้วศาสนา เขาทำกันไปอย่างหนึ่ง; ถ้าเขาเกลียดชัง เกลียดศาสนา เขาทำไปอีกอย่างหนึ่ง. การเกลียดชัง เกลียดศาสนา ทำไปตามความต้องการของเขานั้น มีรสอ่อยมากสำหรับเขา ก็เรียกว่า *อัสสาทะ* ซึ่งแปลว่า *รสอ่อย*, อ่อยอ้อมกับเป็นเสน่ห์ผูกพันจิตใจ. ข้อนี้เห็นได้ง่าย ที่ว่า คนเกลียดชังแล้ว เขาไปทำอะไรกันที่ไหน ด้วยความหลงใหล ไม่สัมพันธ์ไม่สัมพันธ์ ไม่กลัวความหมกแปดอง ไม่กลัวเสียชื่อเสียง ไม่กลัวอะไรหมด; นั่นแหละคือเสน่ห์ของการเกลียดชัง.

ที่นี้พร้อมกันนั้น และจะเว้นไม่ได้; ถ้าไม่วันนี้ ก็วันหลัง ซึ่งจะประสบกับอันตราย บาปกรรม หรืออะไรก็ตาม, แล้วแต่จะเรียก อันเกิดมาจากการเกลียดชัง คือไปทำผิด ทำชั่ว โดยไม่รู้ตัวก็ดี โดยรู้สึกตัวเพราะฝัน

ความรู้สึกที่ นุ่มนวลขึ้น ๆ เป็นเรื่องอธิบายมุขทั้งนั้น
 แผลงเกิน ๖ ประการไปเสียอีก. ก็ได้รับความเสื่อมเสื่อ
 กระทั่งความพินาศ จิบหายลงจน, หรือว่าดีมีลูกกลูกหลาน
 ไปเป็นคราว ๆ จมลงไป : โง่หัวขึ้นมาใหม่ แล้วก็จมลงไป,
 แล้วก็โง่หัวขึ้นมาใหม่ อยู่อย่างนี้. นี้เราเรียกว่า *ฮาทีนวะ*
 คือ *โทษอันเลวทราม* ตรงกันข้ามกับอัสสาทะ เมื่อมันมี
 เส้นที่ล่อลวงคนเท่าไร มันก็ให้โทษให้อันตรายให้ความเลว
 ทรามมากเท่านั้น.

เมื่อเป็นอย่างนี้ไปอีกไม่ได้ ทนไม่ไหว ก็คิดหา
 ทางออก, เมื่อทนไม่ไหว ก็ยอมคิดหาทางออก. คนเวลานี้
 เป็นธรรมดา ฉะนั้น จึงคิดหาอะไร มาช่วยให้พ้นจากอุบัตินะ
 เหล่านี้เสียที. อุบายอันนี้ก็เรียกว่า ทางรอด ถ้าเรียก
 เป็นบาลีก็เรียกว่า *นิสสภาวะ* - *ธรรมเป็นเครื่องออกไป*. ข้อนี้
 ก็ต้องตรงกันข้ามกับสมุทัย คือว่า *สมุทัย* นั้นก็คือ *อวิชชา -*
ความโง่ ความไม่รู้. *นิสสภาวะ* ก็ต้องเป็น *ความมีสติ -*
ปัญญาอรุณรู้ ถูกต้อง แล้วก็ *ประพฤติกะทำให้ไป จนแก้ไข*
ความเลวร้ายนั้นได้.

ขอให้กำหนดจดจำหัวข้อ ๔ ข้อนี้ไว้เป็นพิเศษ ;
 เพราะว่าจะต้องผูกกัน หรือว่าอย่างน้อยมันก็แสดงให้เห็น
 อยู่ในตัวมันเอง ในหัวข้อ หรือว่าในหัวเรื่องแต่ละเรื่อง ๆ
 นั้น. บางคนก็ทราบแล้วว่า หัวข้อ ๔ ประการนี้เป็นหลัก
 ในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะ, แล้วก็ใช้กันอยู่เป็นประจำ,
 แต่บางคนยังไม่ทราบ ก็ควรจะทราบว่า *อะไรเป็นต้นเหตุ*
ของมัน ? อะไรเป็นเส้นที่ยืดยาว หลอดกลางของมัน ? *อะไร*
เป็นโทษอันเลวทราม ร้ายกาจของมัน ? *อะไรเป็นทางออก*
มาเสียจากมัน ?

นี่สำหรับการถือศีลตัวดี ซึ่งมีทั้งแก่เทวดาอันธพาล
 และมนุษย์อันธพาล, เทวดาอันธพาล และมนุษย์
 อันธพาลนี้ มีได้ทั้งบรรพชิตและกฤหัสถ์. เป็นนักบวช
 เป็นบรรพชิต ก็มีลักษณะเป็นเทวดาอันธพาลได้ คือกินอยู่
 เป็นอยู่ เหมือนอย่างเทวดา, และในจิตใจก็ไม่ได้รักพระ-
 ศาสนา ทั้งที่ตัวเองก็อยู่ในวัด มีแดนหากินอยู่ในวัดเอง;
 อย่างนี้เราเรียกว่า เทวดาอันธพาล แม้เป็นบรรพชิต,
 ถ้าเขาอยู่ที่บ้าน ก็เป็นเทวดาอันธพาลในรูปของ
 นรवास.

ท่าน มนุษย์อันธพาล ก็มีอยู่ทั้งที่เป็นฆราวาส และบรรพชิต เป็นบรรพชิตที่อยากจน หนีอยู่ในวัด อาศัยวัด ค้ำยันเหตุจำเป็นหรืออะไรก็ตาม ในจิตใจก็มีได้รักรักรณะ รัก ศาสนา หรือรักความเป็นพระของท่านเลย; อย่างนี้ก็ เป็นมนุษย์อันธพาล และเป็นบรรพชิตด้วย. ขอให้สังเกตดูให้ ถี่ๆว่า เทวคานันธพาลหรือมนุษย์อันธพาลนี้ ก็มีได้ทั้งที่ เป็นกฤหัสถ์ และเป็นบรรพชิต.

ถ้าเราไม่มองดูให้ทั่วถึง ก็จะเข้าใจไม่ถูกต้อง ไม่ตรง ตามที่เป็นจริง เราก็ไม่สามารถจะช่วยกันแก้ไขหรือปรับปรุง ให้ถูกต้องได้; ดังนั้น จึง ต้องพยายามดู ตลอดสอง กุศุเขย อย่างที่เรียกว่าด้วยจิตใจอันเป็นธรรม ไม่ได้แก่งจะ ประจานใคร, หรือว่าจะทำอะไรชนิดที่เป็นไปด้วยกิเลส. แต่จะเป็นไปด้วยความหวังดี ต่อสิ่งที่เรียกว่า วัด ซึ่งเป็นที่ รวมของสิ่งที่เรียกว่า ศาสนา. ฉะนั้นจึงหวังว่าท่านทั้งหลาย จะได้ใช้ความพินิจพิจารณา สะเอียดลอออย่างเต็มที่ ทั้งที่ ได้กล่าวมาแล้วนั่นเอง.

เรื่องที่ ๑. เกี่ยวกับวัดวาอาราม.

ทีนี้ หากเราจะไต่ถักเรื่องที่ ๑ ขึ้นมาพูด ก็คือคำว่า "วัดวาอาราม" เพราะได้ชี้ให้เห็นมาแล้วว่า คนกำลังเกลียดวัดในรูปแบบของวัดวาอาราม. ข้อนี้มีปัญหายุ่งยากอยู่ที่ตรงที่คำว่า วัดวาอารามนี้ มันค้นได้, มันมีความหมายที่เปลี่ยนแปลงได้ไปตามยุคตามสมัย. ถ้ามันเป็นไปอย่างถูกต้องตามความหมายเดิม ของคำว่า วัดวาอาราม มันก็ไม่ได้มีปัญหอะไรที่จะทำให้เข้าใจยาก.

เดี๋ยวนี้คำว่า วัดวาอาราม มันเปลี่ยนความหมายจากคำว่า เป็นวัดวาอารามอย่างแท้จริงในสมัยแรกๆ มากลายเป็นวัดวาอารามแบบสมัยใหม่อย่างนี้เป็นต้น; ดังนั้น เราจะต้องรู้จักกันให้ชัดเจนลงไปเป็นอย่างๆ เกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้.

เรื่อง วัดวาอารามคืออะไร? เอามาพูดกันใหม่ อีกทีหนึ่งว่า ถ้าถามขึ้นว่า มันมีมาแต่เมื่อไร? ก็ขอให้เข้าใจว่า มันมีมาตั้งแต่มนุษย์เริ่มมีความกึกสูงกว่าสัตว์, จะกำหนดลงไปว่ากี่แสนปี กี่หมื่นปี มันก็ยาก. กำหนดลงไปแค่เพียงว่า เมื่อมนุษย์รู้จักทำมาหากัน รู้จักอยู่กันเป็น

หลักแหล่ง ไม่มีปัญหาเรื่องปากเรื่องท้องแล้ว; มนุษย์ก็เริ่มมีความคิด หรือสติปัญญาแตกต่างออกไป คือไกลออกไปถึงเรื่องทางจิตทางวิญญาณ; ซึ่งก่อนหน้านั้น เขาไม่เคยคิดนึก เพราะก่อนหน้านั้นมีปัญหาแค่เรื่องปากเรื่องท้อง.

ทันทีเมื่อมาถึงสมัยที่มนุษย์หมดปัญหาเรื่องปากเรื่องท้องแล้ว ก็มีคนบางคนมีความคิดไม่หยุด คิดต่อไปว่า เรื่องมันก็จะเท่านั้นเอง มันมีอะไรดีกว่านี้ ก็เกิดเป็นคำถามขึ้นมา คำหนึ่งประโยคหนึ่งว่า *อะไรที่เบื่อกุศล* คือฉลาดยิ่งไปกว่านี้? *อะไรที่เบื่อกุศลนั้น* หมายความว่าสิ่งที่มันดี งาม น่าสนใจยิ่งขึ้น ๆ ไปกว่าเรื่องปากเรื่องท้อง.

ดังนั้น ในสมัยที่เราเรียกกันว่า ยังเป็นคนน้ำยังอยู่ในน้ำ ยังไม่มีบ้านมีเมืองรุ่งเรืองเหมือนสมัยนี้ คนเขาก็เริ่มคิดถึงสิ่งนี้กันแล้ว แล้วบางคนมีความต้องการมาก ถึงกับปลื้กตัว ออกไปอยู่ที่สงบสงัดห่างจากชุมชน เขาไปนั่งคิดนั่งนิ่งนั่งกันนิ่งกว่า อยู่ตามลำพัง จนได้พบความคิด หรือความรู้สึกที่มันแปลก วัฐิ์ทำจิตให้มีความสุขชนิดที่แปลก ที่ไม่เคยพบกันมาก่อน. นี่ จุดตั้งต้นของมนุษย์เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า วิชาอาราม มันก็ได้ตั้ง

ต้นขึ้นมา; แม้ว่ามันจะเป็นแต่เพียงกฎทำด้วยใบไม้ของ
ฤๅษีแก่ ๆ สักองค์หนึ่งก็ตามที. แต่บุคคลนั้นได้ผิดจากคน
ธรรมดา รื้ออะไรที่ทำให้จิตใจมีความสุขแปลกออกไปจากที่คน
ธรรมดาเขามี ๆ กันอยู่.

ก่อนมามีคนไปพบเขา, มีคนไปหา ท่านก็สอนให้ นี
บ่อ ๆ มันก็คิด; ใช้คำอย่างนี้ดีกว่า จนกระทั่งไปอยู่กัน
หลายคนเป็นลูกศิษย์ ก็เที่ยวสั่งสอนไปตามโอกาส แล้วก็
กลับไปอยู่กันที่นั่น. นี่ความหมายของคำว่า วิตวาอาราม
ก็ค่อย ๆ เกิดขึ้น ทั้งที่มันไม่เคยมีในโลก ในยุคที่มนุษย์ยัง
เป็นคนป่า ที่ยังเป็นคนป่ามากเกินไป.

นี่ทำให้เรามองเห็นได้ว่า เมื่อไร? ก็เมื่อมนุษย์เริ่ม
รู้สึกจิตคิด จากเรื่องปากเรื่องท้อง. ที่ไหน? มันก็ในที่
สงบสงัด. เพราะมันสะดวกกว่าที่จะศึกษาค้นคว้าเรื่อง
แล้วก็อย่างไร, ไตอวิธีอย่างไร? ก็โดยวิธีอย่างทีกล่าว
ค่อย ๆ พบทีละน้อย, ค่อย ๆ พบทีละน้อย จนเพียงพอสำหรับ
บุคคลนั้น และเพียงพอสำหรับจะเป็นที่สนใจของคนเหล่านี้
คือสังคมนั้นแหละ; วิกก็มีขึ้นมาอย่างนั้นในโลก. อย่าเพ้อ
เอามาเปรียบกับวัดสมัยนี้นะ; นี่พูดกันถึงวัดที่มันแรกมี

ขึ้นมาในโลกนี้ก่อน. วิชาซึ่งเป็นเพียงกฎฎาษี กฎหนึ่ง แล้ว
ก็หลาย ๆ กฎ แล้วก็อยู่กับหลาย ๆ คน แล้วก็สอนกันมากขึ้น
ค่อยวิวัฒนาการมาเรื่อย ๆ.

แล้วที่นั่นนะ เขาสอนอะไร? ก็ลองคิดดู คนที่
เคยอ่านและเชื่อเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ก็จะมีคิดว่า ฎาษี นี้ก็สอน
ศิลปศาสตร์ ให้เหาะเหินเดินอากาศ กลับไปครองบ้านครอง
เมือง; อย่างนี้ก็ใกล้เคียงกัน, แล้วก็จะมีความจริงอยู่
มากเหมือนกัน. แต่ไม่ใช่ความประสงค์ในที่นี้; ในที่นี้
เราประสงค์ว่า ฎาษีมุณีเหล่านั้น เขาสอนเรื่องที่ดีกว่านั้น
คือ สอนให้รู้จักทำจิตใจ ให้สามารถบังคับจิตใจได้. อย่าให้
จิตใจมีความทุกข์ร้อนได้ ให้อยู่ในความสงบสุข ตึกซึ้ง. แล้วก็
นานเข้า ๆ ก็พวกฌาน พวกสมาธิ, พวกสมาบัติ, ที่ฎาษี
เขารู้จัก เขาสอนให้ตามโอกาส; คำลงมาถึงระบบการบังคับ
จิต เป็นศีล เป็นมรรยาท เป็นอะไร เขาก็สามารถสอน
ให้ได้ว่า ต้องดำรงกาย วาจา อย่างนี้ จิตจึงจะเป็นอย่างนั้น,
แล้วก็จะมีความสงบสุขได้ง่าย, ฎาษีเหล่านั้นก็สอนให้ได้.

เราควรจะเรียกอาศรมเหล่านั้น ว่า เป็นมหาวิทยาลัย;
เพราะว่าเขาสอนความรู้ชั้นสูงสุด ที่เรียกว่า อุดมศึกษา ซึ่ง

หมายความว่าสูง สูงจนสุด. ถ้ามาเทียบกันกับมหาวิทยาลัย
 เคียวแล้ว ก็จะต้องพูดคำหาบว่า มหาวิทยาลัยเคียว
 สอนเรื่องหมุขหมาทงนน, ก็อย่างมาก ก็เป็นเพียง
 อาชีพ ๆ อย่างเดียวเท่านั้น ที่เขาจะสอนกันในมหาวิทยาลัย
 สมัยนี้, จะลึกซึ้ง จะกว้างขวาง จะวิเศษ จะถึงขนาดปรมาต-
 ปรัชญาอย่างเคียวมัน ก็ยังไม่พินที่จะเป็นเรื่องอาชีพ,
 เรียนปรัชญา ก็เรียนเพื่ออาชีพ ไม่ได้เรียนเพื่อหมกตกลิส.

เฮ้, นี่ก็เรียกว่า มหาวิทยาลัย มีอยู่ทั่วไปในโลก
 เวลานี้ แล้วเขาก็เรียกว่าอุดมศึกษาคือเหมือนกัน อย่างที่
 เราที่เคียวได้ยิน. ที่มหาวิทยาลัยของพวกฤษีชีไพร เหล่านี้
 เขาสอนเรื่องจิตใจ ซึ่งมีใช้อาชีพ; สอนให้จิตอยู่เหนือ
 วัตถุ เหนืออันตราย เหนือความทุกข์ทั้งปวง ก็เรียกว่า
 อุดมศึกษาเหมือนกัน; แล้วของใครอุดมกว่า

ถ้าเอาวิชาของมหาวิทยาลัยสองชนิดนี้ มาเปรียบเทียบ
 เทียบกัน; อาตมาสมัครที่จะพูดว่า ความรู้ที่พวกฤษีชี
 ไพรเขาสอน อยู่เหนือและ เป็นอุดมศึกษาว่าที่สอนอยู่ใน
 มหาวิทยาลัยในโลกปัจจุบันนี้ ซึ่งไม่มีอะไรนอกจากอาชีพ.
 เพียงแต่ว่ามันแปลกแตกต่างออกไป ลึกซึ้งออกไป : ไปโลก

พระจันทร์ ไต้ กิติ เปลี่ยนหัวใจคนไต้ กิติ ทำอะไรไต้ไต้
 ไม่น่าเชื่อ กิติ; มันก็เป็นแต่เรื่องอาชีพ, มีผลแต่เรื่อง
 เนื้อหนังหรือวัตถุ. ฉะนั้น จึงไม่อยากจะเรียกว่าสูงสุด ถึง
 อย่างไรก็ไม่สูงสุดเท่ากับความรู้ที่พวกฤษีชีโพรเขามี เขาให้,
 เขาสอนให้.

ที่ทุกคนก็เพื่อจะได้มองเห็นข้อเท็จจริงสักอย่างหนึ่ง
 ว่า สิ่งที่เรียกว่า วิชา ไต้ ค้ำขึ้นมาแล้วตั้งแต่ยุคโน้น และ
 อยู่ในลักษณะ เป็นมหาวิทยาลัยในส่วนจิต, หรือ ส่วน
 วิญญาณ. เขาสอนสืบต่อกันมา ก็เรียกว่า มีวิวัฒนาการ
 สูงขึ้นมาๆ, จนกว่าจะมีบุคคลประเภทที่เรียกกันว่า พระ-
 สัมมาสัมพุทธเจ้า. นี้เราจะต้องมองเห็นข้อนี้กันก่อน จึง
 จะรู้คุณค่า หรือว่าเจตนาารมณ์ ของสิ่งที่เรียกว่า วิชา.

กาลต่อมา "วิชา" กลายเป็นศาสตร์และแสงบุญ.

ที่นี้ คุณไปอีกนิตหนึ่ง ก็พบว่า สถานที่อย่างนี้
 ก็เป็นที่สนใจของประชาชน หรือของสังคมมากขึ้น เขาก็
 ไปคึกคัก, ไปแสวงหาประโยชน์, กระทั่งไปเคารพบูชา, วิชา
 ก็เลยกลายเป็นที่เคารพบูชา เพิ่มขึ้นอีกส่วนหนึ่ง;
 แทนที่จะเป็นเพียงที่สั่งสอน เรื่องจิตเรื่องวิญญาณ มากลาย

เป็นปุณนิสถานไป : แล้วระวังให้ดี เต็มมันจะเปลี่ยน
เป็นเกดบหลังหันก็ได้.

แล้วต่อมาๆ ก็กลายเป็นว่า เป็นที่สร้างบุญ, เป็น
ที่เพาะฝังให้เกิดบุญ เกิดกุศล, ไปทำอะไรที่วัดนั้นแล้ว มัน
ก็เกิดบุญ เกิดกุศล, วัดก็มีความหมายที่เปลี่ยนไปๆ จาก
การเป็นสำนัก สั่งสอนเรื่องจิตเรื่องวิญญาณ ของฤๅษีเพียง
องค์เดียว มาเป็นที่สั่งสอนกัน อย่างเป็นกิจจะลักษณะ ใน
ระบบเหมือนกับว่ามหาวิทยาลัย กลายเป็นปุณนิสถาน
กลายเป็นที่ให้เกิดบุญ, เมื่อยังอยู่ในสภาพอย่างนี้ ก็เรียกว่า
วัดนี้เป็นสิ่งประเสริฐ ตรงที่ทำให้มนุษย์ ใต้ดิน ใต้
ถูกต้องยิ่งขึ้นมาเป็นลำดับ.

มองให้เห็น ที่สำคัญที่สุดตรงที่ว่า วัดนี้มีมันคู่กัน
มากับมนุษย์ สำหรับจะวิวัฒนาการสูงขึ้นมา. ถ้าไม่มี
สิ่งนี้ มนุษย์จะสูงขึ้นมา จนเป็นมนุษย์ เหมือนอย่างที่มีอยู่
ในทุกวันนี้ ไม่ได้. มนุษย์ค่อยๆ สูงขึ้น ค่อยๆ ขึ้นก็เพราะ
ว่าวิชาความรู้ที่ฤๅษีมีนี้ กระทั่งศาสนา กระทั่งพระพุทธเจ้า
เป็นต้น ได้ทรงค้นคว้า แล้วก็ทรงสั่งสอนสืบๆ กันมา.

เราควรจะให้ใจให้ซัดลงไปว่า **ชรรวมชาติ** หรือ
พระเจ้า ก็แล้วแต่จะเรียก บังคับให้ต้องมีวัดเกิดขึ้นมา
 สำหรับมนุษย์จะวิวัฒนาการ; เพราะมนุษย์มันซ้าที่อยู่
 ไม่ได้, จะโง่งงอยู่อย่างเดิมไม่ได้ แม้ในเรื่องโลกๆ ก็เถอะ
 เรื่องท่ามาหากิน ก็ซ้าที่อยู่ไม่ได้ ต้องวิวัฒนาการ.

เรื่องจิตใจก็ต้องวิวัฒนาการ ถ้าไม่วิวัฒนาการ มัน
 จะไม่มาเป็นมนุษย์อย่างที่เป็นอย่างนี้ หรือในลักษณะที่น่า
 หอใจ. มนุษย์ไม่รู้สีกตัว มนุษย์ไม่ได้ตั้งใจจะทำด้วย
 เจตนา; แต่มันเป็นมาได้โดยไม่รู้สีกตัว เพราะว่ามันมัน
 เจริญด้วยสติปัญญา, หรือเราเรียกว่ามันสมองก็ได้ มันสมอง
 วิวัฒนาการเรื่อย ไม่เหมือนมันสมองของสัตว์เทรจจาน.

สมองของมนุษย์มันมีวิวัฒนาการ ฉะนั้น สิ่งต่างๆ
 มันจึงงอกที่ไม่ได้; ชรรวมชาติบังคับให้มนุษย์มีวิวัฒนาการ
 สูงขึ้นๆ. เขาก็ต้องมีสติปัญญาวิชาความรู้ที่สูงขึ้น สิ่ง
 เหล่านี้ได้รับมาจากวัด, วัดวาอาราม นับตั้งแต่กฎของ
 ฤๅษีองค์หนึ่งอย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว.

นี่ควรจะเห็นว่า **วัด** เป็นสิ่งที่จำเป็นที่ที่จะต้อง
 อย่างคู่กันมากกับคน สำหรับคนจะได้เป็นไปอย่างถูกต้อง

ตามที่ควรจะเป็น, คือวิวัฒนาการ ขึ้นมาอย่างถูกต้อง ตาม
 ที่ควรวิวัฒนาการ จนกว่าจะถึงที่สุด. แต่ด้วยวิวัฒนาการ
 ทำถูก, ทำผิดทำถูก, วกวนอยู่เสียที่นี้; มันก็จำเป็น
 แลละ ที่มันจะต้องวกวนไปวกวนมา.

แต่ใจที่เสีย มันหนีไม่พ้น มันจะต้องไปหาจุด
 ปลายทางได้. มันจะเวียนหากันเสียสักกี่ครั้งก็หนาก็ไม่เป็นไร;
 ฟ้าโลกมันจะเป็นนิมิตสัญญกันสักกี่ครั้งก็หน ก็ยังไม่เป็นไร;
 หลังจากนั้นมันก็ไป พบจุดที่ถูกต้อง จุดหมายปลายทาง
 ของมันได้; เพราะการศึกษาในด้านจิตใจโดยเฉพาะ
 ซึ่งรวมถึงการศึกษาในด้านวัตถุ ด้านรูปธรรม.

สภาพที่มุ่งหมายเฉพาะด้านจิตใจ, มิใช่ทางโลก.

ข้อที่ต้องสังเกตในที่นี้ก็คือว่า สิ่งที่เราเรียกว่า วิชา
 อาราม นั้น ที่แรกเขา มุ่งหมายกันแต่ด้านจิตใจ เท่านั้น
 แลละ; ไม่มุ่งหมายมาถึงด้านเรื่องโลก ๆ เรื่องชาวบ้าน
 เรื่องท่ามาหากิน; เพราะเขาถือว่ามันพอเสียแล้ว. สมัย
 โฉน่มันขาดแต่ด้านจิตใจ; พอมาถึงสมัยนี้ ความรู้เรื่อง
 ท่ามาหากินด้านวัตถุนี้ ก็เอาไปยึดเยียดให้กับวัด; แล้วก็
 กลับถดถอยเรื่องของจิตใจ, ความรู้ด้านจิตด้านวิญญาณให้

หายไปๆ. วัคปัจจุบันนี้ จึงมีเรื่องจิตเรื่องวิญญาณหายไปๆ. แต่ก็มีเรื่องชาวบ้าน เรื่องโลก เข้ามาแทนที่มากขึ้นๆ. แม้ภิกษุสามเณรก็ยังเรียนเรื่องโลก ละเลยเรื่องจิตเรื่องวิญญาณ คือเรื่องธรรมะ, หรือเรื่องศาสนาเนั้น อังขึ้นทุกที, ทั้งที่จะเป็นอย่างเหวคา หรือจะเป็นอย่างมนุษย์.

การพูดมาเสียอย่างเป็นวรรคเป็นเวรนี้ ก็เพื่อจะ ให้เข้าใจคำว่า "วัด"; ถ้าเข้าใจจะมองเห็นว่า ไม่มีช่องทางไหนที่จะเกลียดวัดได้เลย; ถ้าหากว่าคนนี้ได้เป็น ไปอย่างถูกต้อง. แล้วเดี๋ยวนี้ทำไมจึงเกลียดวัด? ก็เพราะ เหตุว่า มีการเปลี่ยนแปลงถึงขนาด เรียกว่าหน้ามือเป็น หลังมือนั่นเอง. อากการที่เรียกว่า เกลียดวัดมันก็เกิดขึ้น มันก็ถูกวัด เหยียบย่ำเกียรติยศของวัด; แล้ววัดนี้ *คำเนินการโดยบุคคล.* เมื่อบุคคลนั้นตกอยู่ใต้อำนาจของ กิเลส แล้ววัดนั้นก็เปลี่ยนแปลงมาก, มากเหลือประมาณ ทีเด็ดว ก็ยังเป็นเหตุให้ถูกเกลียดมากขึ้น.

วัดในปัจจุบันนี้มีวิวัฒนาการที่เปลี่ยน ไปมุ่งหมาย เรื่องทางฝ่ายวัตถุ หรือเรื่องโลกมากขึ้น; เรื่องด้านจิต คำันวิญญาณก็ค่อยๆ เวียบหายไป; มันก็สร้างปัญหาต่างๆ

ให้เกิดขึ้นมาในวัดนั่นเอง, ก็กลับเป็นก้อนแก้ว, หรือพูดให้ถูก ก็เป็นก้อนแก้วพระศาสนา ในเมื่อวัดเปลี่ยนสภาพจากที่เกตุถูกต้อง มาอยู่ในสภาพอย่างนี้ ก็เกิดเป็นก้อนหินแก่พระศาสนาขึ้น, **คือว่าในวัดนี้ก็ไม่มีการศึกษา และปฏิบัติพระศาสนาจนให้สุดความสามารถ** หรือตามวัตถุประสงค์ของสิ่งที่เรียกว่า วัด.

ผู้มีปัญญาหรือผู้ที่มีความรู้สึกอันถูกต้อง บริสุทธิ์ใจ เขาก็เกลียดวัด, **ที่คนโง่ มันก็อาจจะใช้วัด, วัดที่เปลี่ยนแปลงมาถึงขนาดนี้ เป็นเหมือนกับสะพาน หรือเรือจ้างข้ามฟาก** แห่งความประสงค์ของเขา; แต่เขาก็ยังมีได้รักวัด, พวกอันธพาลที่อาศัยอยู่ในวัดนี้ มิได้รักวัด, **อาตมาเข้าใจว่าอย่างนั้น เขาเห็นแก่ตัวมากเกินไป; นี่ปัญหาที่กำลังมีอยู่ในเวลานี้ ว่าทำไมจึงเกลียดวัด.**

การแก้ปัญหามาจากมูลเหตุที่เขาเกลียด.

เอาละ, **ที่นี้ก็มาถึงหัวข้อที่ค้างใจจะพูด** ที่ว่าธรรมะสำหรับคนเกลียดวัด เพราะเราจะต้องทำอะไรกัน? เพื่อจะแก้ไขปัญหานี้, **แก้ไขปัญหาที่วัดอยู่ในสภาพที่เขาเกลียด**

เขาจะถูกคุกคาม. คำตอบอย่างกำปั้นทุบดิน ก็มีว่า ก็ทำ
 วัดให้เป็นวัด, หรือพูดให้ชัดกว่านี้หน่อย ก็พูดว่าทำวัด
 ให้กลับไปสู่สภาพอันถูกต้อง ของวัดแต่ดั้งเดิม เหมือน
 ที่ได้พูดมาแล้วว่า วัดนั้นคืออะไร.

สรุปความแล้ว ก็ให้เป็นสำนักงาน เกื้อกูลแก่การ
 ดับทุกข์ ในทางจิตทางวิญญาณของมนุษย์ให้ได้. มนุษย์
 เขาก็แก้ปัญหามิทางกาย ทางวัตถุ ได้ด้วยเงินทองของเขา
 แต่ไม่แก้ปัญหามิทางจิตทางวิญญาณได้ด้วยอำนาจของทรัพย์
 สมบัติ เป็นอัน. เขาคงอาศัยอริยทรัพย์ของศาสนา ของ
 พระศาสนา หรือของวัดนั้นแหละ ช่วยแก้ไขความทุกข์ใน
 ทางวิญญาณ; ฉะนั้น วัดจะต้องกลับเป็นสำนักงาน
 ดับทุกข์ทางวิญญาณ.

ผู้มี ความทุกข์จะไขพันทุกข์ และให้เป็นแสงสว่าง
 สำหรับมนุษย์ จะก้าวต่อไปข้างหน้า สำหรับเป็นมนุษย์ที่
 สมบูรณ์; แล้วแต่ว่าธรรมชาติได้กำหนดไว้ให้มนุษย์นี้
 จะต้องทำอย่างไรบ้าง, จะไปสูงสุดกันที่ไหน; แล้ววิถีวา
 อารามนี้แหละ จะช่วยให้มนุษย์ไป—ไป—ไป จนไปถึงที่

สูงสุดนั้นได้. ถ้าทำได้อย่างนี้ วัควาอารามก็จะกลับมามี
สภาพที่สมชื่อสมนาม แล้วไม่มีโอกาสที่จะถูกคหุหมันอีกต่อไป.

ต้องปรับปรุงวัดโดยภาษารวมด้วย.

พอมาถึงตรงนี้ อยากจะพูดโดยภาษารวม, ภาษา
ธรรมะ. ภาษารวมะที่คู่กันกับภาษาคนอีกสักหน่อย ว่า
การปรับปรุงวัดให้เป็นวัด ให้สูงสุด ที่สุดนั้น มันยังมี
อีกความหมายหนึ่ง คือการปรับปรุงร่างกาย เนื้อหนัง
ร่างกายของเราให้ และ ให้เป็นวัด; ไม่ใช่วัดแผ่นดิน
วัคกุฎวิหารอย่างนี้ แต่หมายถึงร่างกาย ชีวิตร่างกายเนื้อหนัง
ของเราให้ และ ช่วยกันปรับปรุงให้เป็นวัด, ก็อย่าให้เกิด
ความผิด ความเลวร้ายขึ้นทั้งทางกาย ทั้งทางวาจา และ
ทั้งทางจิต. เมื่อทำได้อย่างนี้ ตัวร่างกาย คือชีวิตนี้ ก็จะ
เป็นวัดดู หรือเป็นวิหาร เป็นที่สิงสถิตของพระเจ้า.

ข้อนี้จำเป็นอย่างยิ่ง ถ้าเรา ไม่ทำเนื้อหนังร่างกาย
ของเราให้เป็นวัดแล้ว ก็ไม่มีพระเจ้า หรือพระธรรม
ที่ไหนจะมาช่วยเรา; เพราะว่าท่านไม่มีที่สิงสถิตในกาย
ของเรา จึงต้องทำให้ท่านมีที่สิงสถิตในกายของเรา; เมื่อ

พระเจ้าหรือพระธรรมมาสิงสถิตอยู่ เราก็ได้รับประโยชน์
สูงสุดอันนั้น.

ดังนั้นจึงขอให้ถือว่าจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะทำเนื้อหนัง
ร่างกาย ให้เป็นเวศ^๕ชนมา แล้วก็จะเป็สิ่งที่มีค่าสูงสุด ;
ไม่ใช่ร่างกายแล้วเอาไปให้ใคร ก็ไม่มีใครเอา, จ้างเขา เขา
ก็ไม่เอา ปล่อยให้เฝ้า เป็นของเฝ้า เป็นหนอนไป มัน
เหมือนกับไม่มีค่า. ^๕นี่เราจะทำให้มีค่าที่สุดในบรรดาสິงที่
มีค่า ทำร่างกายให้เป็นวัด เป็นที่สิงสถิตอยู่ของ
บรมธรรม หรือของพระเจ้าเป็นต้น.

นี่แหละลองคิดดูเถอะว่าวันนี้ มันเป็นที่น่าเกลียด
น่ารังไหม? *ทำไมจึงเกลียดวัด?* ขอให้เราทำกันเสียใหม่,
ช่วยกันเสียใหม่, แก้ไขวัด ให้กลับมาเป็นสถานที่ ที่ดับ
ทุกข์ทางวิญญาน, เป็นแสงสว่างของมนุษย์, เป็นปุชนิย-
สถาน, เป็นที่ให้เกิดบุญ, ไม่ให้วัดเป็นที่อยู่ของกน
เกียจคร้าน เอาเปรียบประชาชน ดังกับมีชื่อเท็จจริง ที่
เห็น ๆ กันอยู่เหมือนกัน.

บางทีก็ *เขาก่อว่าหว่า* *วัดนี้เป็นที่อยู่ของขุนนาง*
ศักดิ์นา; หมายถึงพระที่ร่ำรวย นั่งอยู่บนพรมบนเขียว

สองข้างมีพัดลม, มีเก้าอี้, มีเทียน, มีอะไรต่าง ๆ ทุกอย่าง,
 แล้วก็ยังมีอำนาจที่จะบัญชาอะไรก็ได้; เขาเรียกว่าขุนนาง
 คักคินา. แต่ วัดที่แท้จริง จะไม่เป็นที่อยู่ของขุนนาง
 คักคินา, และวัดนั้นก็ ไม่ใช่กาฝาก, หรือว่าสิ่งที่เป็นภาระ
 แก่สังคม, แล้วก็ ไม่ครีครงมงาย, ไม่ใช่เป็นที่อยู่ของ
 คนใจเฝ้ามงาย, แล้วก็ ไม่เป็นที่อยู่ของคนฉลาดในทาง
 เจโก ที่จะคบตาคนอื่น.

เอาละ, เป็นอันว่าอย่างน้อยที่สุด วัด นี้ ก็จะเป็น
 สถานที่ให้การศึกษาและการปฏิบัติ ทั้งอย่างทางโลก
 และทั้งอย่างทางธรรมะ, ก็ทั้งอย่างโลกิยะและทั้งอย่าง
 โลกุตระควบคู่กันไป. นี้ก็จะหมกปัญหาไปข้อหนึ่งที่ว่าคน
 ไม่มีทางที่จะเกลียดกลัววาทาราม แม้ว่าจะเป็นคนใจเฝ้าอย่างไร
 ก็ไม่มีทางที่จะเกลียดกลัววาทารามชนิดนี้. นี่คือธรรมะ
 สำหรับคนเกลียดกลัววาท, ทราบแล้วจะไม่เกลียดกลัว
 เป็นข้อแรก ซึ่งเล็งถึงวาทาราม.

เรื่องที่ ๒. เกี่ยวกับศาสนา.

ทีนี้ ก็มาถึง เรื่องที่ ๒ ซึ่งให้หัวข้อว่า ศาสนา. คนเกลียดวัด ก็คือคนเกลียดศาสนา; แต่ว่าตัวอารามนั้น ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน กับสิ่งที่เรียกว่า ศาสนา; แม้ว่าสิ่งที่เรียกว่าศาสนา นั้น มีสำนักงานอยู่ในวัดวาอาราม. ข้อนี้ เพราะเหตุว่า ศาสนา นั้น เป็นระบบการศึกษา, ระบบการปฏิบัติ, จนกระทั่งได้รับผลของการปฏิบัติ มีความสงบสุขสูงสุดตามที่มนุษย์จะได้อรับ. ระบบนี้เราเรียกว่า ศาสนา อยู่ในรูปของสถาบันอันแน่นแฟ้นก็มี, แต่มันขึ้นอยู่กับว่า มนุษย์จะรู้จักหรือไม่รู้จัก; ถ้ามนุษย์ไม่รู้จัก ก็ปล่อยให้ทรุศโทรม สูญหายไป.

คำว่า ศาสนา ในความหมายทั่วไป สำหรับประชาชน มันพว่่าเต็มที, มันกำกวมเต็มที. เขาไม่รู้ว่าอะไร เขาเหมาๆ เอาวัดวาอารามนี้ว่าเป็นศาสนา อย่างนี้ก็มี; นี้เราช่วยไม่ได้ ก็ต้องตามใจเขา. แต่ว่า ศาสนา แล้วมันก็ต้องมุ่งหมายถึงความรู้ และการปฏิบัติ ผลของการปฏิบัติ เสมอไป. สิ่งทีเรียกว่า ศาสนา นั้น เคียงวันมันก็มีความเปลี่ยนแปลงมาก จากความเป็นอย่างนั้น.

ท่านทั้งหลาย ก็อาจจะสังเกตเห็นได้ ถ้าจะมีผู้กล่าว
ว่า ศาสนานี้ เวदानัน บัณฑิตัน มันเหลือแต่พิธีหรือเสียเป็น
ส่วนมาก, แล้วก็มีส่วนที่เป็นสังคหะกรรมงาย ก็มี; เลยถูก
เกลียด ถูกหาว่าศาสนาเนั้นเป็นเรื่องสำหรับคนไม่มี
สติปัญญาเป็นคนไร้สมรรถภาพ ต้องมาอาศัยศาสนาเกิน
อย่างนี้. ศาสนาเลยกลายเป็นเรื่องสำหรับคนไร้สมรรถภาพ
ไปเสีย สำหรับสมัยนี้; แม้ที่เป็นทางการ เป็นทางรัฐการ
ราชการ อะไรก็ตาม ศาสนาเมื่ไว้ทำพิธีเสียเป็นส่วนมาก.

บางทีก็เหลืออยู่ เพียงในรูปของการเอ่ยดึง อ้างถึง
เป็นสักว่าชื่อ, อ้างศาสนา อ้างพระเป็นเจ้า อย่างนี้ก็มีอยู่
ทั่วไป; แม้ในการทำพิธีเกี่ยวกับการยกทัพจับศึกอะไร มัน
ก็มี; แม้ในพวกฝรั่งก็มี. นี่ศาสนาอยู่ใตสภาพอย่างนี้
ในบัดนี้ ผิดจากความมุ่งหมายเดิม ที่ธรรมชาติก็เหมือนกัน
ที่บังคับให้ต้องเกิดขึ้นจากจิตใจ ในสมองของมนุษย์ เพื่อ
ก้าวหน้า เพื่อวิวัฒนาการ ในทางจิตทางวิญญาณอย่างที่ว่า
มาแล้ว; แล้วมันก็ควบคู่กันมากับวัตถุอาหารม อย่างที่ได้
กล่าวมาแล้วในเรื่องที่ ๑.

ศาสนาทั้งต้นมาจากไหนก็ไม่รู้; *ตั้งต้นมาตั้งแต่สมัยที่ฤๅษีคนหนึ่งอยู่ในกุฎิใบไม้ กุฎิเดียว* แล้วก็รู้อะไรมากขึ้น. สิ่งทีเรียกว่าศาสนานั้นมันก็ก่อหวอด หรือตั้งขึ้นมาพร้อม ๆ กันกับสิ่งที่เรียกว่า วัฒนธรรม. ที่ไหน? มันก็ในป่า อีกแหละ. อย่างไร? ก็ในลักษณะที่ว่า ธรรมชาติมันบีบบังคับ ให้มนุษย์ต้องก้าวหน้าในการรู้อะไรเพิ่มขึ้น ๆ; แต่ถ้าถามว่า เพื่ออะไร? มันก็จำเพาะเจาะจงมากที่สุดที่ว่า เพื่อจะแก้ปัญหาของมนุษย์ ในด้านจิตตάνวิญญาน คือดับความทุกข์; ไม่ได้มุ่งหมายเรื่องทำมาหากินเลย; จะใช้คำว่า *ไม่ได้มุ่งหมายเรื่องทำมาหากินเลย.*

แต่ถ้าจะเอาเรื่องทำมาหากิน เข้ามาฝากไว้ด้วยบ้างก็ได้; เพราะว่า หลักธรรมในศาสนา หลายอย่างหลายประการนั้น มันมีประโยชน์แก่เรื่องทำมาหากิน. แต่ว่าเรื่อง ศาสนาแท้ ๆ ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วละก็มิได้ทรงมุ่งหมายถึงเรื่องทำมาหากิน อย่างชาวบ้านอย่างโลก ๆ; แต่ถ้าจะให้พระองค์ทรงสั่งสอนเรื่องนี้บ้างก็ได้; แต่มิใช่ความมุ่งหมายของสิ่งที่เรียกว่า ศาสนา, เว้นแต่ว่า

เราจะมาตกลงกันเสียใหม่ ให้สิ่งที่เรียกว่า ศาสนา นี้ขยายตัว
กว้างออกไปถึงทุกเรื่อง ที่เป็นปัญหาสำหรับมนุษย์ :—

แม้แต่มนุษย์จะทำไร้อาณา ก็ต้องมีกฎ หรือระเบียบ
ทางศาสนาช่วยควบคุมให้, หรือว่ามนุษย์จะสมรรถะแต่งงาน
ก็ให้มีระเบียบของพระศาสนา ช่วยควบคุมให้อย่างใกล้ชิด
และเคร่งครัด, นี้ก็ยังมีผลดี และเป็นที่ยังปรารถนา
อย่างยิ่ง. แต่อย่าลืมว่า ความมุ่งหมายเดิมแท้จริงของ
สิ่งที่เรียกว่า ศาสนานั้น ไม่ได้มุ่งมาดถึงระดับอย่างนี้ :
มุ่งหมายแต่ เป็นเรื่องทางจิตทางวิญญาณอันลึกซึ้ง ที่อยู่
เหนือโลกเหนือทุกขันธ์ไปเสมอ.

สิ่งหรือส่วนที่จะต้องมองให้เห็นชัดเจนในขั้นนี้ก็คือว่า
สิ่งที่เรียกว่า ศาสนานั้นจำเป็นที่สุด, จำเป็นอย่างยิ่ง
สำหรับวิวัฒนาการทางสติปัญญา. การที่จะปล่อยไป
อย่างละเมอเพ้อฝัน มันก็ไม่ไปถึงจุดหมาย, หรือจะซ้่าเกินไป
จะตายเสียก่อน. เราอาจอาศัยระบบศาสนากันดีกว่า เท่าที่
ท่านมีไว้แล้วอย่างไร มันก็เหลือเพื่อแล้ว ที่จะมาประพฤติ
ปฏิบัติให้ถูกต้อง แล้วได้รับประโยชน์ตามที่มนุษย์ควรจะได้รับ
ได้รับ ในทางสติปัญญาคือทางวิญญาณ.

นี่ก็เป็นอันว่า ทัศนะให้เห็นว่า ศาสนาที่แท้จริงนั้น เป็นอย่างไร, แล้วได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร, จนมาอยู่ใน สภาพที่ถูกเกลียดชัง หรือว่ามาอยู่ในสภาพที่คู่แล้วมันก็น่าเศร้าว่า น่าระอายน่าขยะแขยงจริง ๆ ค่ะเหมือนกัน. เพราะฉะนั้น ขอให้ช่วยกันอีก มาระลึกนึกถึงสิ่งที่เรียกว่าธรรมะ สำหรับ คนที่เกลียดศาสนา จะเอาธรรมะหรือระบบปฏิบัติอย่างไร เข้ามาใช้? แก้ไขทำให้คนพวกนั้นหยุดเกลียดศาสนา หรือ เกลียดไม่ลง คนมีสติปัญญาก็เกลียดไม่ลง คนโง่ก็เกลียด ไม่ลง.

เมื่อสรุปความออกมาจากคุณลักษณะของสิ่งที่เรียกว่า ศาสนา แล้วทุกคนจะมองเห็นได้ ว่าเรายังจะใช้ประโยชน์ จากสิ่งที่เรียกว่า ศาสนา ได้เต็มตามความหมายเดิม คือ ช่วยให้มีมนุษย์ยังคงมีความรู้อันสูงสุด, ควบคุมมนุษย์นี้ให้เป็นไปในทางถูกต้อง, ควบคุมความรู้สึกทางกิเลส ที่กำลัง วิ่งจี้เร็วที่สุด ใหมันหยุด, แล้วให้สติปัญญาเกิดขึ้น แล้วก็ วิ่งไปอย่างถูกต้อง แทนที่เสีย จะดีกว่า.

ขอย้ำอีกทีหนึ่งว่า เราต้องการให้ศาสนายังคงอยู่
เป็นความรู้สำหรับมนุษย์ ควบคุมกิเลสไม่ให้เกิด;
ให้ปัญญาเกิด และให้ก้าวหน้าไปโดยเร็ว.

คำว่า ความรู้ นี้ มีความหมายกว้าง ไม่ใช่หมายถึง
ความรู้ที่เรียนในโรงเรียน; แต่เป็นความรู้ที่เรียนจาก
ตัวคน, เรียนจากจิตใจของคน แล้วยังไม่ต้องอยู่ในลักษณะ
ที่ยุ่งยากลำบาก นำเบื้อหน้า เป็นทุกข์ทรมาน, คือ อาจจะ
มาอยู่ในรูปของสิ่งที่เรียกว่า ศิลป์ ก็ได้ คือวิธีการทั้งดงามที่
นำดี ประพฤติปฏิบัติอยู่อย่างนั้นที่เขาชนะกิเลสได้, มีศิลป
ชนิดที่ควบคุมกิเลสได้, มีศิลปชนิดที่ให้เกิดปัญญาขยายตัว
ออกไป แม้อย่างนั้นก็ยังเรียกว่า ศาสนา อยู่แน่นอน.

พระพุทธเจ้าท่านทรงเป็นศิลปิน พุทธอย่างนี้ คน
ไม่รู้ก็หาว่าพูดจ้วงจาบพระพุทธเจ้า, พระพุทธเจ้าท่านทรง
กำชับว่า "จงประกาศพรหมจรรย์ให้ดงามทั้งเบื้องต้น
ให้ดงามทั้งท่ามกลาง ให้ดงามทั้งเบื้องปลาย". ที่ได้
ศรีสออย่างนั้นก็เพื่อว่า สัตว์ทั้งหลายจะ ไม่ต้องยุ่งยากลำบาก
อีกหนาระथाใจ ในการที่จะรับเอาพรหมจรรย์ หรือศาสนา
นั้น; เพราะว่ามันดงาม ก็ไม่ต้องทนทุกข์ทรมาน

อะไรกันมากเกินไป ทำให้ได้ด้วยบิถี ปราโมทย์ เบิกบาน
แจ่มใส ทั้งในระยะต้น ทั้งในระยะกลาง ทั้งในระยะ
ปลาย.

นี่หลักเกณฑ์หรือความมุ่งหมายของพระศาสนา
เป็นอย่างนี้ ตามพระพุทธประสงค์ มีทั้งอย่างต่ำๆ ก็อย่าง
พุทธบริษัทที่ครองเรือนก็ได้ เป็นอุบาสก อุบาสิกาไป, แล้ว
เป็นอย่างสูง ก็เป็นบรรพชิต ก็จะไปได้เร็วไปได้ไกล
ถึงที่สุดแห่งความทุกข์ได้ก่อน.

นี่เราจะต้องปรับปรุง ให้ศาสนาของเราเป็น
อย่างนี้ กลับคืนสู่สภาพเดิม นั่นเอง; แล้วการเกลียด
ศาสนานี้ก็จะหมดไป, แล้วจะต้องทำให้กว้างขวางออกไป
ถึงลูกเด็ก ๆ ทารกด้วย, ให้ลูกเด็ก ๆ ทารก มีรากฐานทาง
จิตใจที่ถูกต้องไป ตั้งแต่อ่อนแอออกเรื่อย ๆ ไป ถูกต้อง
ยิ่งขึ้นทุกที, เขาจะไม่ต้องประสบกับความผิดพลาดในทางนี้,
เขาก็ไม่ต้องรับความพินาศในทางศีลธรรม เป็นต้น.

นี่เรียกว่าเราองลงไปถึงระดับรากฐาน คือลูกเด็ก ๆ,
โดยรอบตัว จะต้องมุ่งหมายให้ศาสนานี้ เป็นบ่อมรดก
ที่แข็งแรง, แข็งแกร่งที่สุดในทางศีลธรรม ที่จะคุ้มครอง

มนุษย์ในปัจจุบันนี้ ให้เขามีสันติสุขในส่วนบุคคลเป็นคน ๆ ไป. ไปไกลเท่าไร? ก็ขอให้ไปจนถึงที่สุดและให้เขาได้มีสันติภาพในส่วนสังคม รวมกันทั้งโลก ก็ยังดี, ก็อยู่ด้วยสันติภาพ ซึ่งมีความหมายกว้างหรือง่ายกว่าที่จะเรียกว่าสันติสุข ในส่วนบุคคล.

เอาละ, เป็นอันว่า บุคคลก็มีสันติสุข สังคมโลกมันก็มีสันติภาพ, ในเมื่อพระศาสนาทุก ๆ ศาสนากำลังกลับมาสู่ความเป็นศาสนาที่ถูกต้อง.

ทีนี้ อาตมาก็ต้อง *ขอพูดกว้างออกไป* ถึงคำว่า *"ระหว่งศาสนา"* คือศาสนาทั้งหลายด้วย; ไม่ใช่ที่เราเป็นพุทธบริษัทแล้ว ก็จะไปพูดถึงกันแต่พุทธศาสนา; ทำอย่างนั้นมันไม่ถูกต้อง หรือมันถูกน้อยเกินไปที่จะเรียกว่า ยุติธรรม.

การที่ต้องมีศาสนาต่าง ๆ กัน หลายศาสนาเนั้น เป็นสิ่งที่จำเป็น, และเป็นความต้องการอย่างยิ่งของธรรมชาติด้วย. ขอให้นึกดูให้ดี เอาความเห็นแก่ตัวเอาไปทิ้งเสียก่อน แล้วก็มองดูว่าศาสนามันเกิดขึ้นในโลกในลักษณะอย่างไร; ศาสนาเกิดขึ้นคนละยุคคนละสมัย แล้ว

ก็ต้องแตกต่างกันตามสมควร. เพราะเกิดขึ้นในภูมิภาคประเทศ
ที่ต่างกัน ก็ต้องมี ความแตกต่างกันตามสมควร; เพราะมี
เหตุปัจจัยแวดล้อมต่างกันมาก.

เช่น *ศาสนาที่เกิดทางฝ่ายตะวันตกของทวีปเอเชีย*
กับ *ศาสนาที่เกิดในท่ามกลางทวีปเอเชีย* เช่น พุทธศาสนาใน
อินเดีย มันจะเหมือนกันไม่ได้; เพราะภูมิภาคทาง
วัตถุต่างๆ ก็ต่างกันเหลือประมาณ, และวัฒนธรรมพื้นฐาน
รากฐานที่มีอยู่แล้วในจิตใจของคน ก็ต่างกันเหลือประมาณ;
ฉะนั้น จึงเกิดศาสนาที่เหมือนกันไม่ได้ มันก็ต้องต่างกันตาม
เหตุปัจจัยนั้นๆ.

ฉะนั้น เราจึงคงต้องยอมรับ ความแตกต่างกัน
ระหว่างศาสนาว่า เป็นความถูกต้องแล้ว ที่จะต้องเป็น
อย่างนั้น หรือว่า ธรรมชาติมันบังคับอย่างเฉียบขาด ที่ทำให้
ต้องเป็นอย่างนั้น; เพราะฉะนั้น เราอย่าได้รังเกียจ
ศาสนาอื่นเลย จะกลายเป็นคนบรมโง่งที่สุด, หรือว่าทำทาส
อำนาจของธรรมชาติ ที่ต้องการให้เป็นอย่างนั้น จะเป็น
อย่างอื่นไม่ได้; เพราะคนต่างกัน เวลาต่างกัน ภูมิภาคประเทศ

ต่างกัน สิ่งแวดล้อมต่างกัน บัญญัติภายในภายนอกก็ต่างกัน ;
คนจึงรับศาสนาเหมือนกันไม่ได้.

ต้องมีอะไรที่พอเหมาะพอดี ไม่ผิดฝ่าผิดตัว เมื่อ
เป็นเรื่องระหว่างศาสนาแล้ว ก็ต้อง ยอมรับได้ทุกศาสนา
เพราะว่า เขามุ่งหมายจะทำลายความเห็นแก่ตัว.

ถ้าพูดอย่างไม่มีทางผิด ก็ต้องพูดว่า เขามุ่งหมาย
จะให้คนดีซึนกว่าเดิม ทั้งนั้นแหละ. ขอให้ไปคุยเถอะ,
เขาต้องการจะให้คนดีซึนกว่าที่เป็นอยู่ ; เพราะฉะนั้น มัน
จึงไม่มีทางที่จะผิด และเราก็ไม่มีเหตุผลอะไรที่จะไปรังเกียจ
ศาสนาอื่น ซึ่งสอนอะไร ๆ จะผิดแปลกไปจากพุทธศาสนา.

ขอให้นึกถึงระดับของจิตใจ ที่มันสูงต่ำกันอยู่ก่อน
แล้วอย่างไรร : โดยวัฒนธรรมก็ดี โดยอะไรก็ดีเราก็ถือ
ศาสนาเหมือนกันไม่ได้ ระดับเดียวกันไม่ได้ แต่ความ
มุ่งหมายก็เหมือนกัน คือให้ดีขึ้นกว่าเดิม, ดีต่อ ๆ ไป จน
ดับทุกข์ อย่างน้อยที่สุด ก็ส่วนสังคม, สังคมไม่ต้องเป็น
ทุกข์ก็ได้ ก็เป็นที่น่าพอใจแล้ว ; ถ้าส่วนบุคคล ไม่มี
ความทุกข์ได้เลย ก็ยิ่งวิเศษ เรียกว่าถึงที่สุด.

ฉะนั้น เราเมื่อเป็นมนุษย์ที่มีสติปัญญาถูกต้องแล้ว ก็จะสามารถรับได้ทุกศาสนา และยอมรับถึงขนาดที่ว่าหลักศาสนาต่าง ๆ กัน ทุก ๆ ศาสนานั้น จำเป็นสำหรับทุกคน แม้ในหมู่คนหมู่หนึ่งที่อยู่ศาสนาหนึ่ง ๆ อยู่.

พูดแล้วก็ไม่กลัว, กตัญญูแล้วไม่พูด ก็จะมีพูดว่า แม้ในหมู่พุทธบริษัท ที่เรียกตัวเองว่า พุทธบริษัท นี้แหละ ก็มีอยู่หลายระดับหลายชั้น, บางระดับหรือบางชั้น พุทธบริษัทชั้นนี้นั้น เหมาะสมที่จะถือศาสนาอื่น, ก็ถือพระเจ้าเป็นหลัก ด้วยความเชื่ออย่างตรงไปตรงมาง่าย ๆ นี้ก็มี. ถ้าใครอยากจะทำเรื่องในชั้นนี้ ก็ยินดี จะเถียงสักเถียงสักก็ได้นั้นในศาสนาอื่นก็เหมือนกัน ศาสนาของเขา บางคนเหมาะที่จะถือพุทธศาสนาอย่างยิ่ง; แต่เขายังไม่ได้มา.

ขออย่าให้คิดให้เห็นอีกทีหนึ่งว่า ในศาสนาหนึ่ง ๆ นี้ ก็มีคนอยู่หลายระดับแห่งจิตใจ; บางระดับก็ไปเหมาะกับศาสนาในระดับความเชื่อง่าย ๆ, บางระดับก็เหมาะที่จะใช้กำลังจิตอันเข้มแข็ง, บางระดับก็เหมาะที่จะใช้ปัญญาวิมุตติอันสูงสุด; นั่นมันเป็นอยู่อย่างนี้ ก็เป็นอันว่าหลักเหล่านี้มันใช้กันได้ ในระหว่างศาสนา. เมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว

เราจะมาวิพากษ์ศาสนาอื่น หรือเกลียดวิธีการแห่งศาสนาอื่น, หรือเกลียดศาสนิกแห่งศาสนาอื่น เรามันกับตัวเอง; บ้านมันยิ่งกว่าใจนะ. เราจะต้องไม่หตตะทลวม จนถึงกับมองเห็นสิ่งที่เรียกว่า ศาสนา เป็นเครื่องแบ่งแยกประชาชนในโลก.

สรุปความว่ารายอมรับได้ทุกศาสนา ว่าแต่ละศาสนามีอะไรของตนเหมาะแก่ศาสนิกของตน, แห่งยุคสมัยของตน, แห่งดินของตน, เพื่อให้ช่วยทำโลกโดยส่วนรวมนี้นี้ ใหมันดีขึ้น: นี่คือธรรมะที่จะต้องมองเห็น. ช่วยกันแก้ไขปรับปรุงศาสนา ให้กลับมาเป็นศาสนาอย่างเดิม, แล้วคนก็จะไม่เกลียดศาสนา.

พุทธศาสนิกกับอาสาสมัครคนใดเพื่ออะไร.

ที่นี้จะพูดเฉพาะพุทธศาสนาสักกนิทหนึ่ง ว่าพุทธศาสนาเรา ก็เป็นเพียงศาสนาหนึ่ง ในหลายๆศาสนาในโลกนี้. ศาสนาทั้งหลายต่างก็มีอะไรเหมาะแก่ศาสนิกของตนๆ ด้วยกันทุกศาสนาแหละ, ความระคับแห่งจิตใจ ซึ่งเราถือว่าเป็นเสมือนหนึ่งเค็มพั้น, ทุกคนมันมีจิตใจเป็นเค็มพั้นว่าระคับแห่งจิตใจมันมีอยู่เท่าไร, และอย่างไร, นั่นแหละเป็นเค็มพั้น ที่จะรับเอาสิ่งที่เรียกว่าศาสนานั้นได้สักเท่าไร.

เดือนก็เห็นกันอยู่แล้วว่า พวกกันตบแล้ว ก็ยังไม่
 รู้เรื่อง, เรื่องบางเรื่องพวกกันมาตั้ง ๑๐ ปีแล้วที่ ก็ยังไม่
 รู้เรื่อง; เพราะกำลัง ไม่ถูกกัน กับระดับของจิตใจที่
 เป็นเดิมพัน. ผู้พูดเอง, อากมาก็อยู่ในพวกนั้นด้วย
 เหมือนกัน; เมื่อพูดให้ใครรู้เรื่องอะไรไม่ได้ มันก็ไม่หลีก
 พ้นไปจากข้อเท็จจริงอันนี้. ฉะนั้น เรามาทำความเข้าใจ
 กันเสียใหม่ว่า คน มีจิตใจเป็นเดิมพัน สำหรับรองรับ
 เอาพุทธศาสนาตามขนาดมาตรฐานของตน ๆ ด้วยกัน.

ที่นี้รายละเอียดอย่างอื่น ที่เกี่ยวกับพุทธศาสนานี้
 เอาไว้พูดกันในวันหลัง, วิเคราะห์กันวันหลังเฉพาะเรื่อง ๆ;
 เช่นเรื่องนิพพาน ที่คนสมัยนี้เขาเกลียดกันก็เป็นต้นนั้น ไว้
 พูดกันวันอื่น. เดียวนี้จะพูดกันถึงคำว่า ศาสนา ที่มี
 ความหมายเป็นกลาง ๆ รวม ๆ กันไปหมดทุกศาสนา, ซึ่ง
 รวมถึงพุทธศาสนาของพุทธบริษัทด้วย.

ฉะนั้น ขอร้องไว้ให้ทำความเข้าใจในเบื้องต้น
 สำหรับจะช่วยกันกู้ศาสนาของตน ๆ ให้พ้นจากความเกลียดชัง
 ซึ่งจะเป็นความผิดของฝ่ายไหนก็สุดแท้; แต่ถ้าเรามีสติ-
 ปัญญาถูกต้องและเพียงพอแล้ว เราจะทำให้ศาสนาของเรา

พ้นจากความเกลียดชังได้ ในทุกความหมาย ทุกรูปแบบ.
นี่คือเรื่องของสิ่งที่เรียกว่า ศาสนา ที่ถูกเขาเกลียดในนามของ
คำว่า วัด.

....

เรื่องที่ ๓. เกี่ยวกับ พระเจ้าพระสงฆ์.

ทีนี้ ก็มาถึง เรื่องที่ ๓ มีเวลาพอที่จะพูดได้อีกสัก
เรื่องหนึ่ง, เรื่องที่ ๓ นี้ ก็คือเรื่องพระเจ้าพระสงฆ์. *วัดวา
อาราม* หมายถึงตัวสถานที่หรือสถาบัน, *ศาสนา* หมายถึงตัว
ธรรมะ ในรูปการศึกษาเล่าเรียน *การปฏิบัติ* และ *ผลของ
การปฏิบัติ*. พอมาถึงคำว่า *พระเจ้าพระสงฆ์* นี้หมายถึง
ตัวบุคคล ที่เป็นเจ้าหน้าที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับพระ-
ศาสนานั้น ๆ: ถ้าพระศาสนาเป็นเหมือนกับยารักษาโรค,
พระเจ้าพระสงฆ์ก็เป็นเหมือนกับหมอ เป็นต้น ไม่ใช่สิ่ง
เดียวกัน.

คำว่า "พระเจ้าพระสงฆ์" นี้ ใช้เป็นคำรวม ๆ
หมายความว่า ไม่ใช่ชาวบ้าน ก็แล้วกัน, ไม่ใช่ชาวบ้าน
ธรรมดาที่รู้จักแต่เรื่องปากเรื่องท้อง. ถ้าผู้ใคร่เรื่องสูงขึ้น

ไปกว่าเรื่องปากเรื่องท้องแล้วก็จะเลื่อนขึ้นไป อยู่ในระดับ
ของพระเจ้าพระสงฆ์; ดังนั้น เราจึงมีคำพูดอื่น ๆ รวมกัน
อยู่กลุ่มหนึ่งในกลุ่มนี้ สมณะซีพรหมณ์ บรรพชิต อนาคติก,
แล้วก็จะเรียก; รวมความแล้วก็ไม่ใช้ชาวบ้าน ก็ด้วยกัน.

พระเจ้าพระสงฆ์ นี้ ไม่ใช้ชาวบ้าน หมายถึง สมณะ
ทั่วไป ในความหมายกลาง ๆ ทั่วไป. ซีพรหมณ์
บรรพชิต อนาคติก ซึ่งมีอยู่ในโลก กู้ ๆ กันมากับสิ่งที่เรียกว่า
วัดวาอาราม ตั้งแต่ยุคโบราณโน้น. นึกถึง *อุษีองค์*
หนึ่ง อยู่ในกระตือบอันหนึ่ง *เป็นคนแรก* ที่ออกไปค้นคิด
เรื่องที่ดีกว่าเรื่องปากเรื่องท้อง; นั่นแหละเป็นพระเจ้า
พระสงฆ์คนแรกขึ้นมาในโลก จะที่หมันบี ก็แสนบี ก็ล้านบี
ก็แล้วแต่ มนุษย์ได้เกิดขึ้นมาในโลกนี้เมื่อไร. เรื่องนั้น
ยังเอาแน่นอนไม่ได้ว่า มนุษย์ได้มีขึ้นมาในโลกนี้ ก็หมันบี
หรือก็แสนบี หรือก็ล้านบี. พวกที่พูดพอจะเชื่อได้ ดูเหมือน
จะแสดงหลักฐานไปในทางที่ว่า มนุษย์นี้เป็นสัตว์ที่มีขึ้นมา
ในโลก ที่พอจะเรียกว่าคนหรือมนุษย์ได้ สัก ๒ แสนหรือ
๓ แสนบีมาเท่านั้น ไม่ถึงล้านบี.

พระเจ้าพระสงฆ์ในถิ่น ก็คือคนไม่ใช่ชาวบ้าน
 แล้วก็ออกไปคิดค้น และสั่งสอนเรื่องที่สูงกว่าเรื่องของ
 ชาวบ้าน; ถ้าจะสอนเรื่องของชาวบ้านบ้าง ก็สอนในแง่
 ที่ดีกว่า หรือแปลกออกไป. ฉะนั้น คำว่า พระเจ้าพระสงฆ์
 ในถิ่นยังไม่หมายถึงพระอริยสงฆ์ในพระพุทธศาสนา;
 เรียกเป็นคำกลาง ๆ ว่า พระเจ้าพระสงฆ์ ของศาสนาไหน
 ก็ได้. นี่ก็เป็นสิ่งหนึ่งซึ่งเราจะต้องพูดกันในวันนี้; เพราะ
 ว่าเป็นสิ่งที่ถูกเหยียดหยามหรือเขาเกลียด ค้ายเหมือนกัน
 เขาเกลียดพระเจ้าพระสงฆ์กันเสียแล้ว.

เพื่อความเข้าใจอื่น ก็ต้องทบทวนกันอีกแล้วแหละ ท่าน
 ทั้งหลายจะว่าคาถา ถีว่าคาถาไปเถอะ ฮาตมาไม่ว่าคาถา ที่จะทบทวน
 บางเรื่องจนกว่าจะเข้าใจกันแหละ ว่าพระเจ้าพระสงฆ์มัน เกิดขึ้นมา
 อย่างไร? เมื่อไร? ที่ไหน? ในคำถามเดียวกัน.

พระเจ้าพระสงฆ์ก็เกิดขึ้นมา เมื่อนมนุษย์รู้จักค้นหาเรื่องที่สูงกว่าเรื่องปากเรื่องท้อง อุดตั้งแต่แรกมนุษย์มันมีสติปัญญาออกงาม
 ขึ้นมา แต่ว่าจะสรุปความหมายเป็นอุค ๆ ไปดีกว่า.

พระเจ้าพระสงฆ์ในยุคแรกที่สุด ก็คงถือว่าเขา
 ทำไปด้วยความบริสุทธิ์ใจ. พระเจ้าพระสงฆ์ในยุคปัจจุบัน
 นี้อาจจะออกมาจากบ้าน มาเป็นพระเจ้าพระสงฆ์ ด้วยความ

คิดที่ไฉ่และก็ได้ ด้วยความคิดที่เห็นแก่ตัว เขาเปรียบผู้อื่น
มาอาศัยศาสนาหาเงินก็ได้.

แต่ว่าในยุคแรกที่สุด ที่จะมีพระเจ้าพระสงฆ์ขึ้นมา
ในโลกนั้น เขาไม่มีเจตนาทุจริตอย่างนั้นเลย; มันเป็น
ความผลักกันของสติปัญญาที่บริสุทธิ์, ให้มนุษย์บางคนมัน
ออกมาจากสังคมชาวบ้าน มาคิดกันอะไรอยู่ในที่สงบสงัด
จนเกิดเป็นอาศรม เป็นอารามอะไรขึ้นมา. มนุษย์บางคน
นั้น ออกมาด้วยรู้สึกอย่างไร; ถ้าถือเอาตามพระบาลี จะ
พบทั่วไปในพระไตรปิฎก ว่า เขาออกไปเพราะ *ความรู้สึกที่*
เป็นความสงสัยว่าอะไรเป็นกุศล, อะไรเป็นกุศล ก็เป็น
ความฉลาดหรือความดี ที่พอจะเรียกได้ว่าเป็นกุศล ก็ว่ามัน
เหนือไปกว่าความรู้ของชาวบ้านตามธรรมดา.

ฉะนั้น ฤๅษีคนแรก หรือคนดัดมาก็ตามใจ ออก
จากบ้านเรือนไปแสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล อะไรเป็นกุศล
อะไรเป็นกุศล ไปนั่งคิณนังนิก นั่งทกลอง อะไรกันอยู่
คนเดียวในป่า ด้วยเจตนาอันบริสุทธิ์อย่างนี้; ไม่ออกไป
เพื่อหาประโยชน์อะไรอย่างโลก ๆ. แล้วไม่ได้กระทำเพื่อ
หลอกลวงให้ใครบูชาเคารพนับถือ.

ฉะนั้น เราจึงถือว่าในยุคแรกนั้น พระเจ้าพระสงฆ์
ท่านเป็นกษัตริย์ ; แม้จะไม่มีสติปัญญามากมาย แต่
ท่านเป็นกษัตริย์. แล้วการกระทำของท่านที่กษัตริย์
นั้นแหละ มันทำให้ท่านได้พบของมีค่าที่สุด คือความ
ก้าวหน้าในทางจิตทางวิญญาณ, วิวัฒนาการทางจิตใจ ;
แม้ที่เหมาะสมสำหรับบุคคลก็ดี เหมาะสมสำหรับสังคมก็ดี จน
กระทั่งเกิดคำว่า พระเจ้าพระสงฆ์.

ในภาษาอื่นก็เรียกอย่างอื่น ถูกแล้ว ; แต่ในภาษา
ไทยเราที่ยืมมาจากภาษาอินเดีย เราเรียกกันว่า พระ, ระบบ
พระ ได้เกิดขึ้นแล้วในโลก คำว่า "พระ" ตัวหนังสือ
แปลว่า *ประเสริฐ*, ประเสริฐก็คือดีกว่าธรรมดา ดีกว่า
ชาวบ้าน ดีกว่าคนธรรมดา ก็เรียกว่า พระ. ระบบพระ
ได้เกิดขึ้นในโลกเป็นครั้งแรก ด้วยเจตนาอันบริสุทธิ์
ของคนบางคน ที่ออกไปค้นหาหาจนพบ.

นี่ก็เกิดระบบพระขึ้นมา อยู่กันอย่างที่เรียกว่า อย่าง
สูง อย่างสูงสุด เป็นที่เคารพบูชา, แล้วก็ต่อมาก็เป็นที่เคารพ
สักการะ. คนก็แห่กันไปเคารพสักการะ สรรเสริญ ;
ท่านก็เป็นอยู่สบาย สมบูรณ์ด้วยลาภสักการะ, ศิโลกะ.

ลาภ คือว่า **วัตถุสิ่งของที่ให้สำหรับยังชีวิต**, **สักการะ** นั้น
 หมายถึงของ **สิ่งที่มีบูชาให้** ในลักษณะเป็นการบูชา, **ศีลโภคะ**
 หมายถึง **เสียงสรรเสริญแห่งสิ่งลาภ**; นี้ก็เรียกว่า ศีลโภคะ
 หรือโสภก.

ระบบพระก็เกิดลาภสักการะ สรรเสริญ; ที่นั่นแหละ
 ระว่างเดอะ มันจักกว่าเพราะเหตุนี้. **ลาภ สักการะ**
สรรเสริญ เข้าไปในที่ไหน ที่นั่นมันจะผลิตคำว่า **คงที่ได้**
 แสดงแล้วในประวัติศาสตร์อันอียักยาว ก็อยู่ถัดมา ก็เกิด
 คนไม่จริง หรืออสังขีทั้งหลาย เข้าไปปนอยู่ในหมู่ของท่าน
 ผู้บริสุทธ์เหล่านั้น เพราะว่าเต็มไปด้วยลาภ สักการะ ศีลโภคะ.

ในพุทธศาสนานักเหมือนกัน เมื่อพุทธศาสนา
 เกิดขึ้นเป็นบิกแผ่น สมบูรณ์ด้วยลาภสักการะแล้ว; พวก
 ที่คิดโกงเห็นแก่ปากแก่ท้อง ก็ปลอมบวชเป็นภิกษุเข้ามาใน
 พุทธศาสนาเรื่อย ๆ ๆ มากขึ้น ๆ ๆ, ยิ่งยุ่งยากมากขึ้น. พอ
 มาถึงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชนี้ **เขามีข้อความเขียนไว้ว่า**
ต้องกำจัดอสังขีเหล่านี้ออกไปเป็นจำนวนพันจำนวนหมื่น ไน้น
 คุเถอะ ลาภสักการะมันเป็นอย่างไร? มันเกิดขึ้นแก่ผู้บริสุทธ์,
 แล้วมันก็สร้างปัญหาให้เกิดขึ้นแก่ผู้ไม่บริสุทธ์; แม้ว่ามัน

จะทำอันตรายผู้บริสุทธิ์ไม่ได้; แต่มันก็ทำอันตราย
สถาบันเป็นส่วนรวมได้ ในศาสนาทั้งหลายก็เป็นอย่างนี้.

เดี๋ยวนี้เกิดอลัชชี คนไม่ซื่อตรงต่อธรรมะ ต่อ
อุกมกติ แทรกตัวเข้ามาอยู่ในหมู่พระ ถือเขาเป็นอาชัพที่
เราเรียกว่า เขาศาสนาเป็นเครื่องบังหน้าหากิน จนกระทั่ง
ปราบกันไม่หวาดไหว ไม่เขยทมหดสั้น. ซ่อนก้น่าเห็นใจ
น่าขอมแพ้; แต่ไม่ควรจะยอมแพ้โดยเด็ดขาด. ขอให้
ตั้งหน้าตั้งตาต่อต้าน พยายามแก้ไขปรับปรุงกันไปตามเรื่อง;
มันมีมาแล้วแต่โบราณกาล จนกระทั่งเดี๋ยวนี้; แล้วมันก็จะ
เป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องปล่อยไว้ในมือของชาวบ้าน. ในมือ
ของกฤหัสถ์ ของรราวาส ของรัฐบาล ก็สุดแท้, ไม่รู้จะ
ไปปล่อยไว้ในมือของใคร ที่จะช่วยกันปราบอลัชชีใน
ศาสนานี้ ๆ.

ถ้าจะมีการจัดการดีในศาสนาใด ในศาสนานั้นก็มี
อลัชชีน้อยหาได้ยาก; ถ้าจัดการไม่ถูกต้อง มีความโง่เขลา
มงงาย อลัชชีในศาสนานั้น ก็เต็มไปหมด จนหาผู้ที่
เป็นลัชชี ก็ตรงกันข้ามนั้นยาก; มันก็เป็นธรรมดา.

นี่คือยุคต่อมา ก็เป็นความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในระบบของ
พระ หรือพระเจ้าพระสงฆ์,

ทีนี้ ก็มาถึงยุคปัจจุบันนี้ กำลังเป็นอย่างไร ? พุทไป
ก็เสี่ยงต่อการถูกค่า; ไม่พูดเสียเดี๋ยวมันก็ไม่รู้เรื่องกัน ก็เลย
พูดว่า เตี่ยวัน ควรจะถือกันว่ามีทั้ง ๒ แบบ คือ ทั้งลัทธิ
และ ทั้งอิลลัทธิ อันไหนจะมีมากก็ไปคุยเอาเองบ้าง เพราะมี
ตาด้วยกันทุกคน. อากมาพูดคนเดียว มันไม่ถูก; แต่
อากจะพูดว่าแบบวิสุทธิดั้งเดิมของพระพุทธเจ้าเนี่ย มันชัก
จะหายากขึ้น. เมื่อมีแบบที่ไม่ตรงตามเจตนารมณ์ดั้งเดิม
มากขึ้น ๆ; มันก็เปลี่ยนมากแล้วก็มีปัญหาเกิดขึ้น เป็น
ปัญหาทางศีลธรรม.

เมื่อ มีปัญหาทางศีลธรรม แล้ว ก็ไม่ต้องสงสัย
มันก็มีปัญหาทางการเมือง การปกครอง การเศรษฐกิจ
อะไร ตามมาหมด. เตี่ยวันมันเต็มไปด้วยคนคดโกง กอรัปชั่น
ไปทุกรูปแบบของการทำงานในโลก ก็เพราะว่ามันเสื่อมทาง
ศีลธรรม มีปัญหาทางศีลธรรม; เพราะว่พระเจ้าพระสงฆ์
ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ทางศาสนานั้นเสื่อม; แล้วคนที่มึสติ
ปัญญา ก็เกลียดวัด, เกลียดศาสนา, เกลียดพระเจ้าพระสงฆ์

มากขึ้น : แล้วพระเจ้าพระสงฆ์เป็นอลัชชี ก็ยัง
เกลียดศาสนาของตนมากขึ้น เพราะเขาหาकिनยากขึ้น.

ฉะนั้น จึงสรุปความว่าต้องช่วยกันอีก ต้องช่วยกันหน่อย,
และช่วยกันอีก ในการที่จะทำให้หมดความเกลียดชังในพระเจ้า
พระสงฆ์. พุทธอย่างเก่ากับพุทธคน ก็พูดได้อีกแหละว่า ช่วยกันทำให้
เกิดพระเจ้าพระสงฆ์ในระบบเดิม, ระบบที่ถูกต้อง; มันมีเท่านั้นแหละ
ไม่มีอื่นแล้ว; แต่ว่ารายละเอียดหรือการกระทำมันทำยาก.

พุทธรวม ๆ มันก็พูดง่าย ๆ ว่าทำให้กลับไปสู่ระบบเดิม
ของพระเจ้าพระสงฆ์ ที่ถูกต้องโดยแท้จริง ว่าพระเจ้าพระสงฆ์
คืออะไร, หรือเจ้าหน้าที่ทางศาสนา สำหรับจะศึกษา และเผยแผ่พระ
ศาสนา ให้เป็นประโยชน์แก่โลก. และเพื่อป้องกันความเข้าใจผิด
ก็อาจจะให้มีความเข้าใจถูกต้อง ในบางอย่างบางประการเพิ่มขึ้นด้วย
เหมือนกัน ว่าพระเจ้าพระสงฆ์ ถ้าถือคามพลักรวรรณะของธรรมชาติ
แล้ว ก็จะเป็นบุคคลที่มีหน้าที่สืบความรู้ทางจิตใจ.

พระเจ้าพระสงฆ์ไม่ใช่ผู้แทนของพระเจ้า, ไม่ใช่
เขื่อนค้ำหรือตัวแทนของพระเจ้า หรือของใครที่ไหน. พระเจ้า
พระสงฆ์ ก็ไม่ได้เป็นผู้วิเศษศักดิ์สิทธิ์ เกินธรรมชาติ; เป็นแต่
เพียงผู้ที่มีจิตใจซื่อตรง บริสุทธิ์ จะศึกษาและปฏิบัติสิ่งที่ดีที่สุดใน
สำหรับมนุษย์, และสำหรับมนุษยธรรมคา ๆ ทั่ว ๆ ไป จะเข้าใจได้
จะรับเอาไปปฏิบัติได้ แล้วได้รับประโยชน์อย่างอึ้งกินค่า; เพราะ
ฉะนั้น พระเจ้าพระสงฆ์ไม่ใช่กาฝากสังคม.

เขากล่าวหาว่าเป็นกาฝากสังคมมานานแล้ว. ออทมา ไทอินคำนี้ ที่เขาใช้คำพระเจ้าพระสงฆ์ ถึง ๒๐-๓๐ ปีมาแล้ว ตั้งแต่เกิดลัทธิอะไรท์แอนด์ศาสนานี้; ก็เห็นพระเจ้าพระสงฆ์ที่เป็นกาฝากสังคม; นั่นก็เพราะ ไปมองที่พระเจ้าพระสงฆ์ชนิดที่ไม่ใช่พระเจ้าพระสงฆ์. คือไม่เป็นไปตามอุดมคติ ที่ถูกต้องของพระเจ้าพระสงฆ์.

ที่เลยไปกว่านั้น เขาก็มองพระเจ้าพระสงฆ์ว่า เป็นระบบขุนนางศักดินา พระเจ้าพระสงฆ์นั่งอยู่บนพรมบนเจียมสูง มีสิ่งแวดล้อมเหมือนกับกฤษณะ มีงาช้าง มีเจียมเงิน มีอำนาจวาสนา มีรอยน้ดั่งหลายคัน อย่างนี้; นั่นมัน ไม่ใช่เรื่องของพระเจ้าพระสงฆ์; ฉะนั้น อย่าเอามาคำกันเถย. อย่าเอาอันนี้เป็นเครื่องอ้างสำหรับคำพระเจ้าพระสงฆ์ ซ่อนมันไม่ใช่เรื่องของพระเจ้าพระสงฆ์ เขาคำผิดแล้ว. ถ้าเขาเกลียด เขาก็เกลียดผิดแล้ว ช่วยชี้แจงให้เขาเข้าใจว่าพระเจ้าพระสงฆ์นั้น มันเป็นอย่างไรรู้กันแน่.

สรุปให้สั้นที่สุดก็ว่า พระเจ้าพระสงฆ์ เป็นผู้เรียนรู้และปฏิบัติศาสนาสืบอายุไว้ให้คนชั้นหลัง เพื่อโลกนี้จะไม่ว่างจากพระอรหันต์เท่านั้นเอง. พระพุทธเจ้าท่านตรัสนะ ไม่ใช่อทมาว่า ว่า "ถ้ายังมีการปฏิบัติชอบอยู่

แล้วไซ้ โลกนี้จะไม่ว่างจากพระอรหันต์" ท่านว่าอย่างนี้
 นี้ พระเจ้าพระสงฆ์ก็มีหน้าที่ศึกษา ปฏิบัติสั่งสอน
 สืบไป ให้คนชั้นหลังยังคงมีการปฏิบัติ ปฏิบัติชอบ ต่อไป
 ไม่มีที่สิ้นสุด.

พูดกันอย่างต่ำที่สุด อย่างแคบที่สุดก็จะพูดว่า
 พระเจ้าพระสงฆ์นี้ ก็คือผู้ที่รู้จักใช้ชีวิตในบั้นปลาย
 ให้เป็นประโยชน์ให้มากที่สุด เพื่อมนุษย์จะได้คุ้มได้กิน
 ได้ชิมรสชาติของความเป็นมนุษย์ ในระดับสูงสุดก่อนแก่จะ
 ตาย : นี้พูดอย่างแคบที่สุด เฉพาะคนที่สุด อย่างต่ำที่สุด.
 พระเจ้าพระสงฆ์ ก็ยังมีส่วนที่ติดถึงชนชาตินี้, ก็ท่านจะไม่
 เกิดมาตายเปล่า เสียชาติเกิด เกิดมาทั้งทีก็ไม่ได้รับสิ่งที่ดี
 ที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้ไว้.

ฉะนั้น เราต้องยกให้ว่า ท่านเป็นผู้ที่กระทำถูกต้อง
 สิ่งจำเป็นที่จะต้องมีอยู่ในโลก สำหรับเป็นแบบฉบับสืบไป
 ทลอคคาอุซของโลก ก็คิดว่า; แต่เราจะมองให้มันกว้าง ไม่ใช่
 มองแคบๆ เพื่อตัวคนเดียว. ต้องมองว่า ท่านมีหน้าที่
 ที่จะต้องรักษาสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ ไว้ให้มนุษย์
 ตามความประสงค์แห่งพระศาสนา แห่งศาสนาของตน

เพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชน ทั้งเทวดาและมนุษย์
 นั้นเอง. นี้เรียกว่า เรื่องของพระเจ้าพระสงฆ์ซึ่งกำลังถูก
 เกลียดขังยั้ง.

ขอร้องให้ทุกคนช่วยกันแก้ปัญหา.

เป็นอันว่าในเวลานี้ เราได้พูดกันถึงสิ่งที่ถูกเกลียด
 ๓ สิ่งด้วยกัน ก็คนที่เกลียดกลัว พวกไหนก็ตามเขา
 เกลียดกลัวว่าอาราม เขาเกลียดศาสนา เขาเกลียดพระเจ้า
 พระสงฆ์; โดยเหตุที่ว่าอะไรก็ไม่ได้, หรือว่า วัฏวา
 อาราม ศาสนา พระเจ้าพระสงฆ์ ที่ถูกเกลียด ทำให้
 เปลี่ยนแปลง นี้ก็อย่างหนึ่ง นี้ก็เป็นส่วนที่ทำให้เขาเกลียด.
 แล้วที่คนเหล่านั้น ก็เปลี่ยนแปลงตัวเองมากเกินไป, ไป
 เป็นบ่าว เป็นทาสของเนื้อหนังทางวัตถุนิยมมากเกินไป ก็
 เกลียดวัฏวาอาราม ศาสนา พระเจ้าพระสงฆ์, เกิดความ
 เกลียดขึ้นทั้งชั้นทั้งตอ คือทั้ง ๒ ฝ่าย; ปัญหาจึงการว
 ภาจยังอยู่ในปัจจุบันนี้. และถ้าเขาเกลียดวัดในลักษณะนี้
 มีอยู่แล้ว ความเลวร้ายหรืออุปัทวะ เสนียดจัญไรก็จะเกิดขึ้น
 แก่มนุษย์นั่นเอง; จึงขอให้ช่วยกันพิจารณา หาทางแก้ไข

ช่วยเหลือตามสติปัญญาสามารถ ที่จะช่วยกันได้จึงทุกๆ
คนเกิด.

โลกนี้มันเป็นของทุกคน ประเทศไทยนี้ก็^{นี้}เป็นของ
คนไทยทุกคน ; ฉะนั้น ไม่ต้องมีว่^{นี้}เกี่ยวข้องกัน ในการที่
จะทำให้มันดีขึ้น. ถ้ามองในแง่ของพุทธศาสนา ว่าพุทธ-
ศาสนาเป็นของพุทธบริษัททุกคน ก็ควรจะช่วยกันให้มาก
กว่านั้น, คือมากที่สุดเท่าที่จะทำได้, ให้พุทธศาสนา หรือ
วิถุวาราม, หรือพระเจ้าพระสงฆ์ยังคงอยู่ในสภาพ ที่นำ
บุชกราบไหว้ตลอดไป.

อยากขอขุติการบรรยายในวันนี้ เพราะความสมควร
แก่เวลา. ให้โอกาสแก่พระคุณเจ้าสวคคณสาธยายบทพระธรรม
ส่งเสริมกำลังใจ ในการปฏิบัติหน้าที่ของคน ๆ สืบต่อไป.

ลักษณะของคนเกลียดวัด, และหนทางรอด.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ในวันนี้ จับบรรยายโดย
หัวข้อว่า ธรรมะสำหรับคนเกลียดวัด ท่อไปตามเดิม.
ส่วนในตอนที่ ๓ นี้ มีหัวข้อว่า ลักษณะของคนเกลียดวัด
และหนทางรอด (ต่อ) เพราะยังมีเรื่องที่จะต้องกล่าวต่อไป
ในท่านองนี้.

[บทพจนศรังก่อน]

ขอให้ท่านทั้งหลาย ทบทวนถึงใจความที่ได้บรรยายมาแล้วว่าเราพูดกันว่าเรื่อง ชรามะสำหรับคนเกลียดชิวติ หมายความว่า มีคนเกลียดชิวติ คือเกลียดชรามะ เกลียดศาสนา เกลียดพระเจ้าพระสงฆ์ เกลียดอะไรทุกอย่างที่เกี่ยวกับชรามะ.

สำหรับคนที่เกลียดชรามะนั้น แบ่งเป็น ๒ พวก คือพวก เทวทัตอันธพาล หมายความว่าสมบุรณไปในเรื่องกิน ในเรื่องกาม และในเรื่องเกียรติแล้ว ก็ยังเกลียดชรามะ. พวกที่ ๒ นั้นเรียกว่า มนุษย์อันธพาล ก็ยังไม่สมบุรณด้วยเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ แล้วก็เกลียดชรามะ. ทั้ง ๒ พวกนี้ เกลียดชรามะโดยเท่ากัน และก็มีอยู่เป็นอันมากในโลกลี้ เกรงแต่ว่าจะมีมากยิ่งขึ้นทุกที นี้จึงลงเอา มาพูดกันดู.

สำหรับพวกเกลียดชรามะนั้น มีอาการที่แสดงให้เห็นอยู่ โดยสรุป ได้พอเป็นเครื่องสังเกต ว่าคนเหล่านี้ ยืนยันว่าชรามะนั้นเป็นชั่วคือ ความเจริญ. หรือคือความประสงค์ของคน, หรือว่าชรามะนั้น เป็นของศิวติวะสักสมัย ใช้อะไรไม่ได้ ในสมัยนั้น, หรือว่า ชรามะให้ผล ไม่คุ้มค่า ในกาที่จะลงทุนลงแรงไปปฏิบัติ. และบางพวกก็เสียดใจไปถึงว่า ชรามะนั้นเข้าไว้ เป็นเครื่องมือ สำหรับคนฉลาด จะเอาเปรียบ คนโง่เขลา ดังนี้ เป็นต้น. คนเหล่านี้ก็มีอาการที่แสดงออกมาให้เห็น ได้ว่าเกลียดชรามะ ทั้งนี้อาการเกลียดชรามะ มีมาก จะเอามาพูดกัน คราวละเรื่อง ๒ เรื่อง ๓ เรื่อง แล้วแต่โอกาสจะอำนวย.

ในครั้งที่แล้วมา ก็ได้พูดโดยหัวข้อว่า เขาเกลียดกวีควาอาราม, เขาเกลียดสิ่งที่เรียกว่า ศาสนา และ เขาเกลียดพระเจ้าพระสงฆ์ หรือ บรรพชิตทั่ว ๆ ไป.

[เริ่มบรรยายครั้งนี้]

ส่วนหัวข้อที่ ๔ ในวันนี้ จะใช้คำว่า เขาเกลียด พระพุทธเจ้า. หัวข้อที่ ๕ ว่า เขาเกลียดพระธรรม, และ หัวข้อที่ ๖ ว่า เขาเกลียดพระสงฆ์ ขอให้ท่านทั้งหลายตั้งข้อสังเกต คุ้ให้ถี่ ๆ เพื่อความเข้าใจ; แล้วจะได้ปลงเปลื้อง ความเข้าใจผิดอันนั้น ของตนเอง ถ้ายังมีอยู่, และจะได้ช่วยกัน ปลงเปลื้องความเข้าใจผิดของมิตรสหายที่อยู่ร่วมโลกกัน. โดยเราเชื่อว่า ถ้ามีคนเกลียดธรรมะมากขึ้นแล้ว ก็เป็น อันตรายแก่โลกนี้เอง; เพราะธรรมะเป็นเครื่องช่วย คุ้มครองโลก. แต่ความจริงอันนั้นมันอยู่ลึกเกินไป เรา จึงต้องค่อยๆ ค่อยๆ ไปกันไปตามลำดับ จนกว่าจะครบทุกเรื่อง แล้วก็จะเห็นได้เองว่า ธรรมะนั้นเป็นสิ่งคุ้มครองโลก.

เราจะต้องมีความพอใจ เคารพนับถือ ประพฤติ ปฏิบัติธรรมะนั้น ให้สุดความสามารถที่จะทำได้, เพื่อ จะมีโลกอันงดงาม เป็นที่ตั้งแห่งสันติสุข และสันติภาพ ทั้งส่วนบุคคลและส่วนสังคม.

ข้อที่ ๔. เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า.

ข้อความที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า สำหรับคนแกเลียด
ธรรมะนั้น จะแยกเป็น ๒ ตอน คือ **เขากล่าวหาพระพุทธเจ้า**
อย่างผิด ๆ ตามความนึกคิดของเขาเอง นี่ตอนหนึ่ง, และ
อีกตอนหนึ่งที่ว่า **ที่อุกนั้นเป็นอย่างไร.**

ข้อแรก พระพุทธเจ้าถูกกล่าวหาว่าเป็นบุคคลสมมติ.

เมื่อประมวลมาตามลำดับ สำหรับความเข้าใจผิด
เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าเท่าที่ปรากฏอยู่ในโลกนี้ ก็จะต้องย้อน
ไปถึงความเข้าใจผิด เมื่อหลายสิบปีมาแล้ว หรือร่วม ๑๐๐ ปี
มาแล้ว. เมื่อพระพุทธรศาสนาได้แพร่หลายไปถึงพวกฝรั่ง
ทางตะวันตก พวกนั้นได้ศึกษาข้อความในพระพุทธรศาสนา
ที่เราเรียกกันว่า พระไตรปิฎก ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เขา
ก็รู้สึกว่ น่าประหลาด น่าอัศจรรย์ มีความถูกต้อง มีความ
ไพเราะ และมีประโยชน์ แล้วมากมายเหลือประมาณ. เขา
ก็เกิดความเชื่อกันขึ้นมาว่า นี่เป็นอาการประคิษฐานของคน
พวกหนึ่ง โดยที่พระพุทธเจ้ามิได้มีตัวจริงอยู่ในโลกนี้ คือ
พระพุทธเจ้าไม่ได้เป็นบุคคลในประวัติศาสตร์ ที่มีตัวจริงอยู่

ในโลกนี้ มีคนเขียนหนังสือชนหลายเล่ม มีข้อความ
 ท่านเองนี้ แล้วก็มีคนเชื่อตามน ไม่น้อยเหมือนกัน.

ครั้นล่วงมานานพอสมควร ก็เกิด *การค้นคว้า การ*
ศึกษาทางโบราณคดี จนทำให้คนเหล่านั้น ยอมรับว่า พระ-
 พุทธเจ้ามีตัวจริง เป็นบุคคลในประวัติศาสตร์. นี่เป็น
 สิ่งแรกที่ควรจะทราบ ควรจะเอามาพิจารณาเป็นตัวอย่าง ;
 ว่าความเข้าใจผิดนี้ มันเกิดขึ้นได้อย่างไร, เกิดขึ้นได้ใน
 ลักษณะที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ มันก็เป็นไปได้.

ถ้าเป็นลัทธิบางลัทธิ พระศาสนาหรือผู้มีบุญกุศล
 พระศาสนา หรือพระเจาก็ตาม มีการบุญกุศลขึ้นมาโดยบุคคล
 กลุ่มหนึ่งจริง แล้วก็สมมติคนคนหนึ่งให้เป็นผู้กล่าวผู้สอน ;
 เช่น คัมภีร์บางคัมภีร์ในฝ่ายศาสนาพราหมณ์ อ้างชื่อศาสนา
 เป็นพระเจ้าเสียโดยมาก แม้กระทั่งว่า *พระพรหม พระอิศวร*
พระนารายณ์ ก็ถือว่าเป็นบุคคลที่ไม่ได้มีตัวจริง. พระ-
 นารายณ์ยังแบ่งภาคออกมา เป็นอวตารปางต่างๆ รวมทั้ง
 พระกฤษณะ ที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ภควัทคีตา เป็นต้น ; มีความ
 สงสัยเกิดขึ้นได้โดยง่าย ว่าเป็นบุคคลที่มีตัวจริงหรือไม่ ?

ส่วนกัมภีร์พระพุทธศาสนานั้นไม่อยู่ในลักษณะ
 อย่างนั้น นี่เราควรจะเข้าใจเป็น ข้อแรก เกี่ยวกับ พระพุทธ-
 เจ้าว่า ถูกเขากล่าวหาว่าเป็นบุคคลสมมติ, ที่บุคคลพวก
 หนึ่งสมมติขึ้น เพื่อจะเป็นเครื่องรองรับข้อความอันมากมาย
 ในพระไตรปิฎก.

ข้อสอง ถูกกล่าวหาว่า พระสัทธัตถะเป็นโรคจิตชนิดหนึ่ง.

ที่นี้ข้อถัดไปอีก พระพุทธเจ้าถูกกล่าวหา ไทย
 บุคคลที่เป็นนักคิดนักศึกษา หรือนักอะไรก็ตาม ทางฝ่าย
 ตะวันตก เช่นเดียวกันอีก ว่า พระพุทธเจ้าหรือพระสัทธัตถะ
 โคกมนั้น เป็นผู้มีจิตไม่สมประกอบในทางเพศ ในที่สุดก็
 ต้องออกบวชอยู่ดี, และหาว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้มองโน่นแ่งรำือ
 ดำหรับสิ่งที่เรียกว่ากามารมณ์; ทั้งนั้นจะต้องถือว่า คำสอน
 ของพระองค์นั้นวิปลาสหรือผิดปกติ; เพราะเป็นคำสอน
 ของคน ที่มีจิตไม่สมประกอบในทางเพศ. หนังสือทำนองนี้
 ก็ถูกเขียนขึ้น แล้วก็มีคนอ่านหรือเชื่อกันไปพักหนึ่งด้วย
 เหมือนกัน. และบางคนที่ไม่ได้ศึกษาให้ตลอดก็ยิ่งเชื่อ
 อย่างน้อยจนบัดนี้ ก็ทำให้ ไม่อยากจะศึกษาพระพุทธศาสนา;
 แคว่ว่ามีจำนวนน้อย และมีจำนวนน้อยลงทุกที.

แม้เรื่องนักควรรจะเป็นเรื่องที่น่าจะนำมาสนใจ และพิจารณาดูให้ถี่ถ้วนว่ามีทางที่จะเกิดขึ้นได้; เพราะบุคคลเขามีความคิดนึก ที่เป็นอิสระ และเรื่องราวในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา ก็ไม่สรรเสริญในสิ่งที่เรียกว่ากามารมณ์ ซึ่งเป็นของที่เขาบูชากันนัก; แม้ในสมัยปัจจุบันนี้ คนที่บูชาเรื่องเพศ เรื่องกามารมณ์ก็ไม่สนใจในคำสอนของพระพุทธเจ้า พลอยจะเข้าไปเป็นพวก ของผู้ที่กล่าวหาว่าพระพุทธเจ้ามีจิตใจไม่สมประกอบในเรื่องทางเพศไปได้. นี้ก็จะต้องรู้ไว้ว่า คนเกลียดควัก หรือเกลียดพระพุทธรูปเจ้านั้น เขามีอะไรกันบ้าง.

ข้อสาม เห็นว่าพระพุทธรูปเจ้านั้นจิตวิปริตธรรมลา.

คนที่ถูกคู้ไป บางคนได้ศึกษาประวัติของพระพุทธรูปแล้ว ก็ไม่เต็มใจ มองเห็นเป็นความวิปริตทางนั้น ทางนี้ กระทั่งว่าความวิปริตในทางจิตใจ; เช่นว่า พระพุทธรูปเจ้านั้น อะไร ๆ ก็กลางดินทั้งนั้น แล้วจะไปสอนคนที่อยู่บนเรือน หรือบนวิมานได้อย่างไร.

สองจิตคู้ว่า พระพุทธรูปเจ้าประสูติกลางดิน ทร้สรู้กลางดิน นิพพานกลางดิน สอนอยู่กลางดิน อะไร ๆ ก็

กลางคืน จะมีจิตใจเป็นอย่างไร; แล้วจะไปสอนคนที่จะอยู่
บนเรือน บนห้อง บนหอ ให้ถูกต้องได้อย่างไร. *เข*
ระวางสงสัย ในความไม่เหมาะสม หรือความเหมาะสม ที่
จะเป็นผู้สั่งสอนคนที่ต้องการ*ความเจริญ* หรือเป็นอยู่ชนิดที่
เรียกว่า*เจริญ*หรือ*ก้าวหน้า*.

ความข้อนี้ ก็เลยไปถึงข้อที่ว่า ถ้าไปปฏิบัติตามคำ-
สอนของพระพุทธเจ้าแล้ว มนุษย์ก็จะพลาดจากสิ่งสูงสุด
คือรสของกามารมณ์นั่นเอง, หรือรสนั้นเกี่ยวกับโลกียธรรม
ทั้งหลายทั้งปวง; ก็จะไม่มีความจะพบปะกันได้ตลอด; จึง
ชักชวนกันที่จะคัดค้านคำสั่งสอนของพระพุทธองค์.

ข้อสี่ เขากล่าวหาว่า ตั้งแต่ทำให้คนเป็นหม้าย.

ที่นกกัมเรื่องบางเรื่อง ที่แสดงให้เห็นอยู่แล้ว แม้
ในพระคัมภีร์นั่นเอง เมื่อพระพุทธองค์ได้ประกาศพระศาสนา
ประสบความสำเร็จ มีคนออกบวชตามกันมาก ก็ถูกคำ
ปรามาสคือ คำคำ : ผู้หญิงเขาโกรธ, เขาตำว่า พระ-
พุทธเจ้ามีแต่เรื่องทำให้ผู้หญิงเป็นหม้าย, หรือถ้าผู้ชาย
มีบ้าง ก็หาว่าทำให้ผู้ชายเป็นหม้าย; เพราะว่าภรรยาหรือ
สามีออกไปบวชกันเสียจำนวนหนึ่ง เลยถูกประณามว่าค้ำแต่
ทำให้คนเป็นหม้าย.

คนพวกนั้นก็คงเกลียดตัว เกลียดศาสนาอย่างเต็มที่ เขาช่างไม่มองเห็นเสียเลย ว่าคำสั่งสอนของพระองค์นั้น มีประโยชน์อย่างไร; ข้อนั้นยังมีสืบมาจนถึงบัดนี้ สำหรับผู้ที่ไม่เข้าใจ เพราะเขารู้จักแต่เรื่องวัตถุ เรื่องเนื้อเรื่องหนัง โดยส่วนเดียว.

ข้อห้า กล่าวหาว่า พระองค์มีวิธีการชวนเชื่อ.

บางพวกก็เข้าใจผิดเคล็ดไปถึงว่า พระพุทธเจ้าท่านมีวิธีการชวนเชื่อ เกลือกล่อมชักจูงให้คนบวช. ถ้าพูดให้ตรงๆ ก็พูดว่ามีอุบายล่อลวงให้คนบวช คำกล่าวข้อนี้เป็นคำพูดที่ปราศจากความจริง. ถ้าพูดตรงๆ ก็ว่ามันเป็นคำโกหกอย่างหลับตาโกหก เขาคิดคะเนเอาเอง. พระพุทธเจ้าไม่ได้มีการกระทำ ชนิดที่เป็นการชวนเชื่อหรือล่อลวงให้คนไปบวช; มีแต่การแสดงธรรมตามสมควรแก่บุคคล แก่ก่าละหะ แล้วคนเขาก็ไปบวชเอง.

เหตุการณ์ในปัจจุบันนี้ยังมีผู้เข้าใจว่า วิชาอาหรมนี่มีการชวนเชื่อให้คนบวช ถึงขนาดที่จะเรียกว่าล่อลวงก็ได้. นี่เป็นการพูดอย่างไม่มีความจริง. อาตมาเองก็เคยถูกกล่าวหาอย่างนี้; แต่ที่เอามาพูดนี้ ไม่ใช่พูด เพราะจะได้ตอบ

พูดเพื่อให้รู้ว่า ความจริงนั้นเราไม่ได้มีความตั้งใจ เจตนา หรือแผนการใด ๆ ที่จะดึงคนเข้ามาบวช. หลอกหลวงคน ให้เข้ามาบวช, แต่ข้อนี้รับรองไม่ได้ สำหรับสมภารบางองค์ บางวัด รับรองไม่ได้; แต่สำหรับอาตมาแล้ว ก็ขอยืนยันว่า ไม่เคยกระทำและไม่ยอมทำ; มีแต่จะผิดเพี้ยนว่า รอไว้ก่อน, รอไว้ก่อน, แม้นจะมาขอบวช ก็ว่ารอไว้ก่อน, รอไว้ก่อน หลายครั้งหลายหนจนไม่ได้บวช จะได้บวชกันสักที มันก็ต้องมีความเหมาะสมจริง ๆ.

ข้อหก กล่าวหาว่าพระองค์ มีแผนการล่อลวงให้คนมาบวช.

และมีบางคนกล่าวหาว่า มีการหลอกด้วยแผนการ ที่ทำให้คนเหน็บหรือคนสาวออกบวช, หรือว่าจะชักชวน คนแก่ให้ออกบวช ให้อยู่วัด ให้ทิ้งลูกทิ้งหลานตากำ ๆ.

อาตมาก็เคยถูกกล่าวหาในลักษณะที่เรียกว่าเป็นการ ถูกคำ; แต่มันก็เป็นเรื่องน่าหัวเราะอย่างยิ่ง คือเขา สันนิษฐานเอาเองว่า อาตมาจะต้องทำอย่างนั้นแน่ ก็เลย ถูกคำคำวนักสันนิษฐาน. เราไม่เคยชวนคนแก่ให้ทิ้งลูก ทิ้งหลานออกบวช; กลับจะชักชวนคนแก่ทำนองนั้น หรือ

ว่าคนหนุ่มคนสาวก็ตาม ที่มีจิตฟุ้งซ่าน พลังพล่าน อะไร ๆ ก็จะถูกบวช มันเหมือนกับคนบ้า นี่จะเอาเข้ามาทำไม.

บางคนเชื่อว่าลูกหลานของเขาน่ารัก น่าเอ็นดู เขาจะทิ้งไปบวชเสียได้อย่างไร; นั่นเขาว่าเขาเอง. เราไม่ได้ต้องการให้คนเหล่านั้นทิ้งลูกหลานมาบวช. ข้อนี้พูดเพื่อให้เห็นว่า พระพุทธองค์ก็ทรงถูกกล่าวหาในท่านองนี่; แม้คนที่บวชรับใช้พระพุทธองค์ก็ยังถูกกล่าวหาอย่างนี้.

ข้อเจ็ด ว่าพระพุทธเจ้ามีเรื่องปาฏิหาริย์เหลือเชื่อ.

ทีนี้จะพูดถึงไปถึงข้อกล่าวหาอย่างอื่นอีก คนบางพวกก็เห็นว่า พระพุทธเจ้าประกอบไปด้วยปาฏิหาริย์เหลือเชื่อ ปาฏิหาริย์ที่เหลือไหล ไม่มีทางที่จะเป็นไปได้อย่างนั้น; มันสมกันแล้วกับที่จะกล่าวว่า พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลในนิยายสมมติ. มิได้มีอยู่จริงในประวัติศาสตร์ของมนุษย์. ข้อนี้จะตั้งพูดกันที่ดัง ว่าทำไมพระพุทธองค์จึงเป็นบุคคลที่มีปาฏิหาริย์ต่างๆ แวดล้อม. บางพวกบางคนกล่าวหาว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงข้อปฏิบัติ ที่พระองค์เองก็ปฏิบัติไม่ได้ หรือไม่ใ้ปฏิบัติ สมกันแล้วกับที่จะเป็นบุคคลในนิยายสมมติดัง.

นี่เป็นตัวอย่างที่เพียงพอแล้ว ที่เราจะเห็นได้ว่า แม้พระพุทธเจ้าก็ยังเป็นที่ตั้งของความจงเกลียดจงชัง ของ คนที่เกลียดชังระมะโดยเจตนาหรือโดยไม่เจตนา.

ข้อที่เป็นจริงเกี่ยวกับความถูกต้องคำพูด.

ทันทีที่กล่าวถึงฝ่ายที่ตรงกันข้าม ที่แล่วมาเป็น ข้อถูกต้อง. ทันทีที่ถูกต้องจริงนั้น มันเป็นอย่างไรร ? สำหรับ ข้อแรก ก็จะต้องพูดถึงข้อที่ว่า พระพุทธองค์นี้มีตัวตนจริง ก็เป็นบุคคลจริง, ที่ได้เกิดมาในโลกนี้จริงใน ประวัติศาสตร์, ไม่เหมือนกับชื่อของศาสดาบางองค์ และ มากองค์ ที่จะเป็นเพียงบุคคลในการสมมติ. เมื่อพวกฝรั่ง เขาไม่ยอมรับว่าพระพุทธองค์มีตัวตนจริง เขาจะพากันไปตาม ความรู้สึก.

ต่อมาที่พวกฝรั่งตัวกันเอง ที่เป็นนักโบราณคดี ที่มีความรู้ ความสามารถ เป็นที่ยอมรับในระดับโลก อย่าง คัมมิงแฮม หรือ จอห์นมาแชล ซึ่งเป็นพวกที่มีชื่อเสียงที่สุดใน การขุดค้นโบราณสถานในประเทศอินเดีย จนพบที่ประสูติ ที่ตรัสรู้ ที่แสดงธรรมจกั กั ที่ปวินิพพาน ที่อะไรต่างๆ จน พวกฝรั่งตัวกันยอมรับ.

และที่สำคัญที่สุด นั่นก็คือ พวกศิลาจารึกทั้งหลาย
 ของพระเจ้าอโศก. ข้อนี้ควรจะสำนึกไว้ในใจด้วยว่า ถ้า
 ไม่ได้ศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกแล้ว คงจะพูดกันลำบาก
 ที่จะให้พวกฝรั่งเขายอมรับว่า พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลจริง
 ที่มีตัวจริงอยู่ในประวัติศาสตร์. พุทธบริษัทควรจะนึกถึง
 บุญคุณของพระเจ้าอโศกเป็นพิเศษ แล้วก็ไปหาเรื่องราวมา
 ศึกษาดูเขาเอง.

สรุปความว่า เดียวนี้ไม่มีใครค้านแล้ว; ใน
 บรรดาพวกฝรั่งที่จักตัวเองว่าเป็นคนเจ้าปัญญา. ถ้าค้าน
 ก็หมายความว่า เป็นคนไม่ยอมรับรู้เรื่องอะไร, ไม่ศึกษา
 เรื่องอะไรกันเสียเลย; ถือเอาตามความคิดเห็นของตัว
 อย่างเดียว.

ข้อเท็จจริงเรื่องพระพุทธเจ้ามีมาก.

ที่นี้ ปัญหาที่มีต่อไปที่จะต้องหยิบขึ้นมาพิจารณา เพราะ
 ว่าจะมีคนถามขึ้นมาว่า พระพุทธเจ้าอีกหลายองค์ พระ-
 พุทธเจ้า ๗ องค์ ๒๘ พระองค์ อะไรก็ตาม. พระพุทธเจ้า
 เหล่านั้น นอกจากพระพุทธเจ้าองค์นี้ เป็นบุคคลที่มีอยู่
 ในประวัติศาสตร์จริงหรือไม่? ถ้าถูกถามอย่างนี้ อาตมา

ขออ้างว่า ท่านทั้งหลาย *จงอย่าได้ตอบขึ้นอันอะไรลงไป โดยด่วนเดียว*; เพียงแต่ตอบว่า พระพุทธเจ้าองค์อื่น ๆ นั้น จะเป็นบุคคลที่สมมติกันเรื่อย, หรือเป็นบุคคลที่มีตัวจริง ก็ไม่เป็นไร, เรามา ถือเอาหลักเกณฑ์ อันหนึ่งว่า คำสอนของพระพุทธเจ้าเหล่านั้นทุกพระองค์ ก็เหมือนกับคำสอนของพระพุทธเจ้าพระองค์นี้, ก็พระสมณโคตม. เมื่อคำสอนของพระสมณโคตมพิสุจน์ความถูกต้อง ความมีประโยชน์ถึงที่สุดแล้ว: คำสอนของพระพุทธเจ้าองค์อื่นก็เป็นที่ยอมรับได้. ฉะนั้น อย่ามีวาทะโต้เถียงกันให้เสียเวลา ในข้อที่ว่า พระพุทธเจ้าองค์อื่น ๆ เล่า เป็นบุคคลมีตัวจริงในประวัติศาสตร์หรือไม่?

ที่นี้ ขวณะที่จะสอนกับพวกเกลียดกลัวศอไป ก็มีว่า ขอให้ท่านทั้งหลายทราบว่ พระพุทธเจ้าทุก ๆ พระองค์ ท่านไม่ได้สอนให้เชื่อบุคคล, แม้เชื่อพระพุทธเจ้านั่นเอง. ชื่อนี้จึงไปศึกษาเรื่องอย่าง *กาลามสูตร* เป็นต้น ที่พระพุทธองค์ตรัสวิธีการที่จะเชื่ออะไรนั้น มีอยู่ถึงกับว่า *ไม่ต้องเชื่อ แม้แต่สมณะนี้เป็นครูของเรา, ไม่ต้องเชื่อแม้แต่ว่ามีอยู่ในบัญญัติ*; ก็แปลว่า ไม่ได้ฝากไว้กับหลักฐานภายนอก; แต่

ฝากไว้กับหลักฐานในภายใน, คือให้พยายามศึกษาพิสูจน์ดูด้วยตนเองว่า คำสอนคำกล่าวนั้น ๆ มันกับทุกข์ ได้จริงหรือไม่; ถ้ากับทุกข์ได้จริง ประจักษ์อยู่แก่ใจแล้ว ก็พึงรับเอาเถิด ใครจะพูดขึ้นนั้นไม่สำคัญ.

ส่วนที่ว่า มีอยู่ในพระไตรปิฎกหรือไม่; ก็ไม่สำคัญ เพราะว่าพระไตรปิฎกนั้นใครเขียนขึ้นก็ได้, ใครชักออกเสียบ้างก็ได้, ใครเพิ่มเติม เข้าไปใหม่อีกก็ได้, จึงไม่มีการถือหลักว่า เชื่อบุคคล หรือว่าเชื่อหลักฐานที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก; หากแต่จะให้เชื่อการพิสูจน์ตัวคำสอนนั้น ๆ ว่ากับทุกข์ได้หรือไม่ ประจักษ์อยู่ด้วยการกระทำของบุคคล ผู้ประพฤติพระธรรมนั่นเอง.

นี่ก็เป็นอันว่า เรื่องพระพุทธเจ้าเป็นบุคคลตัวจริง ในประวัติศาสตร์หรือไม่นั้น ก็เป็นอันยกเลิกไป; มาเอาพระพุทธเจ้าที่จริงกว่านั้นคือตัวธรรม นั้นแหละ ว่าเป็นองค์พระพุทธเจ้า. นี่ก็คือที่พระพุทธองค์ตรัสว่า ผู้ใดเห็นธรรมะ ผู้นั้นเห็นตถาคต, ผู้ใดเห็นตถาคต ผู้นั้นก็เห็นธรรมะ. บุคคลที่มีเนื้อหนังอย่างมนุษย์นั้นไม่สำคัญ; แต่ตัวธรรมะเท่านั้น เป็นตัวพระพุทธเจ้า.

ข้อเท็จจริงในเรื่องปาฏิหาริย์.

ที่นี่ ก็มาถึงเรื่องปาฏิหาริย์ต่างๆ เราจะบอกพวก
คนแก๊สยศวัดเหล่านั้นว่า เรื่องปาฏิหาริย์นั้นมีข้อเท็จจริง
ที่แฝงอยู่หลายอย่างหลายประการ.

อย่างต่ำที่สุด ก็พูดได้ว่า เรื่องปาฏิหาริย์นี้ ผู้
หวังดีต่อพระศาสนา หรือต่อพระพุทธเจ้า เขาได้ช่วยกัน
สร้างขึ้นให้เหมาะสมสำหรับคนในยุคหนึ่ง ในถิ่นหนึ่ง
ซึ่งเหมาะสำหรับจะเชื่อปาฏิหาริย์; เขาก็เชื่อพระพุทธเจ้า
อย่างมีปาฏิหาริย์. แล้วเขาก็ประพฤติปฏิบัติธรรมะ ตามคำ
สั่งสอนนั้น ดับทุกข์ได้แล้ว ก็เป็นอันว่าพ้นกันไป ไม่ต้อง
มาฉ้อพิศุขน์ปาฏิหาริย์อยู่.

แกว่าโดยข้อเท็จจริง ที่ลึกไปกว่านั้น ก็คือว่า
คำกล่าวที่กล่าวไว้ ในรูปของปาฏิหาริย์ทั้งหลายนั้น ต้องตี
ความ, เป็นสิ่งที่ต้องตีความ, ต้องแปลความ; เช่น
ปาฏิหาริย์ เมื่อมีการจุดลงมาจากเทวโลกก็ตี เข้าอยู่ในกรรม
กัณฑ์ การคลอดกัณฑ์ เวียงไปๆ จนคลอดพระชนม์ชีพของ
พระพุทธเจ้านั้น เป็นสิ่งที่ต้องตีความ.

มีความจำเป็นหลายอย่าง ที่จะต้องกล่าวไว้ใน
รูปของปาฏิหาริย์; เช่นว่า สมัยนั้น ไม่มีหนังสือที่จะจก
จะบันทึก มันต้องฝากไว้กับความจำ หรือการกล่าวด้วยปาก
สำหรับคน แม้ที่ไม่มีการศึกษา; ฉะนั้น จึงต้องพูดไว้ใน
รูปของปาฏิหาริย์ ถือเป็นเรื่องที่น่าจำได้โดยง่าย.

*พระพุทธรูปประดิษฐานแล้วเทวดารับก่อน แล้วมนุษย์
จึงรับ* นี่ทำไมไม่ลงตีความดู? ทำไมปล่อยตัวหนังสือทั้ง
กั๊งไว้เฉยๆ? ทำไมเทวดารับก่อน แล้วมนุษย์รับ? เนื้อ
ตัวอย่างข้อนี้มา ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรง
อุปนิสัยบังเกิดขึ้นมา ในลักษณะผู้มีปัญญา หรือว่ามีความรู้
สูงสุด. ท่านประสบความสำเร็จในการที่จะทำให้พวก
เทวดา : พวกที่มีการศึกษา หรือคนชั้นสูง เข้าใจและ
ยอมรับพระธรรม แล้วจึงมาสอนแก่คนชั้นต่ำ; ซึ่งเว
ก็รู้ยุดว่า จะต้องไปรทชฎีก่อน ในบรรดานักบวชทั้งหลาย,
แล้วต้องไปไปรทพระเจ้าพิมพิสารก่อน ซึ่งเป็นมหาษัตริย์
ระดับสูงสุดแห่งยุคนั้น ในที่นั้น อย่างนี้เป็นต้น. แล้ว
มันก็ง่าย ที่ชาวบ้าน ชาวนาทั้งหลายจะพลอยรับเอา. นี่คือ
ความหมายที่ว่า ต้องมีเทวดารับก่อน แล้วมนุษย์จึงจะรับ
ทีหลัง.

ปาฏิหาริย์ทุกข้อ จะตีความหมายอย่างนี้ได้
 ทั้งนี้; แต่ถ้าท่านไม่อยากจะตีความหมายอย่างนี้ จะให้
 คงไว้ตามข้อความนั้นก็ ได้เหมือนกัน, ยังมีประโยชน์สำหรับ
 คนประเภทหนึ่ง ซึ่งเขาจะต้องเชื่อถือกันอย่างนั้น, แล้วก็
 เป็นคำที่จำง่าย ๆ, เล่ากันให้ฟังได้ง่าย ๆ แม้แต่พวกเด็ก ๆ
 เล็ก ๆ มันก็จำได้; เพราะการกล่าวไว้ในรูปของปาฏิหาริย์ที่
 น่าสนใจ.

อีกทางหนึ่ง ก็อยากจะเอามาพูดสักหน่อย แม้จะ
 วกวนเวลามากไป ก็มัน เป็นเรื่องทางโบราณคดี, เมื่อ
 เขาจารึกเหตุการณ์เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า นี้ยังไม่เขียนหนังสือ
 เพราะยังไม่มีหนังสือใช้; ก็คงทำภาพสลัก, ที่มีการทำ
 ภาพสลักนี้ มัน สลักเป็นรูปความคิดไม่ได้ จะต้องแปลง
 ออกมาเป็นรูปธรรม, เช่นว่า *พระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นดาวดึงส์*
ก็ต้องทำเป็นรูปธรรม มีบรรไดลงมาจากสวรรค์ ขึ้นไปสวรรค์
อย่างนี้, หรือว่าจะสลักเรื่องราวเกี่ยวกับกิลเลส ซึ่งเป็น
นามธรรม ก็ทำไม่ได้ ก็คงทำให้เป็นภาพพจน์ขึ้นมาว่า
เป็นยักษ์เป็นมาร รูปว้างหน้าตาอย่างนั้น, อย่างนั้น ซึ่งข้าง
ขึ้นมา มาผจญพระพุทธเจ้า, นี่มันมีความจำเป็นเกี่ยวกับ

การจารึกเรื่องราว ด้วยการสลักลงไปในภาพ เพราะไม่มี
หนังสือใช้.

เรื่องปาฏิหาริย์ก็เลยไม่เป็นเรื่องที่เสียหายอะไร
ถ้าคนรู้จักใช้; แต่สำหรับเรื่องชั้นหลัง ที่คนชั้นหลังเพิ่ม
เข้าไป ต้องให้อภัยกันบ้าง; เพราะว่ามีคนชั้นหลังต่อมา
ที่หวังดีในพระศาสนา หรือต่อพระพุทธรูปองค์มากเกินไป เขาก็
เพิ่มปาฏิหาริย์ให้หนักขึ้น, เป็นปาฏิหาริย์ชั้นหลัง ๆ ไม่มีใน
พระบาติ; อย่างนี้ก็มีอยู่พวกหนึ่ง ไม่ต้องไปเกี่ยวข้องกับก็ได้;
ถ้าเกี่ยวข้องกับก็ต้องรู้จักความจริง ว่ามันมีเหตุผลอย่างนี้.

ปาฏิหาริย์ชนิดนี้มีด้วยกันทุกศาสนา, ไม่เฉพาะ
พระพุทธศาสนา, ไม่เฉพาะที่เกี่ยวกับพระพุทธรูป; ที่
เกี่ยวกับพระศาสนาแห่งศาสนาอื่น ๆ ก็มีด้วยกันทั้งนั้น. นี้
เพื่อความหวังที่ดี แก่บุคคลที่นับถือศาสนาอื่น ๆ ในกาล
สุดท้ายภายหลัง หรือว่าในดินที่ยังชอบปาฏิหาริย์อยู่ ถ้าเข้าใจ
อย่างนี้ เขาก็ไม่เกลียดเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปาฏิหาริย์ ของพระ
ศาสดาของทุกศาสนา.

ที่นี้ ก็ควรจะบอกกันให้ทราบ โดยเฉพาะคนเกลียด
ธรรมะ เกลียดตัวดี เกลียดพระพุทธรูป; ว่า พระพุทธรูป

นั้น ขอให้ยอมรับว่ามีอยู่หลาย ๆ รูปแบบ จะต้องเข้าใจ
พระพุทธรเจ้าในทุกุรูปแบบ ว่าทำไมจะต้องมี, และมีเพื่อ
อะไร. ที่ว่าพระพุทธรเจ้าหลายรูปแบบนี้ อย่างน้อยก็สัก
๓ รูปแบบ :-

เช่น พระพุทธรเจ้ากายเนื้อ มีเนื้อหนัง มีขน ๕
มืออะไรอย่างบุคคลธรรมดาสามัญทั่วไป นี้ก็เป็นพระพุทธรเจ้า
ในรูปแบบของกายเนื้อ.

พระพุทธรเจ้าอีกรูปแบบหนึ่ง ก็คือ อยู่ในรูปของ
กายธรรมะ คือพระธรรม; เรียกว่า กายธรรม อย่างที่
ตรัสว่า "ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา, ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้น
เห็นธรรม. ผู้ใดเห็นแต่เพียงกายเนื้อคือเนื้อหนัง จะมา
จับต้องที่เนื้อที่หนัง ก็ยังไม่ชื่อว่าเห็นเรา" อย่างนี้.

เมื่อพระพุทธรองค์ยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ ก็ยังมีทั้ง
กายเนื้อและกายธรรม; เราจะต้องเข้าใจพระพุทธรเจ้าให้ถูก
ต้อง. ครั้นพระพุทธรองค์ล่วงลับไปแล้วโดยกายเนื้อ; กาย
ธรรมก็ยังอยู่. พระพุทธรเจ้าที่เรียกว่าเป็นธรรมกาย หรือ
กายธรรมก็ยังอยู่; แต่เห็นด้วยตาไม่ได้. คนโง่จับฉวย
ไม่ได้ ก็จะเข้าใจว่าพระพุทธรเจ้าสูญหายไปแล้ว.

เขาจึงจัดให้มีสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้า หรือ
 สิ่งแทนกายเนื้อของพระองค์ เช่นว่า พระสารีริกธาตุ เป็นต้น
 ก็อยู่แทนกายเนื้อของพระองค์. สัญลักษณ์อื่น ๆ เช่น
 พระพุทธรูป เป็นต้น ก็เป็นสัญลักษณ์ที่ทำให้มีมากขึ้น
 เพิ่มขึ้น ๆ ให้มันครบแก่ฐานะพื้นจิตใจของคนทุก ๆ ชั้น
 ทุก ๆ ประเภท.

ถ้าให้พูดตรง ๆ ก็พูดได้เลยว่า. เดียวกันชอบ
 พระพุทธเจ้าชนิดสัญลักษณ์กันแทบทั้งนั้น : เครื่องจักร
 ผลิตภัณฑ์ก็ยิ่งทำแทบไม่ทัน. เราไม่รู้ว่พระเครื่อง ที่
 ถูกปั้น ถูกผลิตขึ้นมาแล้วก็ร้อยล้าน ก็พันล้าน. คนมา
 คิดสัญลักษณ์ มากกว่าที่จะไปคิดตัวจริง ; เพราะตัวจริง
 มันยาก, จะเข้าใจถึงธรรมกายหรือกายธรรมนี้ มันยากก็เลย
 มาคิดกันที่ตรง สัญลักษณ์ ซึ่งก็ถือได้เหมือนกันว่า
 เป็นพระพุทธเจ้าในรูปแบบหนึ่ง.

นี่เรากล่าวอย่างมาพิจารณากันว่า พระพุทธเจ้าที่
 เป็นกายเนื้อเหมือนคนทั่วไปก็มี, พระพุทธเจ้าที่เป็นกายธรรม
 ธรรมะ นามธรรม ก็มี. พระพุทธเจ้าที่เป็นเพียงสัญลักษณ์
 อันแสนจะมากมายในโลกันนี้ ในเวลานี้ก็มี.

ถ้าเขาเข้าใจพระพุทธเจ้าทุกรูปแบบแล้ว ก็พอเข้าใจ
ได้ว่า พระพุทธเจ้าในรูปแบบไหนที่ควรจะสนใจ, เป็นสิ่งที่
จำเป็นที่คนเราจะต้องมี คือ ต้องมีพระพุทธเจ้าสำหรับเป็น
ที่พึ่งทำความดับทุกข์.

ในที่สุด เราจะบอกเขาว่า ท่านไม่ควรจะโง่มากใน
ข้อที่ว่า ท่านเองก็มีความเป็นพระพุทธเจ้าในระดับหนึ่งได้
เหมือนกัน. ข้อนี้หมายความว่า เราจะให้มนุษย์ทุกคน
มีส่วนที่จะเป็นพระพุทธเจ้า ในระดับหนึ่ง, ในระดับที่
ต่ำต้อย คือสามารถจะรูเรื่องความทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์
ความดับทุกข์ ทางให้อิงความดับทุกข์ได้ในระดับของตน ;
เพราะว่าคนทุกคน มีสิ่งที่เรียกว่าสติปัญญา หรือโพธิเป็น
เชื้อแห่งความรู้ ที่จะทำให้รู้อย่างเดียวกัน กับที่พระพุทธเจ้า
ท่านได้ตรัสรู้ ; อย่างนี้ก็เรียกว่า เชื้อแห่งความเป็น
พระพุทธเจ้า.

ฉะนั้น ทุกคนก็มีเชื้ออันนี้ ที่เรียกว่า โพธิ ;
ถ้าเขาพัฒนามันให้ดี วัฒนภาพวณकिनมันให้ดี โพธิมันก็จะ
เบิกบาน เป็นการรู้เพียงพอที่จะกล่าวได้ว่า เขาก็เป็น
พุทธบุคคลคนหนึ่ง ในระดับใดระดับหนึ่ง ; ไม่ต้องถึง

เป็นพระโศกานัน หรือสภิกากามิ อุนากามิ อะไรก็ได้ แม้
 คำว่านั้น. แต่เขาก็เป็นคนที่มีความรู้ : เริ่มจะรู้ว่าอะไร
 เป็นอะไร; นึกพอจะกล่าวได้ว่า เขาเป็นพระพุทธรเจ้า
 ชนิดหนึ่ง ในระดับหนึ่ง. เขาอย่าโง่มาก จนถึงกับมองข้าม
 ข้อเท็จจริงอันนี้เสีย.

ทั้งหมดนี้เอามาพูดกัน ให้เข้าใจไว้ สำหรับ
 จะพูดกับคนที่เกลียดวัด พอเป็นตัวอย่าง ว่าเขาเกลียด
 พระพุทธรเจ้า เกลียดกระทั่งคำว่า พระพุทธรเจ้า; เพียงสัก
 ว่าได้ยินเท่านั้น ก็เกลียดเสียแล้วก็มี. หรือว่าอ่านเรื่องราว
 เกี่ยวกับพระพุทธรเจ้าเข้า เขาใจผิด เกลียดเสียก็มี. หรือว่ามี
 กิเลสมากเกินไป ได้ยินเรื่องราวที่ตรงกันข้าม หรือเป็นข้าศึก
 ต่อกิเลสของตนแล้ว ก็เกลียดเรื่องนั้น ๆ เสียก็มี. คนเกลียด
 วัดมีลักษณะอย่างนี้; แล้วหนทางรอดตัวของเขา ก็มีอยู่ใน
 ลักษณะอย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว เกี่ยวกับพระพุทธรเจ้า

ข้อที่ ๕. เกี่ยวกับพระธรรม.

ที่นี้ เราก็มารู้เรื่องของพระธรรม หรือ พระธรรมเจ้า. พระธรรม ที่ถูกเข้าใจผิด, ถูกกล่าวหาอย่างผิดๆ ในเวลานี้.

พระธรรมถูกกล่าวหาเป็นยาเสพติด.

ที่ควรจะพูดถึงเป็น เรื่องแรก ที่สุด ก็คือว่า เขา กล่าวหาว่าพระธรรมในนามของพระศาสนา เป็นยาเสพติด, ศาสนาเป็นยาเสพติด ธรรมะเป็นยาเสพติด. และ เขาพูดกันว่าคำกล่าวนี้มีมูลมาจากพวกคอมมิวนิสต์ ที่ต้องการจะทำลายพระศาสนา; แล้วก็มีคนที่ยอมรับ หรือ ออมพียงอย่างนั้นกันมากขึ้น; แล้วก็นำสงสาร พวกลูกเด็ก ๆ วัยรุ่น ไม่รู้จักศาสนา ก็พลอยเชื่ออย่างนั้น เข้าใจอย่างนั้น เพราะมันเข้ากันได้กับความคิดความเห็น อันวิปลาศของคน วัยรุ่น.

คนวัยรุ่นต้องการก้าวหน้าอย่างบ้าบิ่น, ต้องการ ตามใจตัวเองอย่างไม่มีขอบเขต; เมื่อได้ยิน ได้ฟังเรื่อง ศาสนา : ให้หยุด ให้บังคับตัว ให้อยู่ในร่องในรอย, ผิน

ความรู้สึกของตน เขาก็ปล่อยให้ด้วย กับพวกที่มาคุยของเขา ว่า "ศาสนานี้คือยาเสพติดคนะ แกระวังโหด. เทคโนโลยีรุ่นหลายคนมาถามมาถามถึงเรื่องนี้ ก็แสดงว่าเขาอาจจะเชื่ออย่างนั้น.

นี่เป็น ข้อแรก ที่จะต้องเอามามอบอกกล่าวกันให้รู้ว่า พระธรรมกำลังถูกกล่าวหาว่าเป็นยาเสพติด ให้คนติด, แล้วก็จะเหมือนเหมือนกับคนตายค้ำัน ไม่มีความก้าวหน้า ไม่เหมาะสมสำหรับจะเจริญในโลกปัจจุบัน.

ทว่าพระธรรมเป็นเรื่องกลับบัญญัติกันขึ้น.

ทีนี้ คุณคือไป มันก็จะพบสิ่งที่มันเฝ้าเองกัน หรือ มุตเหตุที่มันเกี่ยวพันกัน. คนที่เป็นเจ้าบัญญัติ แต่เป็นบัญญัติเจโก คือไม่ใช่บัญญัติจริง ในโลกนี้มันยาก: เมื่อไม่ได้ศึกษาสิ่งที่เรียกว่า ธรรมะ หรือศาสนาอย่างถูกต้อง ความคิดของเขาก็โน้มไปในทางที่จะเห็นว่า ธรรมะ หรือ ศาสนา นั้น เป็นสิ่งที่คนพวกหนึ่งเขาบัญญัติ, แกล้งบัญญัติเหมือนอย่างที่เราเรียกว่า (make up) เป็นการแกล้งบัญญัติ แกล้งทำกันมากเกินไป.

เขาทำขึ้นมา^{นี้}ก็เพื่อจะปลอบใจคนฉลาด คนโง่
 ไปวันหนึ่งๆ. ก็คือคนมีความฉลาด เรื่องเกิด แก่ เจ็บ
 ตาย เรื่องความทุกข์ อะไรก็ตาม; เขาก็ใช้สิ่งเหล่านี้เป็น
 เครื่องปลอบใจคนโง่เหล่านั้นไป วันหนึ่งๆ ให้มันพ้นไป
 ทีหนึ่งๆ; หรือแม้จะพูดว่าเป็นกรรมแก้ปัญหา มันก็เป็น
 กรรมแก้ปัญหาของคนโง่. เขาก็สิ่งที่เรียกว่า ธรรมะหรือ
 ศาสนาไว้ในลักษณะอย่างนี้ ก็แปลว่า เขาเป็นคนฉลาด
 เลิศลอย ไม่ต้องอาศัยสิ่งที่เรียกว่า ธรรมะ หรือศาสนา.

ทีนี้ คนที่เห็นแก่ตัว หรืออันธพาล หรือเกร
 มากไปกว่านั้นอีก ก็กล่าวโผล่ขึ้นมาว่า ศาสนานี้เป็นเครื่อง
 ตบตา หากิน ของคนฉลาด ทำนาบนหลังคนโง่ มาตาม
 ยุคสมัยเป็นลำดับๆ มา. นี่หมายความว่ามองกันแต่ใน
 ทางวัตถุ, ในแง่ของวัตถุ ว่าศาสนานี้ไม่มีอะไร นอกจาก
 ขอให้คนบริจาค ๆ ๆ ให้วัด; แล้วคนที่อยู่ที่วัดหรือผู้รับ
 บริจาค ก็เป็นอยู่สบาย เลยจัดศาสนาไว้ ในฐานะเป็นเครื่อง
 ตบตาหากิน ของคนฉลาดในโลก.

เขาไม่ยอมมองอย่างอื่น, หรือว่าเขาไม่สามารถ
 จะมองอะไรให้ลึกไปกว่านั้น. เขามองกันอย่างนั้น ใน

ประเทศไทยก็มี, เกียวก็มี. ยาทมาดึก ๆ ก็เคยได้ยิน
บางคนพูดอย่างนี้ แม้ที่บ้านนอกเรา; ในกรุงเทพฯ ก็จะ
มากกว่าที่บ้านนอกเสียอีก, นักเรื่องหนึ่ง.

บางพวกกล่าวว่า ธรรมะเป็นเพียงความคิดเห็นของเอกชน.

ที่นี้ บางคนที่เป็นเจ้าบุญญาไปอีกแบบหนึ่ง เขาก็
พูดขึ้นมาว่าเรื่องธรรมะ หรือเรื่องศาสนาเนี่ย มันเป็นเพียง
ทิฏฐิความคิดเห็นความเห็นของเอกชนบางคน แต่ละคน ๆ
เท่านั้น; มันเป็นเรื่องที่เขาคิดเอา เห็นด้วยทิฏฐิของเขา
ถึงที่สุด, จนเขารู้สึกว่าเป็นความจริงที่สุด ไม่อาจจะ
เปลี่ยนแปลงได้. ที่เราเรียกกันตามหลักธรรมะว่าเป็นสัจจา-
ภินิเวศของเขา, เป็นเพียงทิฏฐิชนิดนี้ของคนแต่ละคน;
ซึ่งคนแต่ละคนในโลกนี้ มีสิทธิ์ที่จะเกิด แล้วก็มีสิทธิ์ที่จะพูด
มีสิทธิ์ที่จะสอน ก็เลยเกิด พูด สอน กันมาเป็นลำดับ ๆ
มากมาย, มากมายเหลือที่จะประมาณได้. ถ้ายังรวมไปถึง
ลัทธิศาสนาอื่น ทั้งหมดทั้งสิ้นในโลก ทุกยุคทุกสมัยแล้ว
ก็จะเห็นได้ว่ามากมายหลายประเด็น หลายเรื่อง.

นี่เขาสรุปความเสียว่าธรรมะหรือศาสนาเนี่ย เป็น
เพียงทิฏฐิของคนหนึ่ง ๆ ซึ่งมีสิทธิ์ที่จะเกิด แล้วก็พูด.

เขาก็มีสิทธิที่จะคิดและจะพูดของเขาบ้าง; เขากำลังพูด
 อย่างอื่น หรือก็คัดค้านศาสนาที่มีอยู่แล้ว กระทั่งคัดค้าน
 พุทธศาสนา.

จึงสมนึกก็กล่าวหาว่า ศาสนาหรือธรรมะตัวสมนึก.

ทันที ตกมาถึงสมนึก ก็มีคนพูดว่า ธรรมะหรือ
 ศาสนาไหน ไม่มีประโยชน์อะไรสำหรับสมนึก, ไม่จำเป็น
 อะไรสำหรับมนุษย์สมนึก ที่เราเรียกกันว่า มนุษย์ยุคปรมาณู
 ยุคอวกาศ; มีสติปัญญาถึงขนาดนี้ ธรรมะหรือศาสนา
 ไม่มีประโยชน์อะไร โขงทั้งได้. ทำความก้าวหน้าในเรื่อง
 ปรมาณู เรื่องอวกาศต่อไปกันดีกว่า; เก็บเอาศาสนาหรือ
 ธรรมะนั้น ไว้ให้มนุษย์เมื่อหลายพันปีมาแล้ว ยังไม่มีความรู้
 อะไร.

ฝรั่งบางคน เขาเข้าใจ, แล้วเขาพูด; เขาพูด
 กับอาตมาด้วย ว่าประเทศอินเดียสมัยพุทธกาลนั้น มัน
 เหมือนกับว่าบางดินในทวีปอาฟริกาสมัยปัจจุบัน, คือคน
 ยังโง่ ยังไม่รู้อะไร แล้วมีปัญหามากอย่างทุกประการ : เรื่อง
 ดินฟ้าอากาศ เรื่องอาหารการกิน ยากจนข้นแค้น เต็มไป
 ด้วยความเจ็บป่วย ก็ต้องการสิ่งประเด้าประโลมใจ

อย่างนั้น จึงมีธรรมะสอนให้ ผักวันประกันพรุ่ง ลืม
ความทุกข์กันไปเสียวันหนึ่งๆ อย่างนี้ก็มี. เขาถือว่ามี
พื้นสมัยแล้ว ที่จะเอาธรรมะหรือศาสนานั้น มาใช้กับ
มนุษย์สมัยนี้ ซึ่งเป็นยุคปรมาณู หรือยุคอวกาศ.

นี่เป็นตัวอย่างที่ยังพอแล้วสำหรับจะเอามาพูดให้
เห็นกันว่า พระธรรม หรือศาสนานั้น ถูกเขาเข้าใจผิด,
กล่าวหาอย่างผิด ๆ แล้วก็พากันเกลียด.

ที่นี้ ก็จะพูดต่อไปถึงส่วนที่ถูก มันเป็นอย่างไร ?
จะเข้าไปพูดกันต่อไป กับคนที่เกลียดวัดเกลียดศาสนา หรือ
เกลียดพระธรรม.

หากมาอยากจะขอรับรองว่า ถ้าใครคนใดก็ตาม อยากร
จะได้บุญ อยากรจะทำบุญ ชั้นพิเศษ ชั้นสูงสุดยิ่งกว่าสร้าง
โบสถ์สักการ้องหลังพินหลังละก็ ขอให้ทำอย่างนี้ : คือ ช่วยให้
คนเข้าใจถูกต้องพระธรรม, ช่วยทำให้เขามีแสงสว่างใน
พระธรรม เข้าใจพระธรรมถูกต้อง นั่นเป็นบุญ, เป็นกุศล
อันใหญ่หลวง อันสูงสุด อันไม่มีประมาณ. ฉะนั้น เรา
จะต้องศึกษาให้รู้จักพระธรรม หรือแสงสว่างสำหรับ
มนุษย์นั้น ไว้ให้เพียงพอ; เราก็จะได้ไปแจกจ่าย หรือ

ไปเผยแผ่แสงสว่างนั้น, การกระทำอย่างนั้นเป็นบุญกุศล
อันสูงสุด.

เพื่อแก้ปัญหา ต้องรู้ค่าของพระธรรม.

ท่าน ก็จะได้พูดถึงแง่ที่ถูก ที่มีประโยชน์ หรือมีค่า
ของสิ่งที่เรียกว่า พระธรรม; เพื่อเป็นการแก้ข้อหาของคน
เกลียดวัด ที่เขากล่าวหาพระธรรมอย่างอันรพาด. สำหรับ
สิ่งที่เรียกว่า พระธรรมนั้น ถ้าจะตามกันขึ้นมาอย่างรวบรัด
สั้น ๆ ว่า คืออะไร? อาจมาเห็นว่า ท่านทั้งหลายควร
จะขอบเขาให้สั้น หรือให้กระชับรัด อย่างเดียวกัน; แต่
ประกอบไปด้วยความหมายที่ถูกต้องด้วย แล้วสมบูรณ์เต็มที
คือ ตอบว่า พระธรรมคือระบบการปฏิบัติ ที่ถูกต้อง
สำหรับมนุษย์ ทุกชั้นทุกตอน แห่งวิวัฒนาการของเขา
ตามกฎของธรรมชาติหรือพระเจ้า ก็ไ้ แล้วแต่ละเรื่อง;
ต้องการให้ทำเท่านั้นพอ, ว่าพระธรรมนั้นคือระบบการปฏิบัติ;
ไม่ใช่เรื่องพูดเรื่องเขียน.

เรื่องหนังสือ เรื่องใบลาน เรื่องอะไรๆนั้น นั้น
มัน เป็นอุปกรณ์ของระบบการปฏิบัติ. เขาปฏิบัติเพราะ
มีความรู้, ความรู้นั้นจารึกไว้ในใบลาน หรือในคำพูด หรือ

ในอะไรแล้วแต่จะเรียก; แต่ตัวพระธรรมแท้ๆ นั้นคือระบบการปฏิบัติ ที่ปฏิบัติอยู่ด้วยกาย วาจา ใจ.

พระธรรมคือระบบปฏิบัติ แล้วระบบปฏิบัตินั้น ถูกตั้งสำหรับมนุษย์, เป็นมนุษย์ทำไม? เป็นมนุษย์เพื่อประโยชน์อะไร? แล้วการปฏิบัติ นั้น จะทำให้มีความถูกต้องสำหรับความเป็นอย่างนั้น ก็จะได้มีความเป็นมนุษย์ ที่สมกับที่ว่าเป็นมนุษย์อย่างไร. โดย *ใจความ* ก็คือ *ใจมันสูงอยู่เหนือความทุกข์* เหนือปัญหาโดยประการทั้งปวง นำเคียมมนุษย์; เพราะคำว่า *มนุษย์* แปลว่า *ใจสูง*, ถ้าสูง *ก็อยู่เหนือปัญหา เหนือความทุกข์*.

พระธรรมคือระบบปฏิบัติที่ถูกต้อง สำหรับมนุษย์ที่จะเป็นสัตว์ที่มีใจสูง แล้วก็ว่า ทุกชั้นทุกตอน แห่งวิวัฒนาการของเขา. มนุษย์มีวิวัฒนาการมาเรื่อยๆ ตั้งแต่เป็นกบป่า มาถึงเป็นคนที่เราเรียกว่าเจริญที่สุด, ครั้นมาถึงยุคนี้ สมัยนี้ ก็ตั้งต้นแต่ว่าคลอดออกมาจากท้องแม่ แล้วก็ไต่ออกมาเป็นเต๊กทารก, เป็นเต๊กเดินได้ วิ่งได้ เป็นหนุ่ม เป็นสาว เป็นผู้ใหญ่ เป็นคนแก่คนเฒ่า; นี้ก็เรียกว่าชั้นตอน แห่งวิวัฒนาการของเขา

ระบบปฏิบัติกันนั้นจะถูกตั้ง สำหรับความเป็นมนุษย์
ทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการ ทั้งแต่แรกตลอดขึ้นไป จน
ถึงกว่าจะแก่เฒ่าเข้าโง่งไป ก็ว่าถูกตั้งตามความเป็นมนุษย์
นี้ ก็อย่าให้มันมีความทุกข์; แล้วความที่จะต้องถูกต้อง
นี้เป็นสิ่งที่ธรรมชาติบังคับ; ถ้าเขาทำไม่ถูกต้อง เขา
จะมีความทุกข์. กฎของธรรมชาติมีอยู่อย่างนี้ ว่าเขาต้อง
ทำอย่างนี้ มิฉะนั้น เขาจะมีความทุกข์; ฉะนั้น เราจึง
พูดว่า ตามที่กฎธรรมชาติมันต้องการ.

กฎของธรรมชาตินี้บางที่เรียกว่า พระเจ้า เสียบ้าง
ก็ได้ มันขลังดี มันศักดิ์สิทธิ์ดี. *พวกที่ถือพระเจ้า* เขาก็เลย
เรียกว่า *พระเจ้า* เขาไม่ยอมใช้คำว่า กฎธรรมชาติ; เขาก็
ใช้คำว่า กฎธรรมชาติ เขาไม่ยอม เขาก็หาว่าเราโง่ง ไม่รู้จัก
พระเจ้า.

นี่เรารู้จักกฎของธรรมชาติว่านั่นแหละคือพระเจ้า;
เขาก็หาว่าเราโง่ง ผลัดกันคนละที ไม่มีใครเสียเปรียบ. แต่
เมื่อมาพูดอย่างนี้ ก็ต้องพูดว่าตามที่กฎของธรรมชาติ หรือ
พระเจ้าต้องการ; เพราะว่าศาสนาในโลกนี้มีอยู่ ๒ ชนิด
อย่างนี้ : *พวกที่ถือพระเจ้า* เขาก็ใช้คำว่า *พระเจ้า* กับสิ่ง

นั้น, พวกที่ไม่มีพระเจ้า ก็ถือว่าเป็นกฎของธรรมชาติ, เรียกสิ่งนั้นว่า กฎของธรรมชาติ. นี่เป็นเหตุที่ทำให้เราต้องนึกถึง สิ่งที่เรียกว่า ธรรมชาติด้วย; พอเราทำผิดกฎของธรรมชาติ เราก็เหมือนกับว่า เชือกเนื้อตัวเอง ชุคหลุมฝังตัวเอง เบื่อหน่ายไปในที่สุด.

สรุปความว่า เมื่อถามว่า พระธรรมคืออะไร? ก็จะบอกว่าคือ ระบบปฏิบัติ ที่ถูกต้อง สำหรับมนุษย์ทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา ตามที่กฎธรรมชาติหรือพระเจ้าต้องการ. นี่เป็นเป้าหมายที่สิ้นที่ที่สุด สิ้นกว่านั้นจะไม่พอ ไม่ถูกต้องที่สุด แล้วก็สมบูรณ์ที่สุดแล้ว.

ทีนี้ เพื่อให้เขาเข้าใจง่ายยิ่งขึ้นไปอีก เราก็จะแสดงลักษณะของพระธรรม ให้ชัดลงไปอีก ว่าขอรับรองให้สรุปสิ่งที่เรียกว่า พระธรรมลงไปเป็น ๔ รูปแบบ หรือมี ๔ รูปแบบ.

รูปแบบที่ ๑ คือ ปราบกฎการณ์ของธรรมชาติทั้งหลาย นี้เราเรียกว่าธรรม เป็นสังขตธรรม, เป็นอสังขตธรรม, มีบัจจัยปรุงแต่ง ไม่มีบัจจัยปรุงแต่ง อะไรก็ได้. นี้เรียกว่า ปราบกฎการณ์ของธรรมชาติ นี้พวกหนึ่งแบบหนึ่ง.

รูปแบบที่ ๒ ก็คือ กฎของธรรมชาติ ที่มันมี
เป็นกฎตายตัวอยู่ ว่าต้องทำอย่างนั้นกับสิ่งนั้น ต้องทำ
อย่างนั้นกับสิ่งนั้น; ถ้าไม่อย่างนั้นแล้ว ผลก็คือความทุกข์;
เพื่อให้ไม่มีความทุกข์ ต้องทำให้ถูกต้องกับกฎของธรรมชาติ.
กฎของธรรมชาตินั้นก็เรียกว่า พระธรรม, เราเรียกว่า กฎ.
พวกอื่นเขาจะเรียกว่า God ก็คือพระเจ้า ก็ได้ตามใจของเขา;
เราเรียกสั้น ๆ ว่า กฎ, เขาเรียกยาวว่า God แล้วก็มี ความหมาย
เหมือนกันเลย.

รูปแบบที่ ๓ ธรรมคือหน้าที่ตามธรรมชาติ
ก็หมายถึงสิ่งที่พูดยกมาแล้วทุก ๆ ว่าตามความต้องการของ
ธรรมชาติ. ธรรมชาติต้องการให้ทำอย่างนั้น ตามกฎของ
ธรรมชาติ ก็เกิดหน้าที่ขึ้นมา; เราจึงต้องทำหน้าที่ให้
ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ, จะเป็นมนุษย์ชนิดไหน ก็ต้อง
ทำให้ถูกต้องตามหน้าที่ของมนุษย์ชนิดนั้น. นึกว่าพระธรรม
หรือ ธรรม ก็ได้ ในรูปแบบหนึ่ง เป็นรูปแบบที่ ๓.

รูปแบบที่ ๔ อันสุดท้าย ก็คือผลที่จะได้รับ
เป็นรางวัล จากการทำหน้าที่ ที่ถูกต้อง แม้ทำหน้าที่
ผิด มันก็ได้รับรางวัลเหมือนกัน; แต่รางวัลมันตรงกันข้าม

คือความทุกข์. ถ้าทำถูกต้อง ได้รับรางวัลเป็นความสุข; ถ้าทำผิดก็ได้รับรางวัลเป็นความทุกข์, ก็เรียกว่า รางวัล ได้ด้วยกันทั้งนั้น. ส่วนนี้ก็ควรเรียกว่า ธรรมในฐานะที่เป็นผลหรือเป็นวิบากแห่งธรรม.

พระธรรมใน ๔ รูปแบบ มีอยู่อย่างนี้ เราต้องรู้จักทุกรูปแบบ แล้วก็ตามมากตามน้อย ตามที่ควรจะรู้จัก; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รูปแบบที่ ๓ ที่เรียกว่า หน้าที่ตามธรรมชาตินั้น จะต้องรู้มากที่สุด, รู้ให้มากให้พอ.

พระพุทธเจ้าตรัสรู้ธรรมทุกรูปแบบ.

ที่นี้ เมื่อก้าวถึงพระพุทธเจ้า ก็เห็นได้ชัดว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระธรรมทุกรูปแบบ; แต่แล้วก็นำมาสอนบางรูปแบบเป็นพิเศษ, ก็สอนนิดหน่อยในบางรูปแบบ หรือไม่ต้องพูดกันก็ได้, คือ ท่านจะไม่มาฆัวเสียเวลา ที่จะพูดกันว่า ก็อะไร, หรือจากอะไรกันให้มากมายนัก ให้มันเสียเวลา, แต่ท่านจะรวบรัดว่า เตียวนี้จะต้องทำอย่างไร. ท่านสอนมาก ท่านยำมาก ท่านชี้แจงมาก ในข้อที่ว่า เตียวนี้ จะต้องทำอย่างไร.

อย่าไปมัวไว้ ตั้งปัญหาว่า ชีวิตนี้คืออะไร? ตายแล้วเกิดหรือไม่เกิด? เกิดด้วยอะไร? นี่มันเสียเวลา. มาคิดกันว่าเดี๋ยวนี้จะต้องทำอะไร; ที่มันเกิดอยู่แล้วอย่างไร จะต้องทำอะไร. พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงเรื่องนี้ และอุปมาว่า ที่เอามาสอนนี้ เหมือนกับใบไม้กำมือเดียว เมื่อเทียบกับใบไม้หมดทั้งป่า. นี่ไม่คงหมดทั้งป่าในโลกดกเพียงแต่สวนโมกข์นี้ ก็กตัญญูอะ มันมีใบไม้เท่าไร; แล้วส่วนที่พระพุทธองค์ทรงนำมาสอนนั้นเท่ากับใบไม้กำมือเดียว, ให้มัน เจาะลงไปถึงความทุกข์, แล้วให้มันดับทุกข์ให้ได้.

อย่ามัวตั้งปัญหาเหมือนที่ญาติโยมชอบถามกันนัก จนอาตมาก็เบื่อเต็มที่แล้ว, ก็พูดจริงๆ กันเสียที เดียวนี้ว่า อย่าถามปัญหาที่ไม่จำเป็นนักเลย ตามให้มันตรงปัญหาที่ว่าจะต้องถาม, ควรจะถาม ว่าเดี๋ยวนี้จะต้องทำอะไร สำหรับเรื่องนี้; แล้วก็ไม่ต้องมีใครถาม ไปตามเรื่องที่ไม่จำเป็นจะต้องรู้, เพราะไม่ถูกต้องกับพระธรรม ไม่ถูกต้องกับพระธรรมที่จะเอามาใช้เป็นที่พึ่ง.

รูปแบบไหนจำเป็นก่อน? ก็รูปแบบที่ว่า จะดับทุกข์กันเดี๋ยวนี้ หนึ่ง. ความทุกข์มันเกิดอยู่อย่างนี้ จะดับ

มันคืออะไร? มันเหลือสั้น ๆ แต่เพียงว่า มีสติรู้จักมัน
ทันช่วงที่ ที่มากระทบกันเข้า กับอายตนะของเรา คือ
ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้; มันเหลืออยู่เท่านั้น, อย่าให้เกิด
กิเลสขึ้นมาได้ทุก ๆ กรณี.

นี่ พุทโธเห็นชัดว่า พระธรรมคืออะไร? คือ สิ่ง
จำเป็นสำหรับมนุษย์ มีอยู่หลายรูปแบบ ที่พระพุทธองค์
ทรงนำมาแสดงเฉพาะรูปแบบที่จำเป็น, และก็เท่าที่
จำเป็น.

ถ้าจะ สรุปลีกที่หนึ่ง ก็จะบอกออกไปว่า พระธรรม
นั้น คือสิ่งที่ ชีวิตทั้งหลาย จะต้องรู้และจะต้องปฏิบัติ
ให้มีความถูกต้องอยู่ทุกอิริยาบถ, หรือว่า ทุกครั้งที่หายใจ,
ท่านทั้งหลายเป็นคนแล้วก็มีชีวิต แล้วก็มีสิ่งที่จะต้องประพฤติ
ปฏิบัติให้ถูกต้องอยู่ทุกอิริยาบถ ทุกครั้งที่หายใจ, แล้วแต่
จะชอบใช้คำไหน. เด็กเล็ก ๆ ตัวแคง ๆ มันก็มีอิริยาบถ มี
การหายใจ มันก็จะต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องทุกอิริยาบถ
ทุกครั้งที่หายใจ; แปลว่าต้องปฏิบัติให้ถูกต้องกันมาตั้งแต่
อันแรกออก จนเป็นผู้ใหญ่ จนกว่าจะแก่เฉาเข้าโลงไป
ต้องปฏิบัติให้ถูกต้องอยู่; นั่นแหละคือตัวพระธรรม.

พระธรรมคือความถูกต้อง สำหรับ สิ่งที่มีชีวิต
 จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องทุกอิริยาบถ. ดูกเล็ก ๆ หรือว่า
 จะอยู่ในห้องตัวเข้าไป ยังต้องมีการประพฤติกระทำโดย
 ธรรมชาติที่ถูกต้อง; ไม่อย่างนั้นมันตายแล้ว ไม่ได้คลอด
 ออกมา. ที่ออกมาแล้ว มันก็ทำให้ถูกต้อง ; จะกินอาหาร
 อย่างไร จะถ่ายอุจจาระปัสสาวะอย่างไร; นอกจากทำทุก
 อย่างให้ทางร่างกายอยู่ถูกต้องแล้ว, ยังต้องทำให้ถูกต้องใน
 ทางจิตใจจะไม่เป็นโรคประสาท ไม่บ้าไม่บอ, จะรอดชีวิตอยู่
 ได้อย่างปกติ. นี่แหละพระธรรมหรือธรรมะสำหรับคน
 มันคือสิ่งนี้หรืออย่างนี้.

ที่นี้ จะเอาเปรียบสักหน่อย ก็ให้เลยไปถึงสัตว์
 เตรัจฉานด้วย สัตว์ไตรัจฉานก็ต้องมีการประพฤติกระทำ
 ที่ถูกต้อง ด้วยเหมือนกัน; ไม่เช่นนั้น มันตายแล้ว มัน
 อยู่ไม่ได้, มันก็มีธรรมสำหรับสัตว์ไตรัจฉานจะต้องประพฤติ
 ปฏิบัติ โดยที่มันจะรู้หรือจะไม่รู้ก็สุดแท้. เพราะว่าอย่างน้อย
 สัญชาตญาณของมันก็มีอยู่ สำหรับทำให้สัตว์ไตรัจฉานนั้น
 ประพฤติปฏิบัติถูกต้อง จนรอดชีวิตอยู่ได้.

ฉะนั้นเราจึงเห็นสัตว์เศรษฐกิจกินอาหาร, รู้จัก
 คอสูติน้ำอากาศ, หลบหนีอันตราย หรือทำทุกอย่าง ที่
 สัตว์เศรษฐกิจมันรอกอยู่ได้. นี่ก็เรียกว่ามันมีความถูกต้อง
 ตามแบบของสัตว์เศรษฐกิจ; มันต่ำกว่ามนุษย์มาก แต่ก็
 ยังเรียกว่า มีความถูกต้องหรือมีธรรมอยู่นั่นเอง.

ทีนี้ เปรียบมากไปกว่านั้นอีก ก็ว่าแม่แต่ต้นไม้
 มันก็ต้องมีความถูกต้อง : เป็นอยู่ด้วยความถูกต้อง,
 ต้นไม้ในสายตาของเราที่เห็นอยู่ในต้น มันก็ต้องมีความ
 ถูกต้อง มันจึงรอกอยู่ได้; มันจะนั้น มันก็ตายแล้ว. อย่างนี้
 มันเป็นเรื่องชาติ ที่เป็นสัตตชาติญาณ เป็นอะไร จนถึง
 อนาคตที่จะไม่เรียกว่า สัตตชาติญาณ; แต่ก็เป็นความรู้สึก
 เป็นชีวิต มีความรู้สึกที่ถูกต้อง มีความเคลื่อนไหวที่ถูกต้อง :
 หาน้ำกิน หาแสงแดด หาอาหาร, หาอะไรต่าง ๆ ทุกลม
 มันมีการต่อสู้ เพื่อมีชีวิตรอด ไม่แพ้มนุษย์เหมือนกัน.

เพราะฉะนั้น เราจึงพูดว่า ความถูกต้องสำหรับสิ่ง
 มีชีวิต จะต้องรู้และปฏิบัติ นั่นแหละคือ ธรรมะ.
 ต้นไม้ก็ได้ สัตว์เศรษฐกิจก็ได้ มนุษย์ก็ได้ จะเป็นเทวดา
 มาร พรหม ที่ไหนก็ได้; ถ้ามันมีอยู่จริง มันมีชีวิต

ทั้งนั้น แล้วมันก็ต้องมีความถูกต้อง ; มิฉะนั้นแล้ว เทวดาก็จะหกละเม่นลงมาจากวิมาน ลองไม่มีความถูกต้อง, ใช้คำว่า "ถูกต้อง" คำเดียวกับพอ.

นี่ พอกันทีสำหรับ บทนิยาม สำหรับคำว่า พระธรรม คือ ความถูกต้องสำหรับสิ่งที่มีชีวิต ทุกๆ ในทุกตอนแห่งวิวัฒนาการ ของมัน ตามที่กฎธรรมชาติหรือพระเป็นเจ้าของจักรวาล.

ถ้าปราศจากพระธรรม โลกนี้จะไม่สันติภาพ.

นั่น ก็มาคู่กันบ้าง ก็กันในโลกนี้ บัจจุบันนี้ สำหรับโลกปัจจุบันนี้. เราจะพูดถึงพระธรรมด้วยการพูดว่า โลกนี้ไม่มีทางที่จะมีสันติภาพ; ถ้าปราศจากพระธรรม. บุคคลแต่ละคนไม่มีทางที่จะมีสันติสุข ถ้าปราศจากพระธรรม. ถ้าพูดเป็นคนที่ละคน; เขาจะไม่มีสันติสุขส่วนตัว ถ้าปราศจากพระธรรม. โลกนี้ทั้งโลกรวมกัน เขาจะไม่ มีสันติภาพ; ถ้าเขาปราศจากพระธรรม.

นี่ พระธรรม ก็คือสิ่งที่ทำให้เกิดสันติสุข สันติภาพ แก่มนุษย์ และแก่โลก. เข้าใจว่าท่านทั้งหลายพอจะมองเห็น โดยไม่ต้องอธิบายอะไรก็มากมายนัก;

เพราะถ้าอธิบาย มันก็เป็นหลาย ๆ ชั่วโมง. ^{นี้}เราจะรวบรัด
กันไปที่ก่อน, ให้รู้โดยใจความว่า จำเป็นอย่าง^{นี้} คือความ
ถูกต้อง ที่คนในโลก แม้ปัจจุบัน^{นี้} จะต้อง^{มี}; มิฉะนั้นแล้ว
จะไม่มีสันติสุขหรือสันติภาพ.

สรุป ความว่า ขออย่าให้ใจ จนมองไม่เห็นพระธรรม
ที่ได้ช่วยให้รอดอยู่ได้ และอยู่มาจนถึงทุกวันนี้. ^{นี้}เราก็จะ
พูดว่า คนเกลียดชังทั้งหลายเอ๊ย, ^{นี้}ท่านผู้เจริญ ^{นี้}ที่เกลียดชัง
นักหนา ^{นี้}ทั้งหลายเอ๊ย ^{นี้}อย่าใจ ^{นี้}ถึงขนาด^{นี้} มองไม่เห็นพระธรรม
ที่ได้ช่วยท่านให้รอดชีวิตมาได้ จนกระทั่งถึงทุกวันนี้เลย. ถ้า
เขาเข้าใจได้ เขาจะรู้สึกอย่าง^{นี้} ว่าเรารอดชีวิตอยู่เป็นวัน ๆ
แต่ละวันไป หรือทุกชั่วโมงไป ทุกนาทีไป ทุกวินาทีไป
ก็ด้วยอำนาจของความถูกต้อง คือพระธรรมนั่นเอง.

^{นี้}ก็พูดให้เสร็จเรื่องของพระธรรมเสียสักทีหนึ่ง ก็ว่า
พระธรรมนั้นต้องมีทั้งในแง่ของโลกียะ และแง่ของ
โลกุตตระ. ชาวบ้านหรือคนธรรมดาสามัญบุคคล ไม่
ประสีประสาต่อสิ่งที่เรียกว่า โลกุตตระ ^{นี้}ที่ไปเรียกชื่ออย่าง^{นี้}
แต่ก็ยังไม่รู้จัก; เพราะเขารู้จักแต่เรื่องทำมาหากิน, ทำมา
หากิน มีเงิน แล้วก็สำเร็จประโยชน์เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่อง
เกียรติ, เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ สำเร็จได้เพราะเงิน.

เขา รู้จักแต่โลกียะ อย่างนี้. รู้จักแต่ความถูกต้อง
อย่างนี้ ไม่พอ; เขาก็ต้องนั่งร้องไห้ เพราะความเจ็บ
ความไข้ ความไม่ไต่ตามใจหวัง, ความที่ทุกสิ่งมันไม่อยู่ใน
อำนาจของตน แล้วก็นั่งร้องไห้อยู่. เขาจะต้องรู้จักธรรมะ
ในส่วนที่เป็นโลกุตตระ คือ ทำจิตใจให้ขึ้นไปอยู่น
เหนือความเปลี่ยนแปลงของโลก; โลกมันจะเปลี่ยนแปลง
อย่างไร ก็อย่ามากระทบกระทั่งจิตใจของเราเลย.

นี่อย่างนี้ก็เรียกว่า ธรรมะในชั้นโลกุตตระ มีราย
ละเอียดมากไว้พูดกันในหัวข้อนั้น จะดีกว่า, คือในหัวข้อที่
จะพูดว่า คนเกตุยศวาททั้งหลายเอ๋ย มารู้จักโลกุตตรธรรม
กันเสียบ้าง. ถ้ามีธรรมะสมบูรณ์จริง เด็กๆไม่ต้องไปนั่ง
ร้องไห้, คนผู้ใหญ่ก็ไม่ต้องอกตรม อกหัก อกพัง อะไร
อย่างนั้น มันจะไม่มีแก่คนที่มีความระงับครอบงำ.

สรุปความว่า คนโบราณ แค่อีกคำบรรพนั้น เขา
รู้จักธรรมะ หรือสิ่งที่เรียกว่า ธรรมะ นี้ดี จนถึงกับว่า
ถือว่าธรรมะนั้น คือสิ่งที่ทำให้คนผิดแปลก แดกต่าง
ไปจากสัตว์. ช่วยฟังดูให้ดี เรื่องมันหนักแควียว คำพูด
๒-๓ คำ แต่เรื่องมันครอบจักรวาล ว่าปราศจากธรรมะ

แล้ว คนก็เหมือนกับสัตว์; เป็นคำพูดที่ เมื่อก่อนจะบอก
 ได้ว่าพูดกันมาแต่ครั้งไหน ก็เลยต้องถือว่าเป็นคำพูดคึก-
 ค่าบรرف เป็นสนั่นแดนธรรม พวกกันแต่ครั้งไหนก็ ไม่รู้ :-

อาหารทิฐา ภยเมถุนญ
 สามาณญเมตปฺปสุภิ นรานิ
 ธมฺโม ทิ เตธฺ อธิโก วิเสโส
 ธมฺเมท ธีนา ปสุภิ สมานา.

การกินอาหาร กตติ การแสวงสุขจากการนอน กตติ
 การซ้ชลาต้วงหน้ภย กตติ การประกอบเมถุนธรรมระหว่างเทศ
 กตติ ทั้ง ๔ นั้นเสมอกันระหว่างคนกับสัตว์. ธรรมะ
 เท่านั้นที่ทำให้ผิดแปลก แตกต่างระหว่างคนกับสัตว์; ถ้า
 ปราศจากธรรมะ แล้วคนก็เหมือนกันกับสัตว์. นี้สรุปโดย
 หลกัโดยทั่วไป มันเป็นหลักวิชาทฤษฎีมากกว่า ก็สรุปว่า
 ธรรมะคือสิ่งที่ทำความแตกต่างระหว่างคนกับสัตว์; มี
 ธรรมะแล้วก็เป็มนุษย์ ไม่มีธรรมะแล้วก็เหมือนกับ
 สัตว์.

เอาละ, ช่วยกันจำไว้ ช่วยกันไปบอกคนเกลียดควัก
 คือเกลียดพระธรรมนี้ ให้เขาเข้าใจกันเสียบ้าง.

ข้อ ๖. เกี่ยวกับพระสงฆ์.

ทันทีเรื่องตกไป ก็คือเรื่องพระสงฆ์ อาจจะพูดเสียให้จบในคราวนี้ เรื่องพระสงฆ์ในที่นี้ ก็หมายถึงพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกันอยู่กับ พระพุทธ และพระธรรม. เรื่องพระเจ้าพระสงฆ์ทั่วไปนั้น พูดแล้วในการบรรยายครั้งก่อนนั้น. ฉะนั้นก็เรื่องพระสงฆ์หรือพระสงฆ์เจ้า เรามีคำว่า "เจ้า" เต็มท้าย. พระพุทธเจ้า, พระธรรมเจ้า, พระสงฆ์เจ้า ๓ เจ้า, มารวมเรียกกันว่า พระรัตนตรัย และนี่พูดโดยรายสิ่ง รายบุคคล บุคคลที่ ๓ ก็คือ พระสงฆ์เจ้า.

เรากล่าวหาว่าพระสงฆ์มาบรรพชาประเพณีไม่มีกรรมสามารถอะไร.

พระสงฆ์ก็ถูกกล่าวหาชนิดที่ไม่เป็นธรรม เพราะว่าเขาไปมองแต่บางส่วน, เห็นแต่บางส่วน, มีจิตใจลำเอียงแล้ว ก็กล่าวไปด้วยความลำเอียง. พระสงฆ์ก็ถูกกล่าวหา โดยเฉพาะในปัจจุบันนี้ ว่าที่มาบวชนี้ มันเป็นลูกคนบ้านนอก คนโง่ๆ มาบวช เพราะไม่รู้อะไร ก็บวชไปตามธรรมเนียมตามประเพณี มันก็มาบวชเป็นพระสงฆ์.

หรือว่าหมดทางหากินอย่างมรวาสแล้ว ก็ต้องมาอาศัยผ้าเหลืองหากิน, นี่คือพระสงฆ์. แล้วพระสงฆ์นี้หากิน

ได้ด้วยการเอาใบลานมาอ่าน ก็ได้เครื่องกัณฑ์แล้ว; แม้จะเป็นคนโง่เท่าไร ก็อ่านใบลาน อ่านหนังสือออก มันก็ได้ หรือบางที ก็มีความรู้ผิด ๆ ถูก ๆ งู ๆ ปลา ๆ ก็พูดจ้ออยู่บนขรรพมาสน์อย่างนี้, อย่างนี้ก็มี.

บางทีก็สรุปความเอาไว้ **พระสงฆ์มีไว้สำหรับประกอบพิธี.** เขาทำพิธีรีตอง ก็ไปนิมนต์พระสงฆ์มา เหมือนที่ชอบทำกันอยู่ ไม่มีอะไรมากไปกว่านี้; ก็มีคนมองพระสงฆ์แต่ในลักษณะอย่างนี้, ไม่ให้ความเป็นธรรมแก่พระสงฆ์เลย.

ที่จริงมันก็มีเหตุผล ที่ทำให้เขาจะพูดว่า พระสงฆ์นี้ยาท้อศาสนาหากิน นี้อย่างหนึ่ง, ถ้าไม่ถึงขนาดอาศัยหากิน ก็อาศัยเป็นสะพานสร้างตัวให้ท้อมีคุณค่าอะไร เป็นที่ต้องการของคน ที่จะเป็นพ่อตาแม่ยายในอนาคต อย่างนี้มันก็มี, แล้วก็มีที่จะพูดกันอย่างนั้นเสียด้วย พ่อตาแม่ยายในอนาคต ก็มีที่จะถามว่าบวชแล้วหรือยัง? มันก็เป็นเหตุผลอันหนึ่งที่ทำให้คนก็มักจะบวชเสียสักทีหนึ่ง อย่างนี้มันก็มีเหมือนกัน, เมื่อเขามองแต่อย่างนี้ ก็เลยเกิดดูถูกกันอย่างนี้.

บางคนก็จะ คิดไปในทำนองว่า มันเป็นประเพณี
 ที่ให้คนบวชเท่านั้นแหละ แล้วคนที่บวชตามประเพณีมันก็
 เป็นพระสงฆ์ บางทีคน *หย่อนสมรรถภาพ* ทำอะไรไม่ได้
ก็มาบวชอยู่ จิตไม่สมประกอบเสียมากกว่า ก็เลยเป็นอันว่า
 พระสงฆ์ถูกกล่าวหากันในลักษณะอย่างนี้; ถ้ากล่าวหาใน
 ลักษณะอย่างนี้ มันก็ไม่ใช่พระสงฆ์เจ้าถูกกล่าวหา.

พระสงฆ์เจ้าไม่อาจจะถูกกล่าวหา; เพราะว่า
 ในทางที่ถูกต้ออยู่นั้น พระสงฆ์เจ้าคือหมู่คณะบุคคลที่
 เรียนรู้ แล้วปฏิบัติ จนได้รับประโยชน์ตามที่มนุษย์
 ควรจะได้รับ, แล้วก็ได้รับมากกว่าคนที่ไม่ทำเช่นนั้น;
 ถ้าใครไม่ทำเช่นที่พระสงฆ์ทำ เขาก็ไม่ได้รับประโยชน์อย่าง
 ที่พระสงฆ์ ได้รับ. พระสงฆ์จึงเป็นหมู่คณะของผู้เรียนรู้
 และปฏิบัติ จนได้รับประโยชน์เต็มตามที่มนุษย์ควรจะได้รับ.

ถ้ามนุษย์เป็นฆราวาส มีลูกมีเมีย ครองบ้านเรือน
 ก็ได้รับประโยชน์เพียงเท่านั้น; ยังไม่เต็มตามที่มนุษย์ควร
 จะได้รับ พระสงฆ์จึงทำอะไรให้มากกว่านั้น, แล้วก็ได้รับ
 ประโยชน์เต็มตามที่มนุษย์ควรจะได้รับ. นี่แหละจึงจะเรียก
 ว่า หมู่คณะของพระสงฆ์ ทั้งแต่ว่าเขาเริ่มมองเห็นธรรมะ.

แต่ก็บรรพบุรุษมาเป็นพระโศคามัน สกิทาคามี อนาคามี
กระทั่งเป็นพระอรหันต์ในที่สุด. นั่นคือพระสงฆ์, หรือ
พระสงฆ์เจ้า คือหมู่คณะที่ประเสริฐ.

ใจความสำคัญมีเท่านี้ พระสงฆ์คือหมู่คณะ แห่ง
ผู้เรียนรู้และปฏิบัติ จนได้รับประโยชน์เต็ม ตามที่
มนุษย์ควรจะได้รับ; ซึ่งคนที่ไม่ทำอย่างนั้น ไม่มีโอกาส
จะได้รับ.

นี่ก็ถูกต้องกันไป ก็พบว่า เป็นหมู่คณะที่สืบ
อายุระบบการปฏิบัติเช่นนั้นไว้ ให้คนรุ่นหลังด้วย;
เพื่อว่าโลกนี้จะมีแสงสว่างในทางวิญญานตลอดกาลต่อไป.
เพราะมีหมู่คณะหนึ่ง ที่เขาสืบอายุการปฏิบัติไว้ให้มีอยู่
ในโลก, แล้วโลกนี้ก็จะมีแสงสว่าง ในทางฝ่ายจิตใจ; เท่านั้น
ก็พอแล้ว. พระสงฆ์ปฏิบัติธรรมะ, ได้รับผลของธรรมะแล้ว,
สืบอายุของพระธรรมไว้สำหรับสัตว์โลกทั่วไป, เท่านั้นพอแล้ว
เกินคำหรือเกินที่จะพรรณนาแล้ว.

พระสงฆ์ ไม่ควรจะถูกกล่าวหา อย่างที่กล่าวหากัน
มาแต่ข้างต้น. พระสงฆ์จะทำให้โลกนี้ไม่ขาดจากบุคคล
ที่ได้รับประโยชน์สูงสุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ. ในโลก

จะมีบุคคล ที่ได้รับประโยชน์ ตามที่มนุษย์ควรจะได้รับ
 ยู่ต่อไป ก็คือกษัตริย์พระองค์นั้นเอง, และพระองค์นั้น จะเป็น
 ภายทอศวิธการอันนี้ไว้ ให้อย่างคงมีอยู่ในโลก; เรียกว่า
 เป็นนักสังคัมสงเคราะห์สูงสุด.

ที่จริงพระองค์นั้น จะเกณฑ์ให้ท่านทำสังคัม-
 สงเคราะห์ต่ออย่างทางวัตถุ ทางประโยชน์ทั่ว ๆ ไปนี้ ก็ได้;
 แต่ว่าท่านอาจจะทำสิ่งที่ดีกว่านั้น; ฉะนั้น ควรยกให้ท่านทำ
 ที่มันดีกว่านั้น. เว้นไว้แต่พระองค์สมัครเล่น ไม่อยากจะทำ
 ประโยชน์สูงถึงระดับนั้น เามาช่วยสร้างถนน สร้างสะพาน
 ซุกบ่อ ทำศาลาอะไรบางอย่างก็ได้, ท่านก็ทำได้เหมือนกัน;
 ก็ยังดีกว่าชาวบ้าน เพราะว่าท่านไม่มีหวัง ในเรื่องครอบครัว
 ก็ยังทำได้ดี, จะเป็นนักสังคัมสงเคราะห์ชนิดไหน ท่านก็
 ทำได้. แต่ว่าหน้าที่ของท่านนั้น ต้องเป็นนักสังคัม-
 สงเคราะห์ในทางด้านจิตด้านวิญญาณ, สงเคราะห์มนุษย์
 ให้พ้นจากกองทุกข์ ในด้านจิตด้านวิญญาณ : เป็นพระ
 อริยเจ้า, เป็นพระอริยบุคคล เพิ่มขึ้น ๆ ในโลกนี้.

นี่ จะพูดอย่างที่เป็นภาพพจน์ให้ลูกเด็ก ๆ เข้าใจ
 ก็จะพูดว่า พระสงฆ์แต่ละ จะเป็นผู้ถ่วงโลกนี้ไว้ไม่ให้

ล่มจม, หรือให้ล่มจมซ้ำไป. เหมือนกับเรือกลางทะเล
ถ้าจมมันก็ตายหมด; พระสงฆ์นี้ก็มีความที่ถ่วงไว้ กากับไว้
อย่าให้เรือมันคว่ำลงไปหรือล่มจม, ไม่ต้องมากคน ก็สามาร
จะถ่วงโลกนี้ไว้ ไม่ให้ล่มจมได้. หรือโลกจะลุกเป็นไฟ
ท่านก็จะประทังการลุกเป็นไฟไว้ ไม่ให้มาถึง คือให้มัน
ช้าอยู่, จะเรียกว่าเป็นลูกตุ้มก็ได้, แต่ว่าถ่วงไว้ไม่ให้ล้มหาย.

สรุปความแล้ว ก็เป็นหมุกอดและบุคคลที่จะต้องมีย
ในโลกเพื่อความเป็นมิ่งขวัญของโลก ให้รอกไปจากอันตราย.

ก็เป็นอันว่า ขอให้คนเกลียดควัดทั้งหลาย อย่าไ
จนถึงกับไม่รู้จักรพระสงฆ์, และไม่รู้จักรความเป็นพระสงฆ์
ของตนเอง ซึ่งตนเองก็เป็นพระสงฆ์ชนิดหนึ่ง ะดับใด
ระดับหนึ่งอยู่แล้ว; อย่างน้อยก็เป็นคนที่ปฏิบัติ เพื่อจะ
ขจัดความทุกข์ของตน ๆ; การกระทำอันนี้ก็เรียก ได้ว่า
สงเคราะห์ร่วมอยู่ในหน้าที่ของพระสงฆ์.

ขอให้คนเกลียดควัดรู้จักพระสงฆ์ ให้ถึงที่สุด
อย่างนี้ด้วย. ขอให้พวกเราช่วยพยายาม ทำความเข้าใจกับ
คนเกลียดควัด ให้เข้าใจสิ่งเหล่านี้ให้ถูกต้องยิ่งขึ้นไป ตาม

วัตถุประสงค์ของการบรรยายคำบรรยายชุดนี้ ที่อาตมาตั้งชื่อ
ว่า ธรรมะสำหรับคนเกลียดวัด.

ส่วนที่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จะรวมกัน
เป็นพระรัตนตรัย มีเรื่องราวอย่างไรนั้น จะไว้พูดกันใน
วันหลัง.

บัดนี้ก็เป็นกรรมกรรมแก่เวลาแล้ว ขอยุติการบรรยาย
ให้พระผู้เป็นเจ้าของสวคตบทธกณสาธยาย ส่งเสริมกำลังใจของบุคคล
ผู้จะประพฤติปฏิบัติธรรม ต่อไป ชักคนเกลียดธรรมะให้สูญ
หายไปเสียจากโลก ณ โอกาสนี้.

คำบรรยายในเรื่องคนเกดียวัด
ที่หินโล้ง สวนโมกขพลาราม ไซยา
๒๔ กันยายน ๒๔๗๐

- ๔ -

อานิสงส์ของธรรมะ.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรม ทั้งหลาย,

การบรรยายในวันเสาร์ตามปกติ ในวันนี้ เป็นวัน
เสาร์สุดท้าย สำหรับภาคอาสาฬหบูชา. สุขภาพไม่อำนวยให้
อาตมามารบรรยาย หลายวันเสาร์มาแล้ว; แต่เนื่องจากวัน
เสาร์นี้เป็นวันสุดท้ายของภาค หรือของปีนี้ด้วย ก็มาบรรยาย
เสียสักครั้งหนึ่ง เป็นการปิดการบรรยายของปี.

การบรรยายที่บรรยายค้างไว้คราวก่อน ก็เป็นเรื่องธรรมะสำหรับคนที่เกลียดสัตว์ ท่านที่ไต่เคียวพังก็ทราบแล้วว่าเป็นอย่างไร ; แม้จะเว้นมาหลายครั้งไม่ได้บรรยาย. วันนั้นก็ง้อพูดไปในทำนองที่จะให้เหมาะสมแก่คนเกลียดสัตว์อยู่นั่นเอง และจะให้ชื่อการบรรยายครั้งนี้ว่า อานิสงส์ของธรรมะ.

พิจารณาคุณผลที่ได้รับจากธรรมะ.

เมื่อพูดว่า อานิสงส์ ท่านทั้งหลายก็เข้าใจว่าหมายถึงอะไร ? อานิสงส์คือผล ที่จะได้รับจากการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง, หรือจากสิ่งใดสิ่งหนึ่ง. เช่น อานิสงส์ทาน ก็คือผลที่ได้รับจากการบำเพ็ญทาน, อานิสงส์ศีล ก็คือผลที่จะได้รับจากศีล.

นี่ สำหรับ อานิสงส์ของธรรม ก็หมายความว่า ผลที่จะได้รับจากธรรม, จากพระธรรมแจกออกไปได้หลายอย่าง ; ก็จากการฟังธรรมก็ได้ จากการศึกษาปฏิบัติธรรม ก็ได้ จากการได้รับผลของธรรมก็ได้, หรือแม้จากพระธรรมที่มีอยู่ เป็นพระธรรมตลอดกาลนั่นก็ยังได้, เป็นสิ่ง

ศักดิ์สิทธิ์ ที่มันคาดให้สิ่งทั้งหลายเป็นไป. ปราศจาก
พระธรรมแล้ว ก็ดูเหมือนว่าจะไม่มีอำนาจอะไร ที่จะทำให้
สิ่งทั้งหลายเป็นไป คือวิวัฒนาการ.

พระธรรมมีอำนาจโดยพื้นฐานมากถึงอย่างนี้ ก็
ว่า ชีวิตของเราได้มานี้ ก็ด้วยธรรม, ด้วยพระธรรม, หรือ
ด้วยธรรมก็แล้วแต่จะเรียก. ขอให้เข้าใจว่า เมื่อออกมากล่าว
ถึงธรรม ก็หมายถึงพระธรรม ที่เป็นสิ่งหนึ่ง สิ่งเดียว
ที่ศักดิ์สิทธิ์สูงสุดเหนือสิ่งใด ๆ.

ทุกอย่างเกิดมาจากธรรม เป็นไปตามธรรม โดย
ธรรม กับลงไปโดยธรรม เกิดใหม่โดยธรรม พระธรรมจึง
ตั้งอยู่ในฐานะเหมือนกับว่าพื้นฐานของสิ่งทั้งหลาย ทั้งที่เป็น
รูปธรรมและนามธรรม หรือว่าทั้งที่รวมกันเป็นกลุ่มหนึ่ง
ของรูปธรรมและนามธรรม. เช่นคน ๆ หนึ่ง เป็นต้น
ตั้งอยู่บนพระธรรม ฮาตัยพระธรรม เป็นไปด้วยธรรม
เป็นไปตามธรรม ; แล้วคนคนนั้นไม่รู้จักพระธรรมนั้น
จะเป็นคนโง่สักเท่าไร. จะว่าบรมโง่ก็ยังไม่ค่อยไป คือมันไม่
สมกัน.

จะยกตัวอย่างเหมือนอย่างว่า ปลาอยู่ในน้ำ. ท่าน
 ทั้งหลายก็เข้าใจดี ว่าปลามันอยู่ในน้ำอย่างไร; ถ้าไม่มีน้ำ
 ปลาจะเป็นอย่างไร; มันมีชีวิตอยู่ไม่ได้ มันไม่มีอะไร
 จะช่วยให้อยู่ได้. แต่แล้วปลานั้นก็ไม่รู้จักน้ำ ในความ
 หมายอย่างนี้ ก็ขอให้คิดดูเถอะว่า เราจะจัดให้ปลานี้มันมี
 มีความโง่สักเท่าไร; แต่แล้วมันก็ยังคงโง่อยู่นั่นเอง, คือ
 ปลายังไม่เห็นน้ำอยู่นั่นเอง ก็เรียกว่าโง่ หรือชาติปลา มัน
 ไม่มีทางที่จะรู้จักน้ำได้.

ทีนี้ คนที่เหมือนกับปลา แล้วก็อาศัยอยู่ในน้ำ
 ก็คือ พระธรรม; คน รู้จักพระธรรมนั้นหรือเปล่า?
 ถ้าไม่รู้จัก มันก็ชาติปลาเหมือนกัน ไม่รู้จักน้ำที่เป็นทุกอย่าง
 สำหรับมันจะอยู่ได้. คนเรา^{นี้} ก็มีธรรมหรือพระธรรม
 นั้นแหละเหมือนกับน้ำ สำหรับที่จะอยู่เหมือนกับปลาอยู่ใน
 น้ำ. อาหารการกิน ที่อยู่อาศัย อะไรก็ตามทุกอย่าง ที่จะ
 ประกอบกันขึ้นเป็นชีวิตของปลานั้น มันก็อยู่ที่นั่น
 นี้ของมนุษย์เราก็เหมือนกัน อยู่ที่ธรรมะหรือพระธรรม.

นี่ถ้าไม่เคยได้ยินได้ฟัง คงจะยังไม่เข้าใจ; ชื่อนี้
 ก็ให้อภัยแก่ความโง่ เพราะว่าไม่เคยได้ยินได้ฟัง; แต่
 ถ้าเคยได้ยินได้ฟัง ก็ยังโง่อยู่อีก ก็ไม่ควรจะให้ภัย.

อาจมาจึงเห็นว่า เราควร จะพูดกันถึงเรื่องธรรมะ หรือพระธรรมนั้นกันอีก พูดกันเรื่อยไปจนกว่าจะรู้จักธรรมะ หรือพระธรรมนั้น. พูดกันมาทุกวันเสาร์หลายสิบวันเสาร์ แล้ว ก็ดูจะยังไม่พอ. เพราะว่ายังรู้จักธรรมน้อยเกินไป มีลักษณะเหมือนกับว่ากบได้คอกบัว, หรือว่า จวกเข้อยู่ใน แงง หรืออะไรก็แล้วแต่ ที่เขาจะเรียก จะอุปมา, ยังไม่ได้ รั้วรชของสิ่งนั้น ๆ เลย.

สำหรับคำว่า “ธรรม” คำเดียวนี้ มันก็มีความหมายทุกอย่าง, ความหมายครบถ้วนทุกอย่าง หรือว่าใบไม้ไหว. เราไม่รู้ทุกอย่าง, เรารู้แต่บางอย่าง, แล้วก็รู้อย่าง ที่ลูกเด็ก ๆ รู้เท่าที่ครูสอนให้ ในโรงเรียน : ว่าพระธรรมคือ คำสอนของพระพุทธเจ้า ว่าอย่างนั้น ๆ จบไว้ในสมุท แล้ว ก็ บิ่กสมุท แล้ว ก็ เลิกกัน; นี้อាកาที่ ทำให้เหมือนกับปลาที่ ไม่รู้จักน้ำ. เตือน้ำก็โตมาถึงขนาดนั้นแล้ว บางคนก็จวนจะ เข้าโถงอยู่แล้ว ก็ยังคงเป็นปลาที่ ไม่รู้จักน้ำไปถึงไหนกัน ขอให้ลองศึกษาให้ดี.

เรามาพูดกันถึงคำว่า ธรรมะ หรือ พระธรรม ศึกว่า แล้วคนจะหาสเกียดธรรมะ จะรักธรรมะ จะชอบกุศเดวธรรมะ

จะถือเอาธรรมะเป็นสิ่งที่สูงส่งยิ่งกว่าสิ่งใด: แม้แต่สิ่งที่เรียกว่า ชีวิต นั้น มันก็รวมอยู่ที่คำว่าธรรมะ แต่เป็นส่วนน้อยส่วนนิดหนึ่งเท่านั้นเอง.

คำว่า ธรรมะ ในความหมายที่เราจะพูดกันนี้ หมายถึง ธรรมชาติ. คำบาลีว่า *ธมฺม* แต่ความหมายของมันก็คือคำว่า ธรรมชาติ. ในภาษาไทยเราใช้คำว่า ธรรมชาตินั้น มันทำพิษ: ลูกเด็ก ๆ สมัยนี้เขาเรียกกันจนมีความเข้าใจว่า ธรรมชาตินั้นคือสิ่งที่มันเป็นอย่างนั้นเอง จนมนุษย์ไม่ไปแตะต้อง. หรือว่าตัวมนุษย์นี้ ไม่ใช่ธรรมชาติด้วยซ้ำไป. อาตมาเคยได้ยินได้ฟังเขาสอนกันอย่างนี้ ว่าคนนั้นไม่ใช่ธรรมชาติ. ธรรมชาติคือแผ่นดิน ต้นไม้ภูเขา นั้น ธรรมชาติ. นี่เรารู้ความหมายของคำว่า ธรรมชาติ ไม่เหมือนกันเสียแล้ว: เพราะฉะนั้นขอให้ฟังใหม่ แล้วเข้าใจเสียใหม่ว่า คำว่า ธรรมชาตินั้น มันมีความหมายมากกว่าที่รู้จักอยู่ก่อน.

ธรรมชาติ คือ สิ่งที่เกิดขึ้นอยู่เองตามธรรมชาติ เป็นไปตามธรรมชาติ; ไป ๆ มา ๆ ก็ยังใช้คำว่าธรรมชาติ. แล้วในธรรมชาตินั้น มีกฎของธรรมชาติ, แล้วในกฎ

ของธรรมชาตินั้น มีความจำเป็นที่บังคับให้ทุกคนทำ
ให้ถูกต้องตามกฎหมายของธรรมชาติ, เมื่อปฏิบัติตามกฎของ
ธรรมชาติแล้ว ก็จะได้รับผลตรงตามกฎของธรรมชาติ.
นี่ขอให้คิดดูเถาะว่า คำว่า "ธรรม" นั้น มันมีความหมาย
กว้างขวางเหลือประมาณอย่างนี้.

ธรรมะได้แก่ทุกสิ่งทั้งหมและไม่มีเหตุบังจย.

ข้อแรก ที่ว่า ธรรม คือ ธรรมชาติ ได้แก่ธรรม
ทั่วไป จะเป็นธรรมชาติที่มีรูปร่าง หรือไม่มีรูปร่าง จะ
เป็นธรรมชาติที่มีเหตุบังจยปรุ้งแต่ง หรือไม่มีเหตุบังจย
ปรุ้งแต่ง มันก็ล้วนแต่เรียกว่าธรรมชาติได้ทั้งนั้น, คือ
ธรรมชาติที่มีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย หรือไม่ก็ตาม, จะมีเกิด
แก่ เจ็บ ตาย ก็ตาม. นี่มันก็เรียกว่า ธรรมชาติ จนเรา
ไม่รู้ว่าจะพูดว่าอย่างไร จึงได้คำมาเพียงคำเดียวว่า ธรรมชาติ.

ทีนี้ เรามาคูที่ตัวเรา เอาอะไรกันก่อนดีละ? เอา
ร่างกายนี้ก่อน : ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เอ็น กระดูก
ทุกส่วนของร่างกาย แม้จะแยกออกเป็นส่วน ๆ เป็นธาตุกัน

ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม แม้จะแยกออกเป็นอนุ ปริมาณ
อะไรก็ตาม มันก็ยังคือ ธรรมชาติ อยู่แน่แท้ละ.

ทั้งส่วน จิตใจ ก็เหมือนกัน จิตก็เป็นธรรมชาติ
ความคิดของจิตก็เป็นธรรมชาติ; มันอาศัยร่างกาย^๕ เป็น
ที่พึ่งที่อาศัย มันละไปจากธรรมชาติไม่ได้. ธาตุที่เป็น
ร่างกายก็เป็นธรรมชาติ ธาตุที่เป็นจิตใจก็เป็นธรรมชาติ
กิริยาอาการที่มันทำแก่กันและกันก็เป็นธรรมชาติ ทั้งเนื้อ
ทั้งตัวของคนทุกคนจึงเป็นธรรมชาติ.

ถ้าไม่เข้าใจ ก็ช่วยไปพิจารณาแก่ตนเองให้ถี่ ๆ ว่าทั้งเนื้อ
ทั้งตัว ทุก ๆ อนุ ทุก ๆ ปริมาณ ในส่วนร่างกาย, หรือว่า
ทุก ๆ ส่วนน้อยส่วนเล็กของจิตใจอะไรก็ตามนี้, มันก็เรียกว่า
ธรรมชาติทั้งกายทั้งใจ นี้เป็นธรรมชาติ; แล้วถ้าเรา
ไม่รู้จักธรรมชาติ ก็โง่เหมือนกับที่ว่าปลาไม่เห็นน้ำ.

ต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง ตามกฎของธรรมชาติ.

ทั้ง^๕ เมื่อทั้งหมดนั้นมันเป็นธรรมชาติแล้ว ก็ต้อง
ประพฤติกระทำให้เป็นไป ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ : เรา

จะต้องนั่ง นอน ยืน เดิน กิน อาบน้ำ ถ่าย อะไรก็ตาม ตาม
 ที่กฎธรรมชาติบังคับให้ทำ; ถ้าไม่อย่างนั้นก็จะต้องตาย
 หรือจะต้องเจ็บไข้ มีความทุกข์จวนตาย, เจียนตาย, นี้ก็
 คือความจำเป็นพื้นฐานที่เราจะต้องรู้จัก, แล้วทำให้ถูกต้องกฎ
 ของธรรมชาติ ในการเป็นอยู่ทางร่างกาย เป็นวัน ๆ ไป เป็น
 เดือน ๆ ไป เป็นปี ๆ ไป.

ที่นี้ เรายังขอยกการกินอยู่ หรือเป็นอยู่ หรือการ
 ใช้น้ำจืดทั้ง ๔ นั้นให้มันมากออกไป ๆ จนกินที่อยู่ดี วิเศษ
 เป็นแพวตา เป็นอะไรไป มันก็ยังต้องทำให้ถูก ตามกฎของ
 ธรรมชาติยิ่งขึ้นไปอีก; ไม่อย่างนั้น มันก็จะมี ความทุกข์
 เพราะมีอะไรมากขึ้น เพราะอยู่ดีกินดีมากขึ้น, มันจะมี
 ความทุกข์มากขึ้นเท่านั้น. เราจึงต้องรู้จักความจริงของ
 ธรรมชาติ รู้จักกฎของธรรมชาติ ประพจน์ให้ถูกต้อง ให้
 ไม่มีความทุกข์แล้วกัน.

ที่จริง ถ้ามันเพ้อ, มันເเล็ดกว่าจำเป็นแล้ว จะต้อง
 เป็นทุกข์ทั้งนั้น; อย่างน้อยก็เพราะลำบาก ยุ่งยาก เหนื่อย
 เปลา เปลา, แต่ถ้าเรามีธรรมะ มีความรู้เรื่องนั้นพอ
 ก็จะไม่ทุกข์น้อยเข้า, หรือว่า อาจจะใช้เป็นประโยชน์อย่างอื่น

โดยที่ไม่ต้องเป็นทุกข์เสียก็ได้. นี่เราจะต้องรู้จักเรื่องตัวเรา, เรื่องเกี่ยวกับตัวเรา. เกี่ยวกับผู้อื่น ให้ถูกต้อง, แล้วประพจน์ต่อกันให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ; เพียงเท่านั้นก็สุขมากพอแล้ว. ว่าเราจะต้องรู้จักธรรมชาติ, รู้จักกฎของธรรมชาติ. ประพจน์กระทำให้ถูกต้อง ตามกฎของธรรมชาติ แล้วไม่ต้องเป็นทุกข์.

ที่นี้ก็มี ความแตกต่างระหว่างคนกับสัตว์. เกียรติยศ สัตว์เกียรติยศนั้นมันแรงที่ มีอะไรคงที่ วิวัฒนาการมันหยุดเพียงเท่านั้น; ส่วนคนมันยังวิ่งจ๊อกไปอีกอย่างที่มีมันไต่วิ่งขึ้นมาแล้ว แต่หนหลัง ทั้งสัตว์เกียรติยศไกลในทางจิตใจ คือทางสติปัญญา; สัตว์เกียรติยศมีความรู้สึกแต่ตามสัญชาตญาณ. ทำอะไรไปเท่าที่สัญชาตญาณต้องการ. ให้ทำ เรื่องมันกันน้อย.

ที่นี้ คนที่สัญชาตญาณ มันถูกกระทำให้มีวิวัฒนาการมาก คืออบรมมันมาก มันละจากการเป็นสัญชาตญาณแล้ว มาเป็นญาณอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งจะเรียกว่า ภาวิตญาณ; ภาวิต นี้ ก็แปลว่า ทำให้เจริญขึ้น ตรงกับคำว่า develop. สัญชาตญาณถูก develop มาเป็นภาวิตญาณ. คนเป็น

อย่างนี้ มีความรู้ ความคิด มากกว่าสัตว์เครื่องงานจนเทียบกันไม่ได้ มันอาจจะต่างกันอย่างเท่า กี่สิบเท่า ก็ร้อยเท่า ก็พันเท่า; เพราะว่ามนุษย์ยังวิ่งจืดขี้ไปอยู่ ยังไม่ยอมหยุด ยังไม่รู้ว่าจะไปหยุดกันที่ไหน.

มนุษย์บ้าในการจะสร้าง สิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องสร้างนั้นมากชั้น. หรือว่าเรียนสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องเรียนนั้นมากชั้น อย่างเป็นบ้าเป็นหลัง. ครูที่วิทยาคารทั้งหลาย ที่กำลังเจริญก้าวหน้าอยู่ในโลกเวลานี้ มากมายแล้ว กำลังจะมากมายต่อไปอีก ไม่รู้ว่าจะบ้าไปถึงไหนกัน ยังไม่เห็นทางว่าจะหยุดลงได้. แต่แล้วก็มีมาตุตรงที่ว่า วิทยาคารเหล่านั้น จะช่วยสร้างอะไรให้มนุษย์ คือจะสร้างความทุกข์ หรือจะสร้างความสุข?

ดูๆ แล้ว มัน เป็นเรื่องสร้างความทุกข์เสีย; เพราะว่ามันช่วยให้เกิดความต้องการใหม่ ๆ แปลก ๆ ออกไป ไม่สิ้นสุด, เกิดความเห็นแก่ตัวแปลกออกไป มากออกไป ไม่มีที่สิ้นสุด จน มนุษย์นั้นเป็นอยู่ด้วยความเห็นแก่ตัว ทั้งกลางวัน กลางคืน; ไม่ต้องรู้จักธรรมะ, ไม่ต้องรู้จักธรรมชาติ. ไม่ต้องรู้จักกฎเกณฑ์หรือหน้าที่ตามธรรมชาติที่

ถูกต้อง. เขาเอาแต่จะโต้, เอาแต่จะให้เอวี่ตอ้อย เป็นสุข
 สนุกสนานยิ่ง ๆ ขึ้นไป, แล้วก็ไปบอว่า นี่แหละคือสิ่งที่ดี
 ที่สุดของมนุษย์.

คนที่เขากำลังชอบ กำลังอะไรอยู่นั้น ไม่มีทางที่
 จะเข้าใจได้ว่า สิ่งนั้นเพื่อ หรือสิ่งนั้นบ้า; ยิ่งทำไป
 ยิ่งไม่มีสันติสุข ไม่มีสันติภาพ; ต้องลสิ่งทีเพื่อนเสีย จึง
 จะสร้างสันติภาพขึ้นมาในโลกนี้ได้ง่าย. เดียวนี้ไม่เขา;
 เราจะขอขยับขยายส่วนที่ปรุ่งแต่ง สนับสนุนเนื้อหนังให้มันมี
 ความสุขสนุกสนาน เอวี่ตอ้อย เพลิดเพลินยิ่งขึ้น ๆ ไม่มีที่
 สิ้นสุด นี่เป็นขั้นทั่ว ๆ ไป.

ถึงแม้ชั้นวิชาความรู้ก็เหมือนกัน การค้นคว้าใหม่ ๆ
 พบอะไรขึ้นมา มันก็สนุก สนุกแก่มันสมอง, สนุกแก่อคติ-
 บัญญา ที่จะรู้อะไรแปลก ๆ, เขาเป็นที่เชิดชูหน้าตา แค่นี้
 ก็ไม่มีสันติภาพ ไม่สร้างสันติภาพ. เราควรจะเอากำลัง
 หรือเอาเวลา เอาการวิวัฒนาการนี้ ไปใช้ศึกษาค้นคว้า
 เฉพาะวิชา ที่จะสร้างสันติภาพกันดีกว่า; วิชาการ
 วิทยาศาสตร์อะไรก็ตาม ที่มันไม่สร้างสันติภาพ

แล้วก็หยุดไว้ก่อน, หยุดไว้ก่อน, มาปรับปรุงกันใหม่ มาเอา
กันจริง เฉพาะในวิหิตาการที่มันจะสร้างสันติภาพ.

จะเทียบกันสักอย่างนี้ก็ได้อีก เช่นว่า ทูรอน หรือ
กำลัง หรือเวลา หรืออะไรที่เอาไปคิดกัน; อย่างกับไป
โลกพระจันทร์ไต้หวัน ถ้าเอาทูรอนเหล่านั้น มาคิดกันสำหรับ
สร้างสันติภาพในโลกนี้กันก่อนเนี่ย ยังจะได้รับประโยชน์กว่า
แต่มันไม่สนุก ไม่แปลก ไม่ร่ารวยด้วยสติปัญญา, มันไม่ได้
ยกหูชูหางด้วยสติปัญญา; ก็เลยไม่ทำ. หรือบางทีมัน
คิดไกลไปถึงว่า มันจะได้เปรียบผู้อื่น, จะเอาเปรียบผู้อื่น
ได้มาก โดยวิธีใด แล้วไปคิดกันกันแต่ในส่วนนั้น.

ส่วนที่ มนุษย์เดี๋ยวนี้ จะไม่มีความสุขเลย; นี้
ไม่ได้คิด. มีความทุกข์ทรมานยิ่ง ๆ ขึ้นไป เขาก็ไม่มอง
แล้วเขาก็ไม่กลัวด้วย, นี้ก็ทำผิดกฎของธรรมชาติ, ผิดกฎ
ของพระธรรม, ผิดกฎของพระเจ้า, พระเจ้าก็เลยลงโทษให้
อย่างสาสม : ให้มนุษย์นี้อยู่ด้วยกันด้วยความทุกข์ทรมาน
ยิ่งกว่าในนรก.

ท่านคงจะฟังไม่ถูก อาจมาพูดว่า มนุษย์เดี๋ยวนี้
อยู่กันด้วยความทนทุกข์ทรมานยิ่งกว่าในนรก ก็อยู่ด้วย

ความกลัว อยู่กันด้วยความสงสัย ระแวง, และอยู่กันด้วยความหวงระหว่า เหมือนกับเปรต ไม่มีความอึดความพอ, มันหิวเรื้อส หิวอย่างแรงอยู่เรื้อสตลอดเวลา, เรียกว่า เหมือนกับคนแรก แต่เป็นนรกในทางจิตใจ, ร้อนยิ่งกว่าอะไรที่จะเผาตนร่างกาย. นี้เรียกว่า พระเจ้าลงโทษ. พระเจ้าไหนละ? ก็พระเจ้าธรรมชาติ หรือพระเจ้า คือกฎของธรรมชาติ นั่นแหละ ลงโทษให้ต้องเป็นอย่างนี้.

เมื่อมนุษย์ไปสนใจแต่เรื่องเอริคอร้อยทางเนือทางหนัง ไม่สนใจเรื่องจะดับกิเลสหรือดับทุกข์ ก็ได้รับผลตรงตามที่เขากระทำ คือ มีแต่ความทุกข์, มีแต่ปัญหา, มีแต่ที่เรียกว่า วิกฤติการณ์ อยู่ในโลกตลอดเวลา, แล้วเห็นว่า จะยิ่งๆ ขึ้นไป.

นี้ยากมาได้พูดเขาข้างเดียว ไม่ได้ลำเอียงอะไร, ไม่ได้คิดเอาเอง. ไปดูเขาเองทุกคน ว่าวิกฤติการณ์ในโลกนี้ มันมีแต่จะยิ่งๆ ขึ้นไปจริง หรือไม่ในสภาพอย่างนี้ ในลักษณะอย่างนี้. มันต้องเป็นไปในลักษณะอย่างไหน มันจึงจะค่อยๆ ลดลง, วิกฤติการณ์จะลดลง แล้วสันติภาพก็จะมาแทนที่. นี้ความสำคัญเรื่องธรรมชาติ เรื่องกฎของธรรมชาติ มันเป็นอย่างนี้.

กฎของธรรมชาตินั้นแหละ ก็คือตัวพระธรรมใน
ฐานะที่เป็นสัจจะ เป็นพระเจ้า สร้างโลกก็ดี ยุบโลกก็ดี อะไร
ก็ได้. เราต้องรู้จักพระธรรม ว่าเป็นกฎของธรรมชาติ
บังคับให้มนุษย์ต้องปฏิบัติหน้าที่ ให้ถูกต้องตามกฎของ
ธรรมชาติ เพื่อจะดับทุกข์ แล้วก็จะดับทุกข์ได้.

ขออ้ออีกที่หนึ่งว่า ธรรมะคือธรรมชาติ, ธรรมะ
คือกฎของธรรมชาติ, ธรรมะคือหน้าที่ ที่จะต้องปฏิบัติ
ให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ, และ ธรรมะคือผลที่จะ
ได้รับโดยสมควรแก่การปฏิบัติ ตามกฎของธรรมชาติ.

ร่างกายจิตใจของเขาเป็นธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม
ทุกอย่างเป็นธรรมชาติ อยู่กันอย่างธรรมชาติ, แล้วก็มีกฎ
ให้ประพฤติปฏิบัติ. ในส่วนตัวก็ปฏิบัติให้ถูกต้อง, ต่อผู้อื่น
ก็ปฏิบัติให้ถูกต้อง, แล้วเราก็เป็นสุข, ทุกคนก็เป็นสุข. นี้
เรียกว่า ได้รับผลจากการปฏิบัติถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ ;
แล้วเราก็ไม่เห็น, แล้วก็ไม่รู้สึกว่า ธรรมะคืออย่างนี้เราก็
ไม่สนใจธรรมะ ; เมื่อได้รับการสั่งสอนผิดๆ ก็เกลียด
ธรรมะ.

กฎของธรรมชาตินั้นมันมาก มากเหลือเกิน, มากจนจะรู้ให้หมดไม่ได้ จึงมีพระศาสนาแห่งศาสนาใดศาสนาหนึ่ง ท่านรวบรวมเอามาตั้งเป็น system ขึ้นสำหรับจะประพฤติปฏิบัติเท่าที่จำเป็น. นี่เราก็เรียกเสียใหม่ว่า ศาสนาคือธรรมะ หรือ กฎของธรรมชาติ เท่าที่จำเป็นแก่มนุษย์ ก็เรียกว่า ศาสนา; แล้วคนก็ยังเกลียดศาสนา; และวัดที่เป็นที่เผยแผ่ศาสนา คนก็ยังเกลียดวัด. เมื่อมีคนเกลียดวัด ก็ไม่สนใจศาสนา, และไม่สนใจธรรมะ เรื่องมันก็จบกัน ตรงที่ว่า มนุษย์จะต้องมีแต่ความทุกข์.

ขอให้ท่านทั้งหลายเห็นอานิสงส์ของธรรมะอย่างนั้นว่าจะปฏิบัติถูกต้องตามธรรมชาติ ตามกฎของธรรมชาติ ตามอะไรแล้ว จะไม่มีปัญหาใด ๆ เหลืออยู่ ไม่มี ความทุกข์เหลืออยู่. นี่แหละคืออานิสงส์ของธรรมะ. ผมมันบังคับให้บรรยายได้เพียงเท่านี้.

อาตมาก็ขอยุติการบรรยาย ในลักษณะที่เป็นการปิดประชุม และปิดภาคการบรรยายประจำวันนี้ไว้เพียงเท่านี้.

คนเกลียดวัด กับ คนรักวัด.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย.

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาคอาสาฬหบูชา
อันว่าด้วย ไครเป็นไคร เป็นครั้งที่ ๕ ในวันนี้ ยาทมาก็ยัง
คงกล่าวเรื่อง ไครเป็นไคร ต่อไปตามเดิม. และจะกล่าวโดย
หัวข้อย่อยเฉพาะในวันนี้ว่า คนเกลียดวัดกับคนรักวัด.

เราได้พูดกันมาตามลำดับ ในหัวข้อว่า ไครเป็น
ไคร : เช่น พระพุทธเจ้าเป็นไคร, พญามารเป็นไคร, พระ-
โทธิสัจฉ์เป็นไคร, โมฆบุรุษเป็นไคร, เวไนยสัตว์เป็นไคร,

ขานวัญภูสัตรีเป็นใคร, ผู้มีศีลธรรมคือใคร, คนไร้ศีลธรรม
คือใคร, ท่านทั้งหลายก็คงจะทราบความมุ่งหมาย และ
ประโยชน์ของการเข้าใจว่า ใครเป็นใคร.

ส่วนในวันนี้ จะพูดถึงคนพวกหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า
คนเกลียดวัด ตรงกันข้ามจากคนอีกพวกหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า
คนรักวัด. เรื่องที่ จะพูด ก็คือเรื่อง คนเกลียดวัด; จะพูด
ด้วยธรรมะสักชุดหนึ่ง เพื่อประโยชน์แก่คนที่เขาเกลียดวัด
เพื่อว่าเขาจะกลับตัวได้. ดังนั้นจึงขอให้ถือว่าการพูดในวันนี้
เป็นการพูดกับคนที่เกลียดวัดโดยตรง.

คนเกลียดวัดนั้น มีตั้งแต่คนวัยรุ่น ไม่ค่อยจะมี
สตางค์ใช้ รมกวนพ่อแม่ ราวกับจะจับพ่อแม่ใส่เนวทังเป็น.
สูงขึ้นไปถึง คนที่ท่ามาหากิน เป็นเจ้าคนนายคน ก็ยังมีคน
เกลียดวัดอยู่ในพวกนี้. สูงขึ้นไปถึง นายทุนทั้งหลาย มีเงินเป็น
ร้อยล้าน พันล้าน หมื่นล้าน ก็ยังมีอาการเกลียดวัดอยู่ในคน
พวกนี้.

นี่ขอให้คิดดูเถิดว่า ในโลกนี้จะมีคนเกลียดวัดอยู่
สักกี่คน; ไม่เฉพาะในประเทศไทยอันเล็ก ๆ ของเรา ก็ยัง
หมายถึงคนทั่วโลก ที่เกลียดวัด เกลียดศาสนา เกลียด

พระธรรม เกลียทพระเจ้า มีกันอยู่สักเท่าไร. นี่เราจะพูด
ถึงคนพวกนี้: แต่ขอให้ระวังตัวให้ดี แม้คนที่กำลังพูด
อยู่ว่า “ฉันรักวัดฉันรักวัด” นี้ จะรักจริงหรือเปล่า?
หรือมีรักตามแบบขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งก็มีกรรัก
แต่ปาก; ส่วนจิตใจอาจจะไม่รักก็ได้ นี้เรียกว่ายังอยู่ระหว่าง
กลาง.

คนเกลียศวัด เขาก็ต้องมีอะไรไปตามแบบของเขา :
ไม่ยอมรับศาสนา, ไม่ยอมรับพระธรรม ไม่ยอมรับขนบ-
ธรรมเนียมประเพณีอะไรของสัตบุรุษผู้รักวัด. **เราจะบอกให้
เขาทราบว่า “ท่านผู้เกลียศวัดทั้งหลาย การเป็นทาสของ
อายตนะของท่านนั้น มันทำให้ท่านเกลียศวัด. การเป็นทาส
ของตา หู จมูก ดัน ใจ แสงสว่างแต่ความสุขสนุกสนาน
ทางอายตนะ จนติตรสทางอายตนะง่อมแงม เหมือน
คืดมัน; การเป็นทาสของอายตนะนี้เอง ทำให้คุณกลายเป็น
เป็นคนเกลียศวัด เพราะรู้สึกว่าคุณนั้นมันขัดกันกับความรู้สึก
ของคุณ; เพราะว่าคุณต้องการอย่างหนึ่ง ที่วัดเขานิยม
กันอีกอย่างหนึ่ง”.**

หรือจะดูให้ละเอียดออกไปสักหน่อย ก็พบว่า
 คนเหล่านั้นเขาแหว่หูมาตั้งแต่เล็ก ๆ แรกคลอดก็ว่าได้ มีสิ่งที่
 ทำให้เขารู้สึกว่า วัดนั้นมีการประพาศิพรหมจรรย์, มีการ
ประพาศิวัตรอะไรก็ไม่รู้ ซึ่งล้วนแต่มันไม่มีรสไม่มีชาติ
 สำหรับพวกเรา ที่ยังชอบสนุกสนาน. วัดมันมีไว้สำหรับ
คนแก่ ที่จะตากโครงไปหาโดง; เรายังไม่ต้องการอย่างนั้น;
 ฉะนั้นเราจึงไม่ชอบวัด.

นี่คนเกลียดวัดเป็นอะไรเอามาก ๆ ถึงอย่างนี้; นี่เรา
 จะเปลี่ยนเขาให้เป็นคนรักวัดนี้ มันจะลำบากมากน้อยสัก
 เท่าไร ขอให้ช่วยกันคำนวณดู.

พูดมาถึงตอนนี้ อากมานึกขึ้นมาได้ คราวหนึ่ง
 เขาเอาลูกนกขี้ที่เพิ่งออกจากไข่ใหม่ ๆ มาให้เลี้ยง ก็มีควม
 ตั้งใจว่า ถ้าเราจะหัดให้ลูกนกนั้นมันกินผลไม้ โดยเฉพาะก็คือ
 กกล้วย ไปเสียดังแต่เล็ก ๆ อย่างนี้ โทษมันก็ไม่ต้องกินสัตว์
 เช่น หนู เป็นต้น เป็นอาหาร. มันก็จะกลายเป็นสัตว์ที่
 กินกล้วย, เหย่งก็ง่ายดี แต่มันก็คงจะแปลกดี; ก็ได้
 พยายามให้ลูกนกนั้นมันกินกล้วยตั้งแต่เล็ก ๆ.

ให้กินเฉยๆอย่างไรก็ไม่ยอมกิน; ต้องพยายามบังคับให้ใส่ลงไปในปาก แล้วก็กลืนลงไปถึงในคอ จนตอเข้าไปในลำคอ. รู้สึกว่าคงจะสำเร็จ เพราะอย่างไรๆมันก็กลืนเข้าไปแล้ว; แต่ที่ไหนได้ พอรอมาอีกครู่หนึ่ง มันสำรอกออกหมด. มันเอาเจียนออกหมด. จะพยายามอย่างไรๆมันก็ไม่กิน. มันก็เอาเจียนออกหมด. ฉะนั้นก็เลยต้องเลี้ยงตัวเนื้อสัตว์ไปตามมีตามได้ จนมันโตบึนไปได้ก็ให้บึนไป.

เรียกว่า การที่จะให้แกที่กินเนื้อ มากินผลไม่มันไม้ไม่ได้ถึงขนาดนี้, แล้วจะให้มันเกลียดตัวก็ มากลายเป็นคนรักตัวนี้ มันคงจะพอๆกันกับให้ลูกนกชุกกลายเป็นนกกินกล้วยไปไม่ได้ อย่างเดียวกันหรืออย่างไร. ชื่อนี้ก็ควรจะไว้ค่อยๆชุกกันต่อไป. เดียวนี้เราฆ่าปลา ท่องรอกกันกับคนเกลียดตัวก็ จะดีกว่า.

เรื่องที่ ๑. ไม่เข้าใจเรื่องทางจิตทางวิญญาณ.

เรื่องแรกที่จะพูดกับคนเกลียดตัว นี้ก็คือเรื่องทางจิตทางวิญญาณ. คนเกลียดตัวเขาไม่มีเรื่องทางจิตทาง

วิญญูณ เพราะว่าเขารู้จักแก้ววัตถุ หรือเป็นวัตถุนิยม, เห็น
 ความสำคัญแต่เรื่องทางวัตถุ; แม้จะพอใจในรสความสุ
 ษะไร ก็เป็นความสุขแต่ในทางวัตถุ. เขาก็ ไม่ยอมรับว่า
 มันมีอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่ง เป็นเรื่องทางจิตทางวิญญูณ,
 เขามีคมนาท้อยู่ในส่วนนี้: ฉะนั้น จึงได้เกลียดชัง ซึ่งเต็มไปด้วย
 กว้างเรื่องทางจิตทางวิญญูณ.

คำว่า “แสงสว่างทางวิญญูณ” ไม่มีความหมาย
 ะไร สำหรับคนเกลียดชัง, คำว่า “มทรสพทางวิญญูณ”
 ก็ ไม่มีความหมายอะไร; เว้นเสียแต่เขาจะเข้าใจไปว่า
 มทรสพนั้นคงจะสนุก แล้วก็จะไปลองดู. ครั้นมารู้รส
 มทรสพทางวิญญูณเข้าที่หนึ่ง ก็สิ้นหัว; นี่เรื่องทาง
 วิญญูณมันใช้กันไม่ได้ กับบุคคลที่เป็นวัตถุนิยม. คน
 เกลียดชังจึงไม่มีช่องทางที่จะรู้เรื่องทางวิญญูณ หรือมีแสง
 สว่างในทางวิญญูณ; ฉะนั้น จึงไม่รู้เรื่องหนทางที่จะบรรล
 มรรค ผล นิพพาน; เพราะว่า ความรู้สึกของเขาไม่ต้องการ.

เราจะบอกเขาว่า คนเราไม่ได้มีแต่ร่างกายอย่าง
 เดียว ต้องมีจิตใจด้วยคือเรื่องทางฝ่ายวิญญูณ นั้นเอง.

เรื่องทางกายมันก็ต้องการอย่างหนึ่ง, เรื่องทางฝ่ายวิญญาณมันก็ต้องการอีกอย่างหนึ่ง. ถ้าได้ไม่ครบทั้ง ๒ อย่างชีวิตนี้ไม่สงบ; จะค้นรนอยู่ในทางที่ยังขาดอยู่ ถึงแม้จะได้ทางกายจนอิมหมีพิมัน ในทางฝ่ายวิญญาณมันไม่ได้ มันก็ค้นรนกระวนกระวาย; แม้จะอิมหมีพิมันอย่างไร มันก็หาความสงบสุขไม่ได้.

ฉะนั้น ขอให้ท่านเกลียดตัวดี พิจารณาสูญเสียใหม่ให้ดีๆ ว่าถ้าคุณยังมีความเดือดร้อนระส่ำระสาย กระวนกระวายนั้นนี่ ซึ่งไม่รู้ว่ามีมันเป็นเพราะเหตุอะไรอยู่แล้ว ก็ขอให้เข้าใจเถอะว่า เพราะว่ามันยังขาดเรื่องทางวิญญาณ. คุณลองมาสนใจศึกษา เรื่องทางวิญญาณ นับตั้งแต่เรื่องกิเลส ตัณหา ไปจนถึง ความยึดมั่นถือมั่น, มีความทุกข์ เพราะความยึดมั่นถือ; แล้วคุณก็คงจะหมดความทันทรมานที่ไม่รู้ว่ามีเป็นเรื่องราวไหน เป็นแน่นอน นี่เป็นเรื่องแรกที่ว่าเราจะพบกับท่านเกลียดตัวดี.

เรื่องที่ ๒. ไม่เข้าใจเรื่องศาสนา.

ทีนี้ ก็มาถึงเรื่องที่ ๒ ก็คือ เรื่องศาสนา. คำว่า "ศาสนา" ไม่เพราะพูดสำหรับพวกคุณ ผู้เกลียดตัวดีทั้งหลาย.

โดยที่แท้แล้ว ศาสนานั้นเป็นเครื่องกำจัดยาเสพติด; ไม่ใช่เป็นยาเสพติดเสียเอง. คุณอย่างไร้ไปซื้อพวกคนที่เขาพูดว่า ศาสนาเป็นยาเสพติด; นั่นเขาพูดไป เพราะไม่รู้ว่ศาสนา^๕นั้นคืออะไร. หรือไปเอาที่ไม่ใช่ศาสนา^๕มาเป็นศาสนา จนมองเห็นเป็นยาเสพติด.

ขอให้ดูเสียใหม่ว่า ศาสนาเป็นเครื่องกำจัดยาเสพติด. ยาเสพติดที่แท้จริงนั้นคือกิเลส ที่เป็นเหตุให้ยึดมั่นถือมั่นอะไรโดยความเป็นตัวตน — ของตน, แล้วมีความทุกข์เหลือประมาณ ขึ้นมาจากความยึดมั่นถือมั่นนั้น.

ศาสนามีหน้าที่กำจัดยาเสพติดเหล่านั้น แต่โดยเหตุที่คุณ ไม่มีความรู้เรื่องทางวิญญาณ เสียเลย จึงไม่มองเห็นยาเสพติดชนิดนี้ ไม่รู้จักยาเสพติดชนิดนี้ ไม่มองเห็นโดยความเป็นโทษอันร้ายกาจ จึงไม่รู้จักประโยชน์อันแท้จริงของสิ่งที่เรียกว่าศาสนา ซึ่งเป็นเครื่องกำจัดยาเสพติด. ถ้ามีความรู้ทางจิตทางวิญญาณ กันเสียบ้าง ก็จะรู้จักความที่ตนกำลังยึดยาเสพติดอยู่อย่างงอมแงม : อุปาทานยึดมั่นในเรื่องตัวตน — ของตน ตัวกู — ของกู, เป็นทุกข์อยู่อย่างที่จะเอาออกไปไม่ได้. แม้จะได้ยินได้ฟังอย่างไรก็จะความยึดมั่น

ถือนั้น ซึ่งเคยชินเหลือประมาณนั้นเสียไม่ได้ นี่แหละคือ
 ยาเสพติด ซึ่งยิ่งไปกว่ายาเสพติด. ซึ่งศาสนาสามารถที่จะ
 ขจัดยาเสพติดอย่างนี้. ขอให้คุณรู้จักสิ่งที่เรียกว่าศาสนา
 กันเสียใหม่.

จะบอกให้ท่านเกลียดศรัทธาต่อไปอีกว่า พระ
 ศาสดาแห่งศาสนา ทุกศาสนา และ ทุกองค์ นั้น เป็นยอด
 กัลยาณมิตรของคนทั้งหลายในโลก และเป็นผู้นำใน
 ทางวิญญาณ. ขอให้มองให้เห็นเถอะว่า มิตรแล้วก็ต้อง
 ปรารถนาดี; ศาสนาดีถึงที่สุดยังจะเรียกว่าเป็นยอดแห่งมิตร.
 ถ้าเป็นเรื่องสำคัญถึงที่สุดของมนุษย์ ก็ต้องเรียกว่ายอด
 กัลยาณมิตร.

พระศาสดาแห่งศาสนา ทุกศาสนาหวังดีต่อคน
 ทุกคนในสากลโลก; เพราะว่าพระศาสดาเหล่านั้นไม่มี
 ตัวตนของตน ที่จะเห็นแก่ตน จิตจึงไปเห็นแก่ผู้อื่น และ
 เพราะความที่ได้อบรมมาตามแบบของพระศาสดา จึงมีความ
 หวังดี แก่สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง เสมอหน้ากันไม่เลือกที่รัก
 มักที่ชัง.

ถ้าไปเกิดแบ่งแยกอะไร กันขึ้นมา ในระหว่าง
ศาสนา นั้นมันเป็นเรื่องโง่ของคนชั้นหลัง, เป็นเรื่องทำ
ผิดพลาดของคนชั้นหลัง ทำให้ศาสนาเป็นสิ่งแบ่งแยก
มนุษย์ ไม่สมตามที่พระศาสดาแห่งศาสนาทุกองค์ต้องการให้
คนทุกคนในสากลจักรวาล เป็นคนคนเดียวกัน; อย่างที่
มีโวหารในพระพุทธศาสนาว่า สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง
เป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดยุค^๕ทุก^๕สน.

คนเกลียดตัว จึง สอดส่องให้ลึกลงไป ถึงจิตใจ
ของพระศาสดาแห่งทุกศาสนา ก็จะพบแต่ความหวังดี หวัง
ที่จะช่วยเหลือทุกคน แล้วท่านก็มีปัญญา รวมอยู่ด้วยกัน
ความเมตตา จึงทำหน้าที่แห่งศาสดาของศาสนานั้น ๆ ได้.
คนเกลียดตัวจึงรู้จักบุคคล ที่เรียกกันว่าพระศาสดาในโลกนี้
ในลักษณะนี้เด็ก.

ที่ว่าพระศาสดาทุกพระองค์ เป็นผู้นำในทาง
วิญญาน นั้นขอให้เข้าใจว่า มันเป็นหน้าที่โดยตรงของพระ
ศาสดา เพราะว่าเรื่องของศาสนานั้น เป็นเรื่องทางจิตทาง
วิญญาน; ไม่ใช่เรื่องทำมาหากินอย่างธรรมาสามัญ แต่
เป็นเรื่องความหลุดรอดในทางจิตทางวิญญาน; ให้คนที่มิ

กินมิใช่ อิมพิมิพิมันแล้ว หลุดรอดจากความทุกข์อีกชนิด
หนึ่ง: คือวิญญาณของเขาไปตกอยู่ในกิเลส ไปตกอยู่ใน
กองทุกข์. พระศาสดาเป็นผู้นำ ให้ออกมาเสียได้ จากกอง
กิเลสและกองทุกข์ จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้นำในทางวิญญาณ คน
เกลียดควักไม้เขมมองในแง่นี้ เขาไม่มองเห็นว่า พระศาสดา
เป็นผู้นำในทางวิญญาณ. ขอให้มองกันเสียใหม่.

ทีนี้ ให้มองให้ลึกละเอียดลงไปในเรื่องที่ว่า:—

(ต่อไปแปลทุกขประมาณ ๑ นาที)

อีกอย่างหนึ่งนั้น คนเกลียดควักไม้เขมมองพระศาสดาแต่
ชนิดที่เป็นบุคคลไม่รู้จักพระศาสดาที่แท้จริง ซึ่งมีใช้บุคคล;
ทั้งที่ พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสว่า แม้พระองค์จะปรินิพพานไป
แล้ว ก็ยังมีสิ่งหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่ในฐานะเป็นพระศาสดาตลอด
ไป. คนเกลียดควักไม้เขมมองพระศาสดาในความหมายอันลึกซึ้ง
เช่นนี้; รู้จักแก่บุคคล ก็คิดเสียว่าพระศาสดาก็นิพพาน
ไปหมดแล้ว เราจะไปเอาอะไรกับพระศาสดาเหล่านั้น เขาก็
ไม่นับถือพระศาสดา. แต่ว่า พระศาสดาที่แท้จริงนั้นมีใช้
บุคคล คือระบบธรรมวินัยแห่งศาสนานั้น ๆ มีไว้
อย่างไร มีอยู่อย่างไร นั่นคือพระศาสดาองค์จริง.

พระศาสดาองค์จริงนั้นอยู่ข้างหลังม่านเล็กๆ ของแต่ละคน, คือความโง่ของแต่ละคนเป็นเหมือนกับม่าน; แหวกม่านเสียสักนิดหนึ่งเท่านั้น ก็จะพบพระศาสดา. ถ้าคนเกลียดตัวก็ ขอมแหวกความโง่ของตนออกไปเสียข้างๆ สักนิดหนึ่ง; เขาก็จะพบพระศาสดาที่ไหนก็ได้, เมื่อไรก็ได้. คนเกลียดตัวทั้งหลาย อย่าได้โง่อีกต่อไป ว่าพระศาสดานั้นนิพพานเสียแล้ว, เราไม่รู้จะหาที่ไหน.

ขอให้เขาเข้าใจลึกลงไป ถึงว่า พระศาสดาก็ดี, สิ่งสูงสุดแห่งศาสนาเช่นพระเป็นเจ้านั้นก็ดี, คือสิ่งที่เราทุกคนจะมีอยู่ตลอดเวลาและได้มีอยู่จริง. แม้คนนั้นจะโง่อย่างไร, หรือว่าคนเกลียดตัวนั้นจะเป็นมิชฌาปฏิรูปอย่างไร; คนเกลียดตัวก็ยังมีศาสนาหรือพระศาสดาอยู่ตลอดเวลา; หมายความว่าบุคคลผู้นั้นเขาสมัครเคารพก็เชื่อฟังสิ่งใด สิ่งนั้นก็คือพระเจ้าของเขา :-

ถ้าคนเกลียดตัวเป็นทาสเงิน สมัครเคารพก็เงิน เขาก็ถือศาสนาเงิน, หรือว่าเงินเป็นพระเจ้าของเขา, หรือว่าเขาดือเฮาส่งโศกเป็นที่ฟังว่าเป็นความรอกของเขาแล้ว สิ่งนั้นมันก็คือศาสนาของเขา; ฉะนั้น ถึงแม้ว่าเขาจะโง่

ตักเท่าไร, เขาจะเกลียดกลัวสักเท่าไร; เขาก็ยังมีสิ่งซึ่งเขา
เคารพรักเชื่อฟัง อีกคือเขาเป็นที่พึ่ง เป็นทางรอด นับตั้งแต่
เงินเป็นต้นขึ้นไป. คนเกลียดกลัวทั้งหมด อายมัวคลาน
ความเคียมอยู่ที่นั่น, ก็อย่าหลงแต่เรื่องเงินเป็นพระเจ้า เป็น
ศาสนาเลย. **จงรู้จักพระเจ้า หรือพระศาสนา หรือพระ
ศาสดา แห่งพระศาสนาให้สูงขึ้นไป.**

พระเจ้า หรือพระศาสนานั้นจะพูดอย่างบุคคลก็ได้;
ถ้ามีวิธีพูดอย่างบุคคล หรือมีไรบุคคลก็ได้ ก็เป็นระบบ
ธรรมะ เป็นนามธรรม ทำที่พึ่งแก่บุคคล นี้ก็ได้. เกยวัน
เรามักรู้จักแต่ภาษาคนอย่างเดียว ไม่รู้จักภาษาธรรมเอาเสีย
เลย; เราจึงรู้จักแต่พระศาสนาชนิดที่เป็นคน ๆ พอกาย
แล้วก็เลิกกัน ไม่อาจจะอยู่กับเราได้ตลอดมาจนถึงทุกวันนี้,
เราโง่ถึงขนาดนี้ เราจึงไม่รู้จักพระศาสดา ที่สามารถจะอยู่
กับเราตลอดเวลา. ขอให้ท่านเกลียดกลัวตัวกันเสียใหม่ และ
รู้จักภาษาธรรมกันเสียบ้าง.

ที่มองกว้างออกไปกว่านี้อีก ก็ขอให้ท่านเกลียดกลัว
เห็นชัดลงไปว่า ศาสนาเป็นสมบัติรวมของโลกทั้งโลก.
ในโลกนี้จะมีศาสนาสักกี่ศาสนา; ทุก ๆ ศาสนาร่วมกันเป็น

สมบัติของโลก; คือของมนุษย์ในสากลจักรวาล คนเกลียดตัว
 ไม่ต้องแบ่งแยกเป็นศาสนานี้ เกียดศาสนาอื่น ถือ
 ศาสนานี้ ด้วยความกตัญญูเห็นของตัว; ยอมรับนับถือได้
 ทุกศาสนา, เลิกเอาธรรมะแห่งศาสนาใดไปทุกศาสนา;
 ถ้าเป็นประโยชน์คือดับความทุกข์ได้แล้วก็ง้อเอา, ทำให้
 เหมือนกับว่า ทุกศาสนาเป็นเพียงศาสนาเดียวในโลก.
 นี้คนเกลียดตัวไม่ยอมเตะต้อง ไม่ยอมสนใจ จึงไม่อาจจะ
 เข้าใจข้อเท็จจริงอันนี้.

ที่นี้ มองดูให้เฉพาะให้แก่คนขี้เมา ก็จะเห็นว่า แต่
 ละคน ๆ นั้นเขามีศาสนา หรือ ชอบแต่ศาสนาที่จะทำให้
 เขาได้กำไรร้อยเท่าพันเท่า, คือศาสนาแห่งการขอร้อง
 อ้อนวอน ให้ได้ประโยชน์ ให้ได้บุญ ให้ได้ความสุข
 ให้ได้ร่ำรวย ให้ได้สวย ให้ได้อะไรต่าง ๆ ซึ่งเป็นกำไรตั้ง
 ร้อยเท่าพันเท่า; เขาชอบกันแต่ศาสนาอย่างนี้, คนเกลียดตัว
 ทั้งหลาย ก็ดูเหมือนจะชอบกันแต่ศาสนาอย่างนี้ จึงไม่พบ
 ศาสนาตัวจริง, จึงยังคงเกลียดตัว ในรูปแบบของศาสนาที่
 ไม่ช่วยให้รวยร้อยเท่าพันเท่า ให้ทันอกทันใจ.

อีกทางหนึ่ง เขาชอบศาสนาที่ส่งเสริมกาม-
 สุขลลิกานุโยค. ดองฟังให้คิดว่า คนพวกนี้ชอบศาสนาที่
 ส่งเสริมกามสุขลลิกานุโยค : ความรู้สึกทางกาม คือทางเพศ
 ระหว่างหญิงกับชาย เรียกกันว่า กามคุณ คนชอบกันอยู่แล้ว
 โดยสัญชาตญาณเป็นปกตินิสัย; พอศาสนาไหนมาเอ่ยขึ้น
 ว่าจะช่วยให้ได้อย่างนั้น หรือส่งเสริมความเป็นอย่างนั้น
 คนก็แตกตื่นกันถือ. ในครั้งพุทธกาล ก็มีลัทธิกาม
 สุขลลิกานุโยค มาอยู่ในรูปของศาสนาก็มี. เหลือตกทอดอยู่
 ในประเทศอินเดียจนถึงทุกวันนี้ก็ยังมี; แต่ต้องอยู่อย่าง
 ซ่อนวัน เพราะว่ามีรัฐบาลก็ไม่ต้องการ. แต่คนเกลียดตัว
 จะชอบศาสนาที่ส่งเสริมกามสุขลลิกานุโยค; ถ้าพูด
 ให้ชัดก็เขาเอาสิ่งที่เรียกว่ากามนั่นแหละเป็นพระเจ้า หรือ
 พระศาสนาของเขา เขายกเอาสิ่งที่เรียกว่า "กาม" นั่นแหละ
 มาทูนหัวไว้ ในฐานะเป็นศาสนาของเขา; นี่คนเกลียดตัว
 มีศาสนาอย่างนี้.

เราจะบอกแก่ท่านว่า ศาสนาที่แท้จริงนั้นมันต้องเป็น
 อย่างนี้ ถ้าพยายามชำระสะสางศาสนาผิด ๆ ของท่าน มาสู่
 ความถูกต้องอย่างนี้ แล้วก็จะได้รับสรณะใหม่ รับอานิสงส์

อันใหม่. ท่านจะชอบหรือไม่? ก็ลองไปกិតดู. นี่เราพูด
กับคนเกลียดตัวตัวอย่างนี้.

เรื่องที่ ๓. ไม่เข้าใจธรรมะ.

เรื่องถัดไปอีก ก็คือเรื่องพระธรรม หรือธรรมะ
คนเกลียดตัว **ไม่ชอบธรรมะ** อย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า
เขาเป็นคนเกลียดตัว ก็คือเกลียด ว่าในวัดมีธรรม มี
ธรรมะนั้นเอง. **เขาไม่รู้จักรัทธิ** ก็เกลียดธรรมะได้
ด้วยการสันนิษฐานเอา; ฟังไม่ศัพท์ จับเอามากระเทือก
ว่าธรรมะนั้น จะเป็นเรื่องขัดคอชาวโลกไปเสียทุกสิ่ง
ทุกอย่าง.

เราจะบอกแก่คนเกลียดตัวว่า **ธรรมะนั้น** คือ
ระบอบของการประพฤติกระทำ ให้ถูกต้องกับความเป็น
มนุษย์ของเรา ในทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการ; ไม่
ว่าจะเป็นค้ำสังคมหรือค้ำเอกชน, ไม่ว่าจะเป็นค้ำจิต
หรือเป็นค้ำวิญญาณ. ธรรมะคือสิ่งนี้เท่านั้นไม่มีอื่น. เมื่อ
เป็นอย่างนี้แล้ว คุณจะเกลียดธรรมะได้อย่างไร? คุณเป็น
คนบ้าแล้วหรืออย่างไร? เพราะว่า **ธรรมะนั้นคือระบอบการ**

ปฏิบัติที่ถูกต้อง สำหรับมนุษย์ทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการ
ของเขา: แล้วคุณ จะเกลียดธรรมะได้อย่างไร.

ทีนี้ เราไม่มีโอกาสจะเผชิญหน้ากันกับคนแก๊สตัวก
โทยตรง ในที่นี้ก็จะต้องขอพูดต่อไป ว่าธรรมะนั้นคือหน้าที่
ตามกฎของธรรมชาติ; อธิบายให้คนแก๊สตัวกฟังว่า
ธรรมะนั้นคือเรื่องของธรรมชาติ, ธรรมะนั้นคือเรื่องของ
กฎธรรมชาติ, ธรรมะนั้นคือเรื่อง หน้าที่ที่ต้องปฏิบัติตามกฎ
ของธรรมชาติ, ธรรมะนั้นคือผลที่ได้รับจากการปฏิบัติหน้าที่
นั้นสำเร็จ. ในที่นี้เราดึงเอาข้อที่ ๓ คือหน้าที่ที่จะ
ต้องปฏิบัติ ให้ถูกต้องต่อกฎของธรรมชาติ, ธรรมะคือ
สิ่งที่เราจะต้องทำให้ถูกต้อง แล้วคุณจะไปเกลียดธรรมะให้
เป็นบ้าเข่งไปทำไม ธรรมะคือหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ
ที่เราจะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องและครบถ้วน แล้วคุณจะไป
เกลียดให้บ้าไปทำไม.

ขอให้อธิบายว่า ธรรมะนั้นต้องมีในทุกสิ่ง การศึกษา
กิติ การเมืองกิติ การเศรษฐกิจกิติ: แม้ที่สุดแต่ความ
ฉลาดเฉลียวเฉพาะคน มันก็ต้องมีธรรมะเข้าไปประคับประ-
คองอยู่ทั้งนั้น. การศึกษาที่ขาดธรรมะ ก็เป็นการศึกษาที่

ทำลายโลก, การเมือง การเศรษฐกิจ ที่ไม่มีธรรมะ มันก็
 คือทำประเทศให้ฉิบหาย, ความฉลาดส่วนบุคคลที่ไม่มีธรรมะ
 ก็ทำให้ทำสิ่งที่ไม่ดีประโยชน์แก่ใคร แต่วก็เป็นโทษแก่
 ทุกคน. ฉะนั้นจึงถือว่า **ขาดธรรมะเสียเมื่อใดก็จะมีแต่**
สิ่งเลวร้าย, หรือสภาพที่เลวร้ายอยู่โดยทั่วไป: **นี่คุณ**
จะเกลียดธรรมะไปถึงไหน.

ธรรมะนั้นเป็นแสงสว่างทางวิญญาณ; จิตใจ
 อาศัยธรรมะเป็นแสงสว่าง, ตะเกียงก็ ไม่เป็นแสงสว่างแก่
 จิตใจได้ **ดวงอาทิตย์สักร้อยดวงพันดวง** ก็ ไม่เป็นแสงสว่างแก่
 จิตใจได้ **แต่กฎแห่งธรรมชาติ หรือ สัจธรรมทั้งหลาย**
สามารถเป็นแสงสว่างแก่จิตใจ, ให้จิตใจเดินไปถูกต้อง
 แต่วก็ ไม่มีปัญหาอะไรเหลือ. **นี่แหละขอให้มองเห็นเถอะว่า**
ธรรมะหรือแสงสว่างทางวิญญาณนั้น มีความจำเป็นสักเท่าไร.
คนเกลียดควักทั้งหลาย จงศึกษาศูเสียใหม่.

เรื่องที่ ๔. ไม่เข้าใจเรื่องโลกุตตระและนิพพาน.

ที่นี้ ก็มาถึง เรื่องที่ ๔ **เรื่องโลกุตตระและ**
นิพพาน. คนเกลียดควัก **ไม่รู้เรื่องโลกุตตระ, ไม่รู้เรื่อง**

นิพพาน ได้อินเข้าก็สิ้นทั่ว. คนเกลียดกลัวเขาหาว่า เรื่อง
โลกุตตระนั้นเอามาให้ชาวบ้านไม่ได้. เขาเรื่องโลกุตตระเรื่อง
นิพพานมาให้ชาวบ้าน ก็จะมาทำความฉิบหายให้แก่ชาว
บ้าน อย่าเอาเข้ามาสอน. อย่าเอาเข้ามาพูด.

คนเกลียดกลัวบางคนก็พูดว่า เรื่อง **โลกุตตระ,**
นิพพาน เป็นต้นนั้น เอามาประพุดติพร้อมกันกับการทำ
มาหากิน อยู่ในโลกนี้ไม่ได้. นั่นก็เป็นความเข้าใจ
ส่วนตัวของคนเกลียดกลัว เป็นการลืมหูลืมตา. แล้วก็พูดออก
มา. เขาลืมหูลืมตาอยู่เท่า ๆ มองเห็นอะไรอยู่เท่า ๆ ก็ยังโง่ได้ ;
แล้วก็พูดออกมาว่า เรื่องโลกุตตระนั้นเอามาพร้อมกับเรื่อง
โลกียะในบ้านในเมืองไม่ได้. นี่เขา **ไม่รู้จัก** สิ่งที่เรียกว่า
โลกุตตระ และเขา **เกลียด** สิ่งที่เรียกว่าเป็น **โลกุตตระ** อยู่
เป็นต้นทุน เป็นเดิมพันอยู่ตลอดเวลา.

เราจะบอกให้เขาเห็นว่า คนเกลียดกลัวทั้งหลายเอ๋ย,
ท่าน **จง** เข้าใจกันเสียใหม่ว่า **โลกุตตระ** ธรรมนั้นคือ **อาร**
ระงับพิษ ในเมื่อโลกียธรรมมันเกิดเป็นพิษขึ้นมา.
โลกียธรรมเรื่องทำมาหากิน เรื่องได้ผล เรื่องเสวยผล เรื่อง

บ้านเรือน เรือ เรือลูกเรือ เมฆ เรือสามมือไร้กิยาม, น
รวมๆ เรียกว่าเรื่องโลกียธรรม.

ถ้าโลกียธรรมมันเกิดเป็นพิษขึ้นมาเมื่อใด ไม่มีอะไร
ที่จะระงับพิษนั้นได้ นอกจากเรื่องโลกุตตรธรรม; แล้ว
ในโลกนั้นมันจะมี ใดอย่างหนึ่งที่เต็มไปด้วยโลกียธรรมแล้วจะไม่
เกิดเป็นพิษขึ้นมา. ฉะนั้น จึงคิดดูเถอะว่า มัน มีอะไรที่
จะต้องเกิดเป็นพิษขึ้นมา : เช่น คำขายขาดทุน ลูกตาย
เมียตาย ผัวตาย เด็ก ๆ สอบได้ตก อุบัติเหตุอย่างนั้นอย่างนี้
ถูกขโมยอย่างนั้นอย่างนี้ มันล้วนแต่เป็นสิ่งที่ต้องมีในโลกนี้
ในหมู่โลกียธรรมทั้งหลาย อย่างนี้เราเรียกว่า เมื่อโลกีย-
ธรรมมันเป็นพิษขึ้นมา; แล้วอะไรจะระงับพิษเหล่านั้น
ให้มันอยู่เป็นปกติได้ โศกที่ไม่ต้องเป็นบ้า ไม่ต้องเป็นโรค
เดินประสาธ หรือไม่ต้องแก้แค้นให้กลายเป็นอันธพาลไป
เสียเอง.

เราจึงสรุปความว่า โลกุตตรธรรมนี้มีไว้เพชฌ
หน้ากับโลกียธรรม เมื่อมันเกิดเป็นพิษขึ้นมาให้ทัน
เวลา. โลกียธรรมเป็นพิษขึ้นมาเมื่อไรต้องเอาโลกุตตรธรรม
เสียดเข้าไปให้ทันมัน ให้ทันแก่เวลา ในที่นั้นในเวลานั้น มัน

จึงจะหยุดร้องไห้, หรือว่าหยุดฆ่าตัวตาย, หรือว่าหยุดทำอะไรผิด ๆ เลว ๆ; ฉะนั้น จึงเตรียมโลกุตตรธรรมไว้ ในฐานะเป็นยาระงับพิษ, เตรียมไว้ให้พร้อม, เหมือนอย่างกับเราเตรียมยาแก้ปวดหัว ปวดท้อง อะไรต่าง ๆ ไว้พร้อม พอเกิดโรคนี้ขึ้นมาเราก็กินได้ทันเวลา. ขอให้คนเกลียดวัดจงเตรียมยาโลกุตตรธรรม หรือเรื่องของ พระนิพพาน นั้นไว้ให้ทันเวลา จะได้ใช้เผชิญหน้ากับโลกียธรรมที่เกิดเป็นพิษ.

ที่เราเรียกว่า *โลกุตระ* แปลว่า *เหนือโลก* นั้น ก็เพราะว่ามัน *ระงับโลกิยะได้* อย่างที่ชาวบ้านเรียกว่า *ชะมัท* หรือ *ชะงัก*. *ธรรมะนี้ได้ชื่อว่าโลกุตตรธรรม* ก็เพราะว่า ระงับพิษของโลกิยะได้ชะมัทหรือชะงัก; ถ้าไม่อย่างนั้นไม่เรียกว่าโลกุตตรธรรมให้เสียเวลา ให้เสียชื่อ.

คนเกลียดวัดต้องรู้ไว้ว่า คำว่า "*นิพพาน*" นั้นแปลว่า *เย็น*; ฉะนั้น *เมื่อใดมันร้อนขึ้นมา ก็ขอให้มีความเย็น* สำหรับจะหยุดความร้อนนั้นเสีย. เราศึกษาเรื่อง *นิพพาน* ไว้ให้เพียงพอ ว่ามัน *มีใจความสำคัญคือเย็น ไฟกิเลส และไฟทุกข์ มันร้อน*; พอ *นิพพาน* เข้ามา มันก็ดับ แต่มัน

ก็เอ็น. ฉะนั้น เราจะต้องรู้จักพระนิพพาน ในฐานะเป็น
เรื่องเอ็น ; พอร้อนเกิดขึ้น ก็เสือกเอาเอ็นนี้เข้าไปใส่
หน้าความร้อน ให้ความร้อนนั้นระงับดับหายไป ;
เรื่องโลกุตระและนิพพาน มีความหมายอย่างนั้น.

แล้วก็ให้รู้ต่อไปว่า ที่คน ทุกคนส่วนมากเป็น
ปกติอยู่ได้ ไม่เป็นบ้า ไม่เป็นโรคประสาทอยู่ทุกวันนี้ ก็
เพราะพระคุณของธรรมะ หรือ โลกุตระธรรม นั้นเอง ;
แม้ว่าไม่เต็มขนาด มันก็เป็นสัดส่วนที่พอสมควรกัน. แต่
ว่าเขาไม่รู้สักตัว ว่าหลาย ๆ คนที่นี้ก็ตาม ไม่เป็นโรคประสาท
ไม่เป็นบ้า อะไรมาบ้องกันไว้ ? ก็คือโลกุตระธรรมหรือพระ
นิพพานในพระพุทธศาสนา ที่เรามีอยู่โดยไม่รู้สึกตัว. หรือ
แม้จะเรียกว่ามีอยู่โดยธรรมชาติก็ได้ ช่วยบ้องกันไว้ไม่ให้
ต้องเป็นบ้า. ถ้าเราปล่อยไปตามอารมณ์ที่มากกระทบ : ให้
รักมากก็เป็นบ้า, ให้โกรธมากก็เป็นบ้า, ให้เกลียดมากก็เป็น
บ้า, ให้กลัวมากก็เป็นบ้า, เรามีสติปัญญา ที่จะสลัดสิ่งเหล่านี้
ออกไปเสียตามสมควร ; ดังนั้นเราจึง ไม่เป็นบ้า หรือ ไม่
เป็นโรคประสาท รอดอยู่ได้เพราะอำนาจของสิ่งที่เรียก
ว่า พระนิพพาน หรือ โลกุตระธรรม.

เดี๋ยวนี้ คนเกลียดตัวก็ไม่รู้จักพระนิพพาน ในลักษณะ
 อย่างนี้: รู้จักพระนิพพานแต่ในภาษาคน. หรือว่าพูด
 กันตามแบบศาลาวัด. ไม่รู้ว่าพระนิพพานนั้นคืออะไร: แล้ว
 เขาก็พูดเลยเถิดไป ว่าพระนิพพานนั้นอยู่สุกกุ. ต้องหายไป
 แล้วอีกก็ร้อยชาติ พันชาติ หมื่นชาติ ก็บ่ปี่ก็กัลป์ก็ไม่รู้จริง
 จะบรรลุถึงนิพพาน. นี่เป็นเรื่องของคนไม่รู้เขาพูด: คน
 เกลียดตัวก็พลอยไม่รู้. แล้วจับเอาไปยึดถือก็พลอยเชื่อไปตาม
 คนเหล่านั้น.

ที่จริง นิพพาน ไม่ได้อยู่สุกกุ: อยู่ที่นี้และเดี๋ยวนี้
 อาจหาพบได้ทุกคราว ที่มีความทุกข์เกิดขึ้น. เมื่อใด
 มีความทุกข์เกิดขึ้น กับทุกข์นั้นลงไปเสียได้เท่าไร ก็เป็น
 นิพพานเท่านั้น: ฉะนั้น นิพพานก็อยู่ตรงที่ความดับ
 ทุกข์ จะเรียกให้กว้างก็เรียกว่า อยู่ในวิภูฏสงสารนั่นเอง,
 มีวิภูฏสงสาร. มีความทุกข์เมื่อไร. คนฉลาดก็จะหาพบ
 นิพพานได้ ที่นั่น คือดับความทุกข์นั้นเสีย. วิภูฏสงสาร
 หรือ ความทุกข์ นี้ก็ อยู่ในคนนี่เอง. ในคนคนหนึ่ง ซึ่ง
 มีร่างกายยาวประมาณวาหนึ่งนี้ มันมีความทุกข์: แล้วก็
 ดับทุกข์ได้ที่ความทุกข์ มันก็ อยู่ในคนตัวด้วยกัน มันสำเร็จ
 ทั่วอการปฏิบัติของคนคนนั้น.

ทั้งนี้ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสว่า ความทุกข์ ก็คือ
เหตุให้เกิดความทุกข์ ก็คือ ความดับสนิทแห่งความทุกข์ ก็คือ
ทางให้ถึงความดับสนิทแห่งความทุกข์ ก็คือ ตถาคตบัญญัติไว้
ในภายที่ยาวประมาณว่าหนึ่งนี้ ซึ่งยังมีทั้งสัญญาและใจ.
หมายความว่ากายที่ยังเป็น ๆ ไม่ใช่กายที่ตายแล้ว; ในกาย
ตายแล้ว มันไม่มีอะไรอย่างนี้ได้. ในภายที่ยังเป็น ๆ มี
สัญญาและใจนี้ มีทั้งความทุกข์ ทั้งเหตุให้เกิดทุกข์ ทั้งความ
ดับทุกข์ และทางให้ถึงความดับทุกข์.

คนเกลียดควักไม่เคยได้ยินอย่างนี้; ถึงแม้ได้ยินก็ไม่
เข้าใจ. ฉะนั้นขอให้มีความรู้อันถูกต้องเสียใหม่ ว่า นิพพาน
นี้หาพบได้ในกายนี้; เมื่อมีความทุกข์, มีความทุกข์เมื่อไร
ก็ทำให้มันดับลงไป ก็จะเป็นนิพพานเมื่อนั้นเท่านั้น ตาม
สมควรแก่เรื่องนั้น ๆ ไม่ต้องรอคอยตายแล้วอีกก็ปฏิบัติก็ลง,
เขาจะต้องมีนิพพานให้ทันทั่วทั้งนี้ เมื่อถูกตาย เมื่อตาย
แล้วตาย, หรือว่าแก้ ๆ เขาชอบไล่ตก, หรือว่ามีอะไรเป็น
อุปัทโศกอันใหญ่ยิ่งเข้ามาครอบงำ, เขาจะต้องหาพบ
นิพพานได้ทันนั้น; มิฉะนั้นเขาจะเป็นบ้า, มิฉะนั้นเขาจะ

เป็นโรคเส้นประสาท. หรือมิฉะนั้นเขาจะฆ่าตัวตายเต็มเข้า
ไปอีก. นี่นิพพานอยู่ที่นี้ และเราไม่เป็นบ้าอยู่ได้ทุกวันนี้
ก็เพราะความคุ้มครองของพระนิพพาน.

ถ้าเรารู้อะไรเรื่องโลกุตตระ ในฐานะเป็นอารังขันธ์พิช
เมื่อโลกจะเป็นพิชโดยตนเองนี้แล้ว ก็ไม่มีอะไรที่จะเป็น
เรื่องของการสูญเสีย; จะไม่มีอะไรที่เป็นเรื่องของความทุกข์,
สามารถจะเปลี่ยนความทุกข์ให้กลายเป็นเรื่องที่ไม่ทุกข์,
เปลี่ยนเรื่องสูญเสียให้เป็นเรื่องได้กำไร, เปลี่ยนเรื่องร้ายให้
กลายเป็นดี, เปลี่ยนศัตรูให้กลายเป็นมิตร, เปลี่ยนอุปสรรค
ให้กลายเป็นการศึกษาที่ดีที่สุด จนกระทั่งพูดได้ในที่สุดว่า
ดูให้ดี มีแต่ได้ ไม่มีเสีย. ถ้าเรารู้อะไรเรื่องพระนิพพานเรื่อง
โลกุตตระดีแล้วจะไม่มีอะไรเสีย : สูญเสียอะไรลงไป ก็เป็น
การศึกษา, ความเจ็บความไข้ ก็กลายเป็นการศึกษา, แม้
แต่ความตายจะมาถึง ก็กลายเป็นสิ่งมาทำให้ฉลาด. ฉะนั้น
ความรู้เรื่องโลกุตตระ และ เรื่องนิพพานนั้น เป็นของที่มี
ค่าสูงสุด. อย่ามัวแกเลียดอยู่เลย. คนแกเลียดพวกนี้ทั้งหลายเขี่ย,
จงเข้าใจโลกุตตระและนิพพานกันอย่างนี้.

เรื่องที่ ๕. **ไม่รู้เรื่องภาษาคน, ภาษาธรรม.**

ทีนี้ มาถึงเรื่องที่ ๕ ที่จะพูดกับคนเกลียดสัตว์ต่อไป คือเรื่องภาษาคน ภาษาธรรม. ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า คนเกลียดสัตว์นั้นรู้แต่เรื่องภาษาคน; **ไม่รู้เรื่องภาษาธรรม** เขียวนี้มาพูดให้คนเกลียดสัตว์รู้เรื่องภาษาธรรมกันเสียบ้าง. พูดตั้งแต่ขั้นเด็กอมมือไปเลย. เด็กอมมือเขาก็ไม่ค่อยรู้ภาษาธรรม รู้แต่ภาษาคน. ครูบาอาจารย์ก็สอนเราแต่เรื่องภาษาคนไม่ได้สอนเรื่องภาษาธรรม. ฉะนั้น เด็ก ๆ จึงรู้เรื่องแต่เรื่องภาษาคน ไม่ค่อยรู้เรื่องภาษาธรรม.

นี่ตัวอย่างที่ ๑. เราก็จะบอกเขาว่า **ถ้าพูดโดยภาษาคน พระพุทธเจ้า นั้นนิพพานแล้ว** คือ **ตายแล้ว** เผลอแล้ว เหลือแต่กระดูก; แต่ถ้า **พูดภาษาธรรม** จะพูดว่า **พระพุทธเจ้าไม่ตาย**, **ไม่รู้จักตาย** อยู่กับเราตลอดกาลทุกเมื่อ ในที่ทุกแห่ง. คนเกลียดสัตว์หลงกิดตัญญู คนเกลียดสัตว์หลงฟังกันว่า ถ้าพูดภาษาคนพระพุทธเจ้าตายแล้ว เผลอแล้ว ไม่มีอะไรแล้ว; แต่ถ้าพูดโดยภาษาธรรม พระพุทธองค์ยังอยู่กับเรา ทุกเวลา และทุกแห่ง.

คนเกลียดชังก็คงจะไม่ยอมเชื่อ ทว่าพูดเอาเอง ก็ต้องพูดกันต่อไปอีกสักหน่อย จะอ้างบาลีมาให้เขาฟังก็ได้ คือให้เขามองเห็นว่า พระพุทธเจ้าพระองค์จริงในภาษารวม นั้นเป็นอย่างไร, ทำไม่ไม่รู้จักตาย, แล้วทำไมมาอยู่กับเรา มาอยู่ที่ไหน? มาอยู่ในหัวใจเรา. **พระพุทธเจ้าพระองค์จริง ที่ไม่รู้จักตาย และไม่ถูกเผาไหม้ อยู่ในหัวใจเรา;** ไม่เที่ยวเดินอยู่ตามถนนหนทาง จนมีคนปากจุกพวกหนึ่ง มันกลัวพูดว่า ถ้าเห็นพระพุทธเจ้า เทียวมาเดินอยู่ตามถนน แล้ว ช่วกันก็เสียให้ตาย เพราะว่ามันไม่รู้พระพุทธเจ้าจริง. **พระพุทธเจ้าจริง** ไม่มาเดินแพ่นพานอยู่ตามถนน; แต่อยู่ในหัวใจของคน อย่างนี้เป็นต้น.

ภาษาคน กับ ภาษารวม มันต่างกัน อยู่ถึง อย่างนี้ มันมากหรือน้อย ก็ไปทำนองเหตุเกิดว่าถ้าภาษาคนนั้น พระพุทธเจ้าตายแล้ว; ถ้าภาษารวมนั้น พระพุทธเจ้า ยังไม่รู้จักตาย และยังอยู่กับเรา.

ที่นี้ พูด ภาษาคนภาษารวม ในเรื่องอื่นๆต่อไป อีก, ตัวอย่างที่ ๒ เช่น เรื่องพระศาสนา. ภาษาคน เขา พูดว่า ศาสนาก็กำลังสอน; เหมือนที่เด็ก ๆ ในโรงเรียน

ก็เวียน แล้วครูก็สอนว่า ศาสนาคือคำสั่งสอน บางทีเขา
เขียนอยู่ในใบลาน พิมพ์อยู่เป็นสมุดเล่มในหนังสือคุุพระ-
ไตรมีฎก, ศาสนาแปลว่าคำสั่งสอน ในภาษาคน. แต่ถ้า
ภาษาธรรม ศาสนาคือระบบปฏิบัติที่ดับทุกข์ได้; ต้องเป็น
ทั้วการปฏิบัติที่ปฏิบัติอยู่; ไม่ใช่เป็นแค่เพียงคำสั่งสอน,
แล้วปฏิบัติอยู่นั้นต้องถูกต้อง คือดับทุกข์ได้. ศาสนาคือ
ระบบปฏิบัติที่กำลังปฏิบัติอยู่ และดับทุกข์ได้; นั่นคือ
ทั้วศาสนา.

ใครจะมีศาสนาหรือไม่มีศาสนา ขอให้ดูกันที่ตรงนี้ :
ถ้ามีแต่ความรู้เรื่องปริยัติเรื่องคำสั่งสอน ก็มีศาสนาในภาษา
คน ไม่ใช่ภาษาธรรม; ยังเกือบจะใช้อะไรไม่ได้ในทาง
ดับทุกข์. แต่ถ้ามีศาสนาที่แท้จริง มีระบบปฏิบัติอยู่ที่
กาย ที่วาจา ที่จิต ถูกต้องอยู่ ความทุกข์เกิดไม่ได้, หรือ
ความทุกข์ที่มีอยู่หายไป. นี่คือทั้วศาสนาที่ถูกต้อง ตาม
ภาษาธรรม.

ที่นี้ ตัวอย่างที่ ๓ จะพูดถึงคำว่า พระ ในภาษาคน
กับ ภาษาธรรม ท่อไปอีก. ภาษาคน ก็พูดว่า พระอยู่ที่วัด ;
เหมือนเด็ก ๆ อยมีมั้นพูดว่าพระอยู่ที่วัด, คนแก่หัวหงอก

แล้วก็ยังพูดอย่างนั้น นี่ก็พูดกันอย่างภาษาคนของเด็ก ๆ. ถ้าพูด *ภาษาธรรม* ที่แท้จริง มันก็ว่า *พระอยู่ในเรา*; ถ้าไม่มาอยู่ในเรา อย่าไปเรียกว่าพระให้มันบ่วงการ มันใช้อะไรไม่ได้.

ถ้าพระยังอยู่นอกเรา นั่นไม่ใช่พระดอก เพราะไม่มีประโยชน์อะไรแก่เรา. ท่อเมื่อพระมาอยู่ในเรา มีคุณธรรมอันประเสริฐดับทุกข์ได้ นั่นจึงจะเรียกว่า พระแล้วก็อยู่ในเรา, เรารู้สึกหรือเราเห็นด้วยใจ. ถ้าอยู่ข้างนอกไม่มี, เรียกว่าไม่มี, มีค่าเท่ากับไม่มี; เพราะฉะนั้นจึงไม่มีทางที่จะพูดว่า พระอยู่ข้างนอก. เราไปรู้ของเขาไม่ได้ ของคนอื่นเราไปรู้ของเขาไม่ได้, เราจะรู้ได้แต่ที่มีอยู่ในใจของเรา, ฉะนั้น พูดให้ถูกต้องโดยภาษาธรรม ก็ต้องพูดว่า *พระอยู่ในเรา*. ถ้าพูดว่า พระอยู่ที่วัด เป็นเรื่องของภาษาคน ภาษาคนโง่ ไม่รู้ธรรมะเลย.

ที่นี้ ตัวอย่างที่ ๔ พูดถึงคำว่า *พระเจ้า* ถ้าเป็น *ภาษาคน* เขาก็เข้าใจกันว่า *พระเจ้านี้มีความรู้สึกเหมือนกับคน*: โกรธก็ได้ รักก็ได้ อะไรก็ได้, เราต้องประจบพระเจ้านั้นเกือบตาย; นี่พระเจ้าในภาษาคนเป็นเช่นนั้น.

พระเจ้าในภาษาธรรมนั้น คืออำนาจตามธรรมชาติอันหนึ่ง ซึ่งมีอำนาจทุก ๆ อย่าง; ตามที่เขาพูดกันว่าพระเจ้าจะต้องมี อำนาจการสร้างโลก^{นี้}ขึ้นมา, อำนาจการควบคุมโลก^{นี้}ไว้ให้เป็นระเบียบ, อำนาจอุบเอิกโตก^{นี้}เสียเป็นคราว ๆ, คอยดูอยู่ในที่ทุกแห่ง ให้ทุก ๆ อย่างเป็นไปอย่างถูกต้อง ตามกฎของกรรมหรือตามกฎของอิทัปปัจจยตา; อย่างนี้ไม่ต้องเป็นคน ไม่ต้องมีหัว หู ตีน มือ อย่างคน แต่ต้องเป็นอย่างพระเจ้า. ที่^{นี้}จะเป็นอะไรเขาก็พูดไม่ได้ บรรยายไม่ได้ มันต้องเป็นอย่างพระเจ้า ไม่ใช่เป็นอย่างคน.

พระเจ้าในภาษาธรรม ซึ่งเราจะเรียกกันว่าเป็นกฎของธรรมชาติ มีลักษณะเป็นนามธรรมยิ่งกว่าเป็นนามธรรม; ยิ่งกว่านามธรรมหมายความว่า มันเป็นสิ่งสังขตะ. ไม่ต้องมีอะไรปรุงแต่ง; อย่างนี้เรียกว่า เป็นนามธรรมยิ่งไปกว่านามธรรม; นามธรรมตามธรรมดานั้นก็เป็นสังขตะ ฉะนั้นพระเจ้าเป็นอะไรอันหนึ่งก็ไม่รู้; เราบรรยายไม่ได้, เราพูดไม่ได้, พูดได้แต่สรุปความว่า เป็นอำนาจอันหนึ่งมีอำนาจ ทำหน้าที่สมบูรณ์ ตามแบบที่พูดกันไว้ว่า พระเจ้านั้นทำอะไรได้บ้าง. นี้พระเจ้าในภาษาธรรม. ถ้าพระเจ้า

ในภาษาคน ก็เหมือนกับที่เขาวาดเป็นรูปภาพให้ดูเด็ก ๆ ดู
ให้อ่านวนให้บังสรรง ให้อะไรกันไปตามเรื่อง. หรือเป็น
เป็นรูปปั้นก็มี.

นี่คนเกลียดวัด นี่ก็เหมือนกับเด็กอมมือ **รู้จัก**
พระเจ้าแต่ในภาษาคน **ไม่รู้จักพระเจ้า**ในภาษาธรรม
จึงไม่เข้าถึงพระเจ้าในภาษาธรรม, จึงไม่ได้รับประโยชน์
อะไรจากการมืออยู่ของพระเจ้า.

ที่นี้ **ตัวอย่างที่ ๕** ก็จะไปยังเรื่องอีกเรื่องหนึ่งซึ่ง
คนเขาพูดกันมากที่สุด ก็คือ **เรื่องนรกเรื่องสวรรค์**. เรื่อง
นรก นี่จะต้องใช้คำว่าอนาย, **อบายทั้ง ๔** คือ **นรก เตรัจฉาน**
เปรต อสุรกาย.

คนเกลียดวัดก็เลยสมหัวพูดกันอยู่แต่พวกคนโง่ตัว
กัน **ว่านรกอยู่ใต้ดิน** มีหม้อ มีไฟ มีอะไรก็ตามแต่จะพูด;
นั่นเป็นภาษาคน. แต่ถ้า **ภาษาธรรม** **นรกหมายถึงความ**
ร้อนใจ ในขณะนั้น **นรก** คือความร้อนใจ ในขนาดที่ถูก
ทิ่ม ถูกเผา ถูกทิ่ม ถูกแทง ถูกอะไรก็ตาม, มันเป็นความ
ร้อนใจขนาดนั้น, แล้วได้รับอยู่ทุกวัน ทำไมไม่เห็น, ทำไม
ไม่มองดู, ไปหวังแต่สิ่งที่ยังไม่มาถึง แล้วมันก็ไม่จำเป็น

สำหรับเรา เพราะว่าเราไม่ได้ทำความชั่ว. เราควรจะรู้จัก
 นรก ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.
 พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่านรกอยู่ที่นั่น : เมื่อโศกทำผิด ก็เป็น
 นรกที่ตา. เมื่อโศกหูทำผิดก็เป็นนรกที่หู. เมื่อโศกจมูกทำผิด
 ก็เป็นนรกที่จมูก. เมื่อโศกลิ้นทำผิด ก็เป็นนรกที่ลิ้น.
 เมื่อโศกผิวหนังทำผิด ก็เป็นนรกอยู่ที่ผิวหนังทั้งตัว. เมื่อโศ
 กใจทำผิด ก็เป็นนรกอยู่ที่ใจ. นรกในภาษาธรรมเป็นอย่างนี้.

ที่นี้ *แปรต ในภาษาคน* เขาว่ารูปร่างอย่างนั้นน่า
 เกลียด น่ากลัว หิว ผอม, กินเดือด กินเหนงของตัวเองนี้
 ก็ตามใจ. แต่ *ในภาษาธรรม* เราหมายถึง *ความหิวด้วย*
อำนาจกิเลสตัณหา ที่มีวิชามากเกินไป; มีรูปร่างหน้าตา
 อย่างคน ๆ จนดูไม่รู้จักว่าใครนั่นแหละ มันอาจจะแปรต
 อยู่ในภายใน เพราะมีกิเลสที่เป็นเหตุให้หิวอย่างนั้นอยู่ก็ได้.
 นี่แปรตในภาษาธรรมเป็นอย่างนี้ แล้วระวังให้ดี มันจะเป็น
 ได้ง่าย เป็นได้ไม่ทันรู้ตัว. แปรตอย่างที่เขาศึกกันนี้ ไม่รู
 อยู่ที่ไหน แล้วก็ไม่เกี่ยวกับเราก็ได้. แต่แปรตที่มันเกี่ยว
 กับเรานั้นก็คือ กิเลสความหิวของเราเอง เกิดขึ้นถึงที่สุด
 แล้วมันก็ทำให้เป็นแปรต นี่คือแปรตในภาษาธรรม.

มองเห็นขยาย ในภาษาธรรมอย่างนี้แล้ว ระมัดระวังป้องกัน
ไม่ให้เกิดขึ้นได้แก่เรา เราก็ไม่ตกขอบ.

นี่ตัวอย่างที่ว่า ภาษาคนกับภาษาธรรมที่กันเกลียด
วิตรู, หรือยังไม่รู, หรือไม่อาจจะรู, เราก็จะบอกให้กัน
เกลียดตัวกันใจ เลื่อนขึ้นตัวเองกันเสียบ้าง; อย่างวิตรูกัน
อยู่แต่ภาษาคน. แม้คำพูดอื่น ๆ ก็ควรจะรูกันในงานองนี้
ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

ตัวอย่างที่ ๖ เช่นคำว่าชีวิต^๕ นี้ ในภาษาคน ก็หมาย
ถึงเนื้อหนังยังสด ๆ อยู่ ยังไม่ตาย; แต่ถ้าในภาษาธรรม
หมายถึงความไม่ตายของพระนิพพาน ของอมตธรรม. นั่น
จึงจะ เรียกว่าชีวิตนิรันดร; ไม่ใช่ชีวิตเนื้อหนังสด ๆ เหมือน
ต้นไม้ สัตว์ บุคคล ยังสดยังเป็นอยู่ ก็เรียกว่าชีวิต นั่นมัน
ชีวิตในภาษาคน. ถ้าชีวิตแท้จริงในภาษาธรรม ก็หมายถึง
ถึงอมตธรรมหรือความเป็นนิรันดร ของโลกุตตธรรมของ
พระนิพพาน; เมื่อบรรลุถึงธรรมะนั้นแล้วเรียกว่าไม่ตาย
คนนั้นไม่ตาย เพราะคนนั้นบรรลุถึงอมตธรรม.

หรือ ตัวอย่างที่ ๗ ถ้าพูดว่า ความตาย ภาษาคน
ก็หมายถึง ตายแล้วได้ใจ ไปเผา ไปฝัง ตามเรื่อง นี้เรียกว่า

ความตาย. แต่ถ้าเป็นเรื่องของ *ภาษาธรรม* แล้ว หมายถึง *ความดีความงามสำหรับความเป็นมนุษย์นั้น* มันหมดสิ้นไป ไม่เหลืออยู่, ไม่มีความเป็นมนุษย์เหลืออยู่ เรียกว่า ความตาย. หรือจะพูดเป็นภาษาปรมัตถธรรมที่ละเอียด ก็ว่าเมื่อตัวกุเกิด ขึ้นในใจเรียกว่า ความเกิด เมื่อตัวกุดับไปในใจ เรียกว่า ความตาย ตัวกูมันเกิด — ตาย เกิด — ตาย เกิด — ตาย อยู่ วันหนึ่งไม่รู้ก็ตื่นครั้ง ไม่รู้ก็รื้อยครั้ง อย่างนี้ก็ได้อธิ เรียกว่า ความเกิด ความตาย ในภาษาธรรมด้วยเหมือนกัน.

ที่นี้ ตัวอย่างที่ ๔ คุณเป็นอันสุดท้ายว่า *ความเป็นคน* นี่เป็นอย่างไรในภาษาคน ถ้าเกิดมาจากคนก็เป็นคน *ทั้งนั้น* เว้นแต่มันเกิดมาจากสัตว์เครื่องจานมันจึงไม่ใช่คน. ภาษาคนก็ถือว่า ถ้าเกิดมาจากพ่อแม่ มีรูปร่างอย่างนี้ก็ เรียกว่าเป็นคน; แต่ความเป็นคนอย่างนี้ ยังไม่ตรงตาม ความมุ่งหมายของคำว่ามนุษย์; ต้องเกิดอีกครั้งหนึ่ง คือ มีจิตใจสูง มาทำอะไรอย่างใดอย่างหนึ่งให้มันจิตใจสูง สมแก่ นามว่ามนุษย์ มีจิตใจสูงที่กิเลสและความทุกข์ครอบงำ ไม่ได้ จึงจะเรียกว่าเกิดมาเป็นคนที่แท้จริง. นี่เกิดมาเป็นคน.

หรือความเป็นคน ในภาษาคนก็อย่างหนึ่ง, ในภาษาธรรมะ
มันก็อีกอย่างหนึ่ง.

คนเกลียดตัวทังหลายจงเข้าใจไว้ให้ดีๆ ว่า ภาษาคน
ภาษาธรรมะนี้ มีความสำคัญมาก ที่พวกคุณจะต้องศึกษา
ให้เข้าใจ แล้วก็จะรู้จักธรรมะ, แล้วก็จะเลิกเกลียดตัว.

เรื่องที่ ๖. ไม่เข้าใจปัญหาเรื่องศีลธรรม.

ที่นี้ ก็มาถึง เรื่องที่ ๖ คือเรื่อง ปัญหาทางศีล-
ธรรม. คนเกลียดตัวทัง เพราะเกลียดตัวทังจึงเกลียดธรรมะ,
เพราะเกลียดธรรมะก็เกลียดศีลธรรม, เกลียดสิ่งต่างๆ ซึ่ง
เป็นเรื่องทางศีลธรรม; ฉะนั้น คนเกลียดตัวทังจึงไม่รู้เรื่อง
ศีลธรรม.

เราจะบอกเขาว่า เรื่องศีลธรรมนั้น เป็นเรื่อง
หัวใจของทุกเรื่องสำหรับความเป็นมนุษย์. ศีลธรรม แปล
ว่า มีความปกติเป็นธรรมดา, ศีลธรรม แปลว่า มีความเป็น
ปกติเป็นธรรมดา พอเกิดวุ่นวายผิดธรรมดา ก็เรียกว่าไม่มี
ศีลธรรม : โทษการกระทำกัฏฐิ โดยผลของการกระทำกัฏฐิ โทษ
พื้นฐานทั่วไปกัฏฐิ ถ้าไม่มีความปกติ แล้วก็เรียกว่าไร้ศีลธรรม:

ถ้ามีความปกติก็เรียกว่ามีศีลธรรม. ให้คนแกลือตัวรู้จักศีลธรรมกันแบบนี้; อย่าเข้าใจไปว่าเป็นเรื่องละเมอเพื่อคนเขาไว้พูดไว้ชู้กันเล่นให้คนทำบุญ เราไม่ได้ต้องการอย่างนั้น. เราต้องการให้ทุกคนในโลกนี้อยู่กันเป็นปกติ เราจึงมีระบบศีลธรรม สำหรับมาพูดกันมาสอนกัน, และให้ชวนกันปฏิบัติ. เมื่อขาดความถูกต้องเพียงพอทางศีลธรรม สังคมมนุษย์ก็มีวิกฤติการณ์กันทั่วไปในสังคม, หรือทั่วไปทั้งโลก; **ไม่มีศีลธรรม คือไม่สงบ; ถ้ามีศีลธรรมก็คือสงบ.**

เดี๋ยวนี้ **ไม่รู้จักรู้ว่าศีลธรรมเป็น** ความเป็นตัวความสงบ, เป็นค้ำค้ำแห่งความสงบ ก็ละเมอเพื่อคนไปตามความโง่งนั้น ๆ. พูดให้ถูกมันต้องพูดว่าพวกคอมมิวนิสต์เขาก็อ้างว่าเขาจะจัดโลกนี้ให้สงบ; พวกที่ไม่ใช่คอมมิวนิสต์เขาก็อ้างว่าจะจัดโลกนี้ให้สงบ; เราพวกพุทธบริษัทก็อ้างว่าจะช่วยกันทำโลกนี้ให้สงบ. ทุกคนอ้างเหมือนกันในเบื้องต้น แต่แล้วพอถึงคราวจัดเข้าจริง ก็มีวิธีจัดไปคนละอย่าง ๆ ไม่เหมือนกัน; ฉะนั้น ความสงบจึงยังเกิดไม่ได้ เพราะจัดไม่ถูก, เพราะไม่ได้จัด, เพราะไม่อาจจะจัด หรืออะไรก็ได้แล้วแต่เรื่องของมัน. **เดี๋ยวนี้ เราทำให้มีศีลธรรมไม่ได้**

ก็เพราะว่าคนส่วนมากในโลกนี้ไม่รู้เรื่องศีลธรรม, ยิ่งเป็นคนแกเลียดตัวท้าวแล้ว ยิ่งไม่รู้จักศีลธรรม, เพราะว่ามีแต่คนที่ไม่แกเลียดตัว ก็ยังไม่รู้จักศีลธรรม พูดถึงศีลธรรม อยู่แต่ปากเรื่อยไป; **ไม่รู้จักศีลธรรม ก็ทำให้มีศีลธรรมไม่ได้.** เขามองอะไร ๆ เข้าไปในทางวัตถุหมด; แล้วก็มีศีลธรรมไม่ได้ เพราะเรื่องศีลธรรมเป็นเรื่องทางจิตใจ.

เดี๋ยวนี้ในบ้านเมืองนี้บ้านเมืองไหน ประเทศไหน ก็ดี เขาทำอะไร ๆ เป็นเรื่องวัตถุไปหมด; เพราะเขา **รู้จักแต่วัตถุ** ที่เรียกว่าวัตถุนิยม, เขาเห็นทุกเรื่องเป็นเรื่องทางวัตถุไปหมด. ฉะนั้น เขาก็ **เห็นว่า ความไม่สงบสุขนี้ มัน เป็นปัญหาทางวัตถุ** : จัดวัตถุให้ถึงที่สุดเถิด แล้วโลกนี้จะสงบรำงับเอง. เป็นลัทธิวัตถุสุดเหวี่ยงขึ้นมา อย่างนี้ **ไม่ถูกตามทางของศีลธรรม**; เพราะว่าเป็นเรื่องของศีลธรรม มันไม่ใช่เรื่องวัตถุล้วน ๆ, มันเป็นเรื่องจิตใจเป็นส่วนใหญ่. พวกเขา **รู้จักแต่วัตถุ** ก็มองแต่เรื่องทางวัตถุ เห็นว่าโลกนี้มีปัญหาทางเศรษฐกิจ, มีปัญหาทางการเมือง, มีปัญหาอะไรไปทั้งหมด; แต่ **ไม่ยอมรับว่า มีปัญหาเพราะศีลธรรม.**

นี้เราพุทธบริษัทมองเห็นตามความรู้สึกรู้สึกของพุทธ-
บริษัทว่า มันเป็นปัญหาทางศีลธรรม; อย่าไปหลัดตาพูด
เป็นปัญหาทางเศรษฐกิจไปเสียหมด. การที่เราอยู่กันไม่ได้
สมาคมกันไม่ได้ เป็นผาสุกไม่ได้ นั้นมัน เป็นปัญหาทาง
ศีลธรรม; มีคนพูดถึงขนาดว่า อาชญากรรมของอันธพาล
ที่ข่มขืนแล้วฆ่า, ข่มขืนแล้วฆ่ามันก็มีต้นเหตุมาจากทาง
เศรษฐกิจ; เขาพูดกันอย่างนี้ ที่กรุงเทพฯ นั้นแหละ
ไม่ใช่ที่ไหน. เรามีความรู้สึกรู้สึกว่ามันเป็นปัญหาทางศีลธรรม
คนไม่มีศีลธรรม จึงทำอย่างนั้น; ไม่ใช่ปัญหาทางเศรษฐกิจ.

มีเรื่องที่น่าหัว อตมาเคยอ่านพบว่า *พวกแม่ค้า*
ทำฟู่คาวรีคตจนรก ไปค้ายี่สิบเกะกะค้าขายของเขานี้ เขาก็ยัง
จัดเป็นปัญหาทางเศรษฐกิจ, เป็นเรื่องทางเศรษฐกิจ, เป็น
ปัญหาทางเศรษฐกิจ; เรามีความรู้สึกว่า *แม่ค้าคนนั้นไม่มี*
ศีลธรรม เขาจึงทำทางเดินรก; มันพูดกันไม่รู้เรื่องอย่างนี้.

นี้เรารู้สึกว่ากฎหมายนี้ยังไม่มาก ที่ไม่มองอะไรใน
ทางศีลธรรมกันเสียเลย; ก็ยังมีเรื่องว่า เด็กหญิงสาวคนหนึ่ง
เขาออกไปเที่ยวเวลาที่สองคนเที่ยว แล้วก็อันธพาลพาไป
ข่มขืน, แล้วกับขอกำรวจจับไปลงโทษ; ก็ต้องถูกลงโทษ

ตามแบบของกฎหมาย. นี่คือนอกกฎหมายมันไว้ กฎหมายไม่
มองในแง่ของศีลธรรม. ถ้ากฎหมายมันฉลาดพอ มันต้อง
ลงโทษเด็กหญิงคนเดียวยกเว้นที่สอง ต้องถูกลงโทษก่อน ;
เพราะว่าทำผิดศีลธรรมซึ่งบรรพบุรุษ บู่ ย่า ตา ยาย เขาไม่
แนะนำให้เด็กหญิงคนเดียวยกเว้นที่คนเดียวเวลาที่สอง ถ้า
ใครทำอย่างนั้น ต้องจับเขามันมาลงโทษก่อน อย่าไปลงโทษ
อันธพาล มาจับตัวไปข่มขืนเลย เพราะนั่นมันเป็นเรื่อง
ธรรมดาของอันธพาล. นี่เขาไม่มองกันอย่างนี้ แล้วเขาไม่
ออกกฎหมายคุ้มครองไม่ให้เด็กหญิงคนเดียวที่เวลาที่สอง.
อาตมาจึงเรียกว่ามีแต่กฎหมายไว้สำหรับได้หลังความไม่มีศีล-
ธรรม มันก็ทำให้ โลกนี้มีศีลธรรมไปไม่ได้. คนเกลียดตัว
รู้หรือไม่รู้ ก็ขอให้ ไปคิดเอาเอง. คนออกกฎหมายก็ไว้ใน
ทางศีลธรรม *ไม่ออกกฎหมายในทางส่งเสริมศีลธรรม* คือ
ไม่ปล่อยให้ไปตามหลักเกณฑ์ของศีลธรรม.

นี่อาตมาก็เป็นบ้าศีลธรรม ก็พูดอะไร ๆ ก็เป็นเรื่อง
ศีลธรรมหมด. นี่คนเกลียดตัวก็คงจะไม่ฟัง; แม้ไม่ฟัง
ก็ยังไม่พูด ว่าเราชวนกันมีกระทรวงศีลธรรม เป็นกระ-
ทรวงใหญ่เหนือกระทรวงทั้งหลาย. ควบคุมกระทรวง

ทั้งหลายให้ปฏิบัติหน้าที่ไปโดยมีศีลธรรม. มีคนบอกว่า พุทธอย่างนี้มีแต่คนโง่ โง่ๆ, โง่ๆให้ไป; มันยังมีความเชื่ออย่างน้อย, แม้เดี๋ยวนี้ก็ยังมีความเชื่ออย่างน้อย, ยังยืนยันความเชื่ออย่างน้อย, ว่าเราต้องมีกระทรวงศีลธรรม เป็นกระทรวงใหญ่ ควบคุมกระทรวงทุกกระทรวง. เรามีศีลธรรมดีแล้ว กระทรวงเศรษฐกิจก็จะดี กระทรวงการมาก็จะดี กระทรวงขนส่งก็จะดี อะไรๆก็จะดีหมด คือ ไม่มีคอร์รัปชัน. นี่คือนโยบายทางศีลธรรม.

เราเห็นว่า เราควรจะทำให้ลูกเด็ก ๆ มีศีลธรรม มาตั้งแต่ในท้อง คือพ่อแม่ของเด็กประพฤติกว้ากิดี้ ในการที่จะให้กำเนิดแก่ลูก : บริหารครรภ์ให้มีศีลธรรม, ให้คลอดออกมามีศีลธรรม ให้แวดล้อมด้วยศีลธรรมในรูปแบบต่างๆ. จนเด็กมันโตขึ้นมาในท่ามกลางของศีลธรรม; นี่ปัญหาในโลกก็จะหมดไป.

เดี๋ยวนี้มันไม่เป็นเช่นนั้น คนยังนิยมความไม่มีศีลธรรม. จะยกตัวอย่างง่าย ๆ เช่น ขบายมุขทั้ง ๖ ยังเต็มไปในโลก : *คัมภีร์เมฆ เทียวกลางคืน คูการเด่น เเด่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร เกียดคร้านทำการงาน*; ทกอย่างนี้เรียก

ว่า อนาคต พระพุทธองค์ทรงสอนว่าต้องเว้นกันโดยเด็ดขาด เพื่อความมีแห่งศีลธรรม. เที่ยวนั้นก็เว้นกันไม่ได้ เพราะว่าอนาคตทั้ง ๒ นั้นมันเป็นเครื่องมือเก็บภาษีของรัฐบาล : รัฐบาลได้ภาษีจากอนาคตมากมาย ก็เลยไม่อยากเลิกอนาคต อนาคตก็ยังคงเต็มบ้านเต็มเมืองอยู่ได้ นั่นคือไม่มีการมองความสำคัญของปัญหาทางศีลธรรม : ไปมองแต่เรื่องเศรษฐกิจ เรื่องการเมืองเรื่องอะไรกันเสียหมด มันก็ทำความสงบสุขไม่ได้.

เราขอให้คนเกลียดชังทั้งหลายเหล่านั้น มามองกันเสียใหม่. คือ มองให้เห็นปัญหาทางศีลธรรม ว่าเป็นต้นเหตุแห่งปัญหาทั้งหลายทั้งปวง ก็จะแก้ปัญหาก็เป็นวิกฤตการณ์ทั้งหลายได้. คนเกลียดชังไปพิจารณาดูให้ดี ๆ จะได้ทำตัวให้มีศีลธรรม แล้วก็มาช่วยกันส่งเสริมศีลธรรมกันเสียใหม่.

เรื่องที่ ๗. ไม่มีพระเจ้าพระสงฆ์ในจิตใจ.

ที่นี้ ก็มาถึงเรื่องที่ ๗ คือ เรื่องพระเจ้าพระสงฆ์. คนเกลียดชังเขาไม่มีพระเจ้าพระสงฆ์ในจิตใจ. คนเกลียดชัง

จะมีบ้าง ก็เพียงพระเจ้าพระสงฆ์ที่ริมฝีปาก, เขาจะพูดบ้าง
ถึงพระเจ้าพระสงฆ์แต่บางองค์ ที่มีประโยชน์แก่เขาหรือเป็น
พรรคพวกของเขา ซึ่งให้ประโยชน์ทางวัตถุแก่เขา. พระเจ้า
พระสงฆ์ที่แท้จริงเขาก็ไม่ชอบ: เพราะว่ามันไม่ได้ประโยชน์
อย่างที่เขาคิดงการ, มันได้ประโยชน์อย่างอื่นชนิดที่เขามิ
ต้องการ.

เราจะบอกแก่คนเกลียดตัวที่ว่า คนเกลียดตัว จงมอง
ดูให้ดี ๆ ว่า พระเจ้าพระสงฆ์นั้นคืออะไร. พระเจ้า
พระสงฆ์นั้น คือตัวอย่างแห่งบุคคล ผู้เป็นอยู่ด้วยความ
สะอาด สว่าง สงบ. คุณอย่าไปหาพระเจ้าพระสงฆ์ที่อื่นซี,
คุณมหาพระเจ้าพระสงฆ์ ที่บุคคลที่เป็นอยู่ด้วยความสะอาด
สว่าง สงบ; เขาเป็นบุคคลที่มีระบบการเป็นอยู่เกลี้ยง
หรือสะอาดบริสุทธิ์ วยคจากการบีบคั้นของความทุกข์ เป็น
อิสระแก่กิเลส; มีปกติไม่รุ่มรวย แล้วยังเยือกเย็นเป็น
นิพพาน; พระเจ้าพระสงฆ์ต้องเป็นอย่างนี้.

ที่นี้ เกี่ยวกับผู้อื่น พระสงฆ์มีชีวิตเป็นอยู่ให้ผู้อื่น
นี้แล้ว ก็เป็นเครื่องกระตุ้น มิให้คนทั้งหลายเกิดความ
ท้อถอย ในการทำงานทางจิตหรือทางวิญญาณ; เพราะว่ามี

พระเจ้าพระสงฆ์เป็นประจักษ์พยานหลักฐาน แสดงอยู่ว่าการ
ทำอย่างนั้นมันทำได้. และเมื่อทำได้แล้ว มันมีความปกติสงบ
เย็นอย่างนี้. ฉะนั้น การเป็นอยู่มีอยู่แห่งพระเจ้าพระสงฆ์
นั้น จึงเป็นเครื่องกระตุ้นในทางวิญญาณ ไม่ให้กันทั้ง-
หลายเกิดความท้อถอย ในกิจการทางบ้านวิญญาณ; เพราะ
เหตุผลอย่างนี้ พระสงฆ์จึงเป็นผู้นำในทางวิญญาณ, นำไป
สู่ความเหนือโลก, นำไปสู่ความเป็นอยู่เหนือโลก คือโลกุต-
ตระ อย่างที่ไต่กล่าวมาแล้วข้างต้น. **พระสงฆ์เป็น**

ผู้นำในทางวิญญาณ พาสัตว์โลกไปสู่โลกุตตรภูมิ ให้มี
โลกุตตรธรรม สำหรับจะมีชีวิตอยู่ที่ไหนก็ได้ ไต่ไม่
ต้องมีความทุกข์; ก็ว่าโลกุตตรธรรมไม่อาจจะเป็นพิษแก่
บุคคลผู้ตั้งอยู่ในโลกุตตรภูมิ ซึ่งพระสงฆ์เป็นผู้นำในทาง
วิญญาณแล้วพาไปให้ถึงที่นั้น.

หรือถ้าพูดอย่างอุปมาอีกสักหน่อย ก็พูดว่า
พระเจ้าพระสงฆ์นั้นเป็นหมอ, แพทย์ในทางวิญญาณ :
เป็นหมอเป็นแพทย์เชี่ยวชาญรักษาโรคทางวิญญาณ. อย่าง
พระเถระอรหันต์องค์หนึ่ง ท่านประกาศก็อ้างว่า **พระศาสดา**
ของข้าพเจ้า เป็นแพทย์รักษาโรคแก่สัตว์โลกทั้งปวง, คือโรค

ในทางวิद्यญาณ โรคกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์. พระพุทธเจ้าเป็นจอมแพทย์, ที่นี้ พระสงฆ์สาวกของพระองค์ก็เป็นแพทย์อุกนึ่ง; แต่ที่ทำหน้าที่อย่างเดียวกัน คือรักษาโรคในทางวิद्यญาณ อย่าให้จิตใจมีความทุกข์ แม้ว่าร่างกายมันจะเป็นอย่างไรก็ตามใจ; จิตใจก็จะไม่เป็นทุกข์, แต่แล้วในที่สุขมันก็สงบสบายกันทั้งทางฝ่ายกายและทางฝ่ายจิตใจ.

นี่แหละคนเกลียดควัดทั้งหลายเอ๊ย, จงรู้จักพระเจ้า พระสงฆ์กันเสียใหม่ ว่าพระเจ้าพระสงฆ์นั้นเป็นตัวอย่างแห่งการเป็นอยู่ด้วยความสะอาด สว่าง และ สงบ, คำเนนชีวิตขานึกที่เกลียดเกลสา รอคพัน เป็นอิสระปกติ และเยือกเย็น, เป็นเครื่องกระตุ้นให้สัตว์ทั้งปวงในโลกนี้ ไม่ยอมแพ้ไม่ทอดถอนในกิจกรรมในทางวิद्यญาณ, เป็นผู้นำในทางวิद्यญาณให้ขึ้นอยู่เหนือโลก, เป็นหมอ แพทย์ในทางวิद्यญาณ รักษาโรคโดยประการทั้งปวง. คุณก็คิดดูเถิดว่า เมื่อพระสงฆ์เป็นอย่างนี้แล้ว เรามาช่วยกันทำให้พระสงฆ์ยังคงมีอยู่ในโลกนี้ จะดีไหม? คนเกลียดควัด, คุณจะว่าอย่างไร เกี่ยวกับพระเจ้าพระสงฆ์?

เดี๋ยวนี้ คุณก็มักจะแก้ตัว; ไปอ้างเอาพระสงฆ์
 พระเจ้าที่โหนดมากไม่รู้. เราก็บอกคุณว่า คุณอย่าไปเอา
 พระเจ้าพระสงฆ์แบบราชสีห์ในหนังลา มาซิ. ราชสีห์ที่คลุม
 ด้วยหนังลา ที่ปลอมตัวเป็นลา อย่างนั้นมันก็มี; คุณอย่า
 ไปเอาพระเจ้าพระสงฆ์ทำนองนั้นมา. คุณช่วยกันสร้าง
 บารุงให้เกิดพระเจ้าพระสงฆ์ ตามแบบของพระพุทธองค์
 อย่างที่วามมาแล้ว.

นี่แหละเรื่องที่คุณเกลียดตัวที่เขาเข้าใจไม่ได้; เรื่อง
 ที่เราจะต้องบอกกับคนเกลียดตัวที่เขาเข้าใจไม่ได้.

เรื่องที่ ๘. มีระบบความสุขไปทางกิงกานเคียรคิ.

ทีนี้ ก็จะมาเรื่องที่ ๘ คือเรื่องความสุข. คน
 เกลียดตัวเขามีระบบความสุขของเขาไปตามแบบของเขา ตาม
 ที่เขา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเขาจะรู้สึกอย่างไร. และพอใจ
 อย่างไร; เขาเรียกว่า นั่นเป็นระบบความสุขของเขา. นี่เรา
 คนที่ไม่เกลียดตัว ที่เข้าถึงหัวใจของวัดหรือของพระศาสนา
 มันมีความรู้สึกอย่างอื่น; จิตมันจึงมีหลักเกณฑ์หรือว่า
 หลักการเป็นอย่างอื่นในการแสวงหาความสุข. ฉะนั้น เรา

จะพูดว่า คนเกลียดทัวตงคูให้ตี ๆ ให้เห็นว่า ระบบความสุข
นั้น มันขึ้นอยู่กับระดับจิต แล้วแต่ระดับจิตไหนมันเป็น
อย่างไร.

ถ้าอุปมาด้วยเรื่องธรรมชา ๆ ก็จะอุปมาว่า มัน
เหมือนกับแมลงวันกับแมลงผึ้ง. ทุกคนเคยเห็นว่าแมลงวัน
ชอบกินอะไร, และแมลงผึ้งมันชอบกินอะไร, มันแทบจะ
กินแทนกันไม่ได้; หรือว่า โดยปรกคิแท้จริงแล้วมันมี
ความมุ่งหมายกันคนละอย่าง, *แมลงวันกินของเน่าของเหม็น,*
แมลงผึ้ง มันก็ *ไปกินของหวาน* หรือ *ของหอม*. นี่คนที่
อันธพาล กับเป็น สัตบุรุษ ก็มีระดับความสุขต่างกัน
อย่างนี้ แล้วคนเกลียดทัวตงคูจะชอบความสุขในแบบไหน? ใน
ระดับไหน?

เดี๋ยวนี้ เรามาพูดถึงคนเกลียดทัวตง คู ระดับที่ว่ารวยสวย
งาม มีอำนาจวาสนากันดีกว่า; แล้วก็ยิ่งพูดได้ว่า ความ
สุขของคุณนั้น มันคือ ๓ ก; ความสุขของเจ้านั้นมันคือ
๓ ส. *ระบบความสุข* ของคุณก็คือ *กิน กาม เกียรติ* เรียกว่า
๓ ก : ก. กิน ก. กาม ก. เกียรติ คุณมีความสุขอยู่ที่ระบบ
๓ ก. ส่วนเจ้านั้นก็มี *ระบบความสุข* อยู่ที่ ๓ ส ก็คือ *สะอาด*

คือ *สว่าง* และ *สงบ*; ค่อยเมื่อ สะอาด สว่าง สงบ ในทางจิตใจ
 ฉะนั้นจึงจะถือว่าเป็นความสุข. เพียงรสชาติ ของเรื่องกิน
 เรื่องกาม เรื่องเกียรติ นั้น จะไม่มีความสุข; มัน
 เป็นเรื่องกามธรรมคาสามัญ ที่มันจะต้องเป็นอย่างนั้น.

นี่จะเรียกว่าความสุขสูงเกินไป ก็ตามใจ; ถ้าว่า
 สะอาด สว่าง สงบ นั้น สูงเกินไป คุณไม่เอาก็ได้; เรา
 ก็ยังเสนอให้ ลดต่ำลงมา ได้ว่าความสุขของเรานั้น อยู่ที่การ
 ยกมือไหว้ตัวเองได้. เมื่อไรเราได้ทำอะไรลงไปแล้วยกมือ
 ไหว้ตัวเองได้ ความรู้สึกอันนั้นเป็นความสุขของเรา.

เราจะยกมือไหว้ตัวเองได้ เมื่อรู้สึกว่าจะทำอะไร
 ไม่ผิดพลาด, ทำอะไรไม่มีส่วนที่น่าท้อเทียบ, ทำอะไรถูกต้อง
 ตามธรรมตามวินัย ตามระบบแก้ความคับทุกข์ โศกสันเข็ง,
 หรือตามระบบที่เราช่วยผู้อื่น ด้วยความไม่เห็นแก่ตัว; เมื่อ
 เราได้ทำสิ่งเหล่านั้นแล้ว เรายกมือไหว้ตัวเองได้. เรายก
 มือไหว้ตัวเองได้เมื่อไร; เมื่อนั้นเรามีความสุขสูงสุด;
 ไม่เกี่ยวกับเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ แม้แต่ประการใด.
 คนแก่อีกตัวทั้งหลาย จงรู้จักพวกเราในลักษณะอย่างนี้เถิด;
 นี่คือความสุข.

ที่นี้ คนเกลียดตัวที่นั้น มีปกติเป็นทาสของอายตนะ
 คือเป็นทาสของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ บุชาความอว้อยทาง
 เนื้อทางหนังมาตั้งแต่ต้นเสียหมดแล้ว ; มันไปติดความสุข
 ชนิดนั้นเสียหมดแล้ว, มันจึงเลยเข้าใจความสุขชนิดนี้ไม่ได้,
 เป็นเหตุให้เราต้องแยกทางกันเหมือนแมลงวันกับแมลงผึ้ง
 ในอุปมาข้างต้น. นี้คนเกลียดตัวก็มีความสุขไปตามแบบ
 คนเกลียดตัว, คนรักวัดไทยแท้จริง ก็มีการหาความสุขไป
 ตามแบบของคนรักวัดหรือคนมีวัด.

เรื่องที่ ๙. เข้าใจผิดในเรื่องการทำบุญให้ทาน.

ที่นี้ ก็จะมาถึง เรื่องที่ ๙ คือ เรื่องการทำบุญ
 สุนทรทาน, จะเรียกสั้น ๆ ว่า การทำบุญสุนทรทานก็
 ตามใจ. คนเกลียดตัวบางคน เขาอยากจะทำหน้าเอาคา;
 เพราะฉะนั้น เขาจึงทำบุญสุนทรทานชนิดที่จะให้ได้หน้า
 ได้ตา; เขาบอกว่านั่นไม่ใช่การทำบุญสุนทรทานอันแท้จริง.
 การทำบุญสุนทรทานอันแท้จริง ไม่เกี่ยวกับการได้หน้าได้ตา
 เกี่ยวกับประโยชน์ ที่จะช่วยผู้อื่นให้ได้รับความสุข และ
 ตัวเองก็ได้บรรเทากิเลส ที่เป็นเหตุให้เห็นแก่ตัวเองไปทุกที ;

คือทางผู้ทำน้ำจะหมักก็เลย ที่เป็นเหตุให้เห็นแก่ตัวลงไปทุกที
 ในการทำบุญนั้น. และทางผู้อื่นก็ได้รับความสงบสุข. ในเรา
 เรียกว่าความถูกต้อง ในการทำบุญสุนทรทาน. แต่คน
 เกลียคิดว่าเขาต้องไถ่หน้าได้ตา, ทำบุญเพียงเพื่อประดับเกียรติ.

เราเคยพูดเรื่องนี้ไว้เป็นข้อๆ สำหรับจำง่าย ๆ ว่า
ทำบุญแบบน้ำโคลน : ร่ำว่าร่ำกลัว ร่ำหมูร่ำแมวอะไร
 มาเตือนกันให้สันทุสนานทำบุญ. แล้ว ทำบุญแบบน้ำหอม
 ก็ทำกันอย่างที่ว่า ไถ่เกียรติไถ่สันทุสนานไปตามเรื่อง.
 แล้ว ทำบุญแบบน้ำสะอาด; ไม่ใช่ น้ำโคลนไม่ใช่ น้ำหอม
 แต่เป็นน้ำสะอาด ก็เพื่อให้มันหมกบาป, ทำบุญให้มันหมก
 บาป เพื่อประโยชน์อันแท้จริง อย่างที่กล่าวมาแล้ว.

บุญนี้ต้องเป็นเรื่องล้างบาป; น้ำโคลน มัน
 ล้างบาปได้เท่าไร, มันก็ **เป็นโคลนใหม่** ไปติดเป็นบาปแทน
 อยู่. ต่างด้วย **น้ำหอม** มันก็ **มีเขื่อน้ำหอม** ซึ่งเป็นของ
 สกปรกอะไรอย่างหนึ่งก็ได้ **ติดเหลืออยู่** มันต้องล้างด้วย
น้ำสะอาด จึงจะไม่มีอะไรติดเหลืออยู่. คนเกลียคิดว่าเขา
 ทำบุญเหมือนกับชนิดที่ล้างด้วยน้ำสะอาดนี้ไหม? ไปสอบ

สวนการทำบุญของตนเองกุใหม่: ลองดูบ้างในการทำบุญ
แบบน้ำสะอาด, ไม่ต้องเอาหน้าเอาตา.

หรือว่าอาจจะมีคนเกลียดตัวบางคนว่ารวยมากเป็น
ว่าเด่น เขาทำบุญเป็นว่าเด่น อย่างนี้ก็มิ. เขา **สนุกสนาน**
ด้วยการทำบุญทำทาน อาจจะทำบุญชนิดนี้ก็มิ: แต่
มันคงไม่เป็นบุญ เพราะมัน **ไม่ล้างบาป**. เพราะมันทำบุญ
เพื่อความสนุกสนานของตัวเอง. โดยเฉพาะก็ **เพื่อได้เกียรติ**
ได้ความมีหน้ามีตา นั้นอีก. การทำบุญกันเป็นการใหญ่
อย่างเช่นกล่าวนี้ มันก็มีอยู่ ๒ แบบ.

ในครั้งพุทธกาลนั้น เขามีโรงทาน. เศรษฐี
ต้องมีโรงทาน ถ้าไม่มีโรงทานไม่เรียกเศรษฐี. แล้วก็ทำทาน
กันโดยบริสุทธิ์ใจ มันเป็นทานโดยบริสุทธิ์. สมัยนี้ก็
มุลินี ว่าที่จริง แก่เจตนาารมณมันเพื่อการเมืองเสียมากกว่า
มันไม่เหมือนกับโรงทานอันบริสุทธิ์ใจของสมัยนั้น. สมัยนี้
ก็มีมุลินีอยู่มาก แต่เบื้องหลังหรือหัวใจของมัน มันเป็น
การเมืองอยู่หลายๆ; ก็เลยไม่เหมือนกัน. แต่เดี๋ยวนี้คน
เกลียดตัวโดยมากนั้นก็ยังไม่ทำ; แม้มุลินีเพื่อการเมือง
เขาก็ยังไม่ทำ เขาเอาไว้ใช้เองดีกว่า.

แล้วคนเกลียดตัวฉัน ก็จะมาวิจารณ์อะไรกันสักที ก็ต้อง
 มึนงงบอกลี, งานบอกลีคือว่ากินเหล้าเมายากัน ให้กลายเป็น
 สักวันเที่ยวงานไปเลย, แล้วก็เรื่อยไป, เอาเงินนั้นไปทำบุญ
 ทำทานอะไรบ้าง; อย่างนี้เรียกว่างานบอกลี, คนเกลียดตัว
 เขาก็มีแต่งงานบอกลี เพื่อจะเรื่อยไปเอาไปทำบุญ เพราะว่าคน
 เกลียดตัวมีจิตใจที่กับแคบหรือต่ำเกินไป.

เราบอกเขาว่า จิตที่คิดจะให้ณะ สบายหรือประ-
 เสวีรกว่าจิตที่คิดจะเอา; พูดถึงประเสวีรเราคงไม่ชอบ,
 พูดถึงสบาย บางทีเราคงพอจะฟังถูก ว่าจิตที่คิดจะให้ณะ
 สบายกว่าจิตที่คิดจะเอา, แต่ที่มันเป็นจิตของคนอีกแบบ
 หนึ่ง ไม่ใช่จิตของคนเกลียดตัว จิตของคนเกลียดตัวนั้น จิต
 ที่คิดจะเอานะมันสบายกว่าจิตที่คิดจะให้; เพราะเขาจะเอา
 แล้วเขาก็พอใจที่จะเอา, เขามาได้ก็สบาย, ส่วนคนปกตินั้น
 จิตที่คิดจะให้ มัน เป็นจิตที่สละออกไปไม่ยึดมั่นถือมั่น;
 ไม่มีอะไรมาบีบบังคับ มากกัทบอยู่บนจิต เพราะมันให้ตัวกู
 - ของกูออกไปเสีย; จิตที่ให้จึงสบายกว่าจิตที่คิดจะเอา—
 เอามา—เอามา, เป็นของกู—เป็นตัวกู, มาหวงมาแทน
 มารักษา มาวิตกกังวล. “จิตให้สบายกว่าจิตเอา” คุณ
 เคยสังเกตเห็นหรือเปล่า?

ที่เราจะพูดอีกประโยคหนึ่งว่า การบริจาคคือการ
 ได้เพิ่มมากขึ้น นี่คนเกลียดควักไม่ยอมฟัง. การบริจาค
 อะไรออกไปนั้น มันทำให้ได้อะไรมากขึ้น; เช่น บริจาค
 เงินออกไป มันทำให้มีความสุขมากขึ้น กว่าที่จะมีไว้เป็น
 สุขแต่คนเดียว : เจ้าของผู้บริจาคก็ได้ความสุข เพราะ
 ได้บริจาค, ได้บุญเพราะได้บริจาค, มีความดีเพราะได้บริจาค,
 คนที่ได้รับก็ได้มีความสุข หรือว่าได้รับประโยชน์อะไร
 ก็สุดแท้ เพิ่มมากขึ้น; ประโยชน์มันมากออกไป. ผู้
 บริจาคกลับได้มากกว่า เพราะสะดวกเห็นแก่ตัว
 ความยึดมั่นถือมั่น เลยได้ประโยชน์ไปทางนิพพาน; แม้
 ว่าผู้รับทานก็จะได้ประโยชน์ไปในทางเรื่องธรรมดา
 สามัญ; ก็ยังต้องพูดได้ว่า การบริจาคนั้นทำให้เกิดการ
 ได้เพิ่มมากขึ้น. คนเกลียดควักฟังไม่ถูก : มันต้องฉันได้สิ
 มากขึ้น มันจึงจะเรียกว่าได้มากขึ้น; คนอื่นมันได้มากขึ้น
 มันไม่ใช่ฉันได้; เพราะฉะนั้นจึงไม่รับรู้ในข้อนี้.

คนที่มัวคร่ำครวญ มีใจกว้าง เขามีความกตัญญู รัก รัก
 กว้างถึงกับว่าทั้งโลกเป็นของเรา; ถ้าเราช่วยโลก บริจาค

ทรัพย์สินออกไป เพื่อประโยชน์แก่โลก ทั้งโลกก็เป็นของเรา ;
 เขาจึงรู้สึกว่าเขาได้มาก. เช่นเขาบริจาตทรัพย์สินจำนวนหนึ่ง
 ส่งเสริมพระศาสนาในเรื่องปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ทำให้โลก
 นี้มีศาสนาคู่ครองโลกอยู่เป็นผาสุก เขาก็รู้สึกว่าเขาได้มาก ;
 ฉะนั้นยังบริจาตยิ่งได้มาก. ยิ่งบริจาตยิ่งมีการได้เพิ่มมากขึ้น,
 ไม่ใช่ลดลงไป. แต่คนเกลียดตัวเขาไม่ยอมมองอย่างนี้.

ที่นี่ เราพูดอีกที่หนึ่ง เขาคงจะไม่ชอบใจมากขึ้นไป
 อีก บอกว่าการเอาไว้นั้นคือการสูญเสีย, การเก็บเอาไว้นั้น
 คือการสูญเสีย วิชาฉิมหาย คือ มันเพิ่มความยึดมั่น
 ถือมั่นมากขึ้น ๆ จนเหมือนกับว่าตกนรกทั้งเป็นอยู่ทั้งวัน
 ทั้งคืน เพราะการห่วงแหน, การเอาไว้, การยึดมั่นถือมั่น
 นั้นเอง มันเกิดเป็นสันนิษัตยขึ้น ภายในจิตของบุคคลผู้เป็น
 เจ้าของผู้เอาไว้ ; ฉะนั้นเราจึงบอกเขาว่า คนเกลียดตัวเอ๋ย
 คุให้ดีๆ ว่า การเอาไว้นั้นแหละคือการสูญเสีย, การ
 บริจาตออกไปนั้นแหละคือการเพิ่มมากขึ้น. นี่คือเรื่อง
 การทำบุญสุนทรทาน ที่เราจะพูดกับคนเกลียดตัว ให้เรา
 เข้าใจ.

เรื่องที่ ๑๐. ความสุขที่แท้จริงมีได้ ต่อเมื่ออยู่ด้วยจิตว่าง.

ทันทีที่มาถึงเรื่องที่ ๑๐ เรื่องการเป็นอยู่อย่าง
พุทธบริษัท. พุทให้ตักก็ต้องพูดว่า เรื่องจิตว่าง, เรื่อง
การเป็นอยู่อย่างพุทธบริษัทนั้นคือเรื่องจิตว่าง; เพราะ
ว่าพุทธบริษัทจะต้องมีการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง. ฉะนั้น ถ้า
ใครเป็นอยู่อย่างพุทธบริษัท ก็ต้องเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง.

พุทธบริษัทที่อั้งไม่หมกมิดเลส ก็อั้งไม่เป็นพระ
อรหันต์ ก็อยู่ด้วยการทำจิตให้ว่าง, วัชชาจิตให้ว่าง, พยายาม
ทำจิตให้ว่าง, ระวังให้มันว่างอยู่ แล้วก็อยู่ด้วยความว่างอันนั้น
ก็สบายก็. ทีนี้ ถ้าเป็นพระอรหันต์สิ้นกิเลสแล้ว ก็อยู่
ด้วยความว่างเองโดยอัตโนมัติ; ไม่ต้องพยายามอะไร,
ไม่ต้องขวนขวายอะไร. เราจึงพูดเสียเลยว่ พุทธบริษัท
ที่แท้จริงต้องเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง.

คนบุญคุณ หรืออั้งไม่เป็นพระอรหันต์ ก็ทำให้มัน
ว่าง จะล้มนอนลงไป มือกำยหน้าผากก็ได้ ถ้ามันชอบทำ
อย่างนั้น; แต่ขอให้อจิตมันว่าง หรือ พยายามประคองให้

มันว่าง กว่าจะหลับลงไป, ให้อยู่ด้วยจิตว่าง ที่เราทำให้มันว่าง, ควบคุมให้มันว่างอยู่. นี่ถ้า เป็นผู้ตื่นกิเลสแล้ว มันว่างเอง มันวุ่นอีกไม่ได้ มันเป็นของมันเอง. "เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง" เรียกว่ามีผลอยู่ด้วยความว่างอย่างเดียวกัน ก็เพียงฝึกกันคนหนึ่ง ว่าอันหนึ่งมัน ว่างเพราะควบคุมให้ว่าง, อันหนึ่งมัน ว่างเองโดยไม่ต้องควบคุม แต่ว่า ทั้ง ๒ พวกนี้เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง. ฉะนั้นเราจะศึกษาเล่าเรียน, เราจะทำการงาน, เราจะเก็บผลการทำงาน, เราจะบริโภคนิผลการทำงาน, เราจะพักผ่อน เราจะนอนหลับ ทุกกระยะทุกตอน เราจะ ต้องเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง ไม่ให้ โอกาสแก่กิเลสและความทุกข์สำหรับจะเกิดขึ้นมาทำให้จิตวุ่น.

นี่แหละเรียกว่าการเป็นอยู่ มีชีวิตอยู่ มีลมหายใจอยู่ ตามแบบของพุทธบริษัท : ทำงานก็ทำด้วยจิตว่าง, บริโภคนิผลงานกับบริโภคนิผลด้วยจิตว่าง, การพักผ่อนก็พักผ่อนด้วยจิตว่าง, ว่างจากความรบกวนของกิเลสและความทุกข์ กิเลสไม่รบกวนก็เรียกว่าอยู่ว่าง. ถ้ากิเลสมารบกวน มันก็ไม่ว่าง ก็ไปต่อสู้กับกิเลสอยู่. ความทุกข์ก็เหมือนกัน ถ้ามันเกิดขึ้น แล้วมันหาความว่างไม่ได้.

นี้ให้กันเกลียดควัก มองคุณกันเสียใหม่ว่า เราจะมีความสุขอันแท้จริงได้ ก็ต่อเมื่อเรามีการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง, เรือกว่าการเป็นอยู่อย่างของพุทธบริษัท มองคุณให้ถี่ ๆ. เคียงนี้คุณมันต้องการแต่จะ **แช่อ้อมเนื้อหนัง** ของคุณ **ให้ชุ่มอยู่ด้วยเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ** ชนิดที่ไม่มีเวลาจะอ้อมตัว, มันจะไม่มีเวลาถึงจุดอ้อมตัว. คุณต้องการจะแช่อ้อมเนื้อหนังของคุณ ด้วยเรื่องกิน ด้วยเรื่องกาม ด้วยเรื่องเกียรติ ตลอดเวลา. นี้เรียกว่าความเป็นอยู่อย่างอะไร ๆ อย่างนี้จะเรือกว่าความเป็นอยู่อย่างพุทธบริษัทไม่ได้แน่; มันต้องเรือกว่า ความเป็นอยู่อย่างแบบของคนเกลียดควัก ก็พอ, มันก็ได้อะไรมากเต็มทีตามแบบของคนเกลียดควัก.

ทำไมต้องใช้คำอุปมาว่า "แช่อ้อม". คำว่า **แช่อ้อม** ทุกคนคงจะเข้าใจได้ดี ว่าเขานำตาลใส่ลงไปจนไม่รู้ว่าจะได้กินอย่างไร, จนมันใสไม่ลงนั้นแหละ ใสไม่เข้า เรียกว่าแช่อ้อม **คนเกลียดควัก** เขาจะต้องการแช่อ้อมเนื้อหนังของเขา **ด้วยเรื่องกิน ด้วยเรื่องกามารมณ์ ด้วยเรื่องเกียรติยศชื่อเสียง** อย่างไม่มีจุดสูงสุด ที่ว่าจะถึงจุดอ้อมตัว แล้วเลิกกิน, นี่คนเกลียดควักคงพิจารณาให้คุณให้ถี่ ว่าการเป็นอยู่ ๒ อย่างนี้ ก็อยู่

อย่างพุทธบริษัท, กับอยู่อย่างคนเกลียดควัด อันไหนน่า
เส่นทาน่าพิสมัย?

เอาละ, เป็นอันว่า วัน^{นี้} ได้พูดมาแต่เวลาที่กำหนด
ไว้ สำหรับการพูดบ้างแล้ว; จะยัดหัวข้อย่อยที่จะพูด^{นี้}ไว้เพียง
เท่า^{นี้} มีเหลือไว้พูดคราวหลังต่อไปอีก. เรื่องคนเกลียดควัด^{นี้}
คงจะยืดยาวเหมือนกัน.

อาตมาขอยุติการบรรยายเรื่องคนเกลียดควัด แล้วก็
ทิ้งเรื่องคนรักควัดไว้ให้เทียบเคียงดูเขาเอง โดยนัยะตรงกัน
ข้าม ไว้แต่เพียงเท่า^{นี้}ก่อน ให้เป็นโอกาสแก่พระคุณเจ้า ได้
สวคบทคณสาธยาย ส่งเสริมกำลังใจให้คนหายเกลียดควัดกัน
เสียบ้าง สืบต่อไป.

คำบรรยายในเรื่องคนเกลียดวัด
ภาคอาษาพหุษา, ที่สี่รูปเรือ
๑๖ กันยายน ๒๔๒๑

— ๖ —

คนเกลียดวัด กับ คนรักวัด.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาคอาษาพหุษา
ในวันนี้ ย่อมจะได้กล่าวเรื่องธรรมะสำหรับคนเกลียดวัด
ต่อจากที่กล่าวค้างในวันก่อน.

[บทวนครั้งก่อน.]

ท่านทั้งหลายบางท่านไม่ได้มาฟังในวันนี้ ขอพูด
ถึงลักษณะของคนเกลียดวัด ซ้ำอีกสักเล็กน้อย ว่า **คนเกลียด
วัดคือคนที่มีความคิดนึกของตัวเอง มองอะไรอย่างผิวเผิน,**
แล้วก็มีมองเห็นพระธรรมหรือพระศาสนา ว่าตัวอาวาม พระ-

เจ้าพระสงฆ์ ว่าเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นแก่ตนเองเลย, หมายถึง
ว่าไม่จำเป็นแก่มนุษย์ เขาจึงเกลียดสิ่งเหล่านั้น; ทั้งที่โดย
แท้จริงแล้ว สิ่งเหล่านั้นมีไว้สำหรับคนเกลียดตัวตนนั้นเอง;
มันกลายเป็นว่า เขาเกลียดสิ่งที่จำเป็นที่เขาจะต้องมี.

เมื่อเขายังมีความเข้าใจผิดอยู่ เขาก็ต้องเกลียด โดย
เฉพาะอย่างยิ่งก็เกลียดสิ่งที่ฝนความรู้สึกรของเขา. เขามี
ความรู้สึกเอาเอง ท่อสิ่งต่างๆ ว่าเป็นอย่างไร, แล้วก็ไมยอม
ฟังเสียง ไม่ยอมศึกษา ตามแบบฉบับที่ครูบาอาจารย์มีสั่งสอน
กันอยู่ตามวัดวาอาราม ซึ่งเป็นเรื่องของศาสนา. ฉะนั้น
เขาจึงเข้าใจสิ่งต่างๆ ทุกอย่าง ผิดไปจากที่ผู้มีสติปัญญาได้เคย
ค้นคว้าอบรมสั่งสอนกันสืบ ๆ กันมา. จนกระทั่งไม่เข้าใจใน
คำว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์, ไม่เข้าใจศาสนาว่า
มีไว้สำหรับอะไร.

เขาเข้าใจแต่สิ่งที่เรียกว่า "โลก"; และเมื่อเข้าใจ
สิ่งที่เรียกว่าโลกแล้ว ก็คิดว่าพอแล้ว, มีความเจริญอย่างยิ่ง
ในโลก อย่างนี้ก็พอแล้ว; เขาไม่ได้รู้สึกว่ โลกนี้
อ้อมมีพิษ มีฤทธิ์ มีอันตราย อยู่ในตัวมันเองตลอดเวลา.
คนจะเจริญไปในโลก, จะผ่านไปในโลก, จะต้องรู้จักสิ่งที่

สามารถจัดพิชชของโลก. สิ่งใดสามารถจัดพิชชไว้ใน
โลกได้ สิ่งนั้นก็เรียกว่า ธรรม, หรือถ้าเรียกให้ไพเราะ
สูงส่งอีกอย่างหนึ่ง ก็เรียกว่า โลกุตตรธรรม.

โลกียธรรมเป็นเรื่องโลก มีกฎเกณฑ์ตามแบบของ
โลกียธรรม. ทำสำเร็จแล้วก็ได้รับประโยชน์อย่างโลก ๆ;
พร้อมกันนั้นก็ยังมีพิชชเกิดขึ้นตามสมควร เป็นอันไม่ยกเว้น.
เราจึงต้องมีสิ่งอีกสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นนาคับพิชช ซึ่ง เป็นของ
คู่กัน สำหรับจะดับพิษนั้นให้ทันทางที่.

ลองคิดดูแล้วก็จะเห็นได้ว่า โดยธรรมชาติมันก็
เป็นอย่างนี้ : เมื่อเราต้องลงนั่งร้องไห้ เพราะความทุกข์
ทรมานใดๆ เราก็มีความคิด อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่จะขจัด
ความทุกข์; ไม่ต้องนั่งลงร้องไห้ ลูกชิ้นได้คือไป อย่างนี้
อยู่เป็นประจำ. ถ้าไม่อย่างนั้น มันก็ต้องเป็นบ้าตาย, เป็น
โรคประสาท หากความปกคิสุขไม่ได้. แม้แต่เด็ก ๆ ที่เขา
ร้องไห้; เขาก็รู้จักคิดนึกเสื่อใหม่จนหัวเราะได้; แล้วก็
ไม่ต้องมีความทุกข์ เพราะความร้องไห้. ผู้ใหญ่ก็เหมือน
กัน เมื่อมีสิ่งที่ทำให้เป็นทุกข์ ก็ต้องมีวิธีที่จะสลัดความ

ทุกข์นั้นออกไป, อย่างที่เรียกว่าปลงออกไปเสียได้. สลัด
ออกไปเสียได้.

วิธีสลัดออกไปนั้นแหละคือธรรมะ หรือ โลกุตตร-
ธรรม ซึ่งตรงกันข้ามจากโลกียธรรม ที่ทำให้ร้องไห้. ส่วน
ที่ทำให้ได้หยุดร้องไห้ ก็คือโลกุตตรธรรม. แต่เรา
ไม่รู้จักสิ่งเหล่านี้ในลักษณะอย่างนี้. เราไม่ได้สอนกัน
ในลักษณะอย่างนี้ คือไม่ได้สอนกัน ถึงขนาดที่เรียกว่าแยก
แยะให้ดู ว่ามันมีอยู่เป็น ๒ ฝ่าย. เราจะต้องมีทั้ง ๒ ฝ่าย
จึงจะอยู่ในโลกนี้ได้อย่างผาสุก ปลอดภัย และก้าวหน้าไปตาม
หนทางของชีวิต ที่จะไปสู่จุดจบลงในเมื่อบรรลุถึงนิพพาน.

ทีนี้ มีคนพวกหนึ่ง ไม่มองเห็นอะไรมากไปกว่าว่า
เราได้ทำอะไรตามที่เรากำลังทำ มันก็พอแล้ว; เขาก็แสวงหา
ตามที่เขากำลังหา; **เมื่อไม่ได้สมหวังเขาก็เป็นทุกข์,**
เขาก็ยอมทนทุกข์ จนเป็นบ้า จนฆ่าตัวตาย อย่างนี้ก็ยังมีอยู่
เป็นส่วนใหญ่. ถึงแม้จะไม่ถึงกับฆ่าตัวตาย มันก็เป็นชีวิต
ที่บอบช้ำรันทรมอยู่อย่างหาความผาสุกไม่ได้ ไม่สมกับความ
เป็นมนุษย์เลย.

นี่ขอให้สรุปใจความกันสั้น ๆ แต่เพียงว่า ผู้ที่ไม่รู้จักสิ่งหนึ่ง ซึ่งจะเป็นเครื่องดับพิษร้าย อันจะเกิดขึ้นในวิสัยโลกตามธรรมดา แล้วคนพวกนั้นก็เกลียดธรรมดา, ไม่สนใจกับธรรมดา, มองเห็นเป็นของไม่มีประโยชน์ คือเห็นตรงกันข้ามจากที่เป็นอยู่จริง; หรือว่าเห็นตาม ๆ กันไปในหมู่บุคคลผู้เห็นผิดด้วยกัน, เรียกว่าเป็นผู้มีมิจฉาทิฎฐิตัวด้วยกัน ก็พากันเกลียดธรรมดา. เมื่อเกลียดธรรมดา ก็พาลเกลียดวัด เกลียดศาสนา เกลียดพระเจ้าพระสงฆ์, เกลียดอะไรทุก ๆ อย่างที่เนื่องกันอยู่กับธรรมดา. แต่ในที่นี้ อาตมาจะสรุปเรียกสั้น ๆ ว่า คนเกลียดวัด ก็ให้เข้าใจเอาเองว่าเกลียดทุกอย่างที่เกี่ยวกับวัด.

[เริ่มการบรรยายครั้งนี้.]

ที่นี้ ก็จะได้พูดถึงธรรมดา, หัวข้อธรรมดาแต่ละข้อเป็นข้อ ๆ ไป สำหรับคนเกลียดวัด:—

ข้อที่ ๑. ไม่เข้าใจคำว่าโลก.

ข้อแรก ในวันนี้ ก็คือสิ่งที่เรียกกันว่า โลก นั้นเอง. คนเกลียดวัดรู้จักโลกในลักษณะอย่างหนึ่ง, คนที่ไม่เกลียด

วัดหรือคิตัววัด ก็รู้จักโลกใบในลักษณะอีกอย่างหนึ่ง. คนที่รู้จักวัด ชอบวัด พอใจวัด ได้รับการศึกษาอบรมอย่างวัด ๆ ก็มีความเข้าใจในโลกในลักษณะอีกอย่างหนึ่ง, ซึ่งตรงกันข้ามกับคนเกลียดวัดเข้าใจ. คนเกลียดวัดยึดมั่นถือมั่น จนติดจมอยู่ในโลก, เรียกว่าคนจมโลกก็ไม่มีผิด; แต่คนที่รู้จักวัดนั้นไม่จมอยู่ในโลก, คือไม่ติดโลก เพราะเขารู้จักว่าโลกนั้นคืออะไร.

เมื่อกล่าวโดยทั่วไป สำหรับทุกคน, สำหรับใครก็ได้. สิ่งที่เรียกว่าโลกนั้น ตามตัวหนังสือของคำว่า "โลก" นี้เอง มันหมายถึง *สิ่งที่มีการแตกเป็นธรรมดา*. คำว่า "โลก" แปลว่าสิ่งที่จะต้องมีการแตกเป็นธรรมดา; บางคนก็พูดเป็น คือพูดว่า โลกแตก นี้เขาก็พูดเป็น; แต่เขาจะเข้าใจความหมายถูกต้องหรือไม่นั้น มันยังเป็นปัญหา. คำว่า "โลก" ในภาษาบาลี แปลว่า *สิ่งที่ต้องแตกเป็นธรรมดา*; หมายความว่าแตกแน่, และ โดยข้อเท็จจริงแล้ว มันแตกอยู่ทุกวัน ๆ. ท่านทั้งหลาย ที่สนใจจะศึกษาธรรมะในพระพุทธศาสนา ก็ต้องเข้าใจคำว่าโลกนี้ ว่ามันหมายความว่า เป็นสิ่งที่ต้องแตกแน่, แต่วิก็แตกอยู่ทุกวัน.

ทั้ง ขรมนั้นเป็นสิ่งที่ตรงกันข้าม, คือสิ่งที่
จะป้องกันไม่ให้โลกมันแตก ให้มันหยุดแตก; ก็ต้อง
กิดคว้ามันซะเป็นอย่างไร. วิชาอารามก็เป็นสิ่งที่สอน
ขรมะ, ซึ่งจะเป็นเครื่องหยุดการแตกของโลกเสีย.

โลกนี้มีการแตกในทางวัตถุ คือตัวโลกแผ่นดิน,
น้ำก็พอจะเข้าใจได้. พวกนักวิทยาศาสตร์ ก็พอจะช่วยบอก
ให้ได้ว่า มันมีการสีกหรืออยู่ทุกวัน, มีความเปลี่ยนแปลง
ที่ผิวโลกขึ้นลง เหมือนกับมีการแตกปริแล้วปริอีก อยู่ทุกวัน,
แล้วมีความเชื่อกันว่า โลกนี้หมุนรอบดวงอาทิตย์อยู่นั้นไม่ใช่
อยู่ในระดับเดิม แต่ว่าได้ใกล้ดวงอาทิตย์เข้าไปทีละนิด ๆ
โยกสข้างหน้าสักวันหนึ่ง มันก็จะเข้าถึงดวงอาทิตย์, เข้า
ใกล้ดวงอาทิตย์ในลักษณะที่จะต้องไหม้ไป ซึ่งเหมือนกับการ
แตกสลาย. นี้เรียกว่าในส่วนของวัตถุ, โลกมันก็จะต้องแตก.

ทั้ง โลก ที่มีความหมายยิ่งกว่านั้น ก็คือโลก สัตว-
โลก คือ สิ่งที่มีชีวิตที่มีอยู่ในโลก. ถ้าโลกนี้ ไม่มีสิ่งที่มี
ชีวิต มันก็ ไม่มีค่าอะไร. โลกมีสิ่งที่มีชีวิต ทำให้มีค่าขึ้นมา.
สัตว์โลกนี้ก็มีการแตก คือมีความทุกข์, เป็นไปใน
ลักษณะของความทุกข์, แล้วยังเชื่อกันโดยเหตุผลก็ได้ เชื่อ

กันอย่างปรึมิปรากก็ได้ ว่ามนุษย์จะถึงที่สุดของความเป็
 มนุษย์ ที่เรียกว่ามิกสัจญ์ : ไม่มีศีลธรรมเหลืออยู่แต่
 ประการใด, เบียดเบียนกัน ฆ่าฟันกัน จนกระทั่งคนหมดโลก
 หรือเกือบจะหมดโลก, เหลืออยู่ชนิดที่ไม่มี ความหมาย,
 อย่างนี้เรียกว่า โลกคือหมู่สัตว์ มันก็แตกไป และแตกอยู่
 ทุกวัน, ร้อยหรือลงทุกวัน ในทางของศีลธรรม กว่าจะ
 ถึงจุดสุดออกของความไม่มีศีลธรรมก็เป็นอันว่าแตก.

ที่นี้ ^๓ ในทางจิตใจ ของคนแต่ละคน ซึ่งเป็นความ
 หมายของโลกอย่างยิ่ง มันก็กำลังเป็นอย่างนั้น. พระ-
 พุทธเจ้าท่านตรัสว่า โลก กัตติ เหตุให้เกิดโลก กัตติ ความดับ
 แห่งโลก กัตติ ทางให้ถึงความดับแห่งโลก กัตติ ตอาคตัญญุติ
 ไว้ในร่างกาย ซึ่งยาวประมาณวาหนึ่งนี้ พร้อมทั้งสัญญาและ
 ใจ; หมายความว่า ในตัวคน ๆ หนึ่งที่ยังเป็น ๆ ก็ยังมี
 ชีวิตอยู่นั้น มีโลก มีเหตุให้เกิดโลก มีความดับสนิท
 แห่งโลก ทางให้ถึงความดับสนิทแห่งโลก อยู่พร้อม
 เสร็จ. ให้ศึกษาให้เข้าใจ. นี้ก็เป็นอันว่า ในจิตใจของ
 คนก็มีโลกที่กำลังบับบ่วน คือความทุกข์, มีกิเลสซึ่ง
 เป็นเหตุให้ทำสิ่งที่ เป็นทุกข์ แล้วคนก็เป็นทุกข์. หมายความว่า

ว่า มันเป็นโลกแห่งความทุกข์ ที่มีอยู่ในใจของคน, แล้วความทุกข์คือโลกนั้น ก็คืออย่างตลกลงๆ คือแตกไปๆ จนกว่าจะดับสิ้นลงไป เป็นความดับไม่เหลือแห่งความทุกข์ ก็เป็นอันว่าดับเหมือนกัน.

ฉะนั้น ไม่ว่าจะเป็โลกชนิดไหน มันมีแต่จะต้องแตกดับ; นี่เป็นไปเองตามธรรมชาติ, เป็นหลักเกณฑ์อยู่โดยธรรมชาติ, ผู้ใดมีความรู้เรื่องนี้ ก็ปฏิบัติให้ถูกต้องตามความจริงอันนี้; เมื่อไม่รู้ก็ปฏิบัติไปตามความเห็นของตัว. คนเกลียดวัดทั้งหลาย ไม่รู้ความจริงอันนี้, ไม่มีทางที่จะรู้ความจริงอันนี้. แม้ใครจะบอกเขาว่าเป็นอย่างนี้ เขาก็ไม่เชื่อ; นี่ก็เป็นอันว่า เป็นคนที่ไม่รู้จักโลก, แล้วก็ทำอะไรไปในลักษณะให้เกิดความทุกข์แก่ตัว. เราจะต้องช่วยกัน ทำความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า โลก, อันเป็นที่ตั้งอาศัยของสิ่งที่มีชีวิตนี้ ให้ดี ๆ.

คนเกลียดวัดทั้งหลาย กำลังจัดโลกนี้อย่างไรเชลา, คือจัดตัวเองของเขาอย่างไรเชลา; จัดการกระทำทางกายทางวาจาอย่างไรเชลา, จัดจิตใจของเขาอย่างไรเชลา, แล้วเขาก็ยังประมาทและอวดดีในการกระทำของเขา. นี่เรียกว่า

เขาเป็นคนเกลียดสัตว์ ไม่รู้จักการจัดให้โลกนี้เป็นไปในทาง
ที่สงบเย็น ; แล้วก็รวมกันมากขึ้น ๆ จนกล่าวได้ว่า โลก
ในปัจจุบันนี้กำลังถูกจัดอยู่ด้วยความโง่ความหลง ของมนุษย์
นั่นเอง มันจะต้องแตกเร็วเป็นธรรมดา.

ทำไมจึงพูดว่า โลกในยุคปัจจุบันนี้กำลังถูกจัดไป
โดยความโง่ความหลงของมนุษย์ในโลก ? ก็ขอให้ท่าน
ทั้งหลายได้พิจารณาดู ว่าโลกนี้กำลังถูกจัดอย่างไร. โดยสรุป
ความแล้ว โลกนี้กำลังถูกจัดแต่ในด้านวัตถุ. พวกนัก
ปราชญ์นักวิทยาศาสตร์ นักประดิษฐ์กันกว่าในทางวัตถุ
ก็จัดโลกนี้ทั้งโลกไปตามทางของวัตถุ; เปลี่ยนแปลงโลก
อย่างน่าใจหาย. ทำสิ่งที่มีค่า. หรือที่เรียกว่าทรัพย์สิน
ของธรรมชาติอย่างน่าใจหาย; แล้วโลกนี้มันเป็นอย่างไร?
มันสงบเย็นเป็นผาสุกหรือเปล่า?

เท่าที่เรามองเห็น ก็มองเห็นกันอยู่แล้วว่า อังจัก
โลกให้เจริญก็เหมือนยิงทำให้เป็นบ้า, ยิ่งเจริญก็ยิ่งบ้า. พูด
อย่างนี้ บางคนจะไม่ยอมเชื่อ ว่ายิ่งเจริญ ตามวิสัยของมนุษย์
ที่ไม่รู้จักโลกแล้ว มันก็ยังเป็นบ้า. หรือจะพูดให้มันกำลง
มาหน่อย ก็ว่า ยิ่งเจริญก็ยิ่งเต็มไปด้วยปัญหา ซึ่งทำความ

ยุ่งยากให้แก่มนุษย์มากขึ้น ๆ จนไม่รู้จะอยู่กันในโลกนี้ ใ
 อย่างไร. หรือจะพูดให้เห็นชัด ๆ ลงไปกันอีกหน่อยหนึ่ง
 ก็ว่า โลกยิ่งเจริญ ก็ยิ่งเต็มไปด้วยคนอันธพาล.

โลกยิ่งเจริญ โลกยิ่งเต็มไปด้วยคนอันธพาล คือ
 คนโง่ คนเซลา คนหัดับทุหัดับตา, รู้จักแต่เรื่องของกิเลส
 ตัณหา; **ไม่รู้จักรื่องของธรรมะเลย.** โลกยิ่งเจริญ
 ทางวัตถุ อย่างที่ใคร ๆ ก็เห็นกันอยู่; ยิ่งพูดกว้างขวาง
 ศึกษามาก ก็ยิ่งเห็นว่าโลกนี้กำลังเจริญมาก ผิดกับเมื่อร้อยปี
 หรือสองร้อยปีมาแล้ว อย่างที่จะเทียบกันไม่ได้; แต่พร้อม
 กันกับที่โลกนี้มันเจริญ โลกนี้มันก็ยังเต็มไปด้วยคนอันธพาล.

ถ้าท่านทั้งหลายเป็นพุทธบริษัทจริง ก็ **ควรจะรู้จัก**
คำว่าอันธพาลให้ถูกต้อง. **อันธพาล** คือ **คนโง่ คนหลง**
คนอ่อนด้วยสติปัญญา ปราศจากสติปัญญา เป็นคนมีคมนตรี,
 เหมือนกับว่ามีความมีคณิศนิตแห่งราตรี; หรือยิ่งไปกว่า
 นั้น เขาเอาความมีคณิศนิตแห่งราตรี มาเป็นอุปมาเท่านั้น.
 คนอันธพาลเหล่านี้ ได้เกิดขึ้นมากเท่ากับความเจริญในโลก;
 โลกยิ่งเจริญ คนยิ่งโง่มาก ยิ่งมีคมนตรีมาก, ก็คือหลงในความสุข
 สนุกสนาน เอหิครอรัย ด้วยความเจริญนั่นเอง. ฉะนั้น

คนที่หลงในความเจริญจึงเป็นคนโง่ ก็คือคนอันธพาล; แล้วคนอันธพาลประเภทนี้ ก็เบียดเบียนตัวเอง, ทำตนเองให้เป็นโรคประสาท, ทนทรมาณอยู่ด้วยโรคประสาท, อย่างที่หมอเขาก็อันยันว่า มันกำลังมากขึ้นทุกทีในสมัยนี้; แต่ก็เป็นที่โรคจิต ยิ่งไปกว่าโรคประสาท, แต่ก็ฆ่าตัวเองภายในบางกรณี. นี่เรียกว่าเป็นอันธพาลในส่วนตัวเขา.

ทีนี้ เขาก็ยังเป็นอันธพาลต่อผู้อื่น, ก็ทำอันตรายเบียดเบียนผู้อื่น, ฆ่าฟันผู้อื่น, แย่งชิงผู้อื่น, ฮาการที่เรียกว่า อาชญากรรมทางเพศหนาแน่นขึ้นในโลก จนมีสถิติออกมาว่า ในประเทศที่ใหญ่โตประเทศหนึ่งนั้นมีอาชญากรรมทางเพศเฉลี่ยแล้วทุกๆ ๗ วินาที. แม้ในประเทศไทยเวลานี้ก็ไม่หยอก อาชญากรรมเข้มข้นแล้วฆ่าก็หนาหนาตาขึ้นทุกวัน. นี่เรียกว่า อันธพาล ที่ทำอันตรายผู้อื่น ก็ยังหนาขึ้นมาในโลก. เขาไม่รู้จักโลก, เขาหลงไปในความเจริญอย่างโลกๆ, เกิดความเป็นอันธพาลอย่างนั้นขึ้นมา. แล้วโลกนี้ก็กำลังอยู่ในน้ำมือของคนอันธพาล ผู้จักโลกจะเป็นนักปราชญ์ฉลาดเฉลียวอย่างไร ก็ฉลาดเฉลียวแต่ในทางที่จักโลกให้เจริญ เพื่อความเป็นอันธพาล.

เราหวังอยู่ว่า เมื่อโรธรรมะเข้ามาร่วมประสมในการจัดโลก; เมื่อนั้นแหละเราจะมีหวังว่าจะเป็นไปในทางดี, ก็จะมีโชคดี ในการที่ได้มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ ซึ่งจะ เป็นความผาสุกตามสมควรแก่ศักยภาพ; อย่างน้อยโลกมัน ก็หยดแตกในทางจิตใจของมนุษย์, มันจะดำรงมันคงอยู่ด้วย สิ่งที่เรียกว่าธรรม.

ที่นั่นคนเกลียดกลัวไม่ยอมสนใจสิ่งที่เรียกว่าธรรม, ยัง ดำรงอยู่สำหรับสิ่งที่เรียกว่าธรรม. ถ้าเมื่อใดโลกนี้ พวกมันสนใจในสิ่งที่เรียกว่าธรรม; เมื่อนั้นก็จะ เป็นโชคดีของโลกนี้. ขอให้เราหวังกันเช่นนั้นเถิด. ขอ ให้คนเกลียดกลัวทั้งหลาย เข้าใจความหมายของคำว่า "โลก", และรู้จักหน้าที่ของตน ที่จะต้องปฏิบัติต่อโลกนี้อย่างไร มิฉะนั้นแล้วก็จะตกอยู่ในฐานะที่เป็นคนจมโลก.

มีคำที่ระต้องใ้คนอื่นได้ฟังกันไว้ยู่คำหนึ่ง คือว่า *เป็นหลักตอในวัฏฏสงสาร* คือ *คนโง่ คนอันธพาลไม่รู้จักโลก, ไม่รู้จักความค้ำสนิทแห่งโลก* คือไม่รู้จักรวมระโดยประการ ทั้งปวง. เขาก็หลงอยู่ในโลกตลอดเวลา. คนอย่างนี้เรียกว่า เป็นหลักตออยู่ในวัฏฏสงสาร คือในโลก; หมายความว่า

ว่าโง่ตั้งแต่อยู่ในท้องแม่, เกิดมาจากท้องแม่ก็โง่, เป็นเด็กโง่ เป็นหนุ่มสาวก็โง่. เป็นพ่อบ้านแม่เรือนที่โง่ ก็หลงอยู่ในสิ่งที่เรียกว่าโลก, ติดแน่นอยู่กับสิ่งที่เรียกว่าโลก หรือ ความทุกข์, จนกระทั่งนำเขาโง่ไป ก็ยังกตัญญูอยู่กับสิ่งที่เรียกว่า โลก. อย่างนี้เขาเรียกว่า **หลักตอในวัฏฏะ**, คือหลักตอในโลก, บักแน่นอยู่ในโลก. คนเกลียดสัตว์จะ ต้องได้เป็นอย่างนี้ เป็นแน่นอน.

ข้อที่ ๒. เข้าใจคำว่า "มนุษย์" ไม่ตรงความหมาย.

ทีนี้ เรื่องถัดมา ที่จะพูดกันต่อไปอีกก็คือ เรื่อง คำว่า "มนุษย์". คำว่า มนุษย์ เป็นคำที่เข้าใจยาก, แล้ว ก็มองดูกันไว้หลายแง่หลายมุม : *ตามตัวหนังสือแท้ ๆ มนุษย์* แปลว่า *มีใจสูง* หรือ *เป็นเหล่ากอของบุคคลที่มีใจสูง*; มี ใจสูงนี้ต้องหวังไว้ก่อนว่า มันจะอยู่เหนือปัญหา เหนือสิ่งที่ เป็นทุกข์. แต่แล้วมันเป็นจริงอย่างนั้นหรือไม่? คนที่ เกลียดสัตว์เขามีความเป็นมนุษย์ของเขาอย่างไร ก็ลอง พิจารณาดู.

เกือบที่เราจะเห็นกันได้โดยไม่ยาก โดยเอาเรื่อง
 วัตถุเป็นหลัก, เราก็ยังพอจะเห็นว่า มนุษย์นั้นก็คือสัตว์ที่เกิด
 ขึ้นมาเพื่อทำลายโลก หรือเพื่อเปลี่ยนแปลงโลก ทำโลกให้
 ระส่ำระสาย. ถ้ามนุษย์ไม่เกิดขึ้น โลกก็จะไม่ถูกทำลาย
 มากมายเหมือนอย่างนี้. พุคอย่างนี้ จะมีประโยชน์หรือ
 ไม่มีประโยชน์ก็ต้องคิดดู.

ถ้ามนุษย์ไม่เกิดขึ้นมาในโลก. โลกนั้นก็ไม่ต้อง
 เปลี่ยนแปลง อย่างที่เราเห็น ๆ อยู่ในปัจจุบันนี้; มันก็คง
 จะมีอะไรตามธรรมชาติ เหมือนตั้งแต่สมัยหลายแสนปีมา
 โน้น. พอมนุษย์เกิดขึ้นมาในโลกเท่านั้น โลกมันก็เปลี่ยน
 เหมือนกับวัง; เมื่อยังอยู่แค่สัตว์เดรัจฉาน โลกไม่เปลี่ยน
 ได้ก็มากน้อ. เกิดสัตว์ขึ้นมาในโลกมากมาย จนกระทั่ง
 โลกเต็มไปด้วยสัตว์เดรัจฉานเหล่านั้น มันก็ไม่มีอะไรที่จะ
 เปลี่ยนแปลงไปมากมาย. แต่พอเกิดมนุษย์ขึ้นมาในโลก
 รู้จักคิด รู้จักนึก รู้จักทำ มันก็เปลี่ยนโลก; นับตั้งแต่ไป
 คัดไม้เอามาทำบ้านเรือน, จนกระทั่งว่ากำหนัดถึงกับทำศึก
 ราวอย่างที่เรเห็น ๆ กันอยู่ในขณะนี้. อะไร ๆ อยู่ในโลกลึก
 ลักเท่าไร คนก็ขุดเอาขึ้นมาจนได้. เอามาใช้มากดុងจนจวน

จะหมดสิ้น เช่นน้ำมันในโถกติกเหือดประมาณ เอาขึ้นมา
 ดลบันดาลจนจะหมดสิ้น ; แล้วก็เชื่อกันว่าไม่เท่าไรน้ำมันจะ
 หมด. แล้วคนก็จะต้องหาสิ่งอื่นมาใช้แทนน้ำมัน. มันจะ
 ดีขึ้นหรือเลวลงก็คอยดูกันต่อไป.

มนุษย์กำลังทำลายสิ่งที่มีอยู่ในโลก เปลี่ยนแปลง
 ไม่มีหยุด ; เช่นว่าสร้างตึกখনาคันแล้ว ไม่เท่าไรก็จะยุบ
 ทำลาย เพื่อสร้างตึกที่ใหญ่กว่านี้สูงกว่านี้ ถึงร้อยชั้นแล้ว
 ไม่เท่าไรก็จะยุบจะทำลาย จะสร้างที่ใหญ่กว่านี้จะสูงกว่านี้.
 เรื่องอื่นๆ ก็เหมือนกัน จะสร้างรถสร้างเรือ, สร้างสารพัด
 อย่างที่เขาจะสร้างได้ ก็ล้วนแต่จะสร้างให้มันใหญ่ยิ่งขึ้นไป
 เพื่อให้ทรัพยากร หรือของที่มีค่าอยู่ในโลกนี้หมดไปโดยไม่
 เหลือเหลือ. อย่างนี้ลองก็คิดว่ามนุษย์นี่คือสัตว์อะไร? สัตว์
 เลวหรือสัตว์ดี?

อาตมามองไปในทางที่ว่า มนุษย์เหล่านี้เป็นสัตว์
 อุกถัญญ์อย่างยิ่ง คือทำลายโลกมากเกินไป. โลกเป็น
 ที่อยู่ที่อาศัยเพื่อความผาสุก, ก็ทำลายเสียในเวลาอันสั้น.
 แท้กันเกลียดสัตว์ เขาว่าไม่ใช่อย่างนั้น, มันเป็นเรื่องของการ
 ทำโลกให้เจริญ. เขาก็อยู่ในพวกที่สนับสนุนว่าเป็นการทำ

โลกให้เจริญ. เราของตุโดยสายตาของพุทธบริษัทแล้ว
เห็นเป็นการทำลายโลก: เพราะว่าเขาทำสิ่งที่ไม่จำเป็น.
เราไม่จำเป็นจะต้องมีสิ่งเหล่านี้ก็ได้. เราไม่จำเป็นที่จะต้องทำ
ลายโลกกันถึงขนาดนี้ก็ได้. เขาก็ยังอยู่กันเป็นผาสุก: แต่
เขาก็ยังไม่พอใจ. เขาจะทำให้มันยิ่งๆขึ้นไป. อย่างที่คน
เกลียดคว่ำทั้งหลายกำลังทำกันอยู่.

เรามีบ้านเรือนอย่างนี้ เขาก็จะมีอย่างอื่น. เรามี
บ้านราคาหมื่นไม่พอใจ. จะมีบ้านราคาแสนให้เงินได้. มีบ้าน
ราคาแสนแล้วก็ไม่พอใจ. จะมีบ้านราคาด้าน ๆ ให้เงินได้.
บางคนขอว่าเรามีบ้านราคาคง ๖-๗ ล้าน. ในบ้านเรามี
รถยนต์ใช้ ๒๐ คัน. อย่างนี้มันบ้าหรือดี. ขอให้ลองคิดดู
ว่ามันไม่จำเป็นที่จะต้องมียังอย่างนี้. มันเป็นเรื่องช่วยกัน
ทำลายโลก. ให้ทรัพย์สินกรในโลกมันหมดไปโดยเร็ว. ถ้ายัง
อยู่กันอย่างสมัมน้ำ. คนบ้าอยู่โพรงไม้ที่ตรูอยู่. มันก็ไม่มีการ
ทำลายมากมายอย่างนี้. แต่เนิ่นมันกันน้อยเกินไปค่าเกินไป.
คือว่าเบียดกรอเกินไป. แต่ถ้ามาทำอะไร ๆ กันอย่าง
มนุษยกำลังทำอยู่ในสมัยนี้. มันก็บ้าเกินไป. จงลองคิดดู
ให้ถี่ ๆ ทำแต่ให้พอดี. ให้มันอยู่ในระดับที่ถูกต้อง.

อยากจะพูดว่า มนุษย์กำลังเป็นสัตว์ออกศัตรูต่อโลก
 ก่อโลกเป็นที่เกิด เป็นที่ทิ้ง เป็นที่อาศัยของมนุษย์ ให้เกิด
 ขึ้นมา ให้อาศัยอยู่ได้; แล้วมนุษย์ก็ทำลายมัน สนองคุณ
 ด้วยการทำลายมัน. จะเปรียบเทียบด้วยนิทานสุภาษิตสอน
 เด็ก "บางทีจะเข้าใจได้ง่าย.

เมื่ออาตมาเป็นเด็ก ๆ อ่านหนังสือ *เรื่องเนื้อสมัน*
อกศัตรู : คือเนื้อตัวหนึ่ง มันเห็นนายพรานเข้าไปซ่อนอยู่
 ในสมทมพุ่มไม้ รอคตัวไป. นายพรานไม่เห็นเดินพันไป,
 แล้วมันก็เริ่มกักกินสมทมพุ่มไม้นั้นจนหมดจนไปรังไปหมด.
 พอนายพรานย้อนกลับมา ก็เห็น, แล้วก็ยิงตาย; สมน้ำหน้า
 เนื้อสมันอกศัตรู.

เกี่ยวกันในโลกเรา ก็จะเป็นอย่างนี้ ระวังให้ดีๆ.
 โลกมีอะไรให้เป็นที่อยู่อาศัย, ให้สะดวกสบาย, ก็ชวนกัน
 ทำลายเสียหมด; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พันธุ์โลกนี้ ก็ถูก
 ทำลายมากเกินไป โดยเฉพาะคือต้นไม้ถูกทำลายมากเกินไป
 จนมนุษย์อยู่ด้วยความไม่เป็นสุข. ขอให้หลับตาคิดสักนิด
 เกี่ยวกับนั่นแหละว่า *ถ้าต้นไม้ในโลกเลย มนุษย์ก็อยู่*
ในโลกไม่ได้, จะต้องตายหมดด้วยเหมือนกัน; แล้วก็ยัง

ทำลายกันเมื่อกัน อย่างไม่หยุดหย่อน. ทำลายสิ่งที่ช่วยให้มนุษย์
รอดอยู่ได้ โดยไม่มีหยุดหย่อน. นี้เรียกว่าเป็นสัตว์อหังการ;
มนุษย์คือสัตว์ที่เกิดขึ้นมาเพื่อทำลายโลก เพื่อเปลี่ยนแปลง
โลก. นี้คือข้อเท็จจริงในปัจจุบันนี้.

ที่นี้ เราจะเป็นมนุษย์ ตามความหมายของมนุษย์
คือสัตว์มีใจสูง มีสติปัญญาสำหรับจะอยู่เหนือปัญหาทั้งปวง;
เราก็ควรจะหาคำความเป็นมนุษย์ชนิดนั้นเสีย. มาเป็นมนุษย์
ที่มีความถูกต้องในการที่จะเป็นมนุษย์ คือ จัดให้อยู่กัน
ไปได้ตามสบาย ประนีประนอมกันกับโลก ช่วยกันคุ้มครอง
รักษาโลก เท่าที่โลกมันช่วยคุ้มครองรักษาเรา.

คนเกลียดตัวคั่งทั้งหลาย มีความเป็นมนุษย์ชนิดของ
เขาเอง. เขาไม่รู้ไม่ชี้กับสิ่งอื่น นอกจากว่า เขา **ได้ตามที่
กิเลสของเขาต้องการก็แล้วกัน**, ได้ตามอารมณ์ของเขา. คือว่า
ตา หู จมูก ตีน ใจของเขามันอยากได้อะไรเขาก็จะเอาแต่
อย่างนั้น, หรือว่ากิเลสของเขา มีราคาเป็นกัน ต้องการ
อย่างไรเขาก็จะเอาอย่างนั้น, หรือว่าสัญชาตญาณอย่างสัตว์
เคี้ยวหญ้าของเขาก็ยังมีอยู่, มันต้องการอย่างไรเขาก็จะกระทำ
อย่างสัตว์เคี้ยวหญ้า. ความอำนาจสัญชาตญาณอย่างนี้; เขา

ต้องการเพียงเท่านั้น เขาไม่ได้หวังว่ามีนิพพานเป็นที่ไป
ในเมืองหน้า.

ถ้าหาก โดยความหมายที่ถูกต้องแล้ว มนุษย์มีใจ
สูง ก็จะไปสูงไป ๆ จนกระทั่งบรรลุถึงพระนิพพาน เป็นที่
สูง; ซึ่งเรียกว่ามีพระนิพพานเป็นที่ไปในเมืองหน้า. แต่
เกี่ยวกันแค่นี้ก็ยากแล้ว เขาไม่รู้ว่านิพพานอะไร, อยู่ที่ไหน,
เมืองหน้าที่ไหนกัน; จึงมีการกระทำชนิดที่ทำลายโลก,
ทำลายความสงบสุขของโลก. เขาไม่มีเรื่องทางจิตทาง
วิญญาณ; เขามีแต่เรื่องทางเนื้อทางหนัง, รู้จักแต่ความสุข
สนุกสนานเอร็ดอร่อยแต่ทางเนื้อทางหนัง ซึ่งเรียกว่ามีแต่
เรื่องทางวัตถุ; ไม่มีเรื่องทางจิตทางวิญญาณ เช่น เรื่อง
พระนิพพานเป็นต้น.

นี่เราจะพูดกับคนแก่ด้อยกว่าว่า คุณยังไม่รู้จักความ
เป็นมนุษย์, หรือว่าคุณยังไม่มีความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง
ตามความหมายของบัณฑิตทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น,
เป็นประธาน. ต้องพิจารณาแก่ตัวเองเสียใหม่เด็ก. นี่ของ
ฝากคนแก่ด้อยกว่า ในความหมายของคำว่า "มนุษย์."

ข้อ ๓. ไม่เข้าใจความหมายเรื่องการสืบพันธุ์

ที่นี้ ก็ขอโอกาสพูดต่อไป เป็นเรื่องที่ ๓ ว่า การสืบพันธุ์. การสืบพันธุ์ก็คือ การทำให้มีลูกหลานเกิดขึ้นมา อย่าให้สูญพันธุ์ไป. คนเกลียดวัดไม่มีธรรมะ, ไม่เข้าใจความหมายอันนี้. เขามองเห็นแต่ส่วนที่หลอกดวงที่สุด ที่ธรรมชาติดึงไว้หลอกดวงสัตว์ ให้ทำการสืบพันธุ์; เพราะว่าการสืบพันธุ์นั้น เป็นกิริยาอาการที่น่าเกลียดน่ารังสกปรก เห็นก็เห็นอ้อย เพื่อบริโภคแล้ว. นี่ก็สิ่งที่ธรรมชาติดึงไว้สำหรับหลอกดวงสัตว์ให้ทำการสืบพันธุ์ มันจึงเป็นเหมือนกับคำจ้าง ให้สัตว์ทำสิ่งที่น่าเกลียดน่ารังสกปรกเหล่านั้น. ขอให้เข้าใจ สิ่งที่เราเรียกว่า *กามารมณ์* กันในลักษณะอย่างนี้ว่า เป็นสิ่งที่พยายาม หรือ *ธรรมชาติฝ่ายหนึ่งเขามิได้จ้างคนให้ทำการสืบพันธุ์*.

คนเกลียดวัดทั้งหลายก็ยินดีรับคำจ้าง กินเหยื่ออันนี้ทันที. ก็หลงใหลในกามารมณ์ ไม่เป็นการสืบพันธุ์อันบริสุทธิ์; ฉะนั้นจึงมีปัญหามากมายเกิดขึ้นจากกามารมณ์ นับตั้งแต่การทิ้งหวง การฆ่ากันตาย การอะไรทุกอย่าง หลายอย่างหลายประการเท่าที่เขาไม่รู้จักว่าสิ่งนี้เป็นอะไร. คน

มีอายุล่วงมา มีลูกมีเต้า มีหลานมีเหลนพอสมควรแล้ว ก็
 ยังไปหลงไหลอินต์ ในคำจ้างของธรรมชาติเพื่อการสืบพันธุ์อยู่
 คือนับว่ากรรมมันกันไปจนแน่นำเข้าโลง; คนเกถือควักเป็น
 อย่างนี้.

ขอให้พิจารณาคุให้ถี่ ๆ ว่าเรื่องของการสืบพันธุ์
 นั้น เป็นเรื่องหลงกลวงของธรรมชาติ ที่ให้มันเขี่ยทน
 ลำบากเพื่อการสืบพันธุ์; มักจะ *มองไปในทางอื่น* ในความ
 หมยอื่น ว่า เป็นความรัก เป็นความผูกพัน เป็นคู่ชีวิตชั่ว
 อะไรอย่างนี้ ก็ยังมองไม่ถูก. ควรพิจารณาแก่กันเสียใหม่ให้
 ถี่ ๆ ซึ่งควรจะได้พิจารณาแก่กันต่อไปด้วยเหมือนกัน ในชั้น
 จะพบกับคนเกถือควักแต่เพียงสั้น ๆ ว่า : อย่าไปมัวหลง อย่า
 ไปมัวโง่ รับจ้างธรรมชาติ เพื่อการสืบพันธุ์อันไม่รู้จัก
 สิ้นสุดหยุดหย่อน; แม้จะไม่มี การสืบพันธุ์ ก็ยังหลงไหล
 ในคำจ้างเพื่อการสืบพันธุ์ อันไม่มีที่สิ้นสุด.

ข้อ ๔. ทำความเข้าใจเรื่องครอบครัวให้ถูกต้อง.

ที่นี่ ก็จะมาถึงเรื่องครอบครัว. ขวาวาสมิครอบครัว;
 แม้บรรพชิตสมัยนี้ คุให้ถี่ ๆ แล้วมันก็เหมือนกับ

ครอบครัว. บรรพชิตสมัยโบราณเคร่งพุทธศาสน์ ไม่มีความหมายแห่งความมีครอบครัว; แต่บรรพชิตในสมัยปัจจุบัน มีคนที่ต้องเลี้ยงดู, มีหน้าที่การงานที่ต้องทำ, มีสมบัติที่ต้องรักษาเป็นห่วง, มันเหมือนกับครอบครัวเหมือนกัน.

แต่เราจะพูดกัน ถึง *ครอบครัวธรรมคาสามัญของฆราวาส* ทั้งหลายว่า เขามีครอบครัวกันทำไม? โดยขนบธรรมเนียมประเพณี เขาจัดให้มีครอบครัวอย่างเป็นระเบียบ เพื่อว่าคนอย่างต้องเบียดเบียนกัน เพราะปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนี้. ครั้นมีครอบครัวแล้ว ก็หลงใหลอย่างลุ่มหลงลับตา ในความหมายของคำว่า "ครอบครัว" : มีความรักอย่างโง่เขลา ในเรื่องอันเกี่ยวกับครอบครัว จนได้เป็นทุกข์อันเนื่องมาจากครอบครัวนั้นเอง; สมน้ำหน้าคนโง่ สมน้ำหน้าคนแก่อีศวัด ที่ไม่รู้จักว่า ครอบครัวนั้นคืออะไร? และจะต้องมีทำไม?

ถ้ามองดูด้วยสติปัญญา ในเรื่องทางจิตทางวิญญาณ ควรจะมองเห็นได้ว่า ครอบครัวนั้นคือเพื่อนเดินทางไปในนิพพาน. พูดอย่างนี้ คนแก่อีศวัด ก็ว่าบ้าแล้ว, บ้าแล้ว.

เพื่อนเดินทางไปนิพพาน นั่นแหละคือครอบครัว. การที่มี
ครอบครัวให้มากขึ้น ก็เพื่อว่าจะได้เป็นเพื่อนเดินทางไป
นิพพาน. นี่หมายความว่า เป็นมนุษย์ที่ตัดทั้งผัวทั้งเมีย, เป็น
มนุษย์ที่มีธรรมะไม่เกลียดชังกันทั้งผัวทั้งเมีย. รู้จักว่าชีวิต
นี้คืออะไร, เกิดมาจะต้องทำอะไร, เขาก็ปรึกษาหารือเป็นคู่
จิตคู่ใจกัน สำหรับจะให้ก้าวหน้าไปในทางของพระนิพพาน.
ผัวเมียคู่ไหน นอกปรึกษาหารือกันเรื่องก้าวหน้าไปทาง
นิพพานบ้าง? ก็ไปไต่ถามคู่กันเอง.

อาตมากำลังพูดว่า ครอบครัวนั้นคือเพื่อนเดิน
ทางไปนิพพาน, สามีภรรยาหรือกัน เพื่อความก้าวหน้า
ในทางจิตใจให้สูงขึ้นไป; ไม่ให้มาหลงไหลบ่กตลัถอยู่ที่นี้.
สามีภรรยาให้ความสะดวกแก่กันและกัน ในการที่จะรู้
จักชีวิต, รู้จักความทุกข์, รู้จักความเวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์,
แล้วก็จะได้ออกมาเสียโดยเร็ว. สามีภรรยาส่งเสริม
ซึ่งกันและกัน ให้เกิดความสะดวกง่ายง่าย ในการที่จะเดิน
ทางไปพระนิพพาน.

ที่นี้ ลูก นั้น มีไว้สำหรับเผื่อว่า ถ้าพ่อแม่ไม่
สามารถจะบรรลุถึงพระนิพพานได้ ก็จะมีมอบมรดกให้

ลูกเดินทางต่อไป จนกว่าจะถึงพระนิพพานได้. ถ้า
 ฐานะลูกไม่ได้ ก็ขอให้ได้ชั้นหลานชั้นเหลน, ให้มันได้สักชั้น
 หนึ่งจนพอที่จะอวดคุยได้ว่า มนุษย์ยังมีอยู่สำหรับการบรรลุ
 ถึงนิพพาน อย่าให้มันเสียชื่อของมนุษย์เลย; ให้กล่าวได้
 ว่า มนุษย์นี้ที่ไปถึงนิพพานนั้นยังมีอยู่. ถ้าพ่อแม่ไปไม่ถึง,
 ก็ให้ลูกได้ถึง, ลูกไม่ถึง ก็ให้หลานถึง; ฉะนั้นรวมกันทั้ง
 ครอบครัวแล้วก็ต้องเรียกว่า เป็นเพื่อนเดินทางไปนิพพาน,
 โดยแท้จริงเป็นอย่างนี้.

ถ้าเราจะเอาปัญหา^{นี้}ไป ถามนักปราชญ์บัณฑิต
 มีพระพุทธเจ้าเป็นต้นดู ว่ามีครอบครัวทำไม? ท่านจะ
 ชี้แนะอธิบายในลักษณะอย่าง^{นี้}ทั้งนั้น; ไม่ได้ชี้แนะไป
 ทางที่ว่าสำหรับจะหมกจมหลงใหลในกามารมณ์ ทรัพย์สิน
 สมบัติ เกียรติยศชื่อเสียงกันอยู่ที่นี้ จนเหมือนกับคนรอก
 ทั่งเป็น.

นี้ครอบครัวทั้งหลาย จงจับปัญหาของท่านให้ดี ๆ.
 อย่าให้ครอบครัวกลายเป็นแรงของความทุกข์. กลายเป็นที่
 สะสมของความทุกข์เหมือนกับคนรอกทั่งเป็น อยู่ตลอดเวลา
 เลย; โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คนเกลียดควัดทั้งหลาย, จงได้

ขยับขยายให้เรื่องของครอบครัวนั้น กลายเป็นเรื่องที
ประเสริฐที่สุด ก็อยู่กันอย่างเป็นเพื่อนเดินทางสำหรับ
ไปพระนิพพาน ในลักษณะที่กล่าวแล้ว.

ข้อที่ ๕. ให้รู้จักคบภักตยามิตร.

ที่นี้ เรื่องที่จะพูดต่อไปกับคนเกลียดชัง ก็คือเรื่อง
เพื่อน มิตร สหายชาวเกลล. มิตรสหายชาวเกลลก็เหมือน
กันอก เป็นเพื่อนกันเพื่อเดินทางไปนิพพาน; ถ้าไม่
อย่างนั้นแล้ว จะไม่มีความหมายของความเป็นเพื่อนที่แท้จริง
เพื่อนกัน เพื่อนเล่น เพื่อนนอน เพื่อนคู่ชีวิตจิตใจอะไร
ก็ตาม ยังไม่ใช่เพื่อนที่แท้จริง.

เพื่อนที่แท้จริงโดยรากฐานนี้ จะต้องเป็น
เพื่อนเกิด เพื่อนแก่ เพื่อนเจ็บ เพื่อนตาย ด้วยกันทั้ง
หมดทั้งสิ้น อย่างนี้ก่อน; หมายความว่า เป็นเพื่อนที่
จมอยู่ในกองทุกข์เสมอหน้ากันก่อน, แล้วก็มีมองเห็นหน้ากัน
อยู่ทุกคน ว่ากำลังจมอยู่ในกองทุกข์, แล้วก็จะช่วยเหลือซึ่ง
กันและกัน ขึ้นวนให้ออกมาเสียจากกองทุกข์; นั่นแหละ
คือการเดินทางไปนิพพาน. เมื่อเราเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ

ตาย กันโดยแท้จริงแล้ว; เราก็จะเป็นเพื่อนเดินทาง
 ไปสู่พระนิพพาน ได้ด้วยกันโดยง่าย ให้ความทุกข์ ที่กำลัง
 ได้รับความทุกข์นั้นแหละ เป็นเครื่องบังคับผลักดันให้ดิ้นรน เพื่อจะ
 ออกมาเสียจากความทุกข์เหล่านั้น. ^{๕๕}นี่คนเขี้ยวมันทำยาก,
 ถ้าหลายคนมันจะได้ศึกษานักปรีชาหาหรือ ช่วยเหลือซึ่งกัน
 และกัน.

เพื่อนที่ดีที่สุดใน ^{๕๖}นี้ เขาเรียกว่า กัลยาณมิตร. พระ
 พุทธเจ้าตรัสว่า กัลยาณมิตรเป็นทั้งหมดทั้งสินของพรหมจรรย์
 คือการประพฤติปฏิบัติเพื่อออกจากกองทุกข์นั่นเอง. บางคน
 ว่ากัลยาณมิตรนี้เป็นส่วนหนึ่ง. เป็นเพียงส่วนหนึ่งหรือครึ่ง
 หนึ่งของพรหมจรรย์ อย่างนี้ก็มิ. แต่พระพุทธเจ้าท่านไม่
 เห็นด้วย. ท่านบอกไว้ว่า กัลยาณมิตรนั้นเป็นทั้งหมดของความ
 รอด.

นี่ก็เป็นสิ่งที่น่าเกิดข้อสงสัยว่าเพื่อนที่ดีนั้นเป็นทั้งหมด
 ทั้งสินของความหลุดรอดไปจากกองทุกข์. ^{๕๗}เรามีเพื่อน
 อย่างนี้กันหรือเปล่า? ถ้าเป็นเรื่อง เพื่อนเล่น เพื่อนกิน
 เพื่อนนอน เพื่อนอะไรอย่างนี้แล้ว; มันก็ยังไกล, ไกล
 มาก, ไกลจากการเดินไปเพื่อนิพพาน. มันจะกลายเป็นเพื่อน

ที่ดูครึ่งไว้ให้จมอยู่ในนรกทั้งเป็น กันอยู่ที่นั่นและเดี๋ยวนี้.
 มันชวนให้หลงใหลไปในเรื่องโลก เขาเรียกว่า "กลางคืน
 อัดควีน กลางวันเป็นไฟ" นี่คือการตกนรกทั้งเป็น อยู่ที่นั่น
 เดี่ยวนี้. กลางคืนอัดควีน นอนระทมทุกข์อยู่ ด้วยความ
 คึกของกิเลสตัดเหานานาประการ. พอสว่างขึ้นเป็นกลางวัน
 ก็ออกไปโผล่เต้านเป็นพื้นเป็นไฟไปที่เดียว. นี่มี คำว่า
 กล่าวไว้ เรียกว่า "กลางคืนอัดควีน กลางวันเป็นไฟ":
 มนุษย์ในโลกปัจจุบันกำลังเป็นอย่างนี้; การช่วยให้เป็น
 อย่างนี้ ไม่เรียกว่าเพื่อน ที่จะเดินทางไปนิพพาน. แต่ว่า
 เป็นเพื่อนที่จะให้จมรกกกันอยู่ที่นั่น, เป็นหลักคอกอยู่ในโลก
 ที่นั่น.

คนเกลียดควักทั้งหลาย กำลังมีเพื่อนชนิดไหน?
 เขามีเพื่อนช่วยกันทำคอร์ปชั่น, เขามีเพื่อนที่ช่วยกันโกง,
 มีเพื่อนช่วยกันจะทำลายฝ่ายอื่น, เพื่อเอาประโยชน์ของฝ่าย
 อื่นมาเป็นของตัวเอง; นี่คนเกลียดควักเขามีเพื่อนอย่างนี้.
 แม้เพื่อนในครอบครัว เพื่อนสนิทที่สุด เช่น สามี ภรรยา
 เขาก็ไม่ไต่ใช้ไปในทางที่จะเป็นเพื่อนเดินทาง ที่จะไป
 นิพพานดังที่กล่าวแล้ว.

เราขอบอกคนเกลียดชังว่า ให้หันเกลียดชังทั้งหลาย
ไปพิจารณาคุณเสียใหม่. ถ้ามีเพื่อนถูกต้องเป็นกัลยาณมิตร
แล้ว ความเกลียดชังก็จะหายไป. ก็จะได้มาสนใจในเรื่อง
การปฏิบัติเพื่อก้าวหน้า ไปตามทางของพระนิพพาน.

ข้อที่ ๖. ไม่มีความเคารพบิดามารดา.

นี่ เรื่องถัดไปอีกที่จะพบกับคนเกลียดชัง ก็คือ
เรื่องบิดามารดา. ท่านทั้งหลายจงสังเกตดูให้ดี ๆ ว่า พวก
คนเกลียดชังนั้น เขาเคารพนับถือบิดามารดากันอย่างไร ;
บางทีจะเป็นลูกหลานของท่านเองก็ได้. ลูกหลานของ
ท่านเองนั่นแหละให้ดี ๆ ว่า เขากำลังเคารพบิดามารดาของเขา
อย่างไร. ให้ความหมายแก่ความเป็นบิดามารดาอย่างไร.
เคยวันเขารู้จักพ่อแม่ของเขา เพียงแต่ว่าจะได้รับมรดก หรือ
ประโยชน์ที่คล้ายกัน. เขามีพ่อแม่เพียงว่าจะได้รับมรดกหรือ
ประโยชน์ใดใดที่คล้ายกัน. ลูกหลานนั้นเสียอย่างนี้ ; แล้ว
บิดามารดาจะมีความหมายอย่างไรสำหรับคนพวกนี้.

ลูกหลานบางคนถือว่า เขามีบุญคุณแก่พ่อแม่ของเขา
เขา เพราะเขาทำให้พ่อแม่สบายใจ. เรื่องจริงที่อาทมาได้

ฟังมากับหูของตัวเองในกรุงเทพฯ ไม่ต้องออกชื่อใคร ว่าลูกสาวเขากลับมาจากเมืองนอก, เวียนสำเร็จมีหน้ามีตาแล้ว ทำหยาบคายกับมารดา, บางทีก็ทำอย่างกับบิดามารดาเป็นคนใช้. มารดาก็เขี่ยปากหน่อยหนึ่งว่า ลูกนี้ช่างไม่รู้จักับบุญคุณของแม่เสียเลย แม่เขาว่าเพียงเท่านั้น; ลูกสาวคนนั้นกับบอกว่า "แม่ไม่รู้จักับคุณของฉฉ; เพราะว่าฉฉได้ดิบได้ดีมา ทำให้แม่มีหน้ามีตา แม่ไม่รู้จักับคุณของฉฉ."

นี่เป็นเรื่องจริง ที่ฉฉทำได้แบบนี้ ในกรุงเทพฯ นั้นแหละ นี่เขาให้ความหมายแก่บิดามารดาของเขาอย่างไร? แล้วคนชนิดนี้จะชอบวิถีใดหรือไม่? คนชนิดนี้นับรวมอยู่ในพวกที่เกลียดชัง. เขาถือว่าเขาทำให้พ่อแม่สบายใจ เขาจึงมีบุญคุณต่อพ่อแม่; พูดยังไงมันก็ถ้าม. ที่จริงมันก็มีส่วนถูก; ถ้าลูกคนไหนออกมาจากท้องแม่แล้ว พ่อแม่มีแต่ความสบายใจ ขึ้นอกขึ้นใจเพราะลูกคนนั้น ตั้งแต่เกิดไปจนตาย ก็น่าจะกล่าวได้ว่า ลูกมีบุญคุณแก่พ่อแม่ ก็พ่อจะได้. แต่เดี๋ยวมันหาไม่ได้ ที่จะเป็นอย่างนั้น; มันมีแต่ทำให้พ่อแม่ต้องเคียดชังอันต้องกระวนกระวาย, ต้องนำตากกอยู่บ่อยๆ. ถ้าเขาทำให้พ่อแม่สบายใจจริง ก็เรียกว่า เป็น

ผู้มีบุญคุณต่อพ่อแม่ ได้เท่า ๆ กับที่พ่อแม่มีบุญคุณแก่เรา. นี่
 เขามองในทางที่ว่าเขาทำให้พ่อแม่และแม่สบายใจ; เพียงว่า
 เขามีเงินเดือนมาก ๆ เขาทำให้พ่อแม่ใช้มาก ๆ. เขาทำอะไร
 ให้มีหน้ามีตา, ให้พ่อแม่พออมีหน้ามีตา; เพียงเท่านั้นมัน
 รับไม่ไหว ตามความหมายของคำว่า บิฑามารดา.

ลูกบางคน เป็นไปแรงหนัก **ถึงกับว่าบิฑามารดาไม่มี**
คุณ, ไม่มีบุญคุณอะไร. ท่านทำให้เขาคดออกอกมา เพราะ
 ความสนุกสนานของท่านเอง. เขาไม่ยอมรับว่ามีบุญคุณแก่
 เขา; แล้วเขายังจะเรียกร้องว่า บิฑามารดานั้นแหละต้อง
 แทนคุณลูก ให้สมกับที่ทำให้ลูกเกิดมา. ลองฟังดูเอาสิ
 ว่าบิฑามารดาต้องตอบแทนใช้หนี้ ให้สมกับที่ว่า: ทำให้
 ลูกเกิดมา แล้วมาลำบากด้วยกัน; ฉะนั้น ปรับให้เป็น
 ความผิดของบิฑามารดา. นี่คนเกียติวงศ์เขาจะเป็นอย่างนี้.

ในทางธรรมะนั้น เราถือว่าบิฑามารดาเป็นผู้มี
 บุญคุณ; ลูกหลานพร้อมที่จะเสียสละชีวิตทั้งหมดก็ได้ เพื่อ
 ความสบายใจของบิฑามารดา. เห็นนี่เที๊ย ๆ เขาก็คิดกัน
 อย่างนั้น เขาไม่ยอมเสียสละอะไร เพื่อประโยชน์แก่ความ
 สบายใจของบิฑามารดา. บิฑามารดาขัดใจเขา, เขาอาจจะ

คำให้, เขาอาจจะทิ้งบิตามารคาไป, เขาอาจจะประณามบิตามารคาอย่างน่าเกลียดน่าชัง. ถ้าเป็นไปได้ เขาอาจจะฆ่าบิตามารคาเสียก็ได้. ถ้าไปขัดขวางในหนทางแห่งการมรณตร์ของเขา. ลูกหลานไม่พอใจ ถ้าบิตามารคาเข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะสมรสจะแต่งงาน จะอะไรต่างๆ; เพราะว่าเขาเห็นแก่ตัวเขาข้างเดียว, ไม่เห็นแก่ความประสงค์หรือความพอใจระสนิยมอะไรของบิตามารคา. ที่จะมีลูกเขอลูกสะใภ้ตามที่ตัวชอบใจบ้าง ขอให้สองภิกษุ, คนเกลียดตัวก็เขาให้ความหมายแก่บิตามารคาอย่างไร, เท่าไร. นี้อาตมามองเห็นอย่างนี้.

ถ้าว่าธรรมะเข้ามา ก็จะมีมองกันเสียใหม่ ว่า บิตามารคา มีพระคุณอย่างใหญ่หลวง, ก็ไม่ทำให้เราตายเน่าอยู่ในไซ้; แต่ให้เป็นตัวเป็นตน ออกมาพบแสงสว่างข้างนอก. นี่ก็เรียกว่ามีบุญคุณชิ้นหนึ่งแล้ว. ไม่ให้ชีวิตมันตายเป็นหมันในไซ้, แต่ให้ออกมาเป็นตัวเป็นตน สู่โลกภายนอกได้รับแสงสว่าง; ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นโอกาสให้สัตว์, ลูกนั้น มันได้รับโอกาสที่จะได้สิ่งที่ดีที่สุด. ที่มนุษย์ควรจะ

ได้รับ ถ้ามันไม่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์, ไม่ได้เกิดออกมาเป็นมนุษย์ มันก็ไม่ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ.

เกี่ยวมัน ได้มีโอกาส เกิดมาเป็นมนุษย์ ก็พอที่จะได้รับสิ่งที่ดีที่สุดในกาที่ได้เป็นมนุษย์, และก็จะได้มีโอกาส ที่จะได้พบพระพุทธศาสนา; ไม่มีอะไรจะสูงที่สุดยิ่งไปกว่าพระธรรม อันเป็นศัพพะพุทธศาสนา. ฉะนั้นสัตว์, มนุษย์คนใด ได้พบกับสิ่งนี้ ก็เรียกว่าได้พบสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ ไม่เป็นหมัน; มันมีความสำคัญอยู่ตรงที่ว่า ได้พบพระพุทธศาสนาแล้ว เชื่อแห่งความเป็นพุทธะของเขาก็ไม่เป็นหมัน.

นี้หมายความว่า ในทุกคน ไม่ว่าหญิงหรือชาย เป็นเด็กออกมาจากท้องแม่แล้ว มัน มีเชื่อแห่งความเป็นพุทธะ คือ สติปัญญาที่จะองกวมจนถึงกับรู้พระธรรมอันสูงสุด. นี้เรียกว่าเป็นพุทธะ, เชื่อแห่งความเป็นพุทธะของเขา ก็ได้มีโอกาสที่จะเจริญองกวม จนเป็นพุทธะกับเขาได้คนหนึ่ง ในโลกนี้. นี้เพราะบิดามารดาได้ให้กำเนิดได้ให้โอกาสแก่เขา. เราจึงหวังว่า เกิดมานี้จะต้องให้ได้เป็นพุทธะกับเขาสักคนหนึ่งให้จงได้. คือให้รู้อะไร ตามที่มนุษย์

ควรจะรู้, ขจัดปัญหา คือความทุกข์ของมนุษย์ ได้ก็ ไม่เสียที่ที่
 ภิภมา. บิศา มารดา มีพระคุณเหลือหลาย ที่ให้กำเนิดมา
 ให้ชีวิตมา ออกมาสู่แสงสว่าง ทั้งทางร่างกายทั้งทางจิตใจ คือ
 ความเบิกบานแห่งเชื้อของความ เป็นพุทธะ ของมนุษย์ทุก
 คน ได้มีจิตสูงสุดอยู่เหนือความทุกข์ โดยประการทั้งปวง.

คนเกลียดชัวต, คุณไม่คิดอย่างนี้: คุณเห็นบิศา
 มารดาเป็นที่พึ่งที่อาศัยเฉพาะหน้า; หวังว่าจะรับมรดก
 อย่างเดียว, หวังว่าจะใช้บิศา มารดาเหมือนกับคนใช้ โดยไม่
 ต้องเสียเงินเดือน; อย่างนั้นก็ยังมี ก็ขอให้ลองไปคิดดูเถิด
 ว่า มันจะร้ายกาจสักเท่าไร สำหรับคนที่เกลียดชัวต ไม่มี
 ธรรมะ.

ข้อที่ ๗. ไม่เคารพครูบาอาจารย์.

ที่นี้ เรื่องต่อไปก็คือ เรื่องครูบาอาจารย์ คนเกลียดชัว
 ตทั้งหลาย ไม่เคารพครูบาอาจารย์; ทำนทางหลายก็งมง
 เห็น. ทุกคนที่นั่งอยู่ที่นี้คงจะนึกได้ ว่ายังมีคนที่ไม่เคารพ
 ครูบาอาจารย์, ทำตัวเป็นคนไม่มีครูบาอาจารย์, ถือว่าครูบา-
 อาจารย์เป็นลูกจ้างสอนหนังสือ เส็จแล้วก็เลิกกัน; ไม่

ยอมรับในข้อที่ ครูบาอาจารย์ทำให้เฉลี่ยเวลาในทางสติ
ปัญญา ตามความหมายของคำว่าครูบาอาจารย์.

เกี่ยวนี้อาตมา กำลังพูดถึง ครูบาอาจารย์ที่ถูก
ต้อง จริงอยู่ในโลกนี้ ครูบาอาจารย์ชนิดที่ไม่จริง ไม่ใช่
ครูบาอาจารย์จริง ก็มีอยู่มาก ก็เป็นลูกจ้างสอนหนังสือ
เพราะความจำเป็น, เขาเงินเดือนมาเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง, แล้ว
ก็เขาเปรียบไปเสียทุกอย่างทุกทาง อย่างนักม. แทนไม่ใช่
ครูบาอาจารย์ที่ถูกต้อง ตามความหมายของคำคำนี้.

ครูบาอาจารย์ที่ถูกต้อง ตามความหมายของคำ
คำนี้ เขาถือเป็นใจความสำคัญว่า เป็นผู้เปิดประตูในทาง
วิญญาน. ช่วยจำไว้ว่า ครูบาอาจารย์ที่แท้จริง มีหน้าที่
เปิดประตูในทางวิญญาน: คือหัวใจของสัตว์มีกมลิต หากทาง
ออกไม่ได้, ครูบาอาจารย์เป็นผู้เปิดประตูทางวิญญาน ให้
สัตว์นั้นออก ไปสู่แสงสว่าง. เหมือนกับว่า เบ็ดไก่กั
หมุกก็ อะไรก็ตีที่เขาขังไว้ในเต้าในคอก อันมีคอันสกปรก
อันแสนจะทรมานนั้น: ถ้าพอใครเปิดประตูให้ มันก็วิ่ง
ออกมาด้วยความดีใจ ออกมาเสียจากเจ้าอันมีคและสกปรก.
ในทางจิตทางวิญญาน ที่มันถูกขังอยู่ในความมืดของอวิชชา

ก็เหมือนกัน; ครูบาอาจารย์มีหน้าที่ ที่จะเปิดประตู
ทางวิญญาน ให้หัวใจของสัตว์เหล่านั้น ออกมาสู่แสงสว่าง.
ก็ต้องคิดดูเถิดว่า *ครูบาอาจารย์นี้มีบุญคุณสักเท่าไร? ควร
จะจัดไว้ในฐานะ เป็นปฐมนิยบุคคล หรือหาไม่?*

ที่แท้จริงนั้น การเปิดประตูทางวิญญานนี้มีหลาย
ระดับ หลายชั้น; แม้ที่สุดแต่ บิฑามารดา นี้ก็ เป็นครูบา
อาจารย์คนแรก, เปิดประตูทางวิญญาน ให้แก่ทารกน้อยๆ.
ให้เรารู้จักชีวิต ให้เขาฉลาดขึ้น ให้เขารู้จักเดินไปถูกทาง.
พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า *บิฑามารดาเป็นอาจารย์คนแรก,*
แล้วก็มอบหมายให้ครูบาอาจารย์คนถัดๆ ไป จนกระทั่งถึง
ครูบาอาจารย์อันสูงสุด คือ พระบรมครู ผู้พระบรมศาสดา-
จารย์ คือ พระพุทธเจ้า.

นี่ ครูบาอาจารย์เป็นผู้เปิดประตูทางวิญญาน.
แต่คนแกลี่ยตัวที่เขาไม่มองกันอย่างนี้; เขาใช้ครูบาอาจารย์
เป็นเครื่องแก้ปัญหเฉพาะหน้า; บางทีก็ใช้เป็นประโยชน์
ในเรื่องอาชีพ, หรือว่าถ้าไม่เห็นประโยชน์ อันจะพึงได้แล้ว
ก็ไม่ยอมรับความเป็นครูบาอาจารย์.

ผู้ที่เรียกว่า ครูบาอาจารย์นั้นคือผู้ที่เชี่ยวชาญ
 ในหน้าที่เปิดประตูทางวิญญาณ ให้แก่สัตว์โลก: เป็น
 สิ่งที่จำเป็นที่สัตว์โลกจะต้องมี, และมีไว้ประจำโลกทุก
 ยุคทุกสมัย ด้วย. ผู้เปิดประตูทางวิญญาณของสัตว์นั้นจำเป็น
 จะต้องมีอยู่ในโลกทุกยุคทุกสมัย. ฉะนั้นเราช่วยกันประกอบ
 ประพจน์ว่าครูบาอาจารย์ไว้ ให้อย่างคงมีอยู่ในโลกด้วยกัน
 ทุกคน.

หน้าที่ในทางจิตทางวิญญาณนี้จำเป็นมาก สำ-
 หรับมนุษย์ที่อยู่ในโลก. หน้าที่ทางวัตถุนั้นมันไม่ยาก;
 แม้แต่ลูกหมาลูกแมว เกิดออกมาแล้วมันก็หากินเป็น. ทำให้
 ลูกมนุษย์เกิดมาแล้วจะหากินไม่เป็น; มันก็ต้องรู้จักหา
 กิน จนช่วยกันไปได้ ในเรื่องทางวัตถุ. แต่ในเรื่อง
 ทางจิตทางใจ ที่มันลึกซึ้ง ละเอียดยุขุมนั้น มันต้องมีผู้
 ช่วยเหลือ คือครูบาอาจารย์. อย่าต้องมาเงี้ยวเงี้ยวให้มันออก,
 อย่าต้องเป็นโรคเต้านประสาทเลย, อย่าต้องเป็นโรคจิต เป็น
 บ้าฆ่าตัวตายเลย.

คนเกลียดวัด เป็นคนไม่มีครูบาอาจารย์ ในด้านจิต
 ด้านวิญญาณ. เขามีครูแต่ในเรื่องด้านวัตถุ ช่วยหาเงิน

หาของ หากิน หากิน หากเกียรติ ไปตามประสาชาวโลกเท่านั้น
เอง อย่างนี้ไม่มีความหมายของความเป็นครูบาอาจารย์ที่แท้
จริง.

ข้อที่ ๔. ต้องสนใจเรื่องทศ ๖.

ที่นี้ เรื่องที่จะพูดต่อไป ก็เป็นเรื่องรวมยอด คือ
เรื่องทศทั้ง ๖. คนเกลียดกลัวจะไม่สนใจเรื่องทศทั้ง ๖. คือ
ไม่สนใจในเรื่องความถูกต้องรอบตัวเอง เพราะเขาจะรู้สึกว่
มันมากไปนักก็ได้. ท่านทั้งหลายอย่าได้ไปเอาอย่างหรือ
เห็นตามอย่างคนเกลียดกลัวเลย; พยายามสนใจในเรื่องทศ
ทั้ง ๖ ให้ตรงตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ว่าให้ปัดกันทศ
ทั้ง ๖ ให้ปัดออกเสีย.

เราอยู่ตรงกลาง เป็นจุดศูนย์กลาง แล้วทศทั้ง ๖
นั้นก็คือ ทศข้างหน้า ทศข้างหลัง ทศข้างซ้าย ทศข้างขวา
ทศข้างบน ทศข้างล่าง รวมกันก็เป็น ๖ ทศแล้ว. เราจะ
ต้องระมัดระวังให้ถูกต้องทั้ง ๖ ทศ; อย่าให้มีความผิด
พลาด แม้แต่ทศใดทศหนึ่ง. บางคนจะคิดไปเสียว่า มัน
มากเกินไปเสียแล้ว. มันมากเกินไปสำหรับฉันเสียแล้ว.

ฉันไม่เอาแล้วมันแค่ ๖ ทิศ. อย่าเขาไปตามคนเกลียดกลัว
ที่จะไม่ยอมรับผิดชอบทั้ง ๖ ทิศ. ทำให้มีความถูกต้อง
ทั้ง ๖ ทิศ.

ทิศข้างหน้า คือ **บิฑามารดา** ต้องมีการกระทำที่ถูก
ต้อง คือความหมายของบิฑามารดา.

ทิศเบื้องหลัง คือ **บุตรภรรยา** ก็จะต้องให้ถูกต้อง
ตามความหมายของคำว่า บุตร ภรรยา สามี หรืออะไรก็ตาม
แล้วแต่ว่าใครจะเป็นหัวหน้าครอบครัว.

ทิศข้างซ้าย คือ **เพื่อนฝูงมิตรสหาย** ทั้งหลาย ก็ต้อง
มีความถูกต้อง ให้มีความเป็นมิตรที่แท้จริง อย่างที่กล่าวมา
แล้ว.

ทิศข้างขวา ก็คือ **ครูบาอาจารย์** ที่กำลังกล่าวไปแล้ว
ทยกๆ นั้นเอง.

ทิศข้างบน คือ **สมณพวหมณ์พระเจ้าพระสงฆ์** เป็น
ผู้นำทางจิตทางวิญญาณ เป็นที่ศรัทธาเหนี่ยวทางจิตทางวิญญาณ
โดยแท้ จึงจัดไว้ข้างบน.

ทิศข้างล่าง นั้นคือ **ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา** ทุกคนใน
โลกนี้ จะต้องมีคนที่อยู่ใต้บังคับบัญชา : จะเป็นลูกจ้างเป็น

กรรมกรเป็นอะไรก็ตาม เขาอยู่ใต้บังคับบัญชาของเรา. เขา
ต้องฟังพวกาัยเรา. ที่นั่นก็สำคัญ ทำผิดแล้วก็ฉิบหายไป.
ระวังให้ดี อย่าไปตู่ตักทิกเบื่องค์ฯ คือคนที่อยู่ใต้บังคับบัญชา:
เช่นลูกจ้างเป็นต้น.

คนเกลียดตัวฉันสะเพร่าเห็นแต่ประโยชน์; แล้ว
ก็ทำผิดหมดทั้ง ๖ ทิศ, จะใช้กลโกงหลอกลวงเอาทิศทั้ง ๖ ทิศ
มาเป็นเครื่องมือแสวงหาประโยชน์ให้แก่ตน. อย่างนั้น
ผิดหมดทั้ง ๖ ทิศ. ไม่ตรงตามที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ว่า
จงทำให้ถูกต้อง เหมือนกับบิณฑกัณฑ์ทั้ง ๖ ทิศ ไม่มีความผิด
พลาดเข้ามา; มีแต่ความถูกต้อง, เราอยู่ด้วยความถูกต้อง.
นี่ คนเกลียดตัวเขาไม่ยอมรับผิดชอบโดยรอบด้าน อย่าง-
นั้น. เราไม่ใช่คน เกลียดตัว; เราชอบความจริงอันสูงสุด
คือพระธรรม; เราจะบิณฑกัณฑ์ทั้ง ๖ คือสังฆรัตนะ ไม่ให้
เกิดความผิดพลาดขึ้นมาได้.

ข้อที่ ๙. ความสูญเสียเป็นอุปสรรคมาฝึกให้ฉลาด.

ที่นั่น ที่จะพูดต่อไปนี่ ก็เป็นข้อเบ็ดเตล็ด, จะพูดโดย
หัวข้อว่า เรื่องบางเรื่องเราจะต้องมองกันให้ดี ๆ. อาทิ

กำลังจะพูดถึงเรื่องคำว่า “ความสูญเสีย” คนโง่ คนเขลา คนพาล คนเกลียดชัง จะเป็นทุกข์ร้อนเพราะความสูญเสีย : ความสูญเสียเกิดขึ้นเมื่อไร เขาก็เป็นทุกข์เป็นร้อน, ไม่เป็นอันกินไม่เป็นอันนอน เป็นกาวฆ่าตัวตายก็มี นั่นแหละคนโง่.

ขอให้ดู ความสูญเสีย กันเสียใหม่ ว่ามันก็เป็นสิ่งที่จะใช้ให้มันเป็นประโยชน์ได้. เมื่อสูญเสียอะไรลงไป : ถูกขโมย, ขโมยยกเอาของไปทิ้งแสนทั้งล้าน อย่างนั้นมันก็สูญเสีย. แล้วจะทำอย่างไร จะมานั่งร้องไห้หน้าตาเซ็ดหัวเข้า, หรือจะเป็นโรคสันประสาท โรคจิตครั้งหนึ่งเข้าไปแล้ว มันจะมีประโยชน์อะไร, เราจะต้อนรับความสูญเสียกันอย่างไร, เราจะคิดถึง; เพราะว่า ความสูญเสีย นั้น เป็นสิ่งที่จำเป็นที่สุดที่จะต้องพบกันเข้า. ถ้าเรา มีชีวิตอยู่ในโลกนี้แล้ว เรา จะต้องพบกันกับความสูญเสีย เป็นแน่นอน ไม่มากก็น้อย, แล้วมันก็ควรจะทำมาก ๆ ด้วยเหมือนกัน; เพราะยิ่งทำอะไรใหญ่โตกว้างขวางมากออกไป ความสูญเสียมันก็จะตามมา ในระดับที่ใหญ่โตได้เหมือนกัน.

ความสูญเสีย นั้น ก็สิ่งที่นาคระชิบบอกว่า “โธชาติโง่ มิ่งรักษาไม่เป็นมันก็สูญเสีย” เราควรจะ ต้อนรับ

ความสูญเสีย ว่ามันเป็นสิ่งที่มาบอกให้เรา รู้ ว่าเรากำลัง
 ครอบงำรักษา หรือจับ หรือทำไม่เป็น เราก็ซื้อความฉลาด
 ด้วยสิ่งที่สูญเสียไป. สูญเสียไปเท่าไรก็คิดให้ เป็นการ
 ซื้อหาความฉลาด. ฉะนั้น ความสูญเสียก็ไม่ขาดทุนอะไร;
 เพราะว่าลงทุนไปเพื่อซื้อหาความฉลาด. ฉะนั้นอย่าได้เสีย
 ใจเปล่า ๆ; วิชาใช้ความสูญเสียให้เป็นประโยชน์.

ความสูญเสีย เป็นสิ่งที่เราไม่ต้องการ; บางทีเรา
 เรียกว่า อุปสรรค. การขาดทุนหรืออะไรเหล่านี้ เราถือ
 เป็นอุปสรรค. แล้วเราก็ มาถือกันเสียใหม่ ว่าอุปสรรค
 เหล่านั้น มัน ก็คือครูบาอาจารย์ ที่มาฝึกฝนเราให้
 เฉลียวฉลาด. เราต้อนรับอุปสรรค หรือความสูญเสีย
 ในฐานะที่เป็นครูบาอาจารย์ จะมาฝึกฝนให้เราฉลาดต่อไปใน
 โอกาสข้างหน้า; เราก็จะได้เลิกโง่กันเสียที.

ความสูญเสียอย่างยิ่ง ก็จะเป็น ความตาย. ทุก
 คนก็จะมองเห็นว่า ความตายเป็นความสูญเสียอย่างยิ่ง; ถ้า
 มองกันอย่างนี้ มันก็กลัวตายจนไม่มีที่จะอยู่, ไม่มีที่ซุกซ่อน
 แห่งจิตหรือดวงวิญญาณ; เพราะว่าจะอยู่ที่ไหน; ความ

กายมันทุกข์ทรมานได้ทั้งนั้น. ฉะนั้น ความสูญเสียเกี่ยวกับความ
ตายนี้มันทรมานเสียดังมากเกินไป จึงต้องรับกันเสียใหม่.

คนแกถือตัวดี ยังเกลียดเท่าไร ยิ่งกลัวตายมากเท่านั้น.
คนรู้จักวัดกัณฑ์วัดนี้ จะกลัวตายน้อย จนกระทั่งไม่กลัวตาย
เลย. เรียกว่า จะไม่มีความสูญเสียเลย. อะไรเป็นความ
ทุกข์เป็นความสูญเสีย ก็รู้จักต้องรับคือทำให้มันกลายเป็น
ของดีไป. อย่าง ความตาย ก็มองเห็นว่า มัน มีมาแล้วตั้ง
แต่มีความเกิด.

*พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ความตายมันมีซ่อนมา
เสร็จแล้วในความเกิด ; ในตัวความเกิดนั้น มีความตาย
แฝงมาแล้วด้วยเสร็จ ; แต่ว่ายังซ่อนอยู่. สักวันหนึ่งมันก็
จะออกมาให้เห็น ไม่มีใครจะไปแยกมันได้ ว่า ความตายมัน
ซ่อนมาแล้วในความเกิด. อย่างว่าไง กลัวตายกันให้เสีย
เวลาเลย. แล้วจะทุกข์อีกทีหนึ่ง ก็ว่า ความตายทางร่างกาย
นี้ มันก็ ช่วยปิดฉากของความเกิดอันวุ่นวาย. เกิดอยู่ใน
ในโตกนี้มันเป็นความวุ่นวายหรือไม่ก็สองทิศๆ ถ้าเห็นว่าเป็น
ความวุ่นวาย แล้วก็จะชอบใจความตาย. ที่จะมาช่วยปิดฉาก
ของความวุ่นวาย, เราก็ชอบใจ.*

นี่ถ้ารู้จักตายเสียก่อนตาย ก็จะไม่ประเสริฐที่สุด; รู้จักทำลายตัวกู - ของกู ที่เป็นความรู้สึกอันเลวร้ายนี้ให้หมดไปเสีย, ไม่มีความหมายมันเป็นตัวกู - ของกูแล้ว ความตายก็จะหมดปัญหา ไม่มีความตายของกูอีกต่อไป. อย่างนี้ เรียกว่า ความสูญเสียอันสุดท้าย คือ ความตายนั้นไม่เป็นความสูญเสียอะไรที่โหด ก็จะช่วยแก้ปัญหามางอย่างตามธรรมชาติได้; แต่มันก็ทำให้เรารู้ความจริง คือมาสอนให้รู้ความจริงนั้น ว่าความจริงนั้นมันเป็นอย่างไร. เกี่ยวกับที่จะต้องประสบความสูญเสียกระทั่ง สูญเสียชีวิตก็อย่าทำให้มันเป็นเรื่องสูญเสียชีวิต. ให้มันเป็นการได้เข้าถึงอะไรที่ค้ำที่มนุษย์ควรจะได้เข้าถึง.

๕ ๕ ๕ ๕ ๕
 ข้อที่ ๑๐. รู้จักนรก - สวรรค์ ทนและเฉยวัน.

เรื่องถัดไป ก็คือ เรื่องนรกและสวรรค์. คนเกลียดวัดเขาไม่เชื่อเรื่องนรกเรื่องสวรรค์. ไปคุยกับคนเกลียดวัดคนไหนเคยเถียง เขาจะไม่เชื่อเรื่องนรก-เรื่องสวรรค์. เขาถือว่าเป็นเรื่องที่มีไว้สำหรับหลอกคนโง่. คนมีปัญญาเขาเรื่องนรกเรื่องสวรรค์มาหลอกคนโง่ ให้เสียสละ ให้บริจาคเป็น

กัน. แล้วเขาก็ได้รับประโยชน์นั้น; ^๕นั่นมันไม่ถูก.
เราบอกให้รู้ว่า เรื่องนรกเรื่องสวรรค์ นั้นเขา ยังเข้าใจผิด
กันอยู่. เรื่องนรกก็คือ เรื่องที่ทนทรมาณ, เรื่องสวรรค์
ก็คือเรื่องที่สนุกสนาน ดึงโตก เกล็ดเปิดเบ็งไปมันมีเพียง
เท่านั้น.

ว่าที่จริงแล้ว คนเกลียดวัดก็ตกนรกชั้นสวรรค์ หัว
หกกันชีวิตอยู่ทุกวันทุกเดือนทุกปี. เมื่อโรมานังร้องไห้อยู่
เป็นต้นนรกเรียกว่ามันตกนรก เมื่อโรมันสนุกสนานแฉ่รตข่อย
เปล็ดเปล็ดเกล็ดเปิดเบ็ง มันก็เป็นเรื่องสวรรค์. ^๖นั่นมันมี
จริง, เป็นของมีจริง ยิ่งกว่าเงินทองทรัพย์สินสมบัติข้าวของไป
เสียอีกควรจะมองกันในลักษณะอย่างนี้.

เรื่องลูกเมีย เงินทอง ข้าวของทรัพย์สินสมบัติ ^๗นี้เป็น
เรื่องเพียงเปลือกของนรกหรือสวรรค์. เพราะลูกเมีย เงิน
ทอง ข้าวของ ทรัพย์สินสมบัติทำให้รู้สึกเป็นทุกข์เหมือนกับ
ตกนรก ก็ได้; ทำให้สบายเปล็ดเปล็ดสนุกสนานเหมือน
กับว่าสวรรค์ ก็ได้; มันก็เลยเป็นเปลือกนอก ที่จะสร้าง
นรกหรือสวรรค์ มันมีจริงน้อยกว่าเรื่องนรกสวรรค์ ไปเสีย

อีก. ทำไมคนเกลียดควักไม่มองให้คิดว่า เรื่องแรกเรื่องสวรรค์
นี่เป็นเรื่องมีจริง จริงยิ่งกว่าลูกเมียข้าวของ ททรัพย์สมบัติเงิน
ทองไปเสียอีก.

ถ้ารู้จักเรื่องนรก — สวรรค์ ว่าเป็นเรื่องโลกทัศน์
ไม่มีความสงบสุขแล้ว มันก็จะรู้จักเรื่องนิพพาน คือเรื่องหยุด
เรื่องเย็น คือเรื่องนิพพาน. เทียบนี้ เรื่องนรกเรื่องสวรรค์
ก็ไม่รู้จักเสียแล้ว จะไปรู้จักเรื่องนิพพานได้อย่างไร,
เรื่องโลก ๆ เท็น ๆ อย่างหัวทกกันขวิศ ก็ไม่รู้จักเสียแล้ว มัน
จะไปรู้จักเรื่องหยุดเรื่องเย็นได้อย่างไร. คนเกลียดควักจงรู้จัก
นรกสวรรค์กันเสียใหม่ ให้ถูกต้อง.

คนโง่ยังโง่เขาก็ต้องบอกนรก — สวรรค์คือตายแล้ว ;
อย่างที่เขียนไว้ในรูปภาพ. เมืองสวรรค์เมืองนรกอย่างนั้น,
เขามีไว้สำหรับคนโง่ ก็คอย่างอื่นไม่เป็น. แต่ความหมาย
ก็อย่างเดียวกัน, คืออย่าไปทำความชั่ว ชนิดที่จะให้ร้อนนอก
ร้อนใจเหมือนกับคนนรก; ให้ทำความดี เหมือนกับที่จะ
ได้สบายใจ เหมือนกับชั้นสวรรค์กันไว้ก่อน. แต่เมื่อคนโง่
เขาเป็นห่วงเรื่องหลังจากตายแล้วมาก ก็พูดให้เป็นเรื่อง
ที่หลังจากตายไปแล้วด้วย. *คนฉลาดนั้นเขารู้สึกว่า ถ้ามัน*

ไม่มีไม่ได้แล้ว, ตายแล้วก็ไม่ได้. ฉะนั้น อย่าทำนรกให้
เกิดขึ้นที่นี่ ตายแล้วก็ไม่ต้องนรกไหนอีก. ให้ทำสวรรค์
ให้เกิดขึ้นที่นี่ ตายแล้วก็ต้องได้สวรรค์เป็นแน่นอน.
ฉะนั้นเราไม่ต้องกลัวว่าตายแล้วตายเล่า, ตายแล้วตายเล่า,
จึงจะได้สวรรค์. เรื่องนิพพานแล้วก็เขาไปไว้ไกลจนหมด
หวัง, เขาเรื่องนิพพานไปไว้เสียไกลจนหมดหวัง, ไม่เอามา
ไว้ใกล้ๆ ที่นี้ ว่าถ้าเบือนรกเบือนสวรรค์แล้วก็กั้นยุด, เป็น
นิพพานกันเสียทีเถิด.

เรื่องนรก เรื่องสวรรค์นี้ เป็นเรื่อง^๕ที่ทุกคน
ต้องจัดต้องทำให้เสร็จให้สิ้นก่อนตาย. อาตมาพูดนี้จะบ้า
หรือก็ ก็ลองฟังดู. ว่าอาตมากำลังพูดว่า เรื่องนรก—เรื่อง
สวรรค์นี้ ทุกคนจะต้องจัดให้เสร็จให้สิ้นเสียก่อนแต่ตาย,
ไม่มีนรกที่นี้แล้ว ก็ไม่มีนรกต่อตายแล้ว, มีสวรรค์ที่นี้
แล้ว ก็มีสวรรค์ต่อตายแล้ว. เพราะฉะนั้นเรื่องนรก
เรื่องสวรรค์นี้ ต้องจัดกันให้เสร็จให้สิ้น ให้หมดเรื่องหมด
ราวกันเสียตั้งแต่ที่นี้เดี๋ยวนี้ และก่อนตาย: แล้วมันจะได้
กำไรมาก ไปจนถึงกับว่า ถ้าเบือนการกระโดดโโดดเต็นฟูๆ
แพบๆ พองๆ ยุบๆ แล้วก็จะได้ทุกข์เป็นนิพพาน. เรื่อง

นรก เรื่องสวรรค์ เป็นเรื่องวุ่น เรื่องนิพพานเป็นเรื่อง
หยุดเป็นเรื่องราว.

คนเกลียดควัก เขาไม่เชื่อทั้งเรื่องนรก และเรื่อง
สวรรค์; เพราะฉะนั้นจึง ไม่มีหวังที่เขาจะเข้าใจเรื่อง
นิพพาน. คนเกลียดควักทั้งหลายจึงเข้าใจเรื่องนี้กันเสียให้
ถูกต้อง.

ข้อที่ ๑๑. เรื่องควง, โขก, วัตถุมงคล.

ที่นี้ เรื่องสุดท้ายสำหรับวันนี้ อาจมาจะพูดเรื่อง
ควง เรื่อง โขก เรื่อง วัตถุมงคล, มงคลวัตถุอะไรก็แล้วแต่
จะเรียกกัน.

เรื่องดวงดีมีโขกนั้น ก็เป็นเรื่องธรรมดาจิตใจ
กันมากเหลือเกิน. คนกลัวโขกร้าย แล้วก็ไม่มีความคิด
ที่ถูกต้อง; ก็ทำให้มันร้ายหนักขึ้นไปอีก เพราะมันโง่หนัก
ขึ้นไปอีก, ควงมันก็ร้ายมากขึ้นไปอีก. นี่มาบอกคนเกลียด
ควักให้รู้ว่า "เราดี ดีกว่าควงดี". บอกใส่หูเท่านั้นว่า เราดี
ดีกว่าควงดี, แล้วดวงนั้นมีที่เรา, ต้นนั้นมีที่เรา ดีกว่า
ไปที่ควง. มันดีที่เรา ดีกว่าดีที่ควง. เราอาจจะทำ

ให้เราดีได้; แล้วดวงจะดีไม่ดีกว่าช่วงหัวมัน เราดีก็แล้ว
กัน; เพราะว่าเรากินมันมันดีกว่าดวงดี. เราทำให้ดวงดี
ได้ โดยที่เราทำดี แล้วเราดี; ดวงจะดีไม่ดีกว่าหัว
มัน เราดีก็แล้วกัน แล้วก็ไม่มีปัญหา.

ที่นี้ ทชอคือตชอพรชอนำมันคักันนั้, อยู่ทีนี้บึ ๆ
หนึ่ง มีคนชอนับคัวยร้อยพันพัน. บอกว่านำมันคักั
ไม่มี ไม่ได้ทำ เหล่านี้ก็ไม่ค่อยจะเชื่อ, บอกว่าทำดีนั้นดี
กว่าชอพร, ทำดีนั้นดีกว่าชอพร. จงทำดีเถิด แล้วดีนั้น
แหละคือพร; เพราะคำว่าพร นั้นแปลว่าดี คำว่าดีก็คือ
ดีกว่าพร นั้นเอง. ฉะนั้น ทำดี มันก็มีพรเสร็จขึ้นมาในตัว
การกระทำ, ก็มีพรเสร็จแล้ว; อย่าไปชอพรที่คนอื่นเลย
มันจะโง่, นี้บอกอย่างนี้เลยว่ อย่าไปมัวชอพรที่คนอื่นเลย
มันจะโง่.

คนให้พร ก็เหมือนกัน มันทำอะไรไม่ได้มาก
นอกจากทำให้ไปทำดี, ให้พร, ให้พร, ให้พร นี้คือบอกว่
ให้ไปทำดี, ให้มีความเจริญ, ให้มีความสุข, นั่นคือให้ไปทำดี.
นี้เรียกว่า ทำดี ดีกว่าชอพร. ไปมัวชอพรนั้น เพราะว่า
เขายังไม่รู้ว่ พรนั้นคือความดี ดีนั้นคือพร, เพราะฉะนั้น

เล็กขอพรอย่างฉวม ๆ แดง ๆ กันเสียที แล้วก็เอาดี คือพร
จริง ๆ คือการกระทำที่ดี ที่ถูกต้อง ตามความเป็นมนุษย์
ของตน.

นี่ ก็มาถึง **วัดอุโมงค์**, เคียงข้างเขาเรียกว่าวัดอุ-
มงค์ อากมาไม่เคยเรียก; แล้วก็พลอยเรียกตามเขาว่า
วัดอุมงคล. เครื่องราง ของขลังศักดิ์สิทธิ์อะไรต่าง ๆ นี้ก็
บอกว่าเป็น **กรรมดี** ดีกว่ามงคล, กรรมดีคือการกระทำที่ดี
ดีกว่ามงคล; ดีกว่ามงคลดี. มันมีความหมายคล้าย ๆ กัน
แหละว่า เราดี ดีกว่าดวงดี, ทำดี ดีกว่าขอพร นี้ **กรรมดี**
ดีกว่ามงคล คือว่าเราทำกรรมที่ดี ทำกุศล ดีกว่ามานั่ง
แขวน นิ่งคาถา วัดอุมงคลกันอยู่. ถ้ามีไว้ มีไว้แต่วิชา
ก็เสดเต็มจิตเต็มวิญญาณแล้ว ไม่มีมงคลอะไรที่ไหนมาช่วยได้
ไปซื้อหาวัดอุมงคลชันตะพินตะหมิ่น มาแขวน ให้มันเสียเงิน
เปล่า ๆ; ถ้าว่าไม่มีกรรมดีที่ถูกต้องอยู่ในตน. **ธรรมะ**
ต่างหากเป็น**วัดอุมงคล**, ธรรมะต่างหากเป็น**วัดอุมงคล**.
พระธรรมต่างหากเป็น**วัดอุมงคล** ไปปรับหาสมาธิจิตใจจน
แล้วก็เป็น**วัดอุมงคล** ไครยั้งก็ไม่ตาย. ฉะนั้น ทุกคน
เร่งหาพระธรรมมาทำเป็น**วัดอุมงคล** ในที่สุด จะได้บรรลุ

มรรค ผล เป็นของสูงสุด สำหรับมนุษย์พ้นจากการเกิด แก่
เจ็บ ตาย, ความทุกข์โศกๆ ไม่มาพ้องพาน เพราะว่าเขาอยู่
เหนือโลก เหนือสิ่งทั้งปวง สิ่งทั้งปวงไม่บีบบังคับจิตใจของ
เขาได้อีกต่อไป. เขียนไว้เป็นคำกลอน บทใหม่บทหนึ่งว่า:—

กรรมดี ดีกว่า มงคล สิบสร้าง กุศล
ดีกว่า มั่งคั่ง ของขลัง

พระเครื่อง ตะกรุด อุกถิง ปลุกเสก แสนดมั่ง
คาถามั่ง แขนวมั่ง รั้งรุง

ขี้ขลาด หวาดกลัว หัวยุง กิเลส เต็มพุง
มงคล อะไร ได้คุ้ม

อันธพาล ชื้อหา นาคุม เป็นเรื่อง อุกถุม
นอนตาย ทำยเครื่อง รางทอง

ธรรมะ ต่างหาก เป็นของ เป็นเครื่อง คุ้มครอง
เพราะว่า เป็นพระ องค์จริง

มีธรรม งาม ไครยิ่ง ไร้ธรรม ผีสิง
ไม่มีง ก็ตาย เกินตาย

เหตุ^{นั้น} เราท่าน หญิงชาย เร่งขวน เร่งขวย
หาธรรมะ มาเป็น มงคล

กระทั่ง บรรลุ มรรค ผล หมกตัว หมกตน
พ้นจาก เกิด แก่ เจ็บ ตาย

บริสุทธิ คุ้มครอง ใจกาย อุ^บท^าะ ทิ้งหลาย
ไม่พอง ไม่พาน สอนใจ

เหนือโลก เหนือกรรม อำไพ กิเลส- สะโหน
ไม่อาจ ย่ำยี บัฑา.

นี่เรื่องวัตถุมงคลอันแท้จริง ให้คนเกลียดตัวรัก
กันเสียเถิด. เรื่อง ดวงดี เรื่อง โชคดี เรื่อง วัตถุมงคลดี
นี่คือธรรมะ; คือสิ่งที่คนเกลียดตัว กำลังเกลียดตนเอง.
คนเกลียดตัวกำลังเกลียดธรรมะ แต่ ตัวธรรมะนั้นเป็น
เรื่องของดวงดี ของพรที่ดี มงคลที่ดี. หวังว่าคนเกลียด
ตัว จะได้ไปพิจารณาเรื่องนี้กันเสียใหม่.

นี่คือธรรมะ สำหรับฝากคนเกลียดตัว ว่ามาเป็น
ข้อ ๆ ข้อ ๆ สองคราวแล้ว ทั้งวันนี้. ท่านทั้งหลายจะเกลียด
ตัวเสียเอง, หรือจะเข้าไปฝากลูกหลานที่เกลียดตัว ก็เอาไป

ใช้ให้เป็นประโยชน์. อากมาไม่ได้คิดอะไรมาก นอกจาก
ว่า เต็มวันโลกมันจะล่มจม เพราะว่าคนเกลียดธรรมะ
ไม่สนใจธรรมะ ไม่มีใครปฏิบัติธรรมะ ธรรมะก็หายไป
ไปจากโลก จนจะเอามาทำยาหยอดตา ก็ทำไม่ได้อยู่แล้ว.

ฉะนั้น ช่วยกันใหม่ ช่วยกันคิดนึกเสียใหม่ให้
ธรรมะกลับมา รู้จักธรรมะ ว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นในทุกแห่ง
ทุกมุม ในทุกหนทุกแห่งแล้วเลิกเกลียดธรรมะ แล้วก็จะ
ไม่เกลียดพระศาสนา ไม่เกลียดวัดวาอารามพระเจ้าพระ
สงฆ์ที่แท้จริง.

การบรรยายในวันนี้ สมควรแก่เวลาแล้ว อากมา
ขอยุติไว้เพียงเท่านี้ ขอโอกาสให้พระสงฆ์สวดบทคุณสาธยาย
ส่งเสริมกำลังใจ ในการที่จะขจัดความเกลียดชังให้หมดไป
ต่อไป ในบัดนี้.

คำบรรยายในเรื่องใครคือใคร
ภาคอาสาพหุบุชา ณ ลานหินโค้ง
๒๓ กันยายน ๒๔๖๔

— ๗ —

ธรรมะสำหรับคนเกลียดวัด.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาคอาสาพหุบุชา
ในวันนี้ อาจมาจำเป็นที่จะต้องกล่าวติดต่อกันไป กับข้อความ
ที่ได้บรรยายในครั้งก่อน. คือกล่าวถึงเรื่องธรรมะสำหรับคน
เกลียดวัด; เป็นอันว่า วันนี้จะได้กล่าวถึง ธรรมะสำหรับ
คนเกลียดวัด ต่อไปตามเดิม.

เรื่องแรกสำหรับวันนี้ ก็คือเรื่อง **ความไม่มีตัวตน.** คนที่ไม่สนใจวัด ไม่สนใจศาสนา ไม่สนใจพระธรรม เป็นผู้มีชีวิตของตัวเอง, เป็นผู้กระทำตามความพอใจของตัวเอง, กระทำตามความเคยชินของตัวเอง, ก็มีความรู้สึกที่ว่า เป็นตัวเป็นตนนั้นหนาแน่น. เมื่อพูดว่าไม่มีตัวตน เขาก็ไม่ยอมเชื่อไม่รับฟัง, และไม่อยากจะสนใจ แม้จะพูดว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ก็ยังไม่อยากจะเชื่อ, กระทั่งว่าไม่อยากจะฟัง, จึงเป็นเรื่องที่จะต้องพูดกัน.

พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนเรื่องอนัตตา คือเรื่อง **ความไม่มีสิ่งที่จะเรียกว่าตัวตน** ก็เพื่อประโยชน์แก่การดับทุกข์ในจิตใจ. ความรู้สึกว่าตัวตน เป็นที่ตั้งแห่งความเห็นแก่ตน; ดังนั้นเราควรจะรู้เรื่องที่ตรงกันข้าม คือเรื่องที่ไม่ทำความเห็นแก่ตน. แต่อีกอย่างหนึ่ง เรื่องไม่มีตัวตนนี้เป็นเรื่องจริง, จริงโดยแท้, จริงของธรรมชาติ โดยวิทยาศาสตร์หรือโดยทุกเรื่องที่จะเป็นเครื่องพิสูจน์ เราควรจะชอบเรื่องจริง มากกว่าเรื่องที่มีนามๆ แฉ่งๆ หรือ กาคคะเนเอา หรือว่าเป็นมายา.

**ข้อ ๑. ต้องรู้จักความรู้สึกตนเอง
ว่าเป็นที่ตั้งแห่งความเห็นแก่ตน.**

ข้อแรกที่ว่า ความรู้สึกความดีของตน เป็นที่ตั้งแห่ง
ความเห็นแก่ตน และ เป็นความทุกข์ นี้ขอให้ศึกษาเอาเอง
จากทุกเรื่องในภายในจิตใจของตน : มีความรู้สึกว่าคุณ
ก็หนักไม่ไหว ที่จะไม่มีความรู้สึกว่าคุณไม่มีของตน ; มันจึงมี
ทั้งความรู้สึกว่าคุณ และรู้สึกว่าคุณควบลูกกันไป. จึง
เป็นเหตุให้เห็นแก่สิ่งที่เรียกว่าตัวตนหรือของตนนั้นยิ่งกว่าสิ่ง
อื่นใด. ความรู้สึกอันนี้เป็นที่ตั้งแห่งกิเลส ; เมื่อกิเลส
เกิดขึ้นแล้ว ก็สร้างกรรมอันหนาแน่นขึ้นมายิ่งกว่าเติม
จนกระทั่งเป็นของหนักแก่จิตใจ. ความรู้สึกหนักทาง
จิตใจนั้น มาจากความรู้สึกว่าคุณตัวตนหรือของตน. ถ้า
ไม่มีความรู้สึกว่าคุณตัวตนหรือของตนแล้ว ความรู้สึกหนักอก
หนักใจนั้นมิได้.

พระพุทธเจ้าท่านเห็นประโยชน์ข้อนี้ คือข้อที่ว่า
เราไม่ควรอยู่โดยที่ไม่ต้องมีความหนักอกหนักใจ ก็มองเห็นสิ่ง
ที่ให้เกิดความหนักอกหนักใจนั้นเสียให้ชัด ; แลแล้วก็เลิกเสีย.
มีตัวอยู่ด้วยสติปัญญา ; รู้ว่าอะไรควรทำ, อะไรไม่ควรทำ.

ก็ทำไปตามที่ควรทำ. ไม่ต้องถึงกับหมกมุ่นให้เป็นตัวคน
ให้เป็น ของตนจนเกิดเป็น ความร้อนขึ้นมา. เกิดเป็นความ
หนักขึ้นมา.

เมื่อมันเห็นแก่ตน ก็ต้องร้อนใจ; เพราะความ
กลัวก็มี. เพราะความอยากได้ก็มี. ล้วนแต่เป็นเรื่องของความ
ทุกข์; ยิ่งมีความเห็นแก่ตนมากขึ้น มันก็เพิ่มความหนักอก
หนักใจให้มากขึ้น. เราไม่ค่อยมองกันในข้อนี้. แล้วปล่อย
ให้เป็นความเคยชิน มันจึงชินไปในทางที่ว่า ทำอย่างที่เคยๆ
ทำ ด้วยความเห็นแก่ตนไปก็แล้วกัน ตัวเองจะเป็นทุกข์ก็
ไม่เป็นไร. จะเป็นเหตุให้เบียดเบียนผู้อื่น ก็ไม่เป็นไร;
เรื่องราวมาจนถึงใจอันละเอียดลึกซึ้งนี้ มองไม่เห็น ก็ปล่อย
ไม่เป็นไรไปด้วย. จึงสมัครใจที่จะยึดถือไปในทางที่มีตัว
ตน ก็ หมกมุ่นปั่นมือในการยึดถือความมีตัวมีตน ตั้งแต่
เกิดมาจนบัดนี้. ฉะนั้นเราต้องต่อสู้กับกิเลสอยู่ตลอดเวลา.
ก็ต่อสู้กับความโลภ ความโกรธ ความหลง ซึ่งมันมีอยู่เสมอ
จากความมีตัวมีตน. ก็ไม่เห็นว่าเป็นเรื่องต่อสู้ จนกระทั่ง
เป็นโรคประสาทเป็นโรคจิตหรือคาบไป. ก็ไม่เห็นว่าเป็นเรื่อง
ของการต่อสู้กับกิเลส. แล้วก็พ่ายแพ้แก่กิเลส.

ถ้ามองออกไปให้กว้าง ๆ ทั่วไปทั้งโลก ก็มองในแง่ของสังคมเราก็เห็นได้ว่า โลกกำลังมีปัญหาที่ตกลงกันไม่ได้ อยู่ในเวลานี้ จนเกือบจะอันตราย ยุ่งยากลำบากลำบากกันไปหมดกัน ก็เพราะเหตุแห่งความมีตัวตน หรือความเห็นแก่ตน. **ถ้ามีความเห็นแก่ผู้อื่น คนในโลกก็จะรักใคร่กัน สมัคปรมาณสามัคคีกัน** เหมือนกับว่าเป็นพี่น้องท้องเดียวกัน, หรือเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย ช่วยกัน, จึงยินดีในการที่จะผ่อนผัน ในการสละ ในการยอม, ไม่เอาเปรียบใคร ไม่ล่วงละเมิดใคร ก็อยู่กันอย่างมีสันติภาพอย่างมีความสุข.

ทีนี้ ถ้าต่างฝ่ายต่างเห็นแก่ตน รักษาประโยชน์ของตน แล้วยังมีมานะทิฏฐิอันแข็งกระด้าง ที่จะไม่ยอม; อะไรหนักหนึ่งก็ไม่ยอม, บางทีก็ไม่ใช้เรื่องผลประโยชน์อะไร เป็นเรื่องมานะทิฏฐิเท่านั้น มันก็ไม่ยอม แล้วตกลงกันไม่ได้ มันก็ต้องได้รับร่ำฆ่าฟันกัน ด้วยความกระด้างของทิฏฐิ มานะว่าตัวตน. ท่านสองสังเกตดูเถอะ จะพบว่าโลกกำลังอยู่ในสภาพที่มีปัญหา มีความยุ่งยากลำบาก เบียดเบียนกัน

ถึงขนาดที่จะทำลายโลกกันอยู่แล้ว. นี่ก็เพราะเหตุสิ่งเดียว
คือปัญหาเรื่องตัวตน.

เราเป็นมนุษย์ คือเป็นผู้ที่มีความรู้เรื่องต่างๆ เกี่ยวกับ
ความเป็นมนุษย์หรือเรื่องโลก, ก็ควรจะรู้เรื่องนี้เป็นเรื่อง
แรก เป็นเรื่องสำคัญที่สุด. ถ้าเป็นเพียงคนเฉยๆ ไม่ได้
เป็นมนุษย์ ก็แล้วไปไม่ต้องรับผิดชอบอะไร ในเรื่องของ
มนุษย์ ก็เป็นคนที่กว่าหากินไปอย่างสัตว์เดรัจฉาน มันก็
พอแล้ว มันก็ไม่มีปัญหาที่จะต้องนึกให้มากมาย; แต่ถ้า
เป็นมนุษย์ ซึ่งแปลว่า จิตใจสูง มันจะ ต้องมีความรู้ มี
ความเฉลียวฉลาดอยู่เหนือปัญหาได้ ก็ควรจะได้ศึกษานึก
กันถึงเรื่องนี้. อย่างน้อยที่สุดก็จะมองเห็นว่า ความไม่มี
ตัวตนนั้น ทำให้จิตใจสบาย, เบาสบาย, แล้วก็ไม่ได้เป็น
ชนวนที่จะให้เบียดเบียนผู้อื่น เขาเปรียบผู้อื่น ซึ่งทำสิ่งคม
ให้เดือดร้อน เรียกว่าไม่มีปัญหาทั้งส่วนตนและส่วนผู้อื่น.

ความลึกซึ้งในทางธรรม เกี่ยวกับความไม่มีตัวตน
นั้นก็มีอยู่; ผู้สนใจจะต้องลงทุนบ้าง; ไม่ใช่ลงทุน
เป็นเงินเป็นทองอะไร, ต้องลงทุนเวลาเรื่อแรงของมันสมอง
สำหรับศึกษานึกสำหรับพิจารณา แล้วก็ศึกษาจากภายในของคน.

ความรู้สึกว่าตนมันเกิดขึ้นได้ โดยอาศัยความรู้สึกที่เรียกกันว่าสัญชาตญาณ คือ ความรู้สึกที่เกิดเอง สำหรับสิ่งที่มีชีวิต หรือว่าในสิ่งที่เป็นอย่างนั้นแหละ มันมีความรู้สึกในทางที่จะเป็นตัวตน ; แต่มันไม่ได้มากมาย ถึงกับจะเห็นแก่ตน, หรือเอาเปรียบผู้อื่น. มันมีตัวตนสำหรับจะมีชีวิตรอดอยู่เท่านั้น ; แต่พอมาเป็นตนเข้า ความรู้สึกว่าเป็นตนมันขยายมากออกไป จนเห็นแก่ตน แล้วก็เอาเปรียบผู้อื่น ทำลายประโยชน์ของผู้อื่น เอามาเป็นของของตน, อย่างนี้เป็นต้น ; ฉะนั้น จึงเป็นสิ่งที่จะต้องควบคุมกันในตอนนั้น, ความรู้สึกแต่เพียงว่า เราจะต้องรอดชีวิตอยู่ นี้ไม่เป็นไร ; มันก็เป็นสิ่งที่ถูกต้องแล้ว ที่จะต้องชวนชวายเป็นมันรอดชีวิตอยู่ได้. แต่เมื่อรอดชีวิตอยู่ได้แล้ว ก็อย่าเห็นแก่ตนซึ่งจะเป็นความหนักอกหนักใจขึ้นมา, และ ถึงกับไปล่วงเกินผู้อื่น เอาประโยชน์ของผู้อื่นมา.

ท่านสอนเรื่องไม่มีตัวตน ก็เพื่อประโยชน์อันนี้ เพื่อว่าทุกคนจะได้มีชีวิตอยู่ อย่างที่มีจิตใจเบาสบาย ไม่ถูกกดถูกทับ ด้วยความรู้สึกอันหนัก เกี่ยวกับตัวกู เกี่ยวกับของกู และในทางสังคมก็จะได้ ไม่มีการเบียดเบียนกัน.

เทียน เรื่องการมีตัวตนตามสัญชาตญาณ มันก็ได้
 ผ่านมาแล้ว นับตั้งแต่คลอด ออกมาจากท้องแม่ มันก็มีตัวตน
 มีความรู้สึกที่เป็นตัวตน สำหรับจะกินอาหาร, สำหรับจะ
 หลีกเดี่ยวอันตราย, สำหรับจะทำทุกอย่าง เพื่อให้ชีวิตรอดได้
 เป็นตัวเป็นคนขึ้นมาแล้ว, ก็ระวังแต่อย่าให้มันเดลิค
 เลอไป ถึงกับจะมีความเห็นแก่ตน จนเป็นความทุกข์
 หรือว่า จนกระทั่งไปเบียดเบียนผู้อื่น.

ทีนี้ คำสั่งสอนในทางพระศาสนา呢 สอนลึกลงไป
 จนถึงกับให้มองเห็นว่า ที่เรารู้สึกตัวนั้น มันรู้สึกอยู่
 จริง, มันรู้สึกอยู่อย่างนั้นจริง, ได้มีความรู้สึกอย่างนั้นจริง,
 แล้วมีความรู้สึกที่ตนจริงๆ ด้วยเหมือนกัน. แต่ขอให้ดูให้
 ทั่วว่า มัน เป็นเพียงความรู้สึกเท่านั้น. ครองนี้แหละ เป็น
 ข้อสำคัญที่พึงยาก เข้าใจยาก ว่าสิ่งที่เรียกว่าตัวตนนั้น มัน
 เป็นเพียงความรู้สึกของจิต หรือตั้งขึ้นมาด้วยสัญชาตญาณ
 ความรู้สึกที่ตัวตน แล้วสั่งสมมากเข้าๆ จนมีตัวตนอันแน่น
 แผน.

ความรู้สึกว่าเป็นตัวตนอันแน่นแผนนั้น มัน
 เป็นเพียงความรู้สึก. ขอให้เข้าใจว่า มันเป็นเพียงความ

รู้สึก; เมื่อรู้สึกอย่างไร มันก็จะต้องเป็นไปอย่างนั้น, รู้สึก
 อย่างไร มันก็เป็นอย่างนั้น, เกือบที่ถ้าเรารู้สึกเป็นอย่างอื่น
 มันก็เป็นอย่างอื่นได้; **ความสำคัญมันอยู่ที่ความรู้สึก.**
 ถ้าเราได้รับการศึกษากันเสียใหม่ จน **เปลี่ยนความรู้สึกนั้น**
เสียได้ มันก็จะมีประโยชน์; **คือว่าความรู้สึกอย่างไรก็เป็น**
ไปเพื่อให้เกิดความทุกข์ความหนัก ในทางจิตในทางวิญญาณ
 เราก็เปลี่ยนเสีย เป็นความรู้สึกในทางที่ตรงกันข้าม มันก็
 ไร้มีความทุกข์.

ทั้งนี้ การศึกษาเรื่องความไม่มีตัวตนจึงได้เกิดขึ้น
 และนำมาสั่งสอน เรียกว่าเป็น **การตรัสรู้ของพระพุทธองค์**
รู้ความจริงข้อนี้ คือ **ข้อที่ว่าตัวตน** เป็นเพียงความรู้สึก
 และ ทรงสั่งสอนให้ละความรู้สึกชนิดนั้นเสีย; เพราะ
 เป็นทุกข์แก่ผู้นั้น, และเป็นเหตุให้เบียดเบียนผู้อื่น;
 จึงมีการประสบความสำเร็จ ในการที่เปลี่ยนความรู้สึก
 เสียได้, มามีความรู้อันถูกต้องว่า มัน **มีสิ่งเหล่านั้นอยู่ตาม**
ธรรมชาติ **รู้สึกอยู่ได้ตามธรรมชาติ**; **รู้สึกอย่างไรก็ได้**
โดยธรรมชาติ นั้นเอง, เลิกความรู้สึกว่าตัวตนเสีย จิตนั้นก็
 เปลี่ยนไปในทางอื่น คือไม่อาจจะเกิดกิเลส, ไม่อาจจะมีความ

ทนทุกข์ เพราะแบกความรู้ดีกว่าตัวว่าตน ซึ่งเป็นของหนัก
นั้นไว้.

นี่เป็น หัวใจของพระพุทธศาสนา ที่ไม่ซ้ำกับ
ศาสนาใด, หรือที่เป็นเหตุให้พุทธศาสนาได้รับการยก
ย่อง ว่าไม่ซ้ำแบบใคร, หรือสูงไปกว่าศาสนาใด ๆ ก็เพราะ
เหตุนี้. *ศาสนาที่มีอยู่ในอินเดีย* ก่อนพระพุทธเจ้า เขาสอน
ดีมาก: แต่แล้วก็มา *จบอยู่แค่มัวตัวตนที่ดี ยึดมันกันต่อไป*.
พระพุทธเจ้าเกิดขึ้น และตรัสรู้ข้อที่ว่า ความยึดมั่นว่า
ตัวตนนี้เป็นความทุกข์ต้องละเสียโดยสิ้นเชิง, จึงทรงส่ง
สอนไปในทางที่ทำลายความรู้ดีกว่าตัวตนเสีย ไม่ให้เป็นที่ตั้ง
แห่งความยึดมั่น, จึงเกิดพระพุทธศาสนาขึ้นมา.

จุดหมายปลายทางของคนเรา จึงอยู่ที่การดับเสีย
ซึ่งความยึดมั่นว่าตัวตน, ให้จิตหลุดพ้น เป็นอิสระจาก
การยึดมั่นว่าตัวตน. นี่เราเรียกว่า *หลุดพ้น วิมุตติ วิโมกข์*
หรือ *นิพพาน*, หลุดพ้นไปจากความรู้ดีกว่าตัวตนซึ่งเป็นกิเลส
เป็นเครื่องผูกมัด เป็นของร้อน เป็นความทุกข์นั้นแหละ.

ทีนี้ คนน้อยคนที่จะทนศึกษาจนเข้าใจ ความ
จริง อันละเอียดและลึกซึ้งเช่นนี้; เขาจึงเอาตามความรู้ดี

รองเขา, ก็รู้สึกว่าคุณคนมาอย่างไร ก็รู้สึกให้มันยิ่งขึ้นไป ;
 เพราะ ความรู้สึกว่าเป็นตัวตนของคุณนี้ มัน เป็นเสน่ห์
 อย่างยิ่งอยู่ในตัวมันเอง, มัน เป็นความเอร็ดอร่อย อยู่ใน
 ตัวมันเอง เพราะว่ามัน เป็นกิเลส, ตัวมันเองนี่คือกิเลส
 รู้สึกว่าเป็นตัวเป็นตนเป็นของตน ใต้อย่างออกอย่างใจของตน
 มันก็รู้สึกเอร็ดอร่อย ; รู้สึกว่าได้ค่าเขาได้ดีเขา ก็เป็นความ
 เอร็ดอร่อย, หรือแม้แต่ตัวเองมากลัดก็ดื่มอยู่ในคนใจขันขัน
 ก็รู้สึกว่าเป็นความเอร็ดอร่อย ก็กลัวอยู่เฉยๆ จึงกระทำอะไร
 หลายนๆ อย่าง ที่เป็นเครื่องกระตุ้นความรู้สึกว่าตัวว่าตน ให้
 มันรุนแรงขึ้น : เช่นกินเหล้าเข้าไป ความรู้สึกว่าคุณคน
 มันก็รุนแรงขึ้น, มันเอร็ดอร่อยแก่ใจ มันก็กินเหล้าจนติด,
 หรือของส่งเสริมความรู้สึกอื่น ๆ ก็เหมือนกันนั่นแหละ : ที่
 คนเราได้กินแล้วติดเป็นยาเสพติด เพราะมันกระตุ้น
 ความรู้สึก อันเอร็ดอร่อยแห่ง ความมีตัวกู - ของกู.

คนเกลียดตัวที่ทั้งหลาย เขาบูชาสิ่งเหล่านั้นอยู่เป็น
ปกคิวิสัย ดังนั้นจึงพูดกันไม่รู้เรื่อง เรื่องความไม่มีตัวตน.
 อย่างน้อยเขาก็ปฏิเสธด้วยความรู้สึกที่รู้สึกอยู่จริงว่า "ก็ฉัน
 รู้สึกอยู่ว่ามีตัวตน จะให้ฉันรู้สึกว่าไม่มีตัวตนอย่างไรกัน ;

เพราะฉันรู้สึกอยู่จริงๆว่า มันมีตัวตน". เขาแก้หัว หรือ
 เขาให้คำตอบเพียงเท่านั้น มันก็พูดกันไม่ได้แล้ว มันไม่มีทาง
 จะพูดกันได้เลย เพราะว่าเขารู้สึกอยู่จริงๆว่าตัวตน. ในเร
 บอกเขาว่า ที่รู้สึกว่ามีตัวตนนั้น มัน เป็นเพียงความรู้สึก
 เท่านั้น, มันไม่ใช่ตัวตนอันแท้จริง. เขาก็ชอบความรู้สึก
 อย่างนั้น; ฉะนั้น เขาก็ไม่ยอมละ, ไม่ยอมละความรู้สึก
 เช่นนั้น มันก็ได้อยู่กันมากับความรู้สึกเช่นนั้น. แล้วก็
 เข้ามาอยู่ในวงของพุทธบริษัทผู้ ไม่มีตัวตนไม่ได้เพราะเหตุนี้.
 ดังนั้น จึง อยู่กันไป ในลักษณะที่มีตัวตน, แล้วก็ เข้ม
 ขัน ๆ มากขึ้นทุกที จนได้เสวยผลของความมีตัวตน, คือ
 การทรมานทางจิตใจในส่วนตัวเอง; แล้วก็มีโอกาส
 เผลอไปกระทบกระทั่งบุคคลอื่น ทำบุคคลอื่นให้เกิดวรณ์
 เพราะความเห็นแก่ตน. แล้วโลกนี้ทั้งโลก ก็กลายเป็นโลก
 ของความเห็นแก่ตน; มันก็เลอะหมก เรียกว่าหมกดี,
 หรือว่าหมกหวังในสันติภาพ. จนกว่าเมื่อไรจะมาศึกษา
 ธรรมะอันสูงสุด ข้อที่ไม่มีตัวตน หรือไม่เห็นแก่ตนนี้กัน
 เสียใหม่. ทุกๆอย่างทำไปด้วยสติปัญญา ว่าเราจะต้อง
 ทำอะไรบ้าง เราจะต้องหาอาหารกิน; เราจะต้องทำอะไร

คามที่ควรจะทำ ก็ทำไปได้ด้วยปัญญา มันนอนหลับสนิท
ไม่วิกกกังวล ไม่หวังมากเกินไป ไม่ถึงกับเห็นแก่ตัว.

ความรู้สึกเป็นตัวตน เป็นของหนักอยู่ในตัว
มันเอง แต่มันไม่ใช่หนักอย่างก้อนหินที่แบก; มันหนัก
ในทางจิตในทางวิญญาณ, ต้องเรียกว่าทางวิญญาณ; แต่
ถ้าไม่สนใจไม่เข้าใจคำว่าทางวิญญาณเสียเลย มันก็ทุกคนไม่รู้เรื่อง.
ความหนักอกหนักใจ ที่ไม่รู้ว่ามีมาจากไหน, แต่
หนักอึ้งอยู่ด้วยความยึดมั่นถือมั่นเรื่องตัวตนนั้น มีอยู่แก่คน
ทั่วไป. แม้แต่คนหลับมันก็ยังมีฝันได้หรือหนักใจ มี
จิตใจที่ไม่หลับโดยสนิท มันหลับครึ่งเดียว ในทางร่างกาย
อย่างนี้เป็นต้น.

ขอให้อธิบาย ของหนักที่แท้จริง นั้น ก็คือ ความ
รู้สึกตัวตนหรือของตน, ความรู้สึกนี้ เป็นแดนเกิด
ของกิเลสและตัณหา : เห็นแก่ตนก็ โลก, เมื่อไม่ได้ตาม
ที่ตนต้องการก็ โกรธ, อะไรมาขัดความพอใจของตนมันก็
หลง. นี้ความโลภ ความโกรธ ความหลง มันออกมาจาก
ความมีตัวตนเป็นแกนกลาง.

ความมีตัวตน^{นี้} เป็นเครื่องให้กังวล, หรือ เป็น
แดนเกิดแห่งความกังวลทุกชนิด. ท่านจงพิจารณาว่า
ความกังวลนั้นมันเป็นอย่างไรบ้าง? ใครมีความกังวลแล้ว มี
การอยู่เป็นสุขสงบหรือไม่? เมื่อไม่ชอบความกังวล ก็ต้อง
ศึกษาเรื่องมีตัวตนที่ชัดเจน : รูปร่างเป็นแดนของความ
กังวล, แล้วก็หยศความอึดมั่นถือมั่นนั้นเสีย ความกังวลก็จะ
ไม่เบียดเบียนหัวใจของบุคคลนั้น.

กังวล^{นี้มี}ได้ทั้งอดีต ทั้ง อนาคต ทั้ง ปัจจุบัน :
กังวลเรื่องตัวกูเรื่องของกู, และทุกสิ่งทุกอย่าง ที่มันเกี่ยว
กันอยู่กับตัวกูหรือของกู; เป็นความทุกข์ชั้นละเอียดอ่อน
ที่สุด เข้าใจยาก; แต่แล้วก็เป็นภัยอันตรายสำหรับที่จะ
ให้เกิดโรคทางประสาท โรคทางจิต โรคทางกาย ออกมาได้
ในที่สุด. ควรจะไปปรึกษาหมอมที่มีความรู้ดี ๆ ว่าความวิตก
กังวลนั้น ให้เกิดโรคทางจิตเกิดโรคทางประสาท, แล้วเกิด
โรคออกมาทางกาย; เช่นโรคตาได้ เป็นต้น ได้หรือไม่
อย่างไร?

ความเป็นตัวเป็นตนมีอยู่ ก็เท่ากับเราโอบอุ้ม
ศัตรูไว้ทรมาณตัวเราเอง, เป็นกำพุกที่พุ่งแล้วก็นำหัว ว่า

เรารักษาตนเองอย่างดีเอาไว้สำหรับพรหมเราเอง. ความรู้สึก
เห็นแก่ตัวนั้นมันละเอียดอ่อนมาก; มันหลอกให้เรารัก
ให้เราหลง. ให้เราพยายามที่จะรักษาเอาไว้ให้ได้; แล้ว
รักษาเอาไว้ทำไม? กลายเป็น รักษาไว้เพื่อพรหมตัวเอง.
มันจะบ้าหรือดี? แล้วมันจะบ้าสักก็มากน้อย ก็ไปคำนวณ
ดูก็ได้.

แล้วในที่สุด ความมีตัวตนเป็นของคนมันก็มีความ
คือกระทั่งด้วยทฤษฎี ด้วยมานะ, ไม่ยอมลดทราวดอก กระทั่ง
ไม่ยอมรับมติใดๆ ที่มันตรงกันข้ามนี้มาศึกษา. เพราะ
ฉะนั้นจึงไม่มีโอกาสที่จะศึกษาเรื่องความไม่มีตัวตน ก็เป็น
เหตุให้คนคนนั้นกลายเป็นคนเกลียดตัวดี เกลียดการสอนเรื่อง
ไม่มีตัวตน, หรือเกลียดศาสนา ซึ่งมันพูดแต่เรื่องอนัตตา
ไม่มีตัวตน. นี่คนเกลียดตัวดีเขาเกลียดเรื่องไม่มีตัวตน; เพราะ
ว่าเขามีตัวตนมากเกินไป.

พุทธบริษัทมีคำสั่งสอนเรื่องนี้มาก แต่ก็ไม่ค่อยสนใจกัน
ก็เหมือนกับไม่ค่อยมี. คำสอนเรื่องไม่มีตัวตนใน
พระไตรปิฎกมีมากเหลือเกิน แต่ละเยียดลึกลับซึ่งจนมองไม่ค่อย
เห็น. แล้วก็ไม่ค่อยจะได้นำมาสอนกัน. เรื่องไม่มีตัวตน

นั้นเป็นเรื่องทั้งหมดของพระพุทธศาสนา; **ควรจ
รักษา**ความคิดของความเป็นพุทธบริษัทไว้ให้ได้.

เมื่อพูดถึง ศาสนาอื่น ก็มีสอน เรื่องนี้เหมือนกัน เพราะเขาก็มีศาสนาที่มองเห็นว่า **ความเห็นแก่ตัว**นั้นเป็นภัยอันเลวร้าย; เขาจึงสอนสิ่งที่ตรงกันข้าม, คือทำลายความเห็นแก่ตัว. เขาพูดไปตามวิธีใดวิธีหนึ่ง ที่เหมาะสมสำหรับคนสมัยนั้น, ให้เห็นแก่ผู้อื่นก็ได้ มันก็ไม่เห็นแก่ตัว. **ความเห็นแก่ตัว** เห็นว่าเป็นตัว มันก็ค่อย ๆ น้อยลงไปโดยอัตโนมัติ; เพราะจะไปมัวหลงสาละวนเห็นแก่ผู้อื่น. มันก็ยิ่งดี, ดีกว่าที่จะมาเห็นแก่ตัว จนไม่เห็นแก่ผู้อื่น. ฉะนั้น เมื่อมีการสนใจในผู้อื่น ทำประโยชน์ผู้อื่นแล้วก็ขอให้ร่วมมือ มันจะเป็นการ **ช่วยกันแก้ไขความเห็นแก่ตัว**. อย่าให้พุทธบริษัทเราอ้อยหน้า หรือขายหน้าบริษัทอื่น; ซึ่งเขาก็สอนเรื่องความไม่เห็นแก่ตัว, และมีการปฏิบัติ. ใน **คัมภีร์ของคริสเตียน** ก็มีสอน เรื่องนี้มากเหมือนกัน. และที่แปลกประหลาดดี ถึงกับว่าเราพูดไม่เป็นเขาพูดเป็นก็ควร จะเอามาฟัง:—

เช่นมีคำสอนในคัมภีร์โครีนเธียนของคริสเตียน ว่า
 มีภรรยาที่จงมิจิตใจเหมือนกับไม่มีภรรยา ; นี่พูดสำหรับ
 ฝ่ายชาย ; ถ้าฝ่ายหญิงก็ตรงกันข้าม. มีทรัพย์สินสมบัติก็
 เหมือนกับไม่มีทรัพย์สินสมบัติ. มีความสุขก็จงมิจิตใจเหมือน
 กับไม่มีความสุข, มีความทุกข์ก็จงมิจิตใจเหมือนกับว่าเรา
 มิได้มีความทุกข์, ไปซื้อของที่ตลาด แล้วยกเอาอะไรมา.
 นี้เรียกว่าเป็นคำพูดที่เราพูดไม่เป็น, แล้วยังไม่ยอมจะออก.

เรามีอะไร ก็อย่าหมายมั่นด้วยจิตด้วยใจ ว่ามี
 สิ่งนั้น ; มันจะเกิดเป็นความยึดมั่นถือมั่น ที่ทำให้เกิดรู
 สึกหนักและเป็นทุกข์ ; จะนั้นมีทรัพย์สินสมบัติ ก็สักว่ามิ กิน
 ใช้ไปตามเรื่อง. แต่อย่าหมายมั่นว่าเรามีมันจะทำความ
 หนักอกหนักใจให้. นี้มีอะไร ก็มีความรู้สึกเหมือนกับ
 ว่ามิได้มี, ชื่อของที่ตลาด ก็มิจิตใจเหมือนกับว่ามิได้รับ
 เอาอะไรมาเป็นของเรา. ถูกแล้วเมื่อให้เงินเขา มีสิทธิที่จะ
 เอาอะไรมา ถือมาบ้าน มากินมาใช้ ; แต่อย่าได้หมายมั่น
 สิ่งที่ดีเอามากินมาใช้นี้ว่าของเรา. กระทั่งไม่หมายมั่นว่า
 เราเป็นผู้ซื้อหามา มีสิทธิ มีอำนาจอะไรด้วยซ้ำไป. นี้เขา
 พูดกันเสียใหม่ว่า "ชื่อของที่ตลาดแล้ว ไม่เอาอะไรมา".

พูดอย่างนี้คนเกลียดควักคงไม่ชอบ, แล้วก็กักค้ำ
เต็มที; ก็ไม่มีอะไร ใครจะกักค้ำอย่างไรก็ได้. แต่ถ้า
ต้องการจะได้ประโยชน์แล้วก็เอาไปคิดดู; ว่าถ้าทำจิตใจได้
อย่างนี้ มันจะมีผลดีสักกี่มากน้อย? คือ มีจิตใจชนิดที่เป็น
อิสระ วางอยู่เสมอ ไม่มีอะไรได้มาจับบังคับ หรือกักค้ำ
จิตใจให้รู้สึกหนักให้รู้สึกรอน เป็นต้น. พูดอย่างนี้คนประหลาด
เป็นยอดของศิลปะ, คือศิลปะแห่งความเป็นผู้มีจิตใจชนิด
ใหม่ ที่ทุกซ์ไม่เป็น. เป็นจิตใจชนิดที่ทำอะไร ๆ มันก็มี
ทุกซ์ไม่ได้, ไม่รู้จักทุกซ์อีกต่อไป. นี่คำสอนอันสูงสุดใน
พระพุทธศาสนา เรื่องไม่มีตัวไม่มีตนนี้ มันมีอยู่อย่างนี้.
ขอให้คนเกลียดควักทั้งหลาย มีความสนใจกันเสียใหม่ตาม
สมควร.

ข้อที่ ๒. ต้องรู้จักระดับจิตใจของมนุษย์.

ที่นี้ เรื่องที่จะพูดต่อไปอีก ก็คือ เรื่องระดับของ
จิตใจ. ระดับของจิตใจหมายความว่า จิตใจของมนุษย์นั้นมี
อยู่หลายระดับ เป็นระดับ ๆ ไป, ถัดตามหลักธรรมะที่ศึกษา
กันอยู่ ก็ว่ามีอยู่ ๔ ระดับ; ใน ๔ ระดับนี้ยังจมโลกอยู่ ๓

ระดับ, แล้วยังอยู่เหนือโลก ๑ ระดับ. ที่จมโลก, จมลงไป
 ในโลก ๓ ระดับ นั้น เรียกว่า ระดับ กามาวจร—บุษ
 กามารมณ์, ระดับ รูปาวจร—บุษาวัตถุล้วน ๆ ไม่เกี่ยวกับ
 กามารมณ์, อรูปาวจร—บุษาส่งที่ไม่มีรูป บริสุทธิ์ไม่เกี่ยว
 กับกามารมณ์. สามอย่างนี้แม้จะแตกต่างกันมาก ก็ยัง
 เหมือนกันอยู่ตรงที่ว่า มันยังเป็นเรื่องโลกยังจมอยู่ในโลก.
 ส่วนระดับสุดท้าย ระดับที่ ๔ นั้นเรียกว่า โลกุตตรภูมิ มีจิต
 ใจอยู่นอกโลก, ไม่จมอยู่ในอะไร.

สำหรับ คนเกลียดตัวทัว ๆ ไป มีสติปัญญาขนาดนั้น
 จะพูดตามหลักในพระคัมภีร์ก็คงจะไม่เข้าใจ; เพราะจะต้อง
 พูด เรื่องฉาน เรื่องสมาธิ เรื่องสมาบัติ เขา คงไม่เข้าใจ.
 เรามา พูดกันเรื่องธรรมดาในโลก นี้ดีกว่า ว่าระดับ
 กามาวจรภูมิ นั้น ลุ่มหลงกามารมณ์ คือเรื่องเพศ, บุษ
 กามารมณ์เป็นพระเจ้า, นีมันเป็นจิตใจระดับหนึ่ง.

ที่นี้ บางคน บางคน มันสูงไปกว่านั้น ไม่ถึงกับ
 ลุ่มหลงในกามารมณ์ : เรื่องเพศไม่ลุ่มหลง; แต่ไปลุ่มหลง
 เรื่องวัตถุ, มีของชอบใจพอใจที่เป็นวัตถุ ของสวยงาม ของ
 ลากความ กันไม้ สัตว์เลี้ยง รูปภาพ แสตมป์ หรืออะไร

เหล่านี้เป็นต้น. เขาหล่มหลงอยู่ในเรื่องรูปธรรม ไม่เกี่ยวกับ
 กามารมณ์ นี้ก็เรียกว่า มีอยู่ระดับหนึ่ง มันไม่ใช่ระดับเดียวกับ
 กามารมณ์ มันสูงขึ้นมา.

นี่ อีกพวกหนึ่งระดับหนึ่ง สูงขึ้นมา ก็เอารูป
 คือ ไม่มีรูป เป็นนามธรรม; เช่น เกียรติยศ ชื่อเสียง
 บุญกุศล อะไรต่างๆ ที่ไม่มีรูป; แต่เป็นที่พอใจจับอกจับ
 ใจของเขา ก็หล่มหลงบูชาอยู่.

สามพวกนี้เรียกว่ายังจมโลก : จมอยู่ในกามโลกชั้น
 ต่ำ, จมอยู่ในรูปโลกซึ่งเป็นชั้นกลาง, จมอยู่ในอรูปโลกซึ่ง
 เป็นโลกชั้นสูงสุด. มีระดับทั้ง ๓ นี้เรียกว่า ยังจมโลกอยู่.
 คนเกลียดตัวคคนไหน มีระดับจิตใจอยู่ในชั้นไหน ก็ไปดูเอา
 เองก็แล้วกัน.

ส่วน ระดับโลกุตตรภูมินั้น มีจิตใจไม่หลงไหล
 ในการที่มีตัวตนหรือมีของตนในระดับไหน หมด; ด้ง
 นั้นจึงไม่จมอยู่ในโลกทั้ง ๓ นั้น แต่อยู่เหนือโลกทั้งหมด จึง
 ได้เรียกว่า *โลกุตตระ* คือ *เหนือโลก*; จิตใจไม่ไปหลงไหล
 ในเรื่องกาม ในเรื่องรูป ในเรื่องอรูปอีกต่อไป. คนเกลียด
 วิตกกังจะไม่มีโอกาสสวรรค์เรื่องจิตใจ ที่อยู่ในระดับเหนือโลก;

เพราะว่าเขามีจิตใจหมายมั่น เป็นเรื่องของกิเลสมากเกินไบนัก.

แต่เดี๋ยวนี้ เขาถามอยากจะพูดกับท่านทั้งหลายบางคนที่นั่งอยู่ที่นั่นว่าท่านคงจะเข้าใจได้ สำหรับเรื่องโลกุตระ, ก็เมื่อใดจิตใจไม่ไปข้องเกี่ยวพัวพันกังวลอะไร อยู่กับเรื่อง กามารมณ์ เรื่องทรัพย์สินสมบัติ เรื่องเกียรติยศชื่อเสียง บุญกุศล อะไรก็ตาม, จิตใจไม่ไปข้องแวะอยู่กับสิ่งเหล่านั้นทุกสิ่งแล้ว จิตมันเป็นอย่างไรวะ?

บางทีเมื่อท่านนั่งอยู่ที่นั่น เดี่ยวนี้ก็ได้อะไร; ถ้าจิตไม่ไปข้องแวะ กับสิ่งเหล่านั้น, จิตมันกำลังอยู่เหนือสิ่งเหล่านั้น; ก็แปลว่า ได้ชิมรสของความอยู่เหนือโลก, ความอยู่เหนืออารมณ์ต่างๆ ในโลก, มันเป็นความสงบเป็นความอิสระ เป็นความปกติที่สุด. แต่อย่าลืมว่า เราพูดได้แค่ว่าชิม, ชิมนิดเดียว. ถ้าเป็นเรื่องโลกๆ นั้น ก็ว่ากันเต็มที่เขากันเต็มที่ ไม่ใช่เรื่องชิม. แต่พอมาถึงเรื่องที่จะอยู่เหนือโลกเหล่านั้น มันกลายเป็นให้ชิมได้บ้าง; เพราะว่าเรายังคิดพัวพันอยู่ในโลก ที่เคยยึดถือว่าเป็นตัวเราของเรา มาตั้งแต่แรกเริ่มเดิมที. แม้จะมา รู้ว่า มัน เป็นอนิจจัง

ทุกขัง อนัตตา มัน ก็สละไม่ได้; เพราะว่ามีความรัก
ความยึดถือเหนียวแน่นเกินไป.

เหมือนกับ คนเป็นภรรยาสามีกัน แม้รู้สึกว่าเขา
นอกใจ มันก็ยังหย่ากันไม่ได้; เพราะว่าเขารักเขาเกินไป
อย่างนี้. เรื่องยึดมั่นถือมั่นสังขารทั้งหลายก็เหมือนกัน ;
มันยึดมั่นถือมั่นมากเกินไป จนแม้จะ รู้สึกได้บ้างว่า ไม่
เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มัน ก็ปล่อยวางไม่ได้,
มันหย่ากันไม่ได้; เพราะความยึดมั่นมันมากเกินไป. นี่
จิตใจของคนในระคับโลกๆ มันเป็นอย่างนี้ : มันยึดมันจน
เคยชินอยู่ในโลก เลยไม่ต้องการรู้เรื่องพ้นโลกหรือเหนือโลก.

แต่อาตมกับบอกที่ ระวางให้ดีๆ ค่อยจ้องให้ดีๆ
โอกาสมันอาจจะมา ที่เราจะมีจิตใจว่างไปสักแวบหนึ่ง ไม่ยึด
มั่นถือมั่นในโลกไหนๆ ได้ชิมรสของความอยู่เหนือโลกบ้าง
โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อไปนั่ง ไปยืน ไปเดิน ไปนอนอยู่ใน
ที่ที่สงบสงัดตามธรรมชาติ เช่นที่อย่างนี้, หรือบนภูเขาหรือ
ริมทะเล ที่ไหนก็ได้, แค่อย่าไปมั่วสุมเรื่องกามารมณ์ เรื่อง
สนุกสนานเกี้ยวพาราสีชื่อเสียงอะไรกับเขา; ไปอยู่ในสภาพ
ที่ทำให้จิตใจเกลี้ยง ให้จิตใจเป็นอิสระ ให้จิตใจสงบ แล้ว

ก็จะได้ชิมรสของโลกุตตระ, คือจิตใจที่มันแผ่ไปอยู่เหนือโลกได้บ้าง ในบางลักษณะ ในบางระดับ.

แต่ว่าคนเกลียดควัดคงไม่ชอบ ไม่ชอบให้จิตใจเคลื่อนไหว, ไม่ชอบให้จิตใจอิสระ, ไม่ชอบให้จิตใจว่าง; เขว่ามันไม่มีรสไม่มีชาติ. เขาก็จะไปหมกมุ่นอยู่แต่กับเรื่องกามารมณ์ ทรัพย์สมบัติ เกียรติยศชื่อเสียง อะไร ไปตามเรื่องของเขาอย่างเหนียวแน่น. คนเกลียดควัด เลยไม่มีโอกาสพบกับความที่จิตมันเคลื่อนไหวว่าง หรือสงบ หรือเย็น หรือเป็นอิสระ.

ฉะนั้น เขาจึงไม่มีโอกาสจะรู้จักจิตใจในทุกระดับได้; เพราะเขาหมกมุ่นจมปลักอยู่แต่ในระดับที่หนึ่ง ซึ่งเรียกว่าระดับกามารมณ์, มีจิตใจอยู่ในระดับที่บูชากามารมณ์. ถ้าปราศจากกามารมณ์แล้ว ก็จะไม่มีความหมายสำหรับเขา; แม้เขาจะมีทรัพย์สมบัติ แก้วแหวนเงินทอง ก็เพื่อกามารมณ์ ไม่ใช่เพื่อว่าของเล่นล้วน ๆ เป็นรูปธรรมล้วน ๆ อย่างที่เขาเล่นของเล่นนั้น ก็ยังหายาก. บางทีความจืดเป็นบังคับ อายุมาก อวัยวะเพื่อกามารมณ์ไม่มีความสามารถแล้ว; เขาก็จะไปสนใจกับเรื่องวัตถุที่มีใช้กามารมณ์

แล้วหลงไหลอยู่ อย่างนี้ก็เรียกว่าจำเป็น; มันไม่ใช่จิตใจ
อันแท้จริง.

เรื่องทางศาสนาแท้จริงนั้น เมื่อไม่ลุ่มหลงใน
กามารมณ์แล้วไปหาความสุขจากสมาธิ; นั้นมันสูงขึ้น
ไปอย่างนี้. ถ้าสมาธินั้น *อาศัยวัตถุมาเป็นอารมณ์* ก็เรียกว่า
รูปาวจรภูมิ. ถ้าสมาธินั้น *อาศัยสิ่งที่ไม่มรูปร่างเป็นอารมณ์* ก็
เรียกว่า *อรูปราวจรภูมิ* มันไกลไปมาก. เกียวกับเราเอากัน
เท่าที่ เราจะรู้จักหรือเห็น ๆ กันอยู่ในโลกนี้ ก็มีอยู่อย่างนี้.

คนเกลียดตัวดี ควรจะให้ความเป็นธรรม, พิจารณา
ดูทั้ง ๔ ระดับ, แล้วควรจะพอใจระดับที่มันสูงขึ้นไป. อย่า
บໍกหักตัวเองแน่นอยู่ที่ตรงระดับนั้น. แต่ถ้าว่าที่จริง
แล้ว ธรรมชาติมันได้สร้างมนุษย์มาให้บໍกหักอยู่ที่กามารมณ์,
ธรรมชาติได้สร้างมา หรือได้ เปิดโอกาสให้คนขยับเลื่อน
ชั้นขึ้นไป, เลื่อนชั้นขึ้นไป จนเหนือโลกทุก ๆ ชั้น, แล้ว
ก็ไปอยู่ในระดับโลกุตระได้; เช่นเดียวกับถ้าใครเกิดพอ
จิตใจที่ว่าง ไม่เกี่ยวกับเรื่องยุ่ง ๆ ในโลกขึ้นมา แล้วมันก็จะ
ไปสนใจในเรื่องโลกุตระเป็นแน่นอน.

ธรรมะสำหรับคนเกลียดวัด ก็บอก ให้รู้ว่า
จิตใจมีระดับอยู่ ๔ ระดับ. พยายามเลื่อนระดับให้ไป
ถึงระดับที่สูงที่สุด ที่จะกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์
ควรจะได้รับ, แล้ว ความเกลียดวัดมันก็จะหมดไปเอง.

ข้อที่ ๓. ให้รู้จักความเกิด แก่ เจ็บ ตาย โดยถูกต้อง.

ที่นี้ก็จะอยากจะพูดถึงคำว่าเกิด แก่ เจ็บ ตาย. คน
เกลียดวัด, เพราะว่าหลงอยู่ในโลก; เขาไม่อยากจะได้อะไร
อื่นคำว่า เกิด แก่ เจ็บ ตาย. เขารู้สึกว่าเป็นคำ
แสดงทุกข์ ไม่ควรเอามาพูดให้ได้ยินได้ฟัง; แต่ข้อเท็จจริง
มันไม่เป็นเช่นนั้น คำว่าเกิด แก่ เจ็บ ตาย มันเป็นเรื่องที่
มีอยู่จริง, จริงยิ่งกว่าตัวตน ตัวตนที่มีใต้มืออยู่จริง เป็นแค่
เพียงความรู้สึก คนก็ยังยึดเขาเป็นตัวเป็นตน เป็นของจริง
ขึ้นมา. เรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตาย นี้ มันจริงที่สุด. เราควร
จะเข้าใจให้ดีที่สุด, แล้วเราก็ควรจะศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ ให้
เพียงพอด้วย.

เราไม่ชอบความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ; แต่แล้ว
 เรายังรู้สึกว่าการเกิด แก่ เจ็บ ตาย นั้นเป็นของเรา เพราะ
 ทุกคนกลัวความเกิด แก่ เจ็บ ตาย. ถ้ามันไม่ใช่ของเรา
 มันก็ไม่มีแก่เรา แล้วเราจะไปกลัวมันทำไม ? เคียวนี้เรามัน
 กลัว เพราะไปถือเอาเป็นของเราเต็มที่ : เป็นความเกิด แก่
 เจ็บ ตาย ของเราอย่างเต็มที่, แล้วเราก็ก้าว. เรามันใจเอง
 บ้าเอง, ไปรับเอาความเกิด แก่ เจ็บ ตาย มาเป็นของเรา ;
 แล้วก็กลัว, แล้วก็กลัว. คุณจะมีอะไรใจมากไปกว่านี้ :
 ซึ่งมัน ไม่ใช่เป็นของเรา ไปรับเอามาเป็นของเรา เพื่อ
 จะกลัว เพื่อจะเป็นทุกข์ เพื่อจะทนทรมานอยู่ด้วยความ
 กลัวคือความเกิด แก่ เจ็บ ตาย.

แล้วเรื่องนี้ก็สอนกันผิด ๆ กลัวย ๆ กันว่า *ไปคู่*
พระพุทธรเจ้า ว่าพระพุทธรเจ้า สอนว่า *เรามิชอบความเกิด แก่ เจ็บ*
ตาย เป็นธรรมดา เราไม่ล่วงพ้นความเกิด แก่ เจ็บ ตายไปได้
นี่เป็นคำสอนที่ผิด, เป็นความใจเขลา ไม่เข้าถึงความจริง ที่
 พระพุทธองค์ทรงสอน คือความเกิด แก่ เจ็บ ตาย จะไม่มี
 ถ้าเราไม่ยึดถือเอาเป็นของเรา. ต่อเมื่อเราไปยึดถือ, ไป
 รับเอามาเป็นของเรามันจึงจะเกิดความรู้สึก และมีปัญหาขึ้น.

ถ้าเรามีความเจตียวจลาด ไม่ยึดมั่นถือมั่นตัวตน, ไม่
 วั่นหาความเกิด แก่ เจ็บ ตาย มาเป็นของตน มันก็ไม่มี
 ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย.

เดี๋ยวนี้เรามั่นใจตรงที่มีตัวเรา เราทำให้เรามีตัวเรา
 แล้วยังไปรับเอาความเกิด แก่ เจ็บ ตาย มาเป็นของเรา, จน
 ตะโกนว่า เรามีความเกิด แก่ เจ็บ ตายเป็นธรรมดา. มัน
 เป็นคนบ้าหรือคนโง่; คุให้คิดว่ามันสร้างตัวเราขึ้นมา
 สำหรับรับเอาความเกิด แก่ เจ็บ ตาย มาเป็นของเรา. ก็
 อย่าสร้างตัวเราขึ้นมา; แล้วความเกิด แก่ เจ็บ ตาย มัน
 จะเป็นของใคร? เราก็จะล่องพ้นความเกิด แก่ เจ็บ ตาย
 ไปได้ ตามหลักของพระพุทธศาสนา ที่ว่าทำให้เราสามารถ
 พ้นจากความเกิด แก่ เจ็บ ตาย; เราต้องพ้นความเกิด แก่
 เจ็บ ตาย ให้ได้ตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์; ไม่ใช่
 มาคิดค้นอยู่ที่ว่าเราไม่อาจจะล่องพ้นความเกิด แก่ เจ็บ ตาย
 ไปได้.

นี่ขอพุทธบริษัททั้งหลายได้สังเกตดูเรื่องนี้ให้ดีๆ.
 พวกคนเกลียดตัวคนเดียวอีก เขาได้เปรียบ เขาไม่แยแสกับสิ่ง
 เหล่านี้ เขาก็ไม่มีความทุกข์; คล้ายๆกับว่าเขาไม่รับเอา

เรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตาย มาเป็นของเขา. คนรักวัดกตัญญูมี
 บำเพ็ญกรรม มีปัญหาเรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตาย อย่างเต็มที่,
 แต่ว่างสละออกไปไม่ได้.

สำหรับผู้เกลียดวัด ที่ไม่สนใจเรื่องเกิด แก่ เจ็บ
 ตาย เสียเสียนั้น ก็ไม่ถูกเหมือนกัน; เพราะว่ามีสักวัน
 หนึ่งจะนั่งลงร้องไห้ เพราะปัญหาเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ
 ตาย, หรือจะถึงกับเป็นโรคประสาทโรคจิตอะไรก็ได้, เนื่อง
 ด้วยปัญหาเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย. มันไม่มีปัญหา
 อื่นยิ่งไปกว่าปัญหาเกิด แก่ เจ็บ ตาย, แม้ปัญหาเศรษฐกิจ
 ในโลกนี้. คุณอะหัวใจของเรื่องมันก็เนื่องกันอยู่ที่ปัญหา
 เรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตาย, เรื่องเกิด เรื่องกิน เรื่องแก่ เรื่อง
 อนามัย เรื่องเจ็บไข้, แล้วก็จะถึงตาย; ไม่ว่าจะ
 เป็นปัญหาชนิดไหนในโลก มีมูลมาจากความทุกข์ข้อนี้
 คือเรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตาย. แล้วคนเกลียดวัดจะไม่สนใจ
 เรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตาย เสียเสียนั้น มันไม่ถูก มันไม่ยุติธรรม.

ฉะนั้น ควรจะสนใจให้เพียงพอ ที่จะทำจิตให้สูงขึ้น,
 ให้ฉลาดขึ้นจนอยู่เหนือปัญหาที่เกี่ยวกับความเกิด แก่ เจ็บ
 ตาย มันก็ย้อนไปถึงเรื่องไม่มีตัวตนอีกนั่นแหละ. ถ้าเข้าใจถึง

ความไม่มีตัวตนได้ โดยจิตใจแล้ว มันก็ไม่มีปัญหาหรือความกลัว อันเกี่ยวกับการเกิดแก่ เจ็บ ตาย, ไม่ต้องมี ความทุกข์ เพราะการเกิดแก่ เจ็บ ตาย; เรียกว่าพ้นจากการเกิด แก่ เจ็บ ตาย, ที่เรียกว่า เข้าสู่พระนิพพานเสียได้.

นี่มันเป็นเรื่องที่น่าหัว อยู่ตรงที่ว่าความเกิด แก่ เจ็บ ตาย นั้นมันก็มีอยู่ในทุกคน, เป็นธรรมชาติที่มันมีอยู่ในทุกคน ที่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ. แล้วคนก็ไม่ชอบ; แต่โดยที่ไม่รู้สึกตัว มันก็รับเอาความเกิด แก่ เจ็บ ตาย มาเป็นของตัวเองโดยสนิทใจ จึงกลัวยิ่งกว่าสิ่งใดๆ; เพราะความที่รับเอาสิ่งนั้นมาเป็นของตัวเอง : ความเกิดของตัวเอง ความแก่ของตัวเอง ความเจ็บของตัวเอง ความตายของตัวเอง มันเล่นตลกหรือมันซ่อนเงื่อนซ่อนกลอะไรกันอยู่ที่ตรงนี้. เราก็ไม่ชอบ; แต่แล้วเราก็รับเอามาเป็นของตัวเอง สุดเหวี่ยงเลย, มันก็ได้เป็นคนโง่ที่สุด, และได้ทันททุกข์กันเพราะเหตุนี้.

ข้อที่ ๔. เรื่องตายแล้วเกิดหรือไม่เกิด.

เรื่องที่จะพูดต่อไปอีก ก็คือเรื่องตายแล้วเกิดหรือไม่เกิด. อาตมาเชื่อว่าที่นั่งกันอยู่ที่นี่ทั้งหมดนี้ ก็คงจะมี

ความคิดเรื่องนี้ต่างกันทั้งนั้น ; แล้วยังจะแบ่งเป็น ๒ พวก,
คือ บางพวกก็เชื่อว่าตายแล้วเกิด, บางพวกก็เชื่อว่าตายแล้ว
ไม่เกิด หรือไม่รู้ไม่ชี้กับเรื่องนี้.

ใน ๒ พวกนี้น่ากลัวว่า พวกที่เชื่อว่า ตายแล้ว
ไม่เกิดหรือไม่รู้ไม่ชี้กับเรื่องนี้ จะมีมากกว่า, มากกว่าพวกที่
เชื่อว่าตายแล้วเกิด ; จะจริงหรือไม่จริง อาตมาก็ไม่ต้อง
การจะพิสูจน์ แต่สันนิษฐานว่าอย่างนั้น, ที่นั่งกันอยู่ที่นี่
มากมาย นี้ คงจะมีพวกที่เชื่อว่าตายแล้วไม่เกิด ตายแล้วหันไป
เล็กไปนั้นเป็นจำนวน มากกว่าที่จะเชื่อว่าตายแล้วเกิด, พวก
คนเกลียดศวดึกก็มักจะเป็นไปในทางตายแล้วไม่เกิด ; แต่คน
เกลียดศวดึกที่เชื่อว่าตายแล้วเกิด ก็คงจะมีบ้างเหมือนกัน.

เมื่อว่าโดยที่จริงแล้ว มันผิดด้วยกันทั้งคู่ เพราะ
ความถูกต้องนั้นมันไม่ใช่ว่าตายแล้วเกิด หรือตายแล้ว
ไม่เกิด ; การพูดลงไปอย่างนั้นมันผิดทั้ง ๒ อย่าง, พระ
พุทธเจ้าท่านสอน เรื่องเหตุปัจจัยว่า สิ่งต่างๆ เป็นไปตามเหตุ
ปัจจัย, ที่เรียกว่า กฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา มันจะเกิดหรือ
ไม่เกิดมันแล้วแต่เหตุปัจจัย.

แต่ที่ยังไปกว่านั้นอีก ท่านสอนว่ามัน เป็นเพียงสิ่ง
ที่เป็นไปตามกฎเกณฑ์แห่งอิทัปปัจจยตา; ไม่ใช่ตาย ไม่
ใช่เกิด ไม่ใช่มีคนสำหรับจะตาย และเกิด.

นั่นมันไกลมากไป ถึงว่า ไม่มีคนสำหรับจะตาย
แล้วจะเกิด; มันเป็นเพียงกระแสแห่งอิทัปปัจจยตา. มัน
มีกระแสแห่งอิทัปปัจจยตา คือสังขารร่างกายเปลี่ยนแปลงไป
ตามกฎเกณฑ์อันนั้น. อย่างที่มนุษย์ธรรมดาเห็นแล้ว มา
พูดมาบัญญัติกัน ว่าเกิด ว่าเจ็บ ว่าไข้ ว่าตาย. พระพุทธ-
เจ้าท่านทรงประสงค์ จะให้มองเห็น เป็นกระแสแห่งอิทัป-
ปัจจยตา : ไม่ใช่คน ไม่มีคน, หรือจะเรียกว่าไม่มีอาการตาย
ไม่มีอาการเกิดก็ได้. มีแต่การเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสแห่ง
อิทัปปัจจยตา.

พูดอย่างนี้ถูกต้องที่สุด ไม่เป็นนัตถิกทิวฐิ ที่ถือ
ว่าไม่มีอะไรเสียเลย; เพราะมันยังมีกระแสแห่งอิทัปปัจจยตา
เป็นที่ตั้งแห่งสมมติและบัญญัติ แล้วมันก็ ไม่ได้ถือว่ายตาย
แล้วเกิด หรือเป็นสัสสตทิวฐิ แล้วมันก็ ไม่ได้ถือว่ายตาย
แล้วสูญ ซึ่งเป็นอุทเทททิวฐิ. นี่เรื่องความตายแล้วเกิด,
หรือตายแล้วไม่เกิด, มันมีความจริงที่วันดับอยู่ ถึงขนาดที่

เรียกว่า โดยเนื้อแท้แล้ว ไม่มีคนที่จะตายหรือจะเกิด
มันเป็นเรื่องพฤติกรรมของธรรมชาติ, ที่เป็นไปตามกฎ
เกณฑ์ของธรรมชาติ, แล้วเราสมมติบัญญัติเรียกกันว่าคน
ว่าสัตว์ ว่ากาย ว่าเกิด อย่างนี้.

คนเกลียดวัดไม่ใช่คนโง่ แต่ว่าเป็นคนที่
ปัญญามันหลงทาง. ท่านทั้งหลายช่วยกันสังเกตดูให้ดี ๆ
ว่า ไม่ใช่โง่ แต่ปัญญาของเขาหลงทาง; เพราะมันมาก
เกินไปที่ใด. ฉะนั้น คุณระวังให้ดี อย่าให้ปัญญาหลงทาง.
คนที่มีความคิดนึก ถึงขนาดที่จะคัดค้านพระธรรม, คัดค้าน
พระศาสนา; นี้ไม่ใช่คนโง่ มีความเฉียบแหลมอะไรพอ
ตัว; แต่แล้วก็ **ปัญญามันหลงทาง** จึงไปเกลียดธรรมะ
เกลียดศาสนา เกลียดวัดวาอาราม เกลียดพระเจ้าพระสงฆ์.
ฉะนั้น การที่จะมององให้เห็นว่า ไม่มีคน ไม่มีใครตาย ไม่มี
ใครเกิดนี้; คนเกลียดวัดจะมองเห็นได้ก่อน, ก่อนกว่าคน
ศิกตัวดั่งอมแงม. คนศิกตัวดั่งอมแงมนี้ ไม่ใช่คนฉลาดเสมอ
ไป; เพราะศิกอะไรของอมแงมมรณนี้, ไม่ใช่คนฉลาด.
ฉะนั้น คนที่ไม่เชื่ออะไรง่าย ๆ หรือเห็นว่าค้นทุรังเป็นตรง
กันข้ามนั้นเป็นคนมีปัญญาก็ได้; แต่ว่าปัญญามันเฉโก,
ปัญญามันหลงทาง.

ถ้าใคร ไม่เชื่อเรื่องตายแล้วเกิด อย่างถูกต้องนี้ ก็
 ไปคิดดูเสียใหม่, ไปศึกษาศือให้หมดปัญหาเรื่องไม่มีคนตาย
 และเกิด มีแต่พฤติกรรมของนามรูปของสังขารทั้งหลาย เป็นไป
 ตามกฎแห่งอิทัปปัจจยตา; ฉะนั้น เราหวังว่าคนแกเลียดัวัด
 อาจจะเข้าใจเรื่องนี้ได้. ขอร้องให้คนแกเลียดัวัด สนใจเรื่อง
 สำคัญที่สุดของมนุษย์ คือเรื่องตายเกิด ตายไม่เกิด จน
 พ้นจากการตายเกิด. แต่ถ้าว่ากัน โดยทางของศีลธรรม
 แล้ว ท่านถือกันว่า การยอมรับ หรือถือว่า ตายแล้วเกิดนี้
 มีประโยชน์ยิ่งกว่าที่จะถือว่าตายแล้วไม่เกิด. คนที่ถือ
 ว่าตายแล้วเกิดนี้ จะได้เตรียมตัวสำหรับจะสร้างอะไรให้ดีให้
 มากพอเป็นทุนรอนสำหรับจะไปเกิดดีต่อไปข้างหน้า; ฉะนั้น
 พวกที่ถือว่าตายแล้วเกิด จึงได้เปรียบอยู่ในข้อนี้. พวกที่
 ถือว่าตายแล้วไม่เกิด เด็กกันนี้มักจะตัดบทสั้น ๆ ทำอะไร
 ตามความพอใจตามกิเลส ว่าเที่ยวก็ตายแล้ว มันก็ไม่มีอะไร
 อีก มันก็ทำบาปได้มากกว่า.

ถ้าอยากจะทำว่าตายแล้วเกิดหรือตายแล้วไม่เกิด
 ก็ควรจะถือว่าตายแล้วเกิดดีกว่า. แต่ถ้าจะให้ถูกให้จริง
 แล้วก็ ควรจะขึ้นไปถึงระดับที่ว่า โสภที่แท้แล้วมัน ไม่มีคน

ที่จะตายหรือจะเกิด; มัน มีแต่เพียงกระแสแห่งรูปธรรม
นามธรรมปรุงแต่งกันไป ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ.

ข้อที่ ๕. เรื่องบุญ - บาป เป็นเรื่องทางจิตใจ.

ที่นี้ ก็จะพูดถึงเรื่องบุญ - บาป คนเกลียดกลัวดี
ไม่สนใจเรื่องบุญ, และก็ยังไม่สนใจเรื่องบาป; หมายความว่า
ไม่อยากได้บุญ และก็ *ไม่กลัวบาป* เพราะเขาไม่เห็นว่ามันมี
ความหมายอะไร. แต่เรื่องนี้จะต้องพิจารณาถึงข้อเท็จจริง
กันอย่างหนึ่งว่า มันเกี่ยวกับคำพูด ที่ทำให้เขาไม่เข้าใจ. เขา
ไม่เข้าใจคำว่า "บุญ" หรือคำว่า "บาป" เพียงพอ; เขาก็เลย
ไม่รักบุญและไม่เกลียดบาป.

แก้กรรมฐานสมัยที่อาตมาเคยสนทนาด้วย นี้เคย
สังเกตจับตาอยู่บ่อย ๆ. ทดลองด้วยคำพูดที่พูดกับเขา, แล้ว
พอจะจับใจความของเรื่องได้; ก็พอเราบอกเขาว่าบาปนะ
มันยากแล้ว, มันยากแล้ว. แต่พอพูดว่า *มันช่วยนะ*; หน้า
เมื่อก็คือเขียว ถ้าพูดว่า *ช่วยมันแล้ว*. พูดว่าบาป มันยากแล้ว
หลอก; พอพูดว่า *บุญ - บุญ* เขาทำงมุกย้อนเหมือนกับ
ของ همین ๆ. พอเราบอกว่า *เฮงไว้, เฮงไว้, มันตาโต*

ขึ้นมา. พูกว่าบาป มันไม่กลัวเท่ากับคำว่า ซวย; พูกว่า บุญมันไม่อยากได้เท่ากับคำว่าเฮง. เด็ก ๆ ที่มันมาเที่ยว ขโมยไก่ขโมยอะไรวายู่ในวัดนี้ มันเป็นอย่างนี้.

อาตมาเชื่อว่าคนเกลียดตัวก็เหมือนกันแหละ คนเกลียดตัวทั้งหลาย ไม่ใช่เด็กแล้ว พอพูกว่า บาปก็อาจจะยากกว่า; พอพูกว่า ซวยก็ทวนใจในจิตใจ; พอพูกว่า บุญก็ไม่วูไมซี แต่พอพูกว่า เฮง หรือโชคดีนี้ มันตื่นเต้นขึ้นมา. นี่เราเรียกว่าคนเกลียดตัวนี้ เขาไม่รู้เรื่องบุญเรื่องบาปที่ถูกต้อง หรือเพียงพอ. เรียกว่าคนเกลียดตัวก็กับเด็ก ๆ วัยรุ่นนี้อยู่ในระดับเดียวกัน มาเรียล้าเดียวกัน, ไม่รู้จักสิ่งสำคัญที่สุด ที่มนุษย์เราควรจะรู้จัก.

อาตมา ขอร้องให้ท่านทั้งหลายทุกคน สนใจกับคำว่าบุญ ว่าบาป นี้ให้มาก จนรู้จักตัวจริงของมัน. จนกระทั่งรู้ว่าเรานี้แต่ละวัน ๆ นี้อยู่ก็ช่วยบุญกับบาปสลับกันตลอดวันก็ว่าได้ : เมื่ออารมณ์ดี สบายใจดี พอใจในชีวิตนี้ พอใจโลกนี้ จิตใจสบายอย่างนี้ ก็เรียกว่าเสวยบุญ. พอเว้าร้อน เพราะกิเลส เพราะความขี้ขลาด, เพราะผลของความขี้ขลาด, ร้อนอกร้อนใจ หวาดกลัว วิทกกังวลอยู่ นี้ก็คือบาป. แล้ว

ใครบ้างที่มันไม่มีสองสิ่งนี้สลบกันไปสลบกันมา อยู่ในชีวิต
 ในวันหนึ่ง ๆ, หรือว่าเดือนหนึ่ง ๆ มันคงจะมีทั้งหลายสลบกันไว้.
เคี้ยวจิตใจ อยู่ในภาวะที่เรียกว่า **บาป** **เคี้ยวจิตใจ** อยู่ในภาวะ
 ที่เรียกว่า **บุญ**; แล้ว **ทำไมไม่เข้าใจมันเสียให้คิด ให้ชัด ว่า**
มันคืออะไร.

คำพูดมันได้เกิดขึ้นว่า **บาป** ก็คือ **สิ่งที่น่ารังเกียจ**
 เสวทราม ตามก สกปรก, ก็คือ **สิ่งที่ทำให้มนุษย์เป็นทุกข์.**
 คำว่า **บุญ** ใช้เรียก **สิ่งที่ทำให้สบายใจ ชื่นอกชื่นใจ อิ่มอก**
อิ่มใจ สำหรับมนุษย์ นี่ก็คำว่า **บุญ**. ที่มนุษย์เอาไว้
 ทั้ง ๒ อย่าง สลบกันไปสลบกันมา ในชีวิตรวมกายของคน
 ธรรมดา, ไม่ใช่คนอันธพาลเลวร้ายที่โหด. คนธรรมดา
 สามัญแท้ ๆ นี้แหละเมื่อมีวิชา ก็เลศถนัดหาอยู่แล้ว **จิตใจ**
 มันจะต้องขึ้น ๆ ลง ๆ ฟุ้ง ๆ แปร ๆ อยู่ด้วยสิ่งทั้ง ๒ นี้ คือ **บาป**
 และ **บุญ**. **เมื่อใดจิตใจพอใจ เป็นสุขเยือกเย็น อะไร ๆ**
ก็นำพอใจไปหมด ก็เรียกว่าบุญ, ก็อยู่ด้วยความพอใจ.
 ที่นี้เมื่อใดสิ่งต่าง ๆ มันแฉกแฉา ไม่มีอะไรที่น่ารักที่น่าพอใจ
เดือดร้อนว่าความอยู่ นี้ก็เรียกว่า **บาป**.

เราจะต้องศึกษาเข้าใจสิ่งทั้ง ๒ นี้, รู้จักเหตุ รู้จัก
สมุทัยของมันให้ถี่ๆ จนสามารถดำรงจิตไว้ในลักษณะที่เรียก
ว่า บุญ คือ เย็นอกเย็นใจพอใจตัวเองอยู่ตลอดเวลาดีกว่า.

คนเกลียดตัวเขาไม่คิดอย่างนี้; เขาว่าช่างหัวมัน,
กูมีเงินจะใช้ กูมีอำนาจจะใช้ กูมีอิทธิพลอะไรจะใช้ ก็ทำไป
เอาสิ่งเหล่านั้นมาสนองกิเลสตัณหาของกู. คำว่า บุญ ว่า
บาป ไม่ต้องรู้, หรือถ้าจะให้รู้ ก็รู้ว่าที่ใดก็ตามใจกูนั้นแหละ
คือบุญ; ไม่ทำตามใจกูมันก็คือบาป กูจะเอาแต่ทำตามใจ
กู; แล้วมันจะไต่หรือไม่ได้ ก็ลองไปพิจารณาเอาเอง. เมื่อ
เขาตั้งจิตไว้ผิดเสียแล้ว มันก็ต้องมีบาป มีสิ่งที่เป็นทุกข์
ทรมาน.

เดี๋ยวนี้มนุษย์อยู่ในสมัยที่นิยมเอาวัตถุมานเป็นหลัก;
ไม่เอาเรื่องทางจิตใจเป็นหลัก ก็เลยเอาการไต่ว่าตัดตามความ
พอใจนั่นแหละว่าดีว่าบุญ; นี่มันยากอยู่ที่ตรงนี้. เขา
เลยเอาหลักเกณฑ์เรื่องวัตถุมานใช้กับคำว่าบุญว่าบาป มันก็
เข้ารูปกันไม่ค่อยจะได้. เพราะ บุญ บาป มัน เป็นเรื่อง
ทางจิตใจ : กิจ พุค ทำ ไม่ดีลงไปแล้ว มันก็เป็นบาปทันที
ไม่ต้องรอ, กิจ พุค ทำ ดี มันเป็นบุญไปแล้วทันที โดยไม่

ท้องรอ. แต่คนเดียวกันเชื่อว่า ค่อยเมื่อได้เงินมากๆ โน่น
จึงจะเป็นบุญ; หรือว่าค่อยเมื่อถูกลงโทษถูกระไรหลายๆ โน่นจึง
จะเป็นบาป. นั่นเขาเขาวัดถูกเป็นหลัก; มันไม่ถูกตาม
บทบัญญัติของคำว่าเป็นบุญ ว่าบาป ซึ่งตั้งถึงเรื่องทางจิตใจ.
ถ้าจิตใจรู้สึกร้อน รู้สึกเกลียดตัวเอง ก็เรียกว่าบาป; ถ้า
จิตใจเย็น ร่าใจ เคารพตัวเองได้ ก็เรียกว่าบุญ.

ขอให้กันเกลียดตัวทุกคนมาเิกกันเสียใหม่ว่า บาป
บุญนั้นมันเป็นอย่างนี้. การที่เกลียดตัวนั้น มันก็ทำ
ความรำคาญอยู่ตลอดเวลาแล้ว มันก็เป็นบาปอยู่ตลอด
เวลาแล้ว เพราะความรู้สึกเกลียดตัว; แล้วอย่าเอาเรื่อง
วัดถูกเป็นหลัก เกี่ยวกับเรื่องบุญเรื่องบาป. ให้เอาเรื่อง
จิตใจเป็นหลัก เอาความรู้สึกของจิตใจเป็นเครื่องชี้ลงไป ว่า
อะไรเป็นอะไร.

ข้อที่ ๖. เรื่องกิเลสเป็นเหตุให้ทำผิด, ต้องมีธรรมไว้กำจัด.

ที่นี้ อีกสักเรื่องหนึ่งก็จะหมดเวลาแล้ว ก็คือเรื่อง
กิเลส. กิเลสนั้นก็เป็นที่คนโต้แย้งกันมากที่สุดคำหนึ่ง.

แล้วก็ต้องจะเคยพูดคำคำนี้กันมาแล้วทั้งนั้น. แต่แล้วก็ไม่มี
ใครรู้จักมันอย่างแท้จริง; ที่กล้าพูดอย่างนี้ก็เพราะว่า คน
ส่วนมากนั้น รักกิเลส ชอบกิเลส ถนอมกิเลส เชิดชู
กิเลส. ถ้ารู้จักมันจริง ก็จะมาทำอย่างนี้ได้อย่างไร;
เพราะว่ากิเลสนั้นมันคือสิ่งสกปรก จะเอามากอดรัดไว้ได้
อย่างไร; แล้วก็เป็นที่ให้ทำผิดทำชั่วแล้วมันจะนำรัก
ที่ตรงไหน ในที่สุดก็ทำให้เกิดความทุกข์. ตัวมันเองนั้น
พอเกิดขึ้นเป็นโลก โกรธ หลง ก็ร้อนเป็นไฟอยู่แล้ว; พอ
ไปทำอะไรถ้าไปทำด้วยโลก โกรธ หลง เข้าอีก มันก็มีความ
ทุกข์ซ้ำจนยิ่งขึ้นไปอีก.

ความหลงนี้ทำให้ใจ ไปเอาความ เกิด แก่ เจ็บ
ตาย มาเป็นของเรา จนได้มีความทุกข์ เพราะ เกิด แก่
เจ็บ ตาย. นี้ความหลงคือกิเลสประเภทให้อะไร ๆ เกิดเป็น
ทุกข์ขึ้นมา; ฉะนั้น ก็อย่าไปเอาอะไรมาเป็นของเรา เรื่อง
ความทุกข์มันก็จะน้อยเข้า.

กิเลสนี้เป็นข้าศึกศัตรูยิ่งกว่าสิ่งใด แต่คนทั่วๆไป
ยิ่งกว่าสิ่งใด. อาตมาใช้คำพูดอย่างนี้ถูกหรือไม่ถูก ก็ยังไม่
ค่อยแน่ใจนัก. ท่านผู้ฟังคิดเอาเอง, รู้สึกเอาเองก็แล้วกัน,

ว่าคนนี้รักกิเลสยิ่งกว่าสิ่งใด บุชาก็เลสเทิกทูนกิเลส ยกเอา
 กิเลสเป็นพระเจ้า ทั้ง ๆ ที่ว่ากิเลสนี้เป็นของ ตกปรก นำ
 รังเกียจ เกลียดชัง นำกลัวยิ่งกว่าสิ่งใด. มองเห็นข้อเท็จ
 จริงอันนี้กันหรือเปล่า ที่เกี่ยวกับเรื่องของกิเลส? ถ้าใคร
 มองเห็นข้อเท็จจริงอันนี้จะสะดุ้ง แล้วก็จะสลัดกิเลสออกไป
 ใต้มาก ก็จะได้เกลียดชังกิเลสเต็มตามความหมายของคำคำนี้.

ไม่มีอะไรเป็นภัยอันตรายยิ่งกว่ากิเลส. เขาว่าคอม-
 มิวนิสต์เป็นอันตรายที่สุด; แต่ก็ยังสู้กิเลสไม่ได้ ทมิฬเป็น
 อันตรายสำหรับคน, แล้ว กิเลสของคนนี้มันสร้างคอม-
 มิวนิสต์ขึ้นมา; ฉะนั้นเราไปกลัวกิเลสที่เป็นต้นตอของ
 คอมมิวนิสต์กันดีกว่า.

กิเลส แปลว่า *สิ่งเศร้าหมอง* โทษที่ถือว่า ร่างกาย
 จิตใจ นี้ ตามธรรมดา ปกติ หรือจะเรียกว่า สะอาดอยู่ตาม
 ธรรมชาติ เพราะไม่มีกิเลส; แต่ พอมีกิเลส ประทุแต่ง
 ขึ้นมาในใจนี้ มันก็ กลายเป็นสิ่งเศร้าหมอง; แต่ก็เป็น
 เหตุให้พูดให้กระทำ ไปในทางที่เศร้าหมอง มันก็เลยเศร้า
 หมองไปหมดทั้งกาย ทั้งวาจา และทั้งใจ, เพราะอำนาจของ
 สิ่งนี้เรียกว่า กิเลส.

คำว่า *สกปรก* นี้จะไม่ค่อยมีใครกล่าว เท่ากับคำว่า
 เจ็บปวด แต่ *ภาษาธรรมะ* นี้ท่านเอาความ *เจ็บปวด* นั้นแหละ
 ว่าเป็นของสกปรก *น่าเกลียดน่าชัง*; เพราะมันเจ็บปวด.
ความทุกข์ นี้แปลว่า *สิ่งที่น่าเกลียด*; *น่าเกลียดเพราะว่า*
มันเจ็บปวด. ฉะนั้น สิ่งใดทำให้เกิดความทุกข์ หรือ
 ความเจ็บปวด สิ่งนั้นน่าเกลียดน่าชัง เคยเรียกสิ่งนี้ว่า
 สิ่งสกปรก. นี้คนทั่วไป จะรู้สึก แต่เพียงว่า อูจจาระ บัสสวาระ
 ของเน่า ของบูด อะไรนี้ สกปรก; เขารู้จักกันแต่เพียง
 เท่านั้น. ไม่รู้จักว่ากิเลสนั้นสกปรกยิ่งไปกว่านั้นอีก ก็ที่น่า
 รังเกียจเกลียดชังยิ่งไปกว่าสิ่งเน่าหม็นปฏิภูลในทางวัตถุนั้น
 เสียอีก. ฉะนั้นขอ ให้เข้าใจคำว่า "สกปรก" ในทางธรรม
 ในทางศาสนาไว้ให้ดีๆ ว่ามัน เป็นสิ่งที่น่าเกลียดน่าชัง
 ที่สุด ก็มัน ทำให้เกิดความทุกข์, มันทำให้สูญเสียความ
 เป็นมนุษย์, หมกความเป็นมนุษย์กันเพราะสิ่งนี้; ดังนั้น
 จึงเรียกว่าไอ้สิ่งสกปรก.

กิเลสนี้โดยส่วนใหญ่ โดยแม่บท ก็คือ โสกะ
 โทสะ โมหะ. ความโลภหรือราคะเกิดขึ้นแล้ว มันก็กระทำ
 ไปในทางที่จะเอาจะได้ โดยไม่ต้องรู้ว่ามันจะผิดจะถูกต้องอย่างไร.

โทษก็เหมือนกัน, โทษ โทษเกิดขึ้นแล้ว, มันก็ทำ
 ประทุษร้ายเท่านั้นแหละ มันไม่มีอะไร : ประทุษร้ายตนเอง,
 ประทุษร้ายผู้อื่น, โมหะ นี่มันเป็นเรื่องให้ทำผิด, เป็น
 ขนวนให้ทำผิดทุกอย่าง ทุกๆ ประการ คือทำไม่ถูกไป
 เสียหมด ไม่ว่าอะไร.

นี่เราอยู่ด้วยโทษ โทษ โมหะ กันหรือไม่? อย่าเข้า
 ข้างตัวของคูด้วยความบริสุทธิ์ใจ ว่าวันคืนล่วงไปๆ ด้วย
 โทษ โทษ โมหะ หรือไม่? ถ้าเห็นว่ามันเป็นอย่างนั้นละก็
 ควรจะสะดุ้ง ควรจะหวาดเสียว ควรจะละอาย; แล้ว
 ก็ทำความเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้น อย่าให้มันเป็นอยู่ด้วย
 กิเลส เป็นของประจำไปเสีย อย่างที่เป็นมาแล้วแก้หนีหลัง.

คนเกลียดชังชอบบัณฑิตกิเลส, คนที่เกลียดชัง
 จนชินเป็นนิสัย เราจะชอบการบัณฑิตกิเลส : บัณฑิต
 ความโลภ บัณฑิตความโกรธ บัณฑิตความหลง เห็นเป็น
 ของสนุกสนาน เอ็นตอ้งขย ไขในแกรที่บัณฑิตกิเลส. นี่มัน
 เป็นอันตราย ก็คนเกลียดชังนี้จะถดถอยเข้าไปมากเกินควร
 เสียแล้ว จนชอบบัณฑิตกิเลส; เพราะรักกิเลส บูชากิเลส

และใช้กิเลสเป็นตัวคน, ใช้กิเลสเป็นเครื่องเล่นงานผู้อื่น
คนเกลียดตัวฉันเป็นคนอันตรายมากถึงอย่างนี้.

ทั้งสิ่งที่เป็นเครื่องกำจัดกิเลสนั้น ก็มีอยู่ คือสิ่ง
ที่เรียกว่าธรรมหรือพระธรรม; แต่คนก็ไม่ได้รักเท่ากับ
กิเลส; มันนำหัวหรือไม่นำหัว, คนรักกิเลสกันแทบทั้งนั้น
กว่าได้ ถนอมกิเลส เอาใจกิเลส รักษากิเลสเอาไว้ แล้วยัง
ไม่ได้รักพระธรรมเหมือนกับที่รักกิเลส; เพราะไม่รู้จัก
พระธรรม. เขาร้อยในเรศของกิเลส ไม่รู้จักรสของ
พระธรรม ก็เลยไม่รักพระธรรม; ทั้งที่พระธรรมนี้เป็นส่วนที่
เป็นความหวังที่ดีของมนุษย์ ก็จะถูกกำจัดกิเลสได้. เมื่อพระ
ธรรมเป็นเครื่องกำจัดกิเลสได้; แต่แแต่วมมนุษย์ไปรักกิเลส
มากกว่ารักพระธรรม แล้วยพระธรรมจะกำจัดกิเลสได้อย่างไร.
สำหรับคนที่รักกิเลสมากกว่าพระธรรมนั้น เขาจะมี
พระธรรมสำหรับกำจัดกิเลสไม่ได้. นี่คนเกลียดตัวทั้งหลาย
เป็นเสียอย่างนี้ มันก็บืตทุบืตตา ไม่ยอมดู ไม่ยอมฟังอะไร
อื่น นอกไปจากนี้.

ถ้าว่า ไม่มีกิเลสอย่างเดียวก่อนนั้น ความทุกข์ก็
ไม่มี. นี่ถ้าสมมติว่า ในธรรมชาติมันไม่มีกิเลส มันไม่ได้

สร้างสิ่งที่เรียกว่ากิเลสขึ้นมาในฐานะเป็นธรรมชาติอันหนึ่ง, แล้วมนุษย์เราไม่มีกิเลส ในโลกนี้ก็ไม่มีกิเลส. คุณลองคำนวณดูที่ว่ามันจะวิเศษสักเท่าไร ถ้าว่าโลกนี้ไม่มีความโศก ความโกรธ ความหลง เกิดขึ้นได้ไหมจิตใจของมนุษย์, เพราะธรรมชาติที่เป็นกิเลสมันมีได้มี เพียงอย่างเดียวเท่านั้น โลกนี้มันจะเป็นอย่างไร? มันก็วิเศษที่สุด.

ธรรมะนี่ก็มุ่งหมายที่จะทำโลกนี้ไม่ให้มีกิเลส :
 พระพุทธเจ้าเกิดขึ้น, พระธรรมเกิดขึ้น, พระสงฆ์เกิดขึ้น, โดยเจตนารมณ์ก็มุ่งหมายจะทำให้โลกนี้มันหมดไปจากกิเลส. แล้วคุณก็ลองเทียบเคียงเขาดูว่า ถ้าในโลกนี้ไม่มีความรู้รักสนิทที่เป็นกิเลส; มนุษย์มีได้แต่ความรู้รักสนิทที่เป็นสติปัญญา แล้วโลกนี้มันจะเป็นอย่างไร? มันคงจะไม่ลำบากยุ่งยาก, ไม่ต้องลงโทษใส่คุกใส่ตะราง, ไม่ต้องเรียกมาอบรม, ไม่ต้องทำอะไรอีกหลายๆอย่าง ซึ่งมันเป็นความยุ่งยากลำบาก. ฉะนั้น ควรจะมองกิเลสในฐานะเป็นต้นเหตุ แห่งความยุ่งยากลำบากของมนุษย์ แล้วช่วยกันเกลียดกิเลสให้มากๆ ชาวบ้านเรณวงค์ทุกอย่างทุกทาง ที่จะกำจัดกิเลสให้หมดไปจากโลก. นั่นแหละคือ หน้าที่ของมนุษย์ ที่เรียกว่า ดีที่สุดสำหรับมนุษย์, ก็เป็นการกระทำที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ ทำโลกนี้ให้ปราศจากกิเลส.

ขอรับรองอย่างยิ่งว่า ให้พิจารณาแก่กุให้ตี ว่า กิเลส^๕ เป็นศัตรูที่ร้ายกาจที่สุด จนไม่รู้ว่าจะใช้คำพูดว่าอย่างไร. พุควา ศัตรูที่ร้ายกาจที่สุด มันก็ยังหนีออกไป เพราะมันยังเป็นอะไรมากกว่านั้นอีกหลายเท่า; มันเป็นศัตรูที่ร้ายกาจ จนไม่รู้จะใช้คำพูดว่าอย่างไร. ถ้าไม่มีกิเลสแล้ว เราก็ไม่ต้องเป็นทุกข์เลย. อย่ามีกิเลสแล้ว ความทุกข์เกิดขึ้นไม่ได้; พอมีกิเลสแล้ว มันกลายเป็นความทุกข์ไปหมด : ของรักของพอใจของเรา ก็กลายเป็นทุกข์ไปได้ เพราะอำนาจของกิเลส; ยึดถืออะไร มันก็เป็นทุกข์ทันที. ทรัพย์สมบัติ ข้าวของ บุตร ภรรยา สามี อะไรก็ตาม ไปยึดถือเข้าเมื่อไร เป็นทุกข์ทันที; คอยเมื่อไม่ยึดถือ จึงจะไม่เป็นทุกข์.

นี่เรียกว่ากิเลส^๕นั่นเอง มันทำให้เกิดความทุกข์ขึ้น; แม้ในของที่เรารัก เราพอใจ. ฉะนั้น อย่าไปรักสิ่งใดเข้าด้วยอำนาจของกิเลส; จะรักจะพอใจก็ได้ แต่ขอให้ทำไปด้วยอำนาจของสติปัญญา ไม่ใช่กิเลสก็แล้วกัน. มิฉะนั้นแล้ว ของรักของพอใจนั้นแหละ มันจะกลายเป็นศัตรู^๕ขึ้นมา; เพราะว่ากิเลสมันเข้าไปเสกสรรค์.

นี้เรียกว่า กิเลส เข้าไปที่ไหน มันก็ วินาศที่
 นั้น : วินาศทั้งกาย ทั้งวาจา ทั้งใจ ทั้งภายนอก ทั้งภายใน
 ทั้งส่วนตัวและส่วนสังคม. หรือวินาศกันไปหมด. แล้วมัน
 ก็ช่วยไม่ได้อยู่ข้อหนึ่งที่ว่า **ธรรมชาติมันก็ได้สร้างสิ่งที่เรียกว่า**
กิเลสขึ้นมาแล้ว ในฐานะเป็นธรรมชาติอันหนึ่งที่จะต้อง
คลุกเคล้ากันไปกับธรรมชาติอื่น ๆ ทั้งหลายทั้งปวง : ร่างกาย
 จิตใจของคน ก็เป็นธรรมชาติ. แล้วธรรมชาติฝ่ายกิเลส
 มันก็มีอยู่โดยธรรมชาติ. ธรรมชาติฝ่ายสติปัญญา มันก็มีอยู่
 โดยธรรมชาติ.

ที่นี้ธรรมชาติอันไหน จะเข้ามาคลุกเคล้า กับจิตใจ
 ของคนเรา: นั่นมันเป็นปัญหาสำคัญ. ถ้าธรรมชาติที่
 เป็นกิเลส เข้ามาปรุงแต่งเกิดขึ้นในใจแล้ว มัน ก็เป็น
 การก่อไฟนรกขุมใหญ่ ๆ ขึ้นมาในจิตใจแล้ว. นี้คุณกิเลสสิ
 ว่ามันเป็นของเล็กน้อย หรือเป็นของใหญ่โตสักก็มาน้อย?

คนเกลียดตัวต้งทั้งหลาย ก็ยังรักกิเลสอยู่. แล้วก็ยัง
 เกลียดภพระธรรมเกลียดตัวต้ง เกลียดภพระธรรม เกลียดภพระเจ้า
 พระสงฆ์: เพราะว่ายังรักกิเลสอยู่. ฉะนั้น คนเกลียดตัวต้ง
 ทั้งหลาย ก็จะทำจิตความทุกข์ไม่ได้; จึงขอร้องเสียใหม่

ว่า ให้คนเกลียดชังทั้งหลาย ไปรู้จักกิเลสกันเสียบ้าง ว่า
 กิเลสนั้นเองเป็นเหตุให้คนเกลียดชัง. ถ้าไม่มีกิเลสแล้ว
 คุณก็ไม่มีทางที่จะเกลียดชัง; ทุกอย่างมันก็จะปกติ,
 จะเป็นไปตามปกติ, ไม่มีปัญหาอะไรเลย. นี้ กิเลสทำลาย
 คน หรือทำลายมนุษย์ ยิ่งกว่าสิ่งใด; แต่คนก็ยังรักกิเลส
 นั้น ยิ่งกว่าพระธรรม ซึ่งกำจัดกิเลสได้, แล้วไปกล่าวเรื่อง
 บดบังข้อเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่กิเลสสร้างขึ้น แล้วก็ไม่ไต่กลับกิเลส
 ซึ่งเป็นต้นคอของสิ่งเลวร้ายทั้งหลายทั้งปวง. พุทธบริษัท
 มีสติปัญญา มีความรู้ ความเห็น จะต้องรู้จักกิเลสให้เพียง
 พอให้ถูกต้อง, มีธรรมะสำหรับกำจัดกิเลสได้ตามสม-
 ควร แก่ความเป็นพุทธบริษัทของตน ๆ.

ข้าตมารู้สึกว่า การบรรยายธรรมะสำหรับคนเกลียดชัง
 วัคสำหรับวันนี้ก็สมควรแก่เวลาแล้ว. ขอได้โปรดนำไปศึกษา
 พิธีพิจารณาญาติให้ดี. อย่าไต่กลายเป็นคนเกลียดชังเลย.

ขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้แต่เพียงเท่านี้ เพื่อเป็น
 โอกาสให้พระคุณเจ้าผู้สวดคณสาธยาย ได้สวดบทพระธรรม
 สำหรับจะแก้ไขกิเลสเป็นต้น ให้สูญสิ้นไปตามสมควร.

คำบรรยายในเรื่องใครคือใคร
ภาคอาสาฬหบูชา ที่สี่รูปเรือ
๓๐ กันยายน ๒๔๓๐

— ๘ —

ธรรมะสำหรับคนเกลียดวัด.

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาคอาสาฬหบูชา
ในวันนี้ เป็นวันสุดท้ายของการบรรยายตลอดฤดูแต่ง. บัดนี้
ฤดูฝนมาถึงเข้า การบรรยายก็จะหยุดไป ๓ เดือน ตั้งที่ท่าน
ทั้งหลาย ก็ทราบกันอยู่แล้วเป็นส่วนมาก. **วันนี้เป็นการ
บรรยายในครั้งสุดท้ายของภาคนี้** หรือป็นี.

เมื่อครั้งที่แล้วมาได้บรรยายโดยหัวข้อว่า **ธรรมะ
สำหรับคนเกลียดวัด.** การบรรยายนั้นยังไม่จบ จึงถือ
โอกาสบรรยาย เรื่องเดียวกันนี้ ในตอนจบในวันนี้.
ท่านทั้งหลายที่ไม่เคยฟังมาก่อน ก็คงจะงงอยู่บ้าง, แต่ขอ
ให้ฟังเฉพาะเรื่องๆ ไปก็ได้; เพราะว่าจะได้กล่าวเป็นเรื่องๆ
จบอยู่ในตัว.

คนเกลียดวัด ก็คือ เกลียดธรรมะเกลียดศาสนา กระทั่งเกลียดพระเจ้าพระสงฆ์ ; เพราะเขา ไม่ชอบสิ่งที่เรียกว่า ธรรมะ จึงเกลียดศาสนา. พระเจ้าพระสงฆ์สอนศาสนา ก็เถียงพาดเกลียดพระเจ้าพระสงฆ์. และเมื่อสอนกันอยู่ทั่ววัด ก็พลอยเกลียดวัดไปด้วย. จึงมีคนจำพวกหนึ่งซึ่งพอจะเรียกได้ว่า คนเกลียดวัด. ถ้าเขาเข้าใจธรรมะในทางที่ถูกต้อง การเกลียดวัดก็จะไม่มี. ธรรมะที่ควรทำความเข้าใจกับคนเหล่านี้ มีอย่างไบบ้าง ก็ได้บรรยายไปแล้วเป็นตอน ๆ.

ข้อที่ ๑. คนเกลียดวัดบูชาส่วนเกิน.

ส่วนในวันนี้จะได้กล่าวโดยทั่ว ข้อแรก ว่า ส่วนเกิน. คนเกลียดวัดบูชาส่วนเกิน ; ส่วนที่วัดนั้นจำกัดส่วนเกิน, ไม่ให้มีส่วนเกิน. ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไม่ให้แตะต้องส่วนเกิน. อย่างว่าจะถึงกับบูชาส่วนเกินเลย แม้แต่จะไปแตะต้องเกี่ยวข้องก็ไม่เอาด้วย ; ตัวอย่าง เช่น การรักษาอุโบสถศีล เพิ่มขึ้นไปจากศีล ๕ ก็ด้วน แต่เป็นการ ป้องกันมิให้มีการแตะต้องส่วนเกิน.

คือข้อ วิกละโภชนาฯ ให้เว้นจากอาหารส่วนเกิน :
เกินโดยเวลา, เกินโดยคุณสมบัติ, เกินโดยวิธีบริโภค, อะไร
ต่างๆทุกอย่างที่เป็นส่วนเกินเกี่ยวกับอาหาร.

ลักษณะข้อ นี้จะ คีตะ วาทิตะ วิสุกะ เป็นต้นนั้น
ขจัดส่วนเกิน ที่เกี่ยวกับการบำรุงบำเรอร่างกาย เพื่อให้
ร่างกายได้รับความรู้สึกเป็นสุขหรือผาสุกนั้น ก็ให้ทำแต่
พอดี; อย่าให้เกินถึงกับต้องบำรุงบำเรอ ด้วยการ
พ้อนรำ ขับร้อง คีตตีระโคม ลูบทา ประดับประดา ตกแต่ง
ซึ่งจัดว่าเป็นส่วนเกิน.

และ ข้อสุดท้าย ที่ว่า อูจาสะยะนะ มหาสะยะนาฯ
- ไม่นั่งนอนบนที่นอนที่นั่งอันดีเกินไป นี้ก็เพื่อจะป้องกัน
ส่วนเกิน.

และ ข้อข้อ อะพรหมฯ ให้ถือว่า กิจกรรมระหว่าง
เพศนั้น ควรจัดให้เป็นส่วนเกินเสียบ้าง คือวันที่ควร
เว้น ไม่ควรเกี่ยวข้งเลย ก็จะต้องมี; ฉะนั้น จึงมีวันที่
สมาทานคืออุโบสถ อธิลักษณะข้อ อะพรหมจริยาฯ - เว้น
กิจกรรมสำหรับคนที่อยู่กันเป็นคู่เสียโดยสิ้นเชิง ทั้งนี้ ก็เพื่อ
มิให้มีส่วนเกินในเรื่องนี้.

คนเกลียดควัดบูชาส่วนเกิน จึงไม่ชอบการจำกัด
ส่วนเกิน. *เขามีส่วนเกินในเรื่องกิน ในเรื่องกามารมณ์
ในเรื่องเกียรติยศชื่อเสียง*; ตัวนแต่มุ่งหมายที่เป็นส่วนเกิน
ทั้งนั้น. จิตใจที่อยู่ในสภาพอย่างนี้ รู้จักแต่ความเอร็ด
อร่อยทางวัตถุ คือทางเนื้อหนัง ไม่นิยมยินดีในความสุขอัน
เกิดแก่ความสงบ ซึ่งไม่มีทางที่จะเกิน, แม้จะเกินก็ไม่ใช่ไร.
ส่วนเกินในเรื่องทางวัตถุ เป็นเรื่องส่งเสริมกิเลส
เพราะมาจากกิเลส; แล้วก็ส่งเสริมความเห็นแก่ตัว ซึ่ง
เป็นต้นเหตุของความเลวร้ายอื่น ๆ อีกมากมายหลายประการ.

ความเห็นแก่ตัวในเรื่องของส่วนเกินนี้ มัน
อันกลับมาทำอันตรายบุคคลผู้หนึ่ง, ให้ผู้หนึ่งลำบาก : อยู่
ด้วยความลำบาก, อยู่ด้วยความขาดแคลน, เพราะว่าเข
มุ่งแต่ส่วนเกินอยู่ตลอดไป; มีเท่าไรก็ไม่รู้จักพอ คงมุ่ง
หมายส่วนที่เกินไปกว่านั้น.

นี่เราพูดกับคนเกลียดควัดว่า ท่าน บูชาความเอร็ด
อร่อยทางวัตถุมากเกินไป จึงได้เกลียดส่วนความสงบหรือ
เกลียดควัด เป็นต้น. ทวารจะคิดกันเสียใหม่ว่า การบริโภค
นั้นอย่าให้มีส่วนเกินเลย; การแสวงหามาหรือผลิตนั้น

จะมีส่วนเกินก็ได้; แต่อย่าบริโภคเกิน; จะได้เอาส่วน
ที่เกินนั้นไปช่วยเหลือผู้อื่น หรือช่วยโลกช่วยศาสนาเป็น
ส่วนรวม. เทียบนี้จะหามาได้เท่าไร ก็กินก็ใช้ โดยความ
รู้สึกที่บูชาส่วนเกิน มันก็ไม่มันพอ มันก็ไม่มีทางที่จะนำ
ไปช่วยเหลือผู้อื่น. จนกระทั่งทำให้เกิดความขาดแคลน
ไม่พอใช้ชิ้นในส่วนคน หรือส่วนครอบครัวของตน; เพราะ
ทุกคนในครอบครัวนั้น บูชาส่วนเกินเหมือนกันหมด.
นี่คือข้อที่คนเกลียดควักจะต้องเข้าใจ ว่าการบูชาส่วนเกิน
นั้นผิดหลักของพระศาสนา ซึ่งต้องการให้กินอยู่แต่
พอดี; ส่วนที่เหลือก็นำไปใช้เพื่อประโยชน์ผู้อื่นเกิด.

ข้อที่ ๒. คนเกลียดควักมักชอบ อบายมุข.

ที่นี้ ชรรมะข้อต่อไปก็คือเรื่อง อบายมุข. คน
เกลียดควักย่อมชอบอบายมุข; เพราะชอบอบายมุข จึง
เกลียดชรรมะหรือเกลียดควัก. ซึ่งเป็นของเตนตรงกันข้าม.
เตนไปในทางที่ตรงกันข้าม.

คำว่า อบาย ตามที่สอน ๆ กันมา หมายถึง ความทุกข์
ยากลำบากที่จะได้รับข้างหน้าหลังจากตายแล้ว. คนเกลียดควัก

ก็ได้อันเหมือนกัน แล้วก็ไม่เชื่อ ถือเป็นของเพ้อเจ้อ; นัก
 เลยไม่กลัวสิ่งที่จะนำไปสู่อบาย คนเกลียดควักจึงทำสิ่งที่จะนำ
 ไปสู่อบาย. ที่เรียกว่าอบายมุขนั้น: โศกทั่วไปก็คือ *ดื่ม
 น้ำเมา เที่ยวกลางคืน ดูการเล่น เล่นการพนัน คบคนชั่ว
 เป็นมิตร เกียจคร้านทำกรรม;* รวมกันเป็น ๖ ประการ
 ครั้นเสพกระทำให้มากในส่วนอบายมุขนี้แล้ว ก็ได้ตก
 อบาย, ไม่ต้องรอดต่อตายแล้ว, แม้ที่นี้เดี๋ยวนี้ก็ตก.

อบายที่ ๑. ตกนรก คือมีความร้อนใจ เหมือน
 กับไฟเข้าไปเผาไหม้อยู่ในจิตใจ; เพราะ *การดื่มน้ำเมา
 เที่ยวกลางคืน ดูการเล่น เล่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร
 และ เกียจคร้านทำกรรม.* ข้อนี้ ไม่ต้องอธิบายโดยรายละเอียด
 ก็จะเข้าใจได้; แต่ขอให้รู้เถอะว่า แม้ว่ากำลัง
 บริโภคสิ่งเหล่านี้อยู่อย่างเอร็ดอร่อย มันก็มีกิเลสชนิดหนึ่ง
 ซึ่งเผาจิตใจให้เราร้อนอยู่ด้วยตลอดเวลา. ความร้อนใจเป็น
 นรกในที่นี้ เมื่อตกนรกอย่างนี้ทันทีแล้ว, ตายไปแล้วก็ยัง
 จะต้องตกนรกข้างหน้า. ถ้าไม่ตกนรกอย่างนี้ทันทีแล้ว
 แม้จะตายไป ก็ไม่มีการจะต้องตกนรกชนิดไหนอีก.

ข้อบทยกอีกอย่างถัดไป อบรมที่ ๒ ก็คือ ความเป็น
 สัตว์ไตรภพ. คนที่ประกอบอบรมอยู่นั้น คือ
 คนโง่, โง่ด้วยคิดว่าอบรมมุขเหล่านี้เป็นความเจริญ เป็น
 ความถูกต้อง; เข้าใจผิดกันอยู่อย่างนี้ เราเรียกว่าคนโง่
 ซึ่งเป็นความหมายของสัตว์ไตรภพ : เห็นว่าน้ำเมาเป็น
 ของดี เทียวกลางคืนเป็นของดี คุกรุ่นเป็นของดี เล่น
 การพนันเป็นของดี คบคนชั่วเป็นมิตรเป็นของดี เกียจคร้าน
 ทำการงานเป็นของดี. นี้ ไปดูเขาเองก็รู้ ได้ว่ามันเป็น ความโง่
 ซึ่งเป็นความหมายของคำว่า ไตรภพ, คือ ไม่มีสติ
 ปัญญาที่ถูกต้อง ไปทำอบรมมุข ๖ ประการเข้า ก็ได้เป็น
 สัตว์ไตรภพกัน ในที่แห่งกระทำนั่นเอง.

อบรมที่ถัดไป อบรมที่ ๓. ก็คือ เปรต. เปรตนี้
 มีความหมายเป็นความทิวด้วยอำนาจของกิเลส หรือด้วย
 อำนาจของความโง่. ทิวอย่างไม่มีทางที่จะอ้อมได้ เพราะความ
 เข้าใจผิด เปรียบเหมือนกับว่ามีปากเท่ารูเข็ม, มีท้องเท่า
 กุเขา, บริโภคที่ละนิดๆ ไม่รู้จักอ้อม. คนดื่มน้ำเมา เทียว
 กลางคืน คุกรุ่น โดยเฉพาะ เล่นการพนัน มันก็เป็น
 อย่างนั้น, คือมันมีความทิวที่จะได้, แต่ก็ไม่เคยได้, ไม่เคยมี

ความรู้สึกอ้อม เพราะการค้ำน้ำเมา เทียวกลางคืน ดูการเล่น
เล่นการพนัน เป็นต้น : เป็นผู้ทิวอยู่เสมอ อย่างนี้เรียกว่า
เปรต ที่นี้และเดี๋ยวนี้.

อบายที่ ๔. นั้น เรียกว่า อสุรกาย คือหมู่แห่ง
บุคคลผู้ชราล้า มีความกลัวอยู่ตลอดเวลา. คนค้ำน้ำเมา
แม้ว่าดื่มให้กล้า มันก็มีกลัวอะไรอยู่จึงดื่มเพื่อแก้ความกลัว
นั้น และให้กล้า. ดื่มแล้วมันก็ไม่ไต่กล้า จนถึงกับหมด
ความกลัว; มันก็ยังต้องกลัวอะไรต่อไปอีก. เทียวกลางคืน
ดูการเล่น เล่นการพนัน ทำนองนี้ ก็มีความกลัว;
โดยเฉพาะ ผู้เล่นการพนัน มันก็กลัวเพียงกว่าสิ่งใด.
มีความกลัวชนิดที่ ไม่ต้องรู้ว่า มีเหตุผลอะไรประจำอยู่ในใจ;
เพราะว่าจิตไม่สงบ มีกิเลสข้อใดข้อหนึ่งมากระตุ้นเตือนอยู่
เสมอ. นี้เราจึงถือว่า ผู้ประกอบอบาย मुख ๖ ประการนั้น
ย่อมตกอบายใน ๔ ความหมายนี้ อยู่ตลอดเวลา : นรก
คือความร้อนใจ เสร็จงาน คือความใจ เปรต คือความทิว
อสุรกาย คือความกลัว.

คนเกลียดควัดก็ไป บุษาบายมุข จึงมีอาการ
เหมือนกับตกบាយอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้ ใช่หรือไม่? คนอื่น
เขาก็รู้จักกันแล้ว ว่าอบายมุขเป็นอย่างไร. คนเกลียดควัด
ยังไม่รู้ ก็ควรจะรู้กันเสียที จะได้ไม่ตกบายที่นั่นหรือจะไม่
ก็ยังไม่ตกบายหลังจากที่ตายไปแล้ว และจะได้ไม่หัวเราะเยาะ
เรื่องของอบายหรือนรกกันอีกต่อไป.

ข้อ ๓. เกือบเรื่องการศึกษา.

ที่นี้ ก็มาถึงเรื่องอื่นๆ ที่ควรสนใจ ที่จะต้องพูดกับ
คนเกลียดควัดต่อไปอีก ก็คือ เรื่องการศึกษา. คนเกลียดควัด
ก็กะนางตัวว่า มีการศึกษาเจริญถึงที่สุด; เพราะว่าเป็น
เกลียดควัดนั้น บางคนก็ไปเรียนมาจากเมืองนอกเมืองนา
มีปริญญาขาวเป็นหาง, หางยาวเท่าไรบางที่ยังเกลียดควัดมาก
เท่านั้น. ฉะนั้น การศึกษานั้นจึง ไม่รับประกันได้ ว่าเขา
จะไม่เกลียดควัด.

การศึกษาที่ต้องพิจารณา ก็คือการศึกษาใน
ปัจจุบันนี้, การศึกษาของมนุษย์ในปัจจุบันนี้ ไม่มี
ทิศทางที่จะออกไปจากปัญหาหรือความทุกข์ได้, มีแต่

วนเวียนอยู่ในเรื่องเหยื่อของโลก, เหยื่อของโลกก็คือความ
 สุขสนุกสนาน เวิร์ดรอย ทางเหนือทางหนึ่งอีกนั่นเอง,
 จะระบุไปยัง *เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ* ก็ได้; นี้เรียกว่า
 เหยื่อในโลก ที่ผูกมัดจิตใจของคนในโลก.

คนแกลียควัด พอใจในการศึกษาที่มุ่งหมายเหยื่อ
 ของโลก เป็นจุดหมายปลายทาง, ขวากันส่งเสริมแต่การ
 ศึกษาอย่างนี้ การศึกษาของมนุษย์ในปัจจุบันนี้ ทั่วไปทั้งโลก
 ไม่มีทางออกไปจากปัญหา; มีแต่สร้างปัญหาให้มากขึ้น
 เพราะว่า ยิ่งฉลาด ก็ฉลาดแต่ในทางที่จะเห็นแก่ตัว.
 ขอให้ช่วยจำกันได้ ให้แม่นยำว่า การศึกษาที่เรากำลังมีอยู่
 นั้น ทำให้ฉลาดแต่ในทางที่จะเห็นแก่ตัว. คือฉลาด
 ฉลาดแต่ในทางแสวงหาให้แก่ตัว, ไม่เคยฉลาดในทางที่จะ
 บริจาค เพื่อช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเป็นต้น. ความ
 เห็นแก่ตัวมีมากขึ้น จนถึงกับว่าเห็นใจความรู้สึกใด ๆ;
 เขา จึงเป็นผู้ที่ทำอะไร ๆ ล้วนแต่มุ่งหมายจะได้เปรียบ
 หรือจะเอาเปรียบผู้อื่น.

ขอให้ดูการกระทำทั้งโลก และแม้ที่สุดแต่องค์-
 การที่ประกาศว่าจะจัดโลกให้มีสันติภาพ ก็ยัง ไม่เอาชนะ

ความเห็นแก่ตัวของคนในโลกได้, หรือบางทีในที่ประชุม
 แห่งการจัดโลกให้มีสันติภาพนั่นเอง ก็ยังมีความเห็นแก่ตัว
 คอยแบ่งเป็นพรรค ๆ พวก ๆ ไป เพื่อความเห็นแก่ตัวและ
 พรรคพวกของตน. นี้เรียกว่า การศึกษาของมนุษย์ กำลัง
 ไม่มีทิศทางที่จะออกไปจากปัญหา หรือ ความทุกข์;
 มีแต่ให้วันอยู่ในวงของความหลงใหล ในเหยื่อของโลก.

อีกทางหนึ่งก็จะเห็นว่า การศึกษาในยุคปัจจุบัน
 ได้ทำให้มนุษย์เป็นบ้ามากขึ้น หรือว่า มนุษย์กำลังเป็นบ้า
 ยิ่งขึ้นทุกวัน เพราะเหตุแห่งการศึกษาตามแบบในยุค
 ปัจจุบัน. ข้อนี้เป็นเพราะว่าการศึกษานั้นมีแต่เพียงด้าน
 เดียว, แง่เดียว คือเรื่องของวัตถุ; แล้วก็นิ่งหมายเอา
 ความสุขสนุกสนานทางวัตถุเป็นหลัก. มนุษย์ก็ยิ่งมีเม
 ในความสุขทางวัตถุยิ่งขึ้น. ความรู้สึกนึกถึงจึงไม่สมดุล
 คือ เอียงไปในทางที่จะ หลงใหลเรื่องวัตถุมากขึ้น; ไม่
 เท่าไรก็เป็นบ้า. อย่างที่เราจะเห็นได้ว่า การศึกษาแห่ง
 ยุคนี้ทำให้โลกให้เจริญขึ้นตามแบบนั้นมากขึ้นเท่าไร ผลร้ายก็เกิด
 ขึ้นแก่จิตใจ ของคนในโลกนั่นเอง. กล่าวคือทำความเป็น
 อัมพาตให้มากยิ่งขึ้น.

ความเห็นแก่ตัวสุดมเหาจิตใจมาก, มีวิตกกังวลมาก, มีความคิดนึกอันสับสนมาก: ไม่เท่าไรก็เป็นโรคประสาท, ไม่เท่าไรก็เป็นโรคจิต, ไม่เท่าไรก็กลายเป็นคนบ้าถึงกับฆ่าตัวตาย. ไคยีนสถิติที่ประกาศออกมาว่า เป็นโรคจิตกันเป็นจำนวนแสน ๆ, เป็นโรคประสาทกันเป็นจำนวนล้าน ๆ. การฆ่าตัวตายก็มีทวีมากขึ้น. นี่ขอให้คิดดูเถอะว่า **มีการศึกษาอย่างไรกันในโลกนี้;** ไม่ว่าประเทศไหนในโลกนี้ มีผลเป็นอย่างนี้เหมือนกันทั้งนั้น นี่เรียกว่ามันเป็นอันตรายในส่วนตัวเอง คือทำตัวเองให้วิनाศ.

ทีนี้ มันมีความเป็นอันตรายในส่วนสังคม คือทำลายผู้อื่น: **ข้อนี้เห็นได้ว่า อาชญากรรมในทุกวันนี้รุนแรงและมากมายยิ่งขึ้น,** และรุนแรงอย่างไม่น่าเชื่อ. อย่างอาชญากรรมทางเพศที่ปรากฏอยู่ในทุกวันนี้ ซึ่งไม่เคยมีมาแต่กาลก่อน, มีการเบียดเบียนกันและกันมากขึ้น สังคมนี่ไม่ปลอดภัย. **นี่ก็เพราะว่าการศึกษามันกระตุ้นให้เกิดคนชนิดนี้** เป็นการศึกษาที่ทำให้คนเป็นบ้า ด้วยเรื่องประโยชน์ของตัว, หรือเรื่องทางเนื้อหนังของตัว โดยส่วนเดียว. การศึกษานี้คนทำลายโลกให้วินาศเร็วยิ่งขึ้น.

คติโบราณเขาก็เชื่อกันว่า โลกจะเสื่อมทางศีลธรรม และมีความวินาศสักวันหนึ่งข้างหน้า; นิกัมพิเศษที่จะทำ ให้เห็นว่าเป็นความจริง ก็ยังมีการศึกษาแบบปัจจุบันนี้ ก็ยังไม่มีศีลธรรม; เพราะว่าการศึกษานั้นกระตุ้นแต่ความรู้สึกทางวัตถุ ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความเห็นแก่ตัว; ศีลธรรม มันก็หายไป ๆ. เมื่อถึงขนาดที่มีศีลธรรมไม่พอจะคุ้มครอง โลกแล้ว; โลกนี้ก็จะต้องวินาศเป็นแน่นอน. เคี้ยวนี้ การศึกษาที่ทำให้ โลกเป็นอย่างนี้ เรื่อยขึ้น เรื่อยขึ้น. เขา พูกรันว่าการศึกษาเจริญ มันก็จริงของเขา; แต่ว่าเจริญ ไปตามรูปแบบของการศึกษา ชนิดที่จะทำลายโลกให้วินาศ, คือไม่ส่งเสริมศีลธรรม, ไม่ให้โอกาสแก่ศีลธรรม; จับฉวย จิตใจของคนในโลกไว้ สำหรับแต่จะเบี่ยงไปในทางของกิเลส.

สรุปความว่า การศึกษาตามแบบปัจจุบันนี้ ก็เป็น เหมือนกับว่ากำลังล้มอาวุธ สำหรับทีมแห่งตัวเอง ให้เจ็บ ปวดมากยิ่งขึ้น. คนเกลียดควักเหล่านนี้ก็ยิ่งพอใจในการศึกษา ทำนองนั้น.

ขอให้เข้าใจเสียใหม่ให้ถูกต้องว่า ธรรมะนั้นมีอยู่ และ มีไว้เพื่อจะป้องกันโทษหรืออันตราย อันจะเกิดจาก

การศึกษาชนิดนั้น. ขอให้สนใจสิ่งที่จะสามารถบ่งกัน
 อุบัติวะเสนียดจัญไรที่เกิดจาก การศึกษาซึ่งเดินไปผิดทาง,
 คือ เดินไปแต่ในทางของวัตถุ; ไม่มีเรื่องทางจิตทาง
 วิญญาณ ซึ่งเป็นรากฐานของศีลธรรม เขาเสียเลย. ให้คน
 เกลือตัวค้มันใจเถอะว่า **ธรรมะ**นี้มีอยู่ สำหรับเป็นคู่
 ปรับทุกข์กับความผิดพลาดอันนี้ สำหรับควบคุมการศึกษา
 หรือความเจริญในโลกนี้ ให้เดินไปถูกทาง, คือเป็นไปเพื่อ
 สันติสุขส่วนบุคคล เป็นไปเพื่อสันติภาพในส่วนสังคม.

คนเกลือตัวค้มันใจจะรู้ได้ว่า โลกนี้มันเป็นไปตาม
 การศึกษา; เพราะว่าการศึกษาทำให้คนแต่ละคนในโลกมี
 ความคิดนึกเป็นของตัวเอง; แล้วคนเหล่านั้นทั้งโลก เขา
 มีความคิดนึกอย่างไร เขาก็ทำให้โลกมันเป็นไปอย่างนั้น.
 เราพูดได้เลยว่า การศึกษาเป็นสิ่งที่จะสร้างโลก หรือจัด
 โลกขึ้นมาใหม่; ถ้าเดินไปผิดมันก็ผิด. ช่วยสนใจให้
 เข้าใจ ให้มองเห็นความจริงอันนี้กันเสียโดยเร็วเถิด, ให้การ
 ศึกษาเป็นไปเพื่อทำโลกนี้ให้มีสันติภาพอันแท้จริง.

ข้อ ๘. เกี่ยวกับเรื่องการเมือง.

ทั้ง เรื่องดีก็ตามก็คือ เรื่องการเมือง. เรื่องการเมืองนี้เป็นเรื่องที่ถูกคนหลงใหลไม่พ้น ; เพราะว่าทุกคนมันอยู่ในเมือง. คำว่า "การเมือง" นั้น ถ้าเป็นไป อย่างถูกต้อง ก็หมายถึง การช่วยกันจัดช่วยกันทำ ให้โลกนี้อยู่กันเป็น ผาสุก โดยไม่ต้องใช้อำนาจ. ขอให้ช่วยนิยามความหมายให้ถี่ ๆ ว่าการ ช่วยกันทุกคน, และ การจัดโลกนี้ให้ เป็นผาสุก, และ ต้องโดยไม่มีใช้อำนาจ; เช่น สงคราม เป็นกัน. ถ้าต้องใช้ อำนาจมันก็เป็นเรื่องบ้า; กลายเป็น เรื่องทำให้ ไม่สงบสุขยิ่งขึ้น. ทำให้มีวิกฤตการณ์เกิดขึ้น วันเวลายะส่ำระสายยิ่งขึ้น. แล้วจะทำไปทำไมกัน; มันจะเป็นการเมืองในรูป โทนกัน.

ศาสนาทุกศาสนา ก็มุ่งหมายให้มนุษย์อยู่กัน เป็นผาสุก โดยไม่ต้องใช้อำนาจ. ขอให้ดูให้ดีจะเห็นว่า ศาสนานั้นเป็นระบบการเมืองอยู่แล้วในตัว; แต่คนเขา ไม่เห็นเช่นนั้น; เขาไม่ยอมรับนับถือระบบของศาสนา ว่าจะมาช่วยจัดโลกให้เป็นผาสุก โดยไม่ต้องใช้อำนาจ. เขาก็หันไปหาระบบของกิเลส ก็คือความเห็นแก่ตัว ; จัดบ้านจัด

เมืองตามความประสงค์ของตัว โดยไม่ต้องคิดถึงเพื่อนร่วมโลก. ฉะนั้นเรื่องการเมืองจึงกลายเป็นเรื่องสกปรกของคนที่ไม่เห็นแก่ตัว; ทำให้ประโยชน์ของตัว หรือพรรคพวกของตัว อย่างนี้.

คนแก่อีกตัวก็รวมอยู่ในคนพวกนี้. คือเห็นการเมืองเป็นเครื่องมือสำหรับแสวงหาประโยชน์แก่ตัว หรือแก่พวกของตัว; ทำให้เป็นเครื่องมือสำหรับสร้างสันติภาพให้แก่โลก โดยไม่ต้องใช้ยาฆาตม์.

เรื่องที่เกี่ยวข้องกันกับเรื่องการเมือง ก็คือเรื่องเศรษฐกิจ. เคียงนี้ทุกคนก็หายใจเป็นเรื่องเศรษฐกิจ, หุคกันแต่เรื่องเศรษฐกิจ โดยเห็นว่าจะเป็นเรื่องแก้ปัญหามนุษย์ได้. ที่นี้ ข้อเท็จจริง มันไปมีอยู่ว่า ระบบเศรษฐกิจของคนทุกวันนี้ มัน กลายเป็นเครื่องมือสำหรับจะหาประโยชน์ให้แก่ตน, ทำนองเดียวกับเรื่องการเมือง เป็นเครื่องมือสำหรับแสวงหากำลั่งเพื่อประโยชน์ทางการเมือง. มันก็เคยไปรวมอยู่กับพวกที่ไม่เห็นแก่ตัว. ทำให้ตัวมันแต่เพื่อประโยชน์ของตัว.

หลักในทางศาสนาเป็นระบบเศรษฐกิจที่ดีเลิศ
 ประเสริฐที่สุด. คนเกลียดกลัวจึงฟังหูให้ตี ๆ ว่าระบบ
 ศาสนานั้นแหละเป็นระบบเศรษฐกิจที่ดีที่สุด. ความหมาย
 ของคำว่า เศรษฐกิจ นี้ เราจะต้องยอมรับว่าได้แก่ *การทำของ
 ที่มีค่าน้อยให้มีค่ามาก*, หรือว่าทำของที่เป็นการลงทุนน้อย
 ให้มีค่าไว้มาก; แต่ต้องปราศจากการเบียดเบียนซึ่งกันและ
 กัน. ทำของไม่มีค่าให้มีค่ามาก นี้ก็ยิ่งดี; ทำของมีค่า
 น้อยให้มีค่ามากนั้นเป็นของธรรมดา. เช่น ชีวิตของเรา
 มันยังไม่มีค่าอะไร; ก็กระทำให้เป็นชีวิตที่มีค่าขึ้นมา ด้วย
 การประพฤติกระทำที่ถูกต้อง จนเกิดประโยชน์ขึ้นมา; เรียก
 ว่าทำของที่มีค่าน้อยให้มีค่ามากขึ้นมา. หรือว่าทำของที่ไม่
 มีค่าให้มีค่าขึ้นมา.

พระเจ้าเป็นผู้สร้างโลกขึ้นมา จากความไม่มีอะไร.
 ท่านต้องฟังหูให้ตี ๆ ว่า พระเจ้าอย่างนี้เป็นบุคคล ก็ดี. พระ
 เจ้าอย่างนี้เป็นกฎปฏิบัติปัจจัยสากลดี ตัวแต่สร้างทุกสิ่งทุก
 อย่างทุกประการ ขึ้นมาจากความไม่มีอะไร; หมาย
 ความว่าแต่ก่อนนั้นมันไม่มีอะไร : ไม่มีดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์
 ไม่มีโลกไม่มีอะไรทุกอย่าง. พระเจ้าก็สร้างความเป็นมีอะไรขึ้น

ให้มีอะไรขึ้นมาได้จนครบทุกอย่าง จนเหลือเพื่อ จนคนเกียติกวัดนำไปใช้เป็นประโยชน์ในทางร้ายหรือในทางผิด.

ถ้าเราจะ ถือระบบเศรษฐกิจตามแบบของทางศาสนา ก็ต้องยอมรับว่า ทำสิ่งที่ไม่ให้มีอะไรให้มันมีอะไรขึ้นมา ทำที่ไม่มีค่าให้มันมีค่าขึ้นมา. ทำที่มีค่าน้อย ให้มันมีค่ามากขึ้นมา. พูดตรงๆ ก็ว่า ทำความเป็นมนุษย์ที่มีค่าน้อย ให้กลายเป็นมีความเป็นมนุษย์ที่มีค่ามากที่สุด; นั่นแหละคือระบบเศรษฐกิจอันแท้จริง; ไม่ใช่ระบบเพื่อหวังให้กำลัง ทำอำนาจมาสำหรับบังคับข่มขู่ผู้อื่น สำหรับจะชนะผู้อื่น. อย่างนั้นมันเป็นระบบเศรษฐกิจอะไร ก็ต้องไปคิดดู. มันมีผลไปในทางที่ทำได้มันให้เคียดแค้นให้เราร้อน เราก็ไม่เรียกว่าเศรษฐกิจที่เป็นธรรม หรือประกอบไปด้วยธรรม; อย่างว่าเศรษฐกิจของฝ่ายนายทุน ชนกรรมาชีพ ก็ยอมรับไม่ได้; แต่ก็เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดวิกฤติการณ์ขึ้นมากในโลก, ทำให้เกิดการล้างผลาญซึ่งกันและกันในโลก.

เราจะต้องรู้จัก ความหมายของคำว่า เศรษฐกิจนี้ ให้ดี ๆ คือ ทำให้ร่างกายนี้ ซึ่งเปรียบเหมือนกับซากศพนี้ ให้มีประโยชน์ที่สุด ให้มีค่ามากที่สุด ตามที่มันจะมีได้ ทั้ง

แก่ตนเองและผู้อื่น. นั่นแหละคือระบบเศรษฐกิจ ตาม
แบบของพระศาสนาหรือธรรมะ มีความหมายแห่งระบบ
เศรษฐกิจกันอย่างไรเอง.

ขอให้ท่านเกลียดกลัวผู้จักระบบการเมืองระบบเศรษฐกิจ
กันในทางที่ว่า ทำโลกนี้ให้มีสันติภาพ โดยไม่ต้องใช้
อาชญา ก็จะเป็นการถูกต้อง. ความเกลียดกลัวหรือเกลียด
ศาสนาาก็จะหมดไป; เพราะว่าท่านได้รับสิ่งซึ่งน่าชื่นใจ
คือความสงบเยือกเย็นทั้งส่วนตนและผู้อื่นเข้ามาแทนที่; ไม่
มีระบบการเมืองหรือระบบเศรษฐกิจ ของพญามาร ซาตาน
อะไรมาควบคุมโลก.

คนเกลียดธรรมะ ย่อมชอบระบบการเมือง
ระบบเศรษฐกิจที่ส่งเสริมความรู้สึกทางเนื้อหนังของตน
โดยเฉพาะก็คือ *เรื่องกิน เรื่องกิน เรื่องเกียรติ* ซึ่งเป็นไป
ตามอำนาจของความเห็นแก่ตน; **ไม่มีความรู้สึก** ว่าสัตว์
ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้ง
หมดทั้งสามเดย.

ข้อที่ ๕. เกือบกับสภาพแวดล้อม.

ที่นี่ ก็มาถึงสิ่งทีอยากจะเรียกว่า สภาพแวดล้อม หรือ ระบบการดำรงชีวิตอยู่ในท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่ถูกต้อง. สภาพแวดล้อมที่ถูกต้องนี้ มีความสำคัญที่สุดสำหรับการทำงานที่รอคอยอยู่, สำหรับการทำงานที่มีชีวิตรอคอยอยู่, หรือการทำงานที่มีดวงจิตมีดวงวิญญาณรอคอยอยู่.

ในทางร่างกายนั้น ถ้าสภาพแวดล้อมผิด ก็มีโรคภัยไข้เจ็บ, แล้วก็ต้องตาย. ในทางจิตทางวิญญาณนั้น ถ้ามีสภาพแวดล้อมผิด มันก็เป็นจิตที่เป็นอันตราย ประกอบแต่สิ่งซึ่งเป็นอกุศล, แล้วก็แผดเผาตัวเองจนพินาศไป, แล้วก็ตามไปแผดเผาผู้อื่นโดยรอบตัวด้วย. ฉะนั้น ทั้งทางกายและ ทั้งทางจิตจะต้องมีสภาพแวดล้อมที่ถูกต้อง.

พูดถึงเรื่องในทางโลก ๆ ก็ต้องมีสภาพแวดล้อมที่ถูกต้อง เราจึงจะทำไร้ทำนา ค้าขาย หรือทำอะไรที่เป็นอาชีพได้โดยสะดวกสบาย. ในทางธรรมะ ก็เหมือนกัน จะต้อง มีสภาพแวดล้อมที่ถูกต้อง เราจึงจะมีการเล่าเรียนที่ดี, มีการปฏิบัติที่ดี, ได้รับความดี สิ่งสอนอบรมกันดี; แม้ที่สุด

แต่จะทำจิตให้เห็นแจ้ง ในธรรมะอันลึกซึ้ง ก็ต้องอยู่ใน
สภาพแวดล้อมที่ดี.

พระศาสดาทุก ๆ พระองค์ ของทุก ๆ ศาสนา **บรรลุ**
ธรรมะอันสูงสุด ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม. เรื่องธรรมะ
เป็นเรื่องลึกซึ้ง ก็ต้องอาศัยสภาพที่เงียบ สงบ สงัด ลึกซึ้ง;
ดังนั้นพระศาสดาในพระศาสนาทุก ๆ ศาสนา จึงบรรลุธรรม
ในที่อันสงบเงียบ ซึ่งคนแก่ดื้อหัวทิ่มไม่ชอบเลย. **คนเกลียด**
วัดไม่ชอบสภาพอันสงบเงียบ; แต่ชอบสภาพอันอีกที่ก
กรึกโครม ส่งเสริมกระตุ้นความรู้สึกทางตา หู จมูก ลิ้น กาย
ใจ อย่าให้มันสงบลงได้. คนเกลียดวัดตกอยู่ในสภาพแวดล้อม
อย่างนั้น จึงมีจิตใจไปตามความผลัดไต่ปรุ่งแต่งของสิ่ง
เหล่านั้น. **จึงมีจิตใจที่บูชาความสับสนวุ่นวาย** มากกว่าที่จะ
บูชาความสงบเงียบ หรือความเอือกเย็น.

พระพุทธเจ้า ของเรา **ประสูติกลางคืนในป่า ครัสต์**
กลางคืนในป่า นิพพานกลางคืนในป่า สอนภิกษุทั้งหลายมาก
มายที่กลางคืนและในป่า. นี้เรียกว่า อยู่ในสภาพแวดล้อม
ที่เหมาะสมแก่ความเป็นพระศาสดา. ธรรมะที่ใ้มาจึงเป็น

ไปเพื่อความสงบ; คำสอนเหล่านั้นก็เป็นไปเพื่อความสงบ
จึงเกิดลัทธิสำหรับสร้าง ความสงบ.

ของโปรดปรานของพระพุทธเจ้า เราจะพูดได้
เลยว่า คือ ต้นไม้ซึ่งเป็นนิมิตหมาย หรือ เป็นสัญลักษณ์
ของความเยียบสงบ. ต้นไม้นั้นมีใช้ปรากฏ มีพระพุทธรูป
ปางวิภาวดี ให้ตัดไม้แต่อย่าตัดต้นไม้. ต้นไม้นั้นอย่าตัดเลย;
บ้านนั้นตัดได้; ฟังดูให้ดีๆ. คนเกลียดควัก คงจะฟังไม่ถูก
ว่าบ้านนั้นตัดได้ แต่อย่าตัดต้นไม้เลย. ต้นไม้ในสภาพที่
เป็นอันตรธาน รกรุงรังเป็นที่ตั้งอาศัยแห่งสัตว์วิสัย, ความ
ไม่สะดวกสบายอย่างอื่นอีก, นี้ให้ตัดเสียได้. ตัดความเป็น
ป่าให้หมดไป, เหลือแต่ต้นไม้ ซึ่งสวยงาม สะดวกสบายใน
การที่จะอาศัยเพื่อความสงบสุข. นี้ดูให้ดี เพื่อให้พบว่า
ป่ากับต้นไม้ นั้นมันอยู่ด้วยกัน. ผู้ใดตัดป่าได้ ไท่ไต่ต้อง
ตัดต้นไม้ นั้นเป็นคนที่มีความเข้าใจถูกต้อง.

ร่างกายจิตใจของมนุษย์ โทษบริสุทธิ์ เหมือนกับ
ต้นไม้ แต่ว่า กิเลส ทั้งหลาย ที่เข้าไปปรุงแต่งเกิดขึ้นใน
ภายในใจนั้น นั้นมันเหมือนกับป่า. ให้ทำลายป่าคือ
กิเลส; แต่ไม่ต้องทำลายต้นไม้คือร่างกาย หรือ จิตใจ.

คงรักษาศันไม้ คือว่างกายหรือจิตใจ ให้อยู่ในสภาพที่บริสุทธิ์ สะอาด สวยงาม และมีประโยชน์, ไม่ประกอบไปด้วยโทษเลย.

เรารู้จักสภาพแวดล้อมว่า เป็นสิ่งที่มีความสำคัญ แก่มนุษย์ในลักษณะไหน; แล้วพยายามช่วยกันรักษาสภาพ อย่างนั้นไว้. แม้ที่สุดแต่เรื่องทางวัตถุล้วน ๆ ไม่เกี่ยวกับ ธรรมชาติ ก็อย่าทำลายป่ากันเสียเลย; ทำลายป่าลงแล้ว มีโทษ มากมายหลายสถาน; นับตั้งแต่ฝนไม่ตก ไม่มีน้ำ ไม่มี ความร่มเย็น ไม่มีความสมดุลของธรรมชาติ เป็นที่คั่งแห่ง โรคภัยไข้เจ็บเป็นต้น. นี่เป็นเรื่องทางวัตถุแท้ ๆ ก็มีความ สำคัญ ในทางที่จะแวดล้อมมนุษย์ ให้อยู่อย่างมีความสุข ที่เป็น เรื่องทางจิตใจ มันก็ยังมีอะไร ๆ ลึกซึ้งซับซ้อนมากไปกว่า นั้น; เช่นว่าเราจะต้องมีศาสนา, จะต้องมีวิถึความอาราม จะต้องมีพระเจ้าพระสงฆ์, จะต้องมีขนบธรรมเนียมประเพณี ที่ดี, ก็ว่า จะต้องมီးอะไรครบทุกอย่าง, ที่จะช่วยให้ มนุษย์เรานี้ตั้งอยู่ในความถูกต้อง; มีความเจริญอย่างถูกต้อง, มีผลทั้งทางกายและทั้งทางจิตใจอย่างถูกต้อง, แล้วก็ อยู่กันได้เป็นความสุข สมกับคำว่า มนุษย์ คือสัตว์ที่มีใจสูง. สัตว์เคี้ยวหญ้าไม่ถือว่าสูงหรือต่ำ เป็นไปตามธรรมชาติล้วน ๆ:

ถ้ามาถึงคน มันก็ยังแก้ปัญหาว่าใจยังไม่สูง มีทางที่จะปรับปรุงให้สูงได้.

ฉะนั้น คนทุกคนจะต้องมีการปรับปรุงจิตใจของตน ให้มันสูง คือให้มัน สะอาด สว่าง สงบ, ให้มันมีความรู้ความเข้าใจว่าอะไรเป็นอะไร : โดยเฉพาะอย่างยิ่งกว่าอะไรเป็นความทุกข์, อะไรเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ อะไรจะเป็นหนทางดับความทุกข์เสียได้. จิตใจสูงด้วยความรู้อย่างนี้ มันก็สามารถดับกิเลสดับทุกข์ได้ มันก็มีความสะอาดในทางจิตใจขึ้นมา; ไม่มีเครื่องรบกวนจิตใจแล้ว มันก็มีความสงบสุข. เราจะต้องมีทุกอย่างที่จะแวดล้อม ให้มนุษย์มีจิตใจที่จะก้าวหน้าไปในทางนี้.

ฉะนั้น คนเกลียดวัด ย่อมามัวหลงรังเกียจสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับความเป็นมนุษย์ ตามหลักทางพระศาสนาเลย. พิจารณากันดูให้ถี่ ๆ ว่า สิ่งนี้มีความจำเป็นอย่างยิ่ง สำหรับมนุษย์อย่างไร.

ถ้าคนเกลียดวัด ได้รับสภาพแวดล้อมดีมาแต่ต้น การเกลียดวัดก็จะเกิดขึ้นไม่ได้; เพราะว่าวัด

หรือสำนักของพระศาสนานี้ โดยเนื้อแท้ ก็มีเพื่อจะเป็น
 สิ่งแวดล้อม ใ้มนุษย์ดำเนินไปโดยถูกต้อง, เป็นหลักสำหรับ
 อิศนแห่งจิตใจ, เป็นแนวทางสำหรับเดินตามนั้น, เป็น
 ตัวอย่างของการกระทำที่ดี ที่ให้ทุกคนเอาตัวรอดได้, วัตถุประสงค์
 แท้จริงมีลักษณะอย่างนี้, มีความมุ่งหมายอย่างนี้, มีกิจกรรม
 อย่างนี้; ถ้ามันเปลี่ยนไปจากนี้ไม่ใช่วัดที่ถูกต้อง ตาม
 ความมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา.

ถ้าวัดยังมีความถูกต้องตามหลักการของพระ-
 พุทธศาสนาแล้ว ทุกอย่างในวัด จะเป็นสภาพแวดล้อม
 บุคคลทุกคน ให้ดำรงตนอยู่ในความถูกต้อง, หรือให้
 ดำเนินไปในลักษณะที่ถูกต้อง, จนพบกับกับความถูกต้อง
 ถึงที่สุด จึงดีกันเป็นหลักว่า สร้างวัดนี้ไ้บุญ เพราะว่า
 สร้างสิ่งแวดล้อมที่จำเป็นขึ้นมา สำหรับคอยแวดล้อมคน
 ทุกคน ให้ดำเนินไปถูกต้อง. ทุกคนควรจะช่วยกัน
 ส่งเสริม สนับสนุน และรักษาวัด ให้อยู่คงอยู่ ในฐานะ
 เป็นสิ่งที่จะแวดล้อมมนุษย์ ใ้มีความสูงทางจิตใจ. ถ้าคน
 เกลือทัวก็เข้าใจอันดี ก็คงจะส่งเสริมวัดวาอาราม และก็ไม่
 เกลือทัวอีกต่อไป.

ข้อที่ ๖. เกี่ยวกับเรื่องลทธิคอมมิวนิสต์.

ข้อต่อไปที่จะพูดถึง ก็คือสิ่งที่เรียกว่า ลัทธิคอมมิวนิสต์. **ทำไมจึงต้องพูดถึงลัทธิคอมมิวนิสต์กับคนเกลียดวัด?** เพราะได้ยินมาว่า พวกคอมมิวนิสต์เขาเกลียดวัดเกลียดศาสนา; โฆษณาราวประกาศว่า ศาสนาเป็นยาเสพติดสำหรับมนุษย์. นักคอมมิวนิสต์คงจะเกลียดวัด เหมือนกับคนเกลียดวัดทั่ว ๆ ไป. แต่ก็มีคนเกลียดวัดอีกพวกหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่คอมมิวนิสต์แต่กลัวคอมมิวนิสต์. คนเกลียดวัดประเภทที่บูชาความสุขทางเนื้อหนังนั้น กลัวคอมมิวนิสต์, กลัวว่าคอมมิวนิสต์เข้ามาแล้ว ก็จะมีวันหยุดสัมพัทธ์ส่วนเกินของตน จำกัดให้เป็นอยู่ในขอบเขตที่จำกัด. คนเกลียดวัดจึงได้กลัวคอมมิวนิสต์.

นี่เราอยากจะบอกให้รู้ว่า เป็นการกลัวที่โง่เขลาอย่างยิ่ง. คุณกลัวคอมมิวนิสต์ยิ่งกว่ากลัวกิเลส. คุณไม่กลัวกิเลส; แต่คุณไปกลัวคอมมิวนิสต์ยิ่งกว่ากลัวกิเลส พวกเกลียดวัดกลัวคอมมิวนิสต์ยิ่งกว่ากลัวกิเลส. เขาควรจะเข้าใจกันเสียให้ถูกต้องว่า คอมมิวนิสต์นั้นมันเกิดมาจากกิเลส; ถ้าไม่มีกิเลสในใจคนคอมมิวนิสต์เกิดขึ้นมาไม่ได้.

กิเลสเป็นเหตุให้คนพวกหนึ่งเห็นแก่ตัว; เห็นแก่ตัว
เขาเปรียบผู้อื่น จนเกิดความเหตอมาตาศาส์สูง, เป็นคนร้าวรอ
เป็นนาคทุนสุขเลือกขึ้นมาพวกหนึ่ง, พวกหนึ่งก็ยากจนเหลือ
ประมาณ จนเป็นคนจนจนกรรมมาชีพ, จนกรรมมาชีพทน
อยู่ไม่ไหว ก็ชวนกันสร้างลัทธินิยมมิวนิสต์ขึ้นมา เพื่อจะ
ทำลายล้างนายทุน.

นี่คือเหตุ ทำไมไม่ก่อให้ตัว? ทำไมไม่ก่อให้ตัวจนเห็นว่า
กิเลสของคนสร้างนายทุนขึ้นมา? ถ้าอย่างมีกิเลส นายทุน
ชู้จริตก็มีไม่ได้ในโลกนี้. ฉะนั้นกิเลสสร้างนายทุนชู้จริต
ขึ้นมา; นายทุนชู้จริตก็สร้างคอมมิวนิสต์ขึ้นมา คือสร้าง
ระบบคอมมิวนิสต์ขึ้นมา. ทำไมเราจึงไม่กลัวตัวนี้เหตุ ที่
ให้เกิดคอมมิวนิสต์ คือความเห็นแก่ตัวด้วยอำนาจของ
กิเลส เป็นเหตุให้เกิดลัทธินิยมมิวนิสต์; แล้วตัวเองยังทำ
ตัวเอง ให้เป็นเหตุให้เกิดคอมมิวนิสต์เสียอีก ตลอดเวลา
ด้วย, คือคนเกลียดตัวนี้นั้นแหละ ยังสงวนรักษาความเห็น
แก่ตัวของตัวไว้ เพื่อให้ได้เปรียบผู้อื่น เพื่อให้ได้เปรียบคน
ฝ่ายที่ยากจน ไม่มีสติปัญญา มีความอ่อนแออยู่ตลอดเวลา
อย่างนี้. นี้เรียกว่า คนเกลียดตัวนี้นั้นแหละ เป็นตัวเหตุ

ที่ทำให้เกิดคอมมิวนิสต์ขึ้นมาใหม่, หรือรักษาหัวใจของ
คอมมิวนิสต์ไว้ ให้มีอยู่ตลอดเวลา. แล้วคุณก็ยังมักกลัว
คอมมิวนิสต์ ซึ่งคุณสร้างขึ้นมาจาก, แล้วกลัวคอมมิวนิสต์
ยิ่งกว่ากลัวกิเลสที่เป็นเหตุให้เกิดคอมมิวนิสต์.

คนเกลียดกลัวกำลังทำผิด ในเรื่องนี้ข้อยอย่างสับสน,
คอมมิวนิสต์ก็เป็นคน, ตัวเองก็เป็นคน. **ทำไมจะต้อง**
กลัวคนซึ่งเป็นคนเหมือนกัน? ถ้ามันมีความคิดเห็นต่าง
กัน; **ทำไมไม่ปรับความเข้าใจกันให้ถูกต้อง** ว่าจะ
ช่วยกันสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นมาในโลกนี้ โดยไม่ต้องใช้
อาวุธ. การไม่ต้องใช้อาวุธ ดีกว่าที่ต้องใช้อาวุธ;
ถ้าจะโหวตคะแนนเสียงกัน คนที่อยากให้จัดโลกนี้โดยไม่ต้อง
ใช้อาวุธ คงจะมีมากกว่าพวกคนที่ยืนยันว่าต้องใช้อาวุธ.
ฉะนั้นจึงเห็นได้ว่า ฝ่ายที่ถือธรรมะเป็นหลักโดยไม่ต้องใช้
อาวุธนั้น จะต้องมีมากกว่า; ควรจะต่อรองกัน ใน
ระหว่างคนที่มีความคิดเห็นต่างกัน ว่าจะจะมาช่วยกัน, จัด
โลกนี้ให้มีสันติภาพ โดยไม่ต้องใช้อาวุธ.

คนเกลียดกลัวกลัวคอมมิวนิสต์; โหมหนว่า คอม-
มิวนิสต์ทำลายศาสนา, เห็นว่าศาสนาเป็นอนาสหกิจ. แต่

พอคุณักวนเกลียดตัวกันเองก็ไม่ปรากฏว่าตัวเองชอบศาสนา. ตัวเองก็ไม่ชอบศาสนา เหมือนกับคอมมิวนิสต์ตัวอื่นเหมือนกัน. แล้วทำไมจึงมายกตัว สำหรับที่จะดูหมิ่นคอมมิวนิสต์ ว่าทำลายศาสนา? ข้อที่ตัวเองทำลายศาสนาอยู่ตลอดเวลานั้น มองไม่เห็น. ฉะนั้น ต้องระวังกันไว้บ้าง; มิฉะนั้นพวกคอมมิวนิสต์เขาก็จะเอาไปหัวเราะเยาะอยู่ ว่าพวกคนเกลียดตัวทั้งหลาย ระดับนาอุนหรือระดับยากจนก็ตาม กำลังทำลายศาสนาอยู่ตัวเหมือนกัน.

ฉะนั้น เรามาทำความเข้าใจในเรื่องนี้กันให้ถี่ ๆ เพื่อเอาศาสนาไปใช้ให้เป็นประโยชน์. ศาสนานั้นไม่ใช่ยาเสพติด; แต่ว่าศาสนานั้นเป็นเครื่องทำลายยาเสพติด. *ยาเสพติด* ในที่นี้หมายถึง *ความโลภ ความหลง* ในความเอร็ดอร่อยทางเนื้อทางหนังทางกิเลส : *หลงใหลในเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ* นี้เป็นยาเสพติดยิ่งกว่าสิ่งใด. ชรามะ ในพระศาสนานั้น, จะจัดยาเสพติดเช่นนี้ให้หมดไป, ให้ *จิตใจสะอาด สว่าง และ สงบ* ไม่มีเหตุผลอะไรที่จะมากล่าวหา ว่าศาสนาเป็นยาเสพติดเลย.

การที่คนเกลียดตัวใจไป หลงไป กลัวคอมมิวนิสต์
ยิ่งกว่ากลัวกิเลส ที่เป็นเหตุให้เกิดคอมมิวนิสต์นั้น ก็เพราะ
ความเกลียดตัวใจนั่นเอง. ฉะนั้น ขอให้สนใจในสิ่งที่เรียก
ว่าตัวกันให้ถูกต้อง, แล้วก็จะรู้ถึงต้นตอของสิ่งที่ตนกลัว,
จะกำจัดต้นตอของสิ่งที่ตนกลัว: แล้วก็ไม่ต้องมีอะไร
สำหรับจะกลัวกันอีกต่อไป ดังนี้.

นี่แหละ คือสิ่งที่กำลังเป็นปัญหาในปัจจุบันนี้ ใน
โลกนี้ทั้งโลก. เราก็จะพูดได้ว่าในโลกนี้ทั้งโลก ไม่มีปัญหา
อะไรเหลืออยู่แล้ว. นอกจากปัญหา คือ *การมุ่งทำลายล้างกัน
ระหว่างพวกที่เป็นคอมมิวนิสต์ กับมิใช่คอมมิวนิสต์.*

ถ้าคนเกลียดตัวใจ ยังมาฆ่าเกลียดตัวกันอยู่ ก็ไม่มี
ทางที่จะรู้ว่าอะไรเป็นอะไร, ไม่รู้ว่าอะไรที่จะสามารถแก้ปัญหา
ของมนุษย์ได้. ขอให้ทุกคนเป็นอิสระแก่ตน ในทาง
ความคิดความเห็น, ให้มีจิตใจที่เป็นอิสระ. ถ้ามาเกลียด
ตัวเสียแล้ว มัน ก็ไม่เป็นอิสระ ก็ว่ามัน มีความดำเียง
เสียแล้ว. ความดำเียงนั้นมันครอบงำจิตเสียแล้ว: จิต
นั้นไม่เป็นอิสระเสียแล้ว, จิตนั้นก็ไม่มีทางที่จะคิดนึกอะไร
ให้ถูกต้องตามที่เป็นจริงได้: จึงขอให้นักเกลียดตัวทั้งหลาย

ทำรงทนเสียใหม่, ทังทนเสียใหม่ ให้ความมคคทที่เป็นอิสระจาก
ความงเิงเสถเป็นข้อแรกก่อน. ใหรู้สีกว่า การเกลียดตัวนั้น
เป็นสิ่งที่เกิดขขึ้นเพราะความรู้เท่าไม่ถึงการล้, ไม่รู้อะไร
ตามทีเ็นจริง จึงไปเกลียดสิ่งซ่งเป็นประโยชน์ และจำเป็น
แก่มนุษย์. มีตัวของตัวเองเป็นผู้เกลียดตัว ก็เท่ากับว่า
มีตัวของตัวเองเป็นผู้ทำลายประโยชน์ของตัวเอง, ทำลายการได้
สิ่งทีดีทีสุดสำหรับมนุษย์ ทีตัวเองจะพึงได้. ขอให้สนใจกัน
ในข้อนี้, แล้วสังคมนมนุษย์เรานี้ก็จะหมดปัญหา ทีเป็นความ
ทุกข์ทรมานมาอย่างยืดยาว.

ความเกลียดคว้ หรือเกลียดชระ หรือเกลียด
ศาสนานี้มันมีมูลมาจากบุชชาความเอริศอร้อยสนุกสนานทาง
เนือทางหนึ่ง. เดียวนี้มันเป็นบาปเป็นกรรมอะไรในโลกนี้
ก็ยากทีจะกล่าวได้ ทีว่า ในโลกนี้มีการศึกษานิตทีทำให้
มนุษย์บุชชาความสุขสนุกสนาน เอริศอร้อยทางเนือทาง
หนึ่ง. ถ้าพูดันเลวทรวมมาก ทหยาบคายมาก ไม่ค่อยอยาก
จะพูดเออ : แต่ก็ไม่รู้จะพูดอย่างไร ว่า ความสุขสนุก
สนานเอริศอร้อยทางเนือทางหนึ่งนั้น เป็นเสนียดจัญไร
ของโลก, เป็นสิ่งที่จะทำลายโลก. แต่แล้วโลกก็กลับ

บูชา จนปรับปรุงการศึกษา การเมือง การเศรษฐกิจ อะไร
 ต่างๆ ให้เป็นไปในทางที่มนุษย์จะได้รับความเอื้ออำนวยทาง
 เนื้อทางหนึ่ง จนสุดเหวี่ยง.

นี่บางทีก็ยิ่งกว่าสุดเหวี่ยง จนไม่รู้ว่าจะใช้คำว่าอะไร;
 มันสุดเหวี่ยงยิ่งขึ้นไปทุกที, และมันก็น่าประหลาดที่ว่า ความ
 สุดเหวี่ยงนี้ ไม่รู้จักจบ, ก็ว่ามันเหวี่ยงออกไปได้ไกลยิ่งขึ้นไป
 ทุกที. ความเจริญทางวัตถุนี้ ยังมีทางที่จะเหวี่ยงไกลออกไป
 อีกมาก. เทียบนี้ก็เหวี่ยงไกลถึงขนาดที่ **ไม่มีศีลธรรมเหลืออยู่
 ในโลก** แล้ว; มันจะเหวี่ยงไกลออกไปได้อย่างไรอีก ก็คอย
 สุกกันต่อไปข้างหน้า; ก็ไม่มีศีลธรรมนั่นก็ระดับหนึ่ง.
 หนักกลดายเป็นมีสิ่งที่เป็นธรรม, ก็ความเลวร้ายที่ตรงกัน
 ข้ามกับศีลธรรมอย่างอื่นนั้นมาอีกระดับหนึ่ง; ถ้ามาถึง
 ระดับนี้แล้ว ก็เรียกว่าถึงที่สุดของโลก. โลกนี้ถึงความ
 วินาศ, มนุษย์นี้ถึงความวินาศ ไม่มีอะไรเหลือ; เป็น
 ความสูญเสียของความเป็นมนุษย์ ยิ่งกว่าลูกกระเบิดนิวเคลียร์
 ปรมาณูหรือลูก พันลูก หมื่นลูก ที่จะมาทำลายโลก นี้ก็ยัง
 ไม่มีความเสียหาย มากเท่ากับที่โลกนี้มันไม่มีศีลธรรม กลับ
 ไปมีสิ่งที่ตรงกันข้ามกับศีลธรรม.

คนโบราณเขาพูดกันอย่างนี้ ก็เพราะว่าอาวุธประมาณ
หรืออะไรที่มีมันเทียบกันได้กับอาวุธประมาณ สำหรับคนสมัย
โบราณ มันจะทำลายโลกนี้ ได้ก็เพียงแต่ทางวัตถุเท่านั้น คือ
ทางเนื้อทางหนัง, ทางแผ่นดิน, เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุ;
ไม่ทำลายถึงทวงจิตทวงวิญญาณ. แต่ถ้าความไม่มีศีลธรรม
เข้ามาครอบงำโลกแล้ว มันทำลายทางจิตทางวิญญาณ;
แม้จะรอดชีวิตอยู่ ก็ไม่มีประโยชน์อะไร, มีแต่โทษอย่าง
เดียว. คนโบราณจึงกลัวความวินาศในทางจิตทางวิญญาณ
ยิ่งกว่าทางร่างกายหรือทางวัตถุ.

เดี๋ยวนี้ โลกนี้กำลังหลงใหล เร่งรัดการศึกษา การ
ประดิษฐ์ต่างๆ นานา การเมือง การเศรษฐกิจ ทุกอย่าง
ล้วนแต่ให้โลกนี้บูชาประโยชน์ทางวัตถุ ทางเนื้อทาง
หนัง; ไม่คำนึงถึงเรื่องทางจิตทางวิญญาณเลย. คน
ก็เกลียดเรื่องทางศีลธรรม หรือทางจิตทางวิญญาณกันมาก
ขึ้น ๆ ในโลกนี้. จนจะไม่มีใครพูดถึงเรื่องนี้. และถ้า
ใครเอาเรื่องนี้มาพูด ก็หาว่าเป็นคนบ้า. อากมาเป็นคน
ถูกคำก่อนคนอื่นเป็นแน่อน. เพราะว่าไม่มีใครพูดถึงอยู่แต่เรื่อง
นี้; ก็ไม่เป็นไร, ยินดีที่จะให้เขาตำว่าอย่างนั้น. ยังคง

พยายามต่อสู้ เพื่อให้มนุษย์ ได้มีความรู้ความเข้าใจอันถูกต้อง
ในเรื่องของพระธรรม ของพระศาสนา ของวิถีทางธรรม
ซึ่งเป็นสภาพแวดล้อมที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ จะได้เป็นมนุษย์
อยู่ตลอดจนในกาล.

สรุป ความว่าข้อความต่าง ๆ อย่างที่ได้บรรยายมา
แล้วนี้ มีความมุ่งหมายเพียงว่า จะพูดจากันกับคนจำพวก
หนึ่ง ซึ่งเรียกว่าคนเกลียดตัวดี จึงได้พูดธรรมะกลุ่มหนึ่ง
ธรรมะระบบหนึ่งขึ้นมา เรียกว่า ธรรมะสำหรับคนเกลียด
ตัวดี ทั้งที่ท่านทั้งหลายก็ได้ฟังมาแล้ว และได้ฟังในวันนี้เป็น
วันสุดท้าย เพราะเป็นวันสุดท้ายของการบรรยาย.

หวังว่าท่านทั้งหลายจะได้จำเอาไป คิดนึกพิจารณา
คุให้ดี แยกแยะคุให้ดี ว่าในจิตใจของเรานั้นมีอะไรเหลืออยู่
แม้จะเป็นส่วนน้อยที่ทำให้เราเกลียดธรรมะ เบียดหน้าหนี
ธรรมะ ไม่อยากจะสนใจธรรมะ; แม้ไม่ทั้งหมด ก็ใน
ข้อใดข้อหนึ่ง ในแง่ใดแง่หนึ่ง ซึ่งเราไม่สนใจ เรา也不知
ทิศทางของจิตใจ ที่จะเดินไปอย่างถูกต้อง จึงได้เป็นโรค
ประสาทบ้าง เป็นโรคจิตบ้าง อยู่ด้วยความหวาดหวั่นวิตก
กังวล หากความสงบสุขมิได้ ทั้งที่มิมีความสมบูรณ์ในทาง

วัดอยู่แล้ว ก็ยังมีจิตใจเหมือนกับศกนรกหมกไหม้อยู่ทั้งเป็น ๆ
นี่คือโทษ บาป ของการเกลียดชังพระ เกลียดวัด เกลียด
ศาสนา ซึ่งเป็นสภาพสำหรับเวดด้ข่มมนุษย์.

ขอให้เป็นอย่างอยู่ในความถูกต้อง ด้วยกันจงทุกคน
เถิด: พระหรือพระศาสนาก็จะยังคงมีประโยชน์แก่
เรา, ไม่เป็นหมัน ดังที่ได้เป็นหมันไปแล้ว สำหรับคน
จำนวนใหญ่จำนวนหนึ่งในโลกนี้ คือคนที่เกลียดวัดทั้งหลาย
นั่นเอง.

การบรรยายในวันนี้ สมควรแก่เวลาแล้ว อาตมา
ขอยุติการบรรยาย เรื่องพระสำหรับคนเกลียดวัด ไว้เพียง
เท่านี้ เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าได้สวดบทคุณสาธยาย ตั้ง
เสริมกำลังใจ สำหรับจะต่อสู้กับกิเลส ที่เป็นเหตุให้เกลียด
วัด อีกต่อไป.

ความแก่

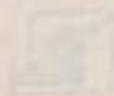
ความแก่ ขบ่อม ย่อมทลิก ทุเลมาก
 ตบคุมยอด ข้ามฟ้าก ย้อยคล่อง, ภา
 ววิธิต่อ ไล่ล้า ครอบคลุมน
 กวีธา แส้นทูลิก ทุเลแล ;
 ทุที่ไม่เคยก ไร้ทลิก ทุเลมาก
 ครอบข้ามฟ้าก ไร้ ฝน ก้อนตาแก่
 ก้อนตาแก่ ฆูนทวก, สลวกแก่
 ครอบไล่แม่ แต่หนึ่ง ไร้เค้นเอด ๔

๕/๑๐๘๖ ๑๑/๑๑/๖๒

THE
MOUNTAIN
RANGE
AND
THE
RIVER
AND
THE
TERRACE
AND
THE
CLIFFS
AND
THE
VALLEY
AND
THE
MOUNTAINS
AND
THE
RIVER
AND
THE
TERRACE
AND
THE
CLIFFS
AND
THE
VALLEY
AND
THE
MOUNTAINS

—*Handwritten signature*—

ขำขำใหญ่-ขำขำเล็ก ?

คือกล่าวถึง ขำขำเขา ขำขำเขา
มัน เฟื่องแต่ สักวาคน ขำขำใหญ่
ส่วน ตัวเอง ขำขำเล็ก นี้ก็ใหญ่ไกล
มัน ขำขำเขา อยู่เมื่อไร ขำขำเล็ก
เขา ตัดขาด, ^{ปฏิตตขวา}, มัน ขำขำเล็ก
มัน ยับยั้ง ในลัทธิเล็ก มัน ยับยั้ง
แล้ว ตัดขาด เลวกว่า ไม่เหลือ
แต่ ตัดขาด มัน ก็ ขำ อยู่เมื่อไร
มัน เฟื่องแต่ สักวาคน ขำขำเล็ก
ส่วน ตัวเอง ก็ ยับยั้ง ไม่ไปไหน
เข้า เกือบตัดขาด วิกขวา มัน ขำขำ
มัน ก็ โฟล่ พลัดหน้า ขำขำขำขำ ๔

พุทธมร อินทสีลา